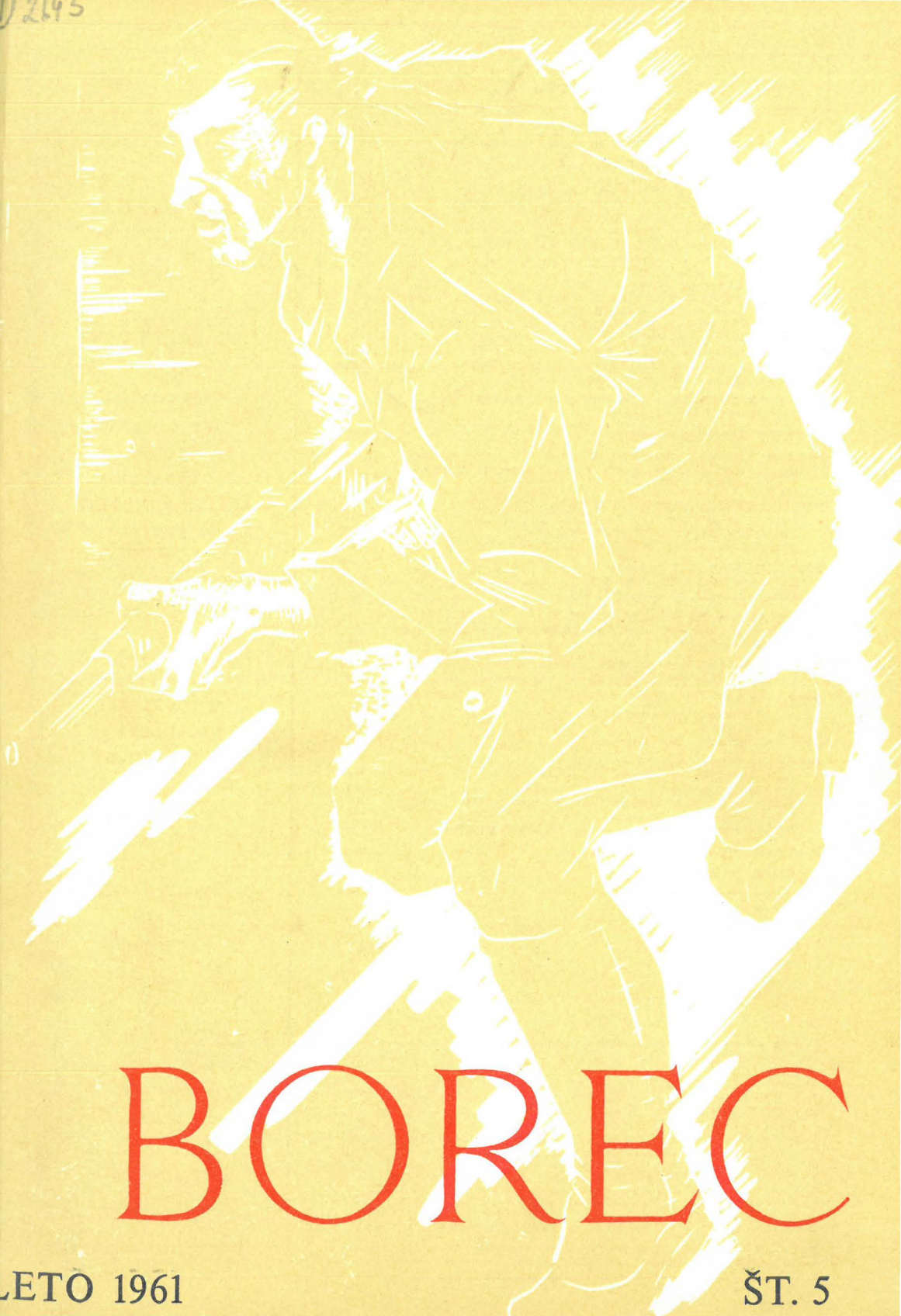

1/2195

BOREC

LETO 1961

ŠT. 5

BOREC

VSEBINA 5. ŠTEVILKE

Veter poje (Ivan Minatti)	241
V ilegali (Tone Fajfar)	242
Spomini na prvo partizansko leto (Aleš Bebler)	244
Ob kapitulaciji v Sloveniji (Mihajlo Apostolski)	247
Delitev funtov (Slobodan Bosiljčič)	252
Črna trojka (Drago Mažar)	254
Po sledovih bolgarskih fašističnih okupatorjev	256
Popravek	258
Pojasnilo	258
Dobravski skojevci (Ivka Križnar)	259
Skojevci, prvi borci na Ježici (Rezka Traven)	261
Streli na ulici (Miha Klinar)	264
Srečanja s Titom na Sutjeski (Dr. Ivan Ribar, Vico Krstulović, Velimir Terzić, Nikola Karanović)	267
Prvi maj 1943 v okupirani Ljubljani (Jože Šiška-Luka)	271
Skozi italijansko in nemško zaslivanje (Pepca Kardelj)	274
Primorski Turjak (Alojz Ravbar)	274
KAKO SO SE BORILI V DRUGIH DEŽELAH	
Stalingrajski snajperji	277
DROBNE ZANIMIVOSTI	279
IZZA KULIS II. SVETOVNE VOJNE	
Beograjski prevrat je hudobcu zmešal štrene (W. Churchill)	280
ODMEVI IZ MEDNARODNE ARENE	
Zločin in zločinci (F. S.)	284
Poslednje trdnjave (Miran Ogrin)	285
Maroko — včeraj in danes (Jože Šircelj)	287
FILMI, KI NAS ZANIMAJO	
Partizanske zgodbe (M. P.)	290
General Della Rovere (M. S.)	290
NOVOSTI NA KNJIŽNEM TRGU	
Nemčija, neonacizem in Hitlerjev politični testament (S. R.)	291
MED KNJIGAMI NA TUJEM	
El Shatt (Vladimir Kavčič)	294
PISEJO NAM	
O preserskem procesu (Filip Rihar)	294
Davča, dne . . . (Franc Smeč-Dušan)	295
Drag spomin (Ida Birska)	295
ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV	
Delo in problemi Zveze borcev v ljubljanskem okraju	296
Centralna proslava bo v Ljubljani	298
Kako bodo proslavili 20-letnico revolucije v okraju	298
Murska Sobotna (Jože Janež)	298
Izobraževanje borcev v TAM in MTT (M. P.)	299
PRAVNA POSVETOVALNICA	300
KRATKE NOVICE	301
NENAVADNE ZGODBE	
Slike o Wehrmachtu (M.)	302
Čudno, a resnično (Ludvik Kukavica)	302
ISCEMO PODATKE	303

Revija »Borec« izhaja mesečno. Izdaja jo Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije — Založba »Borec«, Ljubljana, Titova 17, direktor Milan Škerlavaj-Petrač. — Revijo urejuje uredniški odbor: Mitja Ribičič, Tone Fajfar, Milan Škerlavaj-Petrač, Jože Štok-Korotan, Jože Bertonec-Marjan, France Šusteršič in Mile Pavlin. Glavni in odgovorni urednik France Šusteršič. — Rokopise pošiljajte Uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Trg revolucije št. 1, poštni predal 195. Telefonska številka uredništva: 22-736. Posamezna številka revije »Borec« stane 80 dinarjev, letna naročnina je 600 dinarjev, polletna 300 din. Letna naročnina za tujino 1000 din. Naročnino pošiljajte na naslov: Založba »Borec« (za revijo), Ljubljana, Titova 17, poštni predal 195, ali na čekovni račun pri Narodni banki v Ljubljani 600-70 3-1195, naročniki v tujini pa na račun pri Narodni banki v Ljubljani 3180-000-74. — Rokopisov ne vračamo. — Klišeji, tisk in vezava: CZP »Ljudska pravica«, Ljubljana.

Občinski ljudski odbor Trbovlje

ČESTITA
VSEM OBČANOM
OB OBČINSKEM
PRAZNIKU
OBČINE TRBOVLJE
1. JUNIJU

DNE 1. JUNIJA 1924
JE TRBOVELJSKI
PROLETARIAT
POD VODSTVOM
KOMUNISTIČNE
PARTIJE ZADAL
ODLOČILNI
UDAREC ORJUNI,
ZARODKU
JUGOSLOVANSKEGA
FAŠIZMA

Slika na naslovni strani:
Vito Globočnik: Na juris

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 5 — Letnik XIII — Maj 1961

IVAN MINATTI

Veter poje

Yuv. 37. 11557/61.

Veter rahlo poje skozi veje.
Drevesa se nagibljejo v somrak,
praproti šumijo, bel oblak
se je poljubil na zahodu z zarjo.

Veter poje, poje skozi veje...

Poje pesem o domači koči
in češnji, ki na njo razsiplje cvetje;
o jasnem nebu, ki se čez poletje
kot modra kupola nad streho boči.

Veter poje, poje skozi veje...

O materi, ki si obraz podpira
zamišljena z raskavimi dlanmi,
o deklici, ki z mrakom koprne
in z dnevom v celici vsak dan umira.

Veter poje, poje skozi veje...

Poslušamo — in nič nam ni hudó.
V življenje vrasli smo, ki v gozdu klije,
v življenje, ki nam ga nihče ne ubije,
čeprav umiramo noč za nočjo.

Poslušamo molče. Čez nas smeje
srebrni mesec mesečino seje.
Veter poje, poje skozi veje...

V ilegali

ILEGALNO delo in življenje v Ljubljani je bilo prve mesece okupacije dokaj lahko. Italijani so prišli na neraziskan teren. Razen podatkov o komunistih, ki jim jih je izročil Hacin, niso našli ničesar oprijemljivega. Kasneje so se začeli oslanjati na poročanje plačanih vohunov. Ti so se rekrutirali iz vrst kriminalcev in italijanskih vlačug. Ker pa so taki ljudje težko dobivali stike s Fronto, so bile »provale« in žrtve na naši strani prve mesece redke in največkrat slučajne.

Povedal sem že, kako se je fašistom ponešrečil njihov prvi naivni poskus, da bi dobili v roke ljubljanske komuniste. Do tistega dne je večina komunistov živela še legalno, prvomajska izkušnja pa je bila znamenje, da se bo treba pripraviti ne samo na ilegalno delo, ampak tudi za čimbolj zavarovano ilegalno življenje.

Sprva je bilo za ilegalna stanovanja težko. Stara predvojna zatočišča so bila redka in dekonspirirana. Treba je bilo iskati novih. Fronta in Partija sta začeli med drugim že prve mesece iskati pripravnih stanovanj pri zanesljivih ljudeh, na krajih, ki so bili najmanj na očeh morebitnim vohunom.

Eno prvih zatočišč vodilnih komunistov je bila hiša Lojzeta Hartmana na Vodovodni cesti. Tam se je Izvršni odbor najprej sestajal, kmalu pa smo se dogovorili za stanovanje za Kidriča in Kardelja pri tipografu Staretu v podprtiličju. Staretova žena, zgovorna in odločna ženska, je zvesto skrbela za svoje stanovalce. V tej kletni sobici je preživel nekaj tednov svoje najranejše mladosti tudi Kardeljev sinček. Stare (umrl je že med okupacijo) pa je skrbno oprezoval okrog hiše, da ne bi prišlo do kakkega presenečenja. To prvo daljše ilegalno zatočišče je bilo treba zapustiti na jesen, ko se je zaradi napovedanega obsednega stanja začela prijemati družine hišnega lastnika nervoznost in panika.

V Hartmanovi hiši smo poleti sestavljali, tudi prvo pismo Izvršnega odbora ljubljanskemu škofu Rožmanu. V njem smo mu pojasnjevali program Osvobodilne fronte ter mu predlagali sestanek z vodstvom Fronte. Odrvniti smo ga hoteli od poti, kakršno je pozneje nastopil in na kar so nas že takrat opozarjale nekatere okolnosti. Škofu smo predlagali, naj svoji duhovščini zaukaže vsaj nevtralnost v borbi slovenskega naroda z okupatorjem, če se že aktivno ne mara pridružiti vsenarodnemu osvobodilnemu gibanju. Pismo je odnesel na škofijo frančiškan p. Angelik Tominec, prepis pisma pa se je, potujoč po raznih skrivališčih, izgubil.

Ilegalne sestanke smo imeli v poletju in jeseni še na najrazličnejših krajih Ljubljane: pri Miru Jerečiču za Bežigradom, pri članih Izvršnega odbora Jožetu Rusu in Edvardu Kocbeku,

dokler sta bila še v legalnem življenju, pri Janezu Erženu za Bežigradom, nato na Mirju pri Brecljevih, prav tako na Mirju pri Ribičiču, po raznih gostilnah v Koleziji, na Viču, v Zenleni jami, dostikrat pa tudi na sprehodih na Večni poti, pod Rožnikom ali proti Sv. Križu. Celo v Tomačevo smo zašli. Zdaj se je že težko spomniti vseh neštetih neznanih stanovanj, kamor smo prihajali drug za drugim in se prav tako drug za drugim izgubljali. Držali smo se najrajši oddaljenih ulic v predmestjih, kjer ni mrgolelo policistov in vojske kakor v središču.

Gibanje nam je bilo olajšano zaradi dobre obveščevalne službe. Vanjo je bil vključen tudi dober del slovenske policije, ki so jo prevzeli v službo Italijani. Tako smo bili redno obveščeni o skoraj vseh denunciacijah, ki so prihajale na policijo in so večinoma šle skozi roke naših zaupnikov. Mnoge denunciacije so prišle namesto v roke Italijanom naravnost v centre naše obveščevalne službe.

Rekel sem že, da so bili uspehi Italijanov te prve mesece večinoma zgolj slučajni. Po 22. juniju so že pričeli z manjšimi racijami zlasti ob večernih urah, ko so preiskovali ljudi ter iskali ilegalno literaturo. Tako so 22. junija zvečer aretirali Staneta Kovača, ki je stanoval pri meni, našli pri njem kup »Poročevalcev« ter ga obsodili na leto dni zapor. Takoj naslednje jutro mi je prišel Kovačevo aretacijo javit znan policaj.

Enaka smola se je pripetila tiste dni Francetu Leskošku. Zajeli so ga v raciji ter ga zaprli v šentpetrsko kasarno. Takrat so tam službovali še slovenski policisti. Čeprav so Luko poznali, saj so imeli v stari Jugoslaviji dokaj opravka z njim, ga nihče ni izdal. Luka pa ni čakal, da bi ga končno kdo izdal, ampak je skupno s svojimi tovariši organiziral pobeg iz zaporov. Sele ko je bil že davno na varnem, so fašisti spoznali, koga so imeli v rokah. Režim v šentpetrski vojašnici se je takoj poostril, stražo pa so prevzeli karabinjerji.

V avgustu smo dobili vesti, da se pripravljajo prve sistematičnejše racije. Zaradi tega smo se za nekaj dni umaknili iz Ljubljane. Kidrič je odšel na Polzevo s svojo ženo Zdenko — od takrat jo vsi poznamo pod partizanskim imenom Marjeta — jaz sem se odpravil na letovanje v Iško. Nad Iško so se takrat že začeli zbirati prvi partizani, ki jih je vodil Nace Majcen. Pogosto so zahajali do koč Slovenskega planinskega društva, ki jo je takrat oskrboval tipograf France Pintar s svojo ženo. Ko so kmalu zatem Italijani požgali koč in letoviške hišice v Iški, so Pintarja odvedli v internacijo, ženo pa so domobranci kasneje na Dolenjskem ubili. V Iški se je takrat nagnetlo kup ljudi, ki sem jih pozneje srečaval v partizanih. Tam so jaborili slikar Niko Pirnat,

Slovenija je bila zasedena, razkosana... Na sliki vidimo množico ljudi, ki čakajo na dvorišču policije v Ljubljani, da bi dobili propustnice za obisk svojih sorodnikov v krajih, od katerih so jih ločile okupatorske pregrade

pesnik Ivan Rob in moj tiskarski tovariš Janez Strekelj, kasnejši organizator partizanskih tehnik, tamkaj je v taborišču »Srake« prebival tudi mladi kratkohladeček Stane Kolman, ki je bil pozneje v Dolomitih naš kurir na Babni gori ter je odtlej spremljal Izvršni odbor na vseh njegovih potih.

Po vrnitvi iz Iške sem postal v svojem gibanju previdnejši. Stanoval sem sicer še doma in hodil v službo v Zadržno tiskarno, obenem pa skrbno pazil na svojo okolico.

Zadržna tiskarna je od vsega početka tesno sodelovala v Osvobodilni fronti. Izdajalca ni bilo med nami. Vsi, od ravnatelja do pomožnega delavca, smo dajali prispevke za Fronto; tiskali smo letake in stavili »Poročevalca«, stavek pa pošiljali v ilegalne tehnike. Ta mali kolektiv je dal pet partizanov, nekaj pa jih je bilo v zaporih in internacijah.

Septembra mi je Kidrič sporočil obvestilo obveščevalne službe, da je prišla na policijo ovadba proti meni. Takoj sem dal slovo službi in domu ter se preselil v skrivno stanovanje v Delavski zbornici. Tamkaj takrat še ni bilo nevarno. Tudi poznejši izdajalci takrat še niso imeli poguma, da bi denuncirali. Čeprav me je poznala vsa zbornica, se mi ni bilo treba dosti ogibati srečanj z njenimi stanovalci. Ljubljanska kvestura je bila takrat še počasna, začeli so me iskati šele čez kakih štirinajst dni po ovadbi. Agenti so prišli na dom ter sporočili naročilo karabinjerske postaje, naj se zglasim pri njih v zadevi nekega zaslišanja. Ko me le ni bilo, so čez nekaj dni znova poslali slovenske agente, ki so izvršili preiskavo. Čeprav sem že poprej pospravil vse, kar bi jim utegnili koristiti, predvsem pa vse svoje slike, so odbrali nekaj predvojnih brošur in jih izročili ženi, da jih požge. Žena se je izgovorila, da sem odšel k staršem na Gorenjsko in jim pokazala celo mojo »izvirno« dopisnico z one strani. V tretje so mi vdrli domov karabinjerji. Ti so

bili bolj nestrpni, zlasti pa so pritiskali na petletno hčerko, da bi od nje kaj zvedeli. Majdica se jim ni dala ugnati, ampak je trdila, da sem odšel domov na Gorenjsko, čeprav me je večkrat mimogrede srečala celo na ulici, ne da bi trenila z očesom. Srečavala me je, kakor da me ne pozna. To svojo neomajno konspiracijo je držala tudi kasneje, ko je morala sama v ilegalo, ker so jo iskali belogardisti, vse do osvobojenja, ko je prvič javno, v šoli, povedala svoje pravo ime.

Policija me je iskala tudi drugod. Nekega dopoldneva je stopil v sobo v Delavski zbornici, kjer sem sedel z nekaterimi tovariši, detektiv ter me povprašal za Fajfarjem. Hitro sem se znašel ter mu lepo pojasnil, da je ta človek poprej, dokler je še obstajala Jugoslovanska strokovna zveza, bil često tu, da ga pa zadnje čase ni več videti. Morda bi kaj več vedeli o tem v uradu Delavske zbornice, nadstropje niže, kamor naj se izvoli obrniti. Lahkoverni možak se je ravnal po mojem nasvetu, sam pa sem naglo odrinil na ulico.

V ilegali si moral postati drug človek. Spremenil si ime, se oskrbel z dobro ponarejenimi dokumenti, vse od krstnega lista do osebne izkaznice, predvsem pa je bilo treba spremeniti zunanje obličje. Tiste čase si videl po Ljubljani neverjetno veliko moških z brki in naočniki. Dokaj* je bilo med njimi ilegalcev, ki so skušali na ta način zavreči svoj nekdanji civilni videz. Ženske — in tudi moški včasih — so si barvale lase ter se elegantno oblačile. Elegantno oblečene ženske so vzbujale pri Italijanih najmanj sumnje, da bi mogle biti »ribele«. Glavno za ilegalca pa je bila pazljivost in dobro, zanesljivo stanovanje, pozneje tudi skrivališče ali »bunker«, kakor smo začeli praviti.

Prve bunkerje so začeli delati za ilegalne tehnike. Navadno so zazidali kak skrit kot hiše ali kleti ter napravili vanj dobro zamaskiran vhod. V takih bunkerjih so se razvile naše prve tehnike in tiskarne. Ko pa je začela kvestura temeljiteje zasledovati aktiviste, so začeli pripravljati bunkerje kot zasilna skrivališča. Ljubljana je bila z bunkerji posejana na vseh straneh. Bilo jih je vsake vrste, od udobnih in opremljenih z ventilatorji, ležišči, radijskimi aparati — pa do neudobnih lukenj, v katerih je bilo mogoče vzdržati največ nekaj ur. Z zidavo bunkerjev so se ukvarjali posebni, izbrani in zanesljivi strokovnjaki. Bunker je bil nekaj vreden le v tem primeru, če so zanj vedeli zgolj najbolj zanesljivi ljudje. Kakor hitro se je zgodilo, da je kdo od graditeljev bunkerja padel v roke policiji, je bilo treba skrivališče iz previdnosti opustiti in zabrisati sledove. Zategadelj policija dolgo časa ni prišla bunkerjem na sled. In še pozneje jih je odkrivala le po izdajstvu.

V času ilegalnega dela v Ljubljani smo se spoznali s številnimi takimi skrivališči. To pa šele v letu 1942, ko je bila Ljubljana že ogražena in so Italijani v množičnih racijah iskali aktiviste Fronte.

(Se nadaljuje)

Spomini na prvo partizansko leto

(Nadaljevanje)

Pri reševanju posameznih konkretnih nalog so mi pomagali še nekateri tovariši, ki niso bili člani vojaške komisije: Miro Perc-Maks, ki je padel 1945 na Vojskem kot poverjenik VOS za Primorsko, Marko Pirjevec, ki je padel na Golobaru, med študenti ljubljanske univerze pa zlasti takratni sekretar vseučiliškega komiteja Dušan Pirjevec in Borut Furlan. Kurirke komisije so bile Vera Slander, Dragica Tavčar iz Dutovelj na Krasu, Vilma Bebler in Vesna Stranič.

Enkrat je prišel na sejo vojaške komisije tudi Edvard Kardelj. Zbrali smo se v gozdu ob Večni poti.

V maju je naš CK po direktivi CK KPJ pripravljala partijsko konferenco za vso Slovenijo. Tone Tomšič je kot organizacijski sekretar CK vodil organizacijske priprave. Vprašal me je, ali vem za primerno stano-

vanje, kjer bi okrog trideset ljudi lahko vsaj en dan zasedalo. Predlagal sem drugo »muzikantsko« stanovanje, stanovanje družine profesorja Ivančiča v Mencingerjevi ulici. Peljal sem ga tja. Zdelo se mu je primerno in tudi Ivančičevi so se strinjali. Najbrž je že kdo napisal, kako perfektna je bila Tomšičeva organizacija in kako disciplinirani so bili delegati. Prihajali so v stanovanje v skupinah po dva do tri, vsakih petnajst minut ena skupina. Bili so ves dan tako tihi in mirni, da noben sosed ni ničesar opazil. Še več. Celo Ivančičevi otroci, trije fantje med petim in petnajstim letom, niso opazili nič posebnega.

Med pripravami na konferenco po splošnih navodilih CK KPJ in na osnovi naših lastnih izkušenj so nastale že precej določene in konkretne direktive za delo na vojaškem sektorju. Kardelj mi je naročil, naj jih v svoji razpravi na konferenci orišem. Pozneje pa se je premislil in je bilo zaradi čim večje konspiracije sklenjeno, da govorim samo o važnosti vojaškega sektorja, o glavnih oblikah dela — zbiranju orožja in drugega vojaškega materiala ter o važnosti krepitve partijskih organizacij v tistih krajih in podjetjih, kjer je okupatorjeva »vojna mašina« najbolj občutljiva in se da najlaže slabiti s sabotažo. Direktive za organiziranje vojaškega dela, strukturo vojaških komisij in podobno pa sem naslednji dan sporočil vsaki skupini delegatov posebej, vendar ne vsem delegatom iz posameznih krajev, temveč samo sekretarjem okrožij in še nekaterim drugim, ki so bili določeni za vojaško delo.

Kak teden po konferenci, ki je bila dne 1. in 2. junija, sem na kolesu obšel »Ljubljansko pokrajino«, da bi sporočil direktive okrožnim funkcionarjem, ki niso bili na konferenci. Imel sem razgovore v Novem mestu, Črnomlju, Kočevju in Ribnici. Nekaj dni po vrnitvi sem šel — prav tako s kolesom — tudi na Štajersko.

Ta pot na Štajersko, sredi junija 1941, se mi je globoko vtisnila v spomin. Sam, na

Franc Leskošek, prvi komandant Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet

kolesu, s ponarejenimi nemškimi dokumenti, ki mi jih je dal Tone Tomšič, na vsakem koraku med objestnimi in nadutimi, lepo oblečenimi in odlično oboroženimi nemškimi vojaki in oficirji, med molčečimi in preplašenimi obrazi Slovencev — ni čudno, da me je neprenehoma stiskalo v grlu in da mi je srce glasno utripalo.

Pa to je daljša povest. Naj omenim samo sestanek s partijskim vodstvom za Štajersko, Slavkom Šlandrom, Milošem Zidanškom in drugimi v hišici pri starem celjskem gradu, sestanek s partizanom Petrom Štantetom v njegovem brlogu v hosti nad Zavodno, prenočevanje v okolici Celja na kmečkih kozolcih, kamor je bilo treba splezati in prenesti po lestvah tudi kolesa, ne da bi kmetje to opazili, ker so bili tako preplašeni, da bi verjetno opozorili policijo.

Po dveh ali treh dneh v Celju sva se s Šlandrom na kolesih odpeljala v Savinjsko dolino in nato pri Šentpavlu čez hribe v Trbovlje. Na prelazu, kjer se odpre pogled na trboveljsko kotlino, sva se ustavila. Slavko se je zagledal v dolino in se zamislil. Molče sem ga opazoval. Na obrazu se mu je zrcalila globoka zaskrbljenost. Kaj bo s temi ljudmi? Koliko časa bo trajala zmeda, ki sta jo povzročila nemška »nacionalsocialistična« demagogija in pa sovjetsko-nemški pakt? Skozi kakšne preizkušnje bodo morali knapi, da bodo postali sposobni za veliko nalogo, ki jih čaka, da bodo mogli do kraja izvršiti svojo dolžnost kot Slovenci in proletarci? Ali ne bo udarila po njih trda nemška pest, preden se bodo pripravili, da udarec prestrežejo? Taka vprašanja so najbrž zaposlovala Šlandrove misli, ko je dolge minute molče strmel v dolino. Brez besed sva spet sedla na kolesi.

V Trbovljah — sestanek s partijskimi funkcionarji. Zbral jih je Lojze Hohkraut, že takrat pravi partizan, skrit v zapuščeni bajti nekje v hosti in oborožen s pištolo. Na cesti ob Savi sva se s Šlandrom razšla. Nisem ga videl nikoli več.

O dogodkih in delu v mesecu aprilu, maju in juniju sem napisal nekaj več podrobnosti, kot bi bilo sicer potrebno, ker so nam pozneje pogosto očitali, da smo začeli misliti na oborožen upor šele, ko je bila napadena Sovjetska zveza. Tile moji spomini naj še enkrat demantirajo to napačno trditev.

NAPAD NA SOVJETSKO ZVEZO

V noči od 21. na 22. junij sem prenočeval nekje v mestu. Ko sem zjutraj odprl radio, je ta naznanjal, da je Hitler tisto jutro ob štirih napadel ZSSR. Takoj sem sedel na kolo in zdrvel v Bernardovo stanovanje. Tu sta bila Leskošek in Tomšič. Radia še nista odprla, morda zaradi družine ali sosedov. Bila sta v kuhinji, a smo se takoj preselili v spalnico in začeli razpravljati o novih nalogah. Tomšič se je s kolesom peljal še po Kardelja, ki je prenočeval takrat v Mostah. Prišel je tudi Kidrič. Ob koncu seje so bili sprejeti številni sklepi politične in organizacijske narave na osnovi ugotovitve, da so s tem napadom nastali pogoji za oboroženo vstajo in da je organiziranje vstaje odslej naša poglobljena naloga. Mislim, da je bilo na tej seji sklenjeno, naj se »Protiimperialistična fronta« preimenuje v »Osvobodilno fronto«. Najvažnejši pa je bil sklep o ustanovitvi »Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet« in sklep, naj se partijske in

Miha Marinko, prvi komisar Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet

Po prihodu italijanskih okupatorjev: fašistične (liktorske) zastave na poslopju bivše banovine v Ljubljani

frontne organizacije nemudoma lotijo mobilizacije za partizanske enote.

Takoj smo šli na delo. V kratkem je Kidrič dosegel soglasje vodstva OF o ustanovitvi Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet v sestavu: Leskošek — komandant, Marinko — komisar, jaz načelnik štaba, člani pa Oskar Kovačič, Stane Žagar, ki je dobil nalogo, da gre organizirat partizanstvo na Gorenjsko, Miloš Zidanšek za Štajersko, Dušan Podgornik in dr. Marjan Breclj. Najboljši sodelavci Glavnega poveljstva so postali Ivan Jakič, ki je upostavljal zveze med Glavnim poveljstvom in četami ter delal v mobilizacijski komisiji, in Roman Golob, ki je vodil intendantco.

Kmalu so nastale prve partizanske skupine in spet sem sedel na kolo in obiskal prva taborišča v Zasavju, v dolini Mirne, pri Novem mestu, na Travni gori pri Ribnici in pri Borovnici.

Delo Glavnega poveljstva, ki je bilo nadaljevanje dela vojaške komisije pri CK, se je naglo razmahnilo. Glavno poveljstvo je pošiljalo četam specialke, daljnogleda, sanitetni material, razno opremo, kot dežne plašče, čevlje, odeje, pa tudi hrano in orožje. Organiziralo je tudi izboljševanje oboro-

žitve s prenosom orožja, pušk, mitraljezov, bomb in municije od tam, kjer ga je bilo kaj več, k tistim skupinam, ki ga niso imele dovolj. Razvila se je radijska tehnika in pirotehnika. Posebno dobro je funkcionirala sanitetna služba, odlično pa intendantca, ki je na najbolj zvite načine prihajala do materiala. Znana je akcija, v kateri so pri belem dnevu odnesli iz Magistrata zalogo odej, in še marsikatero podobno dejanje.

Na Kardeljevo pobudo sva z Leskoškom izdelala partizanski zakon in zaprisego. Kardelj sam je obe besedili temeljito predelal. Določili smo partizanski znak: v začetku je bila to slovenska trobojnica in nad njo rdeča zvezda. Kardelj je napisal članek »V partizane«.

V tistem času se je seveda ostreje odprlo vojaško vprašanje kvalificiranega vojaškega kadra. Ljubljanske kavarne so bile polne demobiliziranih oficirjev, ki so jim tedaj Italijani dajali denarne podpore. Vsi so stikali glave in razpravljali o svoji usodi. Nekateri so se jeli sami organizirati in razmišljati o sodelovanju v oboroženi vstaji. Večinoma so se ukvarjali z »načrtovanjem« za bodočnost, vendar so bili tudi med njimi ljudje, ki bi šli takoj v akcijo. Vsa mreža OF v Ljubljani je iskala najbolj zavedne oficirje. Iz te sredine so prišli k nam in bili pozneje med našimi najboljšimi borci Mirko Bračič, Ljubo Šercer, brata Šviglja, Anton Primožič, Milan Lah in še drugi. Zvezo s Šercerjem mi je preskrbela Zdenka Kidrič.

(Se nadaljuje)

Čuvarji okupatorske oblasti. Te figure, pokrite s skledastimi klobuki, smo si dobro zapomnili

M. APOSTOLSKI:

OB KAPITULACIJI V SLOVENIJI

KO PROSLAVLJAMO dvajsetletnico revolucije, ki je po zaslugi Komunistične partije in tovariša Tita prinesla narodom Jugoslavije osvoboditev izpod okupatorja, odpravila kapitalistično družbeno ureditev, ustvarila pogoje za enakopraven razvoj in napredek vseh narodov, za zgraditev socialističnega družbenega reda, se spominjamo tudi nekaterih momentov iz aprilske vojne 1941.* V generalštabu stare Jugoslavije mnogi problemi obrambe dežele niso bili razčiščeni, kar je bila naravna posledica ne-ljudske in izdajalske politike dvorne klike in določenega števila generalov, ki so podpirali to politiko. Zato enote Dravske divizijske oblasti v trenutku, ko se je leta 1939 začela vojna med Nemčijo in Poljsko, niso bile sposobne za obrambo, a prepričan sem, da so bile v takšnem stanju tudi vse enote takratne jugoslovanske vojske. Neznatno število mirnodobnih enot naj bi v primeru vojne preraslo v številne vojne enote. Oborožitev enot je komaj ustrezala pogojem pred koncem prve svetovne vojne. Samo za primer navajam nekatere podatke o tem. Za obrambo pred letalstvom, ki je bilo doseglo v času med obema vojnama velik tehnični napredek, so uporabljali poljske topove iz prve svetovne vojne na posebno konstruiranih lesenih stojalih in mitraljeze, ki so imeli za razliko od drugih samo napravo za merjenje na zračne

cilje. Za obrambo pred tanki pa so pred koncem vojne dobili pehotni polki po eno protitankovsko četo s topovi 40 mm. Razen tega je bil ves pratež enot mobiliziran in sestajal je izključno iz voz z volovsko vprego in tovornih konj. Tudi o najmanjši motorizaciji ni bilo niti govora. To je jasno pričalo, da enote materialno niso bile pripravljene za boj proti sodobnim nemškim in italijanskim divizijam, ki so bile po sestavi, izvežbanosti in oborožitvi organizirane za tako imenovano bliskovito vojno, t. j. za nagle operacije.

Prav tako tudi državno ozemlje ni bilo pripravljeno na obrambo. V generalštabu so potekale razprave o koncepciji obrambe, ali naj bi se v tako imenovano »glavno bitko« (po takratni terminologiji) spustili na meji ali kje v zaledju dežele. Nadalje so razpravljali o tem, kakšno vlogo naj imajo utrdbe itd. S tako nerazčiščenimi gledišči, morda pa tudi pojmi so začeli zelo počasi graditi utrdbe na zahodni meji, proti Italiji. Te utrdbe so gradili po vzorcu Maginotove črte v Franciji z velikimi podzemeljskimi in betonskimi objekti, izmed katerih jih najbrž stoji nekaj še zdaj kot neslavni spomeniki brezglave koncepcije, kot posledica izdajalske politike.

Na drugih mejah niso nič delali, ko pa se je začela vojna in ko so spoznali, da se bo razši-

* Od pomladi 1938 do propada stare Jugoslavije sem bil v štabu Dravske divizijske oblasti v Ljubljani. Lahko sem videl, kako so potekale priprave na obrambo Slovenije in torej tudi, kako je minevalo tistih nekaj dni vojne leta 1941 ali morda bolje rečeno nekaj dni kaosa, zmede in razsula, kar je prepustilo naše narode na milost in nemilost fašističnim okupatorjem in domačim izdajalcem (ustašem, četnikom in drugim). Tisto, kar se je dogajalo v Sloveniji, je samo majhna podrobnost izdajalske dejavnosti dvorne klike in generalštaba stare Jugoslavije.

Na podlagi mojega osebnega dnevnika iz tistega obdobja (1938 do 1941) hočem navesti nekaj spominov in razgovorov v noči od 10. na 11. april 1941 v Zagradcu med banom Natlačenom in komandantom Triglavске divizije generalom Pandurovićem, kakor tudi nekatere okoliščine, ki so dale povod za te razgovore.

čila na ves svet, so postavili štab za utrjevanje s sedežem v Ljubljani, ki je postopoma razširil svojo dejavnost tudi na meje proti Nemčiji, pozneje pa tudi na druge meje Jugoslavije.

Predaleč bi zašli, če bi hoteli vsaj nekoliko pojasniti delo tega štaba, ki mu je načeloval znani izdajalec Rupnik.

Vojna je bila že na pragu, ko so v generalštabu še zmerom razpravljali o tem, kako in kdo bo zasedel utrdbe, ki jih je gradil štab za utrjevanje. Šele v zadnjem trenutku so našli nekakšen izhod za zasedbo utrjenih objektov, tako da so sestavili garnizijske enote. Toda vprašanje oborožitve je ostalo odprto. V betonske ali v skale izkopane utrdbe so postavili staro orožje.

Ne bomo tu navajali še drugih ukrepov za obrambo dežele, ki so bili v glavnem na papirju, tako na primer odnose do rušenja in postavljanja zaprek, do obrambe ozemlja itd. O vsem, kar je generalštab stare Jugoslavije odredil v pogledu obrambe dežele, lahko mirno rečemo, da je bilo zgolj formalno, brez sleherne materialne zagotovitve. Zato je bila tudi obramba dežele, torej tudi Slovenije, na zelo nizki stopnji. Če prištejemo k temu še politično razcepljenost narodov Jugoslavije, nadalje izdajstvo, korupcijo, afere itd., tedaj nam postane jasno, da ljudstvo vzlic svoji želji, da se brani pred vdorom okupatorja, ni moglo te želje izpolniti, dokler organizacije boja proti okupatorju ni prevzela KPJ.

Politični in vojaški vodilni kader ali morda boljše rečeno dvorna klika in večji del generalitete sta dvajset let vodila narode Jugoslavije v propad...

Po prevratu 27. marca je prišel v štab Dravske divizijske oblasti ukaz (29. marca 1941) o splošni mobilizaciji. Za prvi dan mobilizacije je bil določen 3. april. V ukazu je bilo poudarjeno, da mora biti mobilizacija tajna. Štab je začel mrzlično delati, da bi pripravil vse potrebno za mobilizacijo. Toda o nekakšni tajnosti mobilizacije je bilo takrat težko govoriti, ker so imeli hitlerjevski agenti povsod razpredene svoje mreže. Ti agenti so nemoteno delali in proti njim niso bili storjeni nobeni ukrepi. Posamezni agenti in petokolonaši so bili celo dodeljeni štabom, kjer so lahko zbirali dragocene obveščevalne podatke.

Spričo sistema mobilizacije je dva dni pred 3. aprilom 1941 praktično izginil štab Dravske divizijske oblasti, ki je zajemal ozemlje Slovenije, 3. aprila pa so začeli ustanavljati nove štabe Dravske in Triglavske divizije ter štab Dravske divizijske oblasti. Napočilo je obdobje nekaj dni, ko noben štab ni deloval.

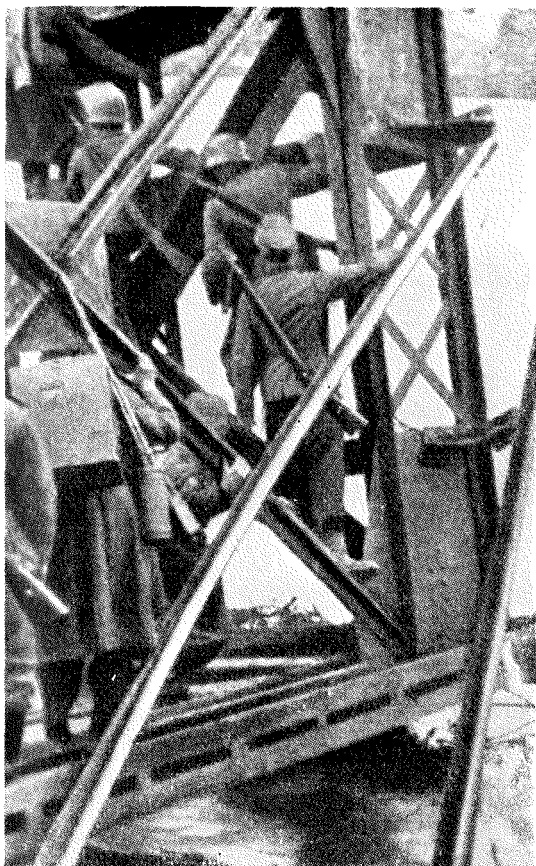
Oficirji štaba Dravske divizijske oblasti so 1. in 2. aprila odšli na mobilizacijska mesta. Poudarjam, da so bili večinoma dodeljeni štabom in enotam, ki so se formirali zunaj Slovenije. Tako n. pr. so komandant Dravske divizije general Stefanović, njegov pomočnik in komandant artilerije (vsi trije generali) odšli na nove vojne položaje v Bosno in nekatere druge kraje Jugoslavije. Za komandanta Dravske divizijske oblasti je bil imenovan rezervni general Lavadinović, za komandanta Triglavske divi-

zije pa general Pandurović. Komandant Triglavskega planinskega odreda je tik pred vojno napovedjo postal komandant vojnega okrožja, na njegovo mesto pa je prišel iz Beograda nov komandant. Nekaj podobnega se je zgodilo s načelniki štabov ter oficirji na drugih odgovornih komandnih in štabnih položajih. Tiste dni so vse enote delale po mobilizacijskih načrtih, v štabu Dravske divizijske oblasti pa je delalo samo nekaj mladih oficirjev, ki so lahko samo sprejemali naredbe višjih štabov.

Dne 2. aprila 1941 sem prinesel iz Zagreba izvlečke iz vojnega načrta za enote, ki so bile mobilizirane v Sloveniji. Hkrati sem prinesel tudi vojne zastave polkov. Vse to naj bi razdelili med številne enote v pogojih, ko je v starem štabu praktično delalo samo nekaj mladih oficirjev. Ker so bili osebni avtomobili s šoferji začasno mobilizirani, so poslali kurirje v več smeri in v zadnjem trenutku izročili enotam izvlečke iz vojnega načrta in vojne zastave.

Dne 3. aprila je prispel general Lavadinović, ki se je začel seznanjati s posli komandanta Dravske divizijske oblasti. Prizadeval si je, da bi se čimprej poglobil v probleme. Ker pa je bil to zanj povsem nov položaj in ker je prihajal iz rezerve, od prej pa ni poznal Slovenije, je pač vsakomur jasno, da je vzlic vnemi potreboval precej časa, da se je seznanil z nalogami na svojem novem položaju. Vzlic vsemu temu pa moram poudariti, da je general Lavadinović vztrajno in odločno delal, seveda v mejah določenih pogojev in možnosti in tako prevzel vodstvo enot Dravske divizijske oblasti.

Izmed generalštabnih oficirjev starega štaba sem bil ostal v Ljubljani samo jaz, toda z vojnim razporedom v Triglavski diviziji. Moja dolžnost je bila, da do prihoda komandantov in načelnikov štabov vodim mobilizacijo štaba Dravske divizijske oblasti ter štaba in enot Triglavske divizije. To je pomenilo nekaj dni mrzličnega dela na več strani. Drugi dan mobilizacije, 4. aprila, je prispel komandant Dravske divizije general Pandurović. Prihajal je s skrajnega jugovzhodnega dela meje, kjer je bil dotlej komandant Bregalniške divizijske oblasti. To je bil hkrati tudi njegov prvi obisk v Sloveniji. Poznal ni ne ljudstva ne njegovih lastnosti ne vojaških priprav za obrambo Slovenije. Do dneva mobilizacije se je ukvarjal s problemi obrambe skrajnega jugovzhoda, to je obrambe vzhodne Makedonije, in prišel je, da bi se vojskoval na povsem nasprotnem koncu dežele, na skrajnem severozahodu. Kako »lepa« kombinacija štabnih umov ali morda boljše rečeno hitlerjevskih agentov in petokolonašev! Z generalom Pandurovićem je prišlo iz Beograda še nekaj oficirjev, med njimi načelnik štaba in načelnik operativnega oddelka divizije. Tako so mogli ti oficirji prevzeti mobilizacijo Triglavske divizije, jaz pa sem moral nekaj časa še delati z generalom Lavadinovićem v zvezi z mobilizacijo teritorialnih enot. Ta položaj sem izkoristil in na svojo roko sem vsem garnizijskim enotam, kakor tudi enotam za rušenje in postavljanje zaprek, ukazal, naj bodo strogo pripravljene, kajti čeprav je bila napo-

Nemški izvidniki plezajo čez porušeni železniški most pri Dravogradu

vedana mobilizacija, iz vojnega ministrstva niso odredili najstrožje pripravljenosti, marveč manjšo.

Mobilizacija štaba Triglavske divizije je bila zaključena nekako 5. aprila in v noči od 5. na 6. april je bil štab z rekviriranimi avtomobili poslan na področje Grosupljega in Višnje gore.

Predaleč bi zašli, če bi hoteli opisati mobilizacijo štabov v enotah. Nič ni bilo opravljene v celoti, a kar je najvažnejše, enote za zvezo, mobilizirane v Požarevcu, sploh niso prišle v stabele.

Kakor vemo, so Nemci 6. aprila 1941 začeli napad na Jugoslavijo, in tako so napadli tudi na severnih mejah Slovenije, proti Mariboru, Ptuj, Slovenjem Gradcu ter proti Jezerskemu, Ljubelju in Podkorenu. V obmejnem pasu so se spustile v boj garnizijske enote, ki so izpolnile svoje bojne naloge. Nemško prodiranje v teh smereh je šlo počasi, kar je omogočilo končati mobilizacijo enot in jih poslati proti njihovim koncentracijskim krajem.

Do 10. aprila 1941 so me nekajkrat poslali, da bi pri velikem številu enot preveril, kako poteka mobilizacija ob zaključku in kako odha-

jajo enote na svoja koncentracijska mesta. Slika je bila na eni strani žalostna in klavrna, saj sem videl v težke kmečke vozove vprežene vole, vozove, natovorjene z različnimi vojnimi potrebščinami in celo s slamo, kako so se počasi pomikali po cestah od severozahoda proti jugu, proti Dolenjski. To nikakor ni bila slika vojaških kolon, ki naj se postavijo po robu tankom in letalom, marveč je bilo vse to bolj podobno preseljevanju narodov ali bolj milo rečeno nekakšni srednjeveški karavani. Na drugi strani je bilo lepo videti, kako so mobilizirani meščani in kmetje hitro prišli na svoja zbirališča, kako so se ponoči spremenili v vojake ter z vedrimi obrazi korakali v teh kolonah ter priganjali poleg sebe vole. Človek je dobil vtis, da so ti do večerajšnji kmetje na slovenskih poljih, delavci iz tovarn in izobraženci iz raznih ustanov in inštitutov nekako postali bolj resni, ko da so že stari vojaki. V kolonah je bilo slišati šale in pesmi. V takšnem kontrastu je živel nekaj dni ves slovenski narod. Čeprav so že od prvega dne vojne začele prihajati s front nasprotujoče si vesti, ki so jih prenašali pretežno petokolonaši, so vojaki in oficirji do 10. aprila obdržali moralo na razmeroma visoki stopnji, čeprav so morali prenašati naporene pohode.

Ker Italijani do 11. aprila niso začeli napada, Nemci pa so počasi prodirali prek Jezerskega, Ljubelja in Podkorena, je komandant Triglavske divizije lahko enote dvakrat brez cilja poslal na položaje na področju Vrhnike in Blok ter jih spet odpoklical, kar je v znatni meri izčrpalo moči enot te divizije.

Vtem ko so enote deloma čakale na italijanski napad, deloma pa bile zapletene v boj z Nemci, je mladino Slovenije prevzel patriotizem. Samostojno ali na pobudo Partije — takrat tega nisem vedel, prepričan pa sem, da je bilo to na pobudo Partije — so začeli prihajati v štab Triglavske divizije prostovoljci-mladinci. Komandant divizije je odredil, naj organiziram sprejemanje prostovoljcev v Višnji gori in jih od tam pošiljam štabu VII. armade na področju Zagreba. Dotok je bil velik, navdušenje za boj proti fašizmu na višku. Med prostovoljci je bilo tudi nekaj zelo mladih mladincev: vajenci, dijaki nižjih razredov gimnazije. Spominjam se, kako je neka mati, izobraženka iz okolice Celja, prispela v Višnjo goro in zahtevala, naj ji vrnem sina, ki mu je bilo komaj 15 let. Ko sem ji pojasnil, da njen sin niti slišati ni hotel o vrnitvi in da je s svojimi starimi tovariši odšel proti Zagrebu, mi je težko verjela, vendar pa se je s prvim vozilom odpeljala proti Zagrebu. Še zdaj mi je žal, da nisem mogel teh mladincev-prostovoljcev obdržati na ozemlju Slovenije in jih oborožiti tembolj, ker sem kmalu zvedel, da jih je nekaj prišlo v roke ustašev v Zagrebu.

Vse je nekako prevzemalo upanje, da bomo organizirali obrambo, utrdili fronte. Takšno željo so gojili i borci v enotah i prebivalci do trenutka, ko je 9. aprila prišla naredba štaba VII. armade — če se ne motim je bila to tudi naredba štaba — naj se garnizijske enote, Tri-

glavska divizija, Triglavski planinski odred, kakor tudi vse enote Dravske divizijske oblasti umaknejo na jug, proti Karlovcu, od koder naj bi nadaljevale umikanje proti Bosni. Oficirji in vojaki so sprejeli to naredbo kot katastrofo. Zastavljali so tudi vprašanja: zakaj bi se umikali, saj sovražnik z zahoda ne napada, s severa pa prodira počasi, zakaj zapustiti deželo brez boja? To so bila vprašanja, ki so jih zastavljali oficirji, vojaki in ljudstvo. Ko si poslušal ta vprašanja, si čutil, da so vsi vedeli: o tako dolgih pohodih z volovsko vprego in peš ne more biti niti govora. Garnizijske enote sploh niso imele nobenega prateža, da bi lahko peljale s seboj orožje in municijo. Praktično je to pomenilo zanje razorožitev po naredbi predstojnika.

Ker sem bil edini generalštabni oficir iz mirnodobnega štaba v Ljubljani, seznanjen z organizacijo garnizijskih enot, menim, da sem poznal njihovo bojno sposobnost. Skušal sem opozoriti na to štab divizije, toda general Pandurovič je vztrajal na izpolnitvi naredbe komandanta armade, to se pravi, da se morajo še zadnje enote umakniti. Preostalo mi je samo še, da izkoristim svoje poznanstvo s komandantom armade generalom Trifunovićem, s katerim sva se bila seznanila nekaj mesecev pred začetkom vojne. General Trifunović naj bi se kot komandant armade na zahodni in severozahodni fronti seznanil s strateško fronto, utrdбами in v Sloveniji mobiliziranimi enotami. Ob tej priložnosti naj bi ga jaz spremljal in mu dajal potrebna pojasnila. Na tem potovanju, ki je trajalo kakih 15 dni, sva obiskala mnogo utrdb ter razpravljala o bojnih možnostih in taktiki garnizijskih enot. Takrat se je general Trifunović strinjal z menoj, da so garnizijske enote sposobne za obrambo samo v svojih utrjenih objektih in da o kakem njihovem umiku ne more biti govora. Hotel sem ga telefonično spomniti na te pogovore, pa nisem dobil zveze z njim. Oglasil se je načelnik štaba armade Vasa Petković. Ta ni hotel niti slišati o tem niti ni poznal dejanskih možnosti garnizijskih enot in je vztrajal na tem, da se morajo tudi te enote umakniti. Medtem so dobile garnizijske enote po telefonskih zvezah, stalnem PTT omrežju Slovenije, ukaz, naj se umaknejo. To je bilo mogoče storiti spričo požrtvovalnosti osebja PTT službe, ki je nepretrgoma delalo na vseh progah.

Klavrna je bila slika garnizijskih enot na umiku. Vojaki, ločeni od težkega orožja, saj so ga morali pustiti ali uničiti v utrdbah, so natovali na kmečke vozove lahko orožje in municijo, tisto, kar so mogli vzeti s seboj, in tako so se potrti pomikali po razdrapanih cestah neznan kam. Vpraševali so se medsebojno, kam gremo, kaj bomo počeli brez orožja. Ta vprašanja so zastavljali tudi nižjim oficirjem, ki jim niso mogli nič odgovoriti. Čutili so propad dežele, čutili in vedeli so, da jim stara Jugoslavija ni dala nič, pila jim je kri in izkoriščala njihovo delo, toda vedeli so, da jih hujši časi še čakajo. To jih je držalo pokonci, da so disciplinirano, v dolgih kolonah korakali v upanju, da bodo mogli nekaj prispevati k obrambi do-

mače zemlje, ki jo je buržoazija brezskrbno zapravila, ko je podpirala razne neljudske režime in dvorno kliko.

V štabe in enote je 10. aprila 1941 popoldne prišla vest, da so ustaši prevzeli oblast v Zagrebu, da so se jim pridružili tudi nekateri oficirji iz štabov in enot, vsi pa da so pripomogli, da so mnogi polki vojske demoralizirani in da so razpadli.

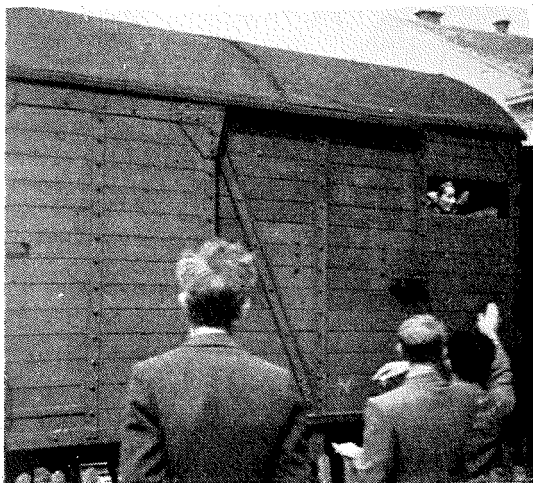
Vest o vsem tem se je naglo širila. Peta kolona je začela pospešeno delati in širiti paniko med vojaki, tako da so začeli posamezni vojaki že okrog sedmih zvečer skrivaj zapuščati svoje enote. Oficirji, večinoma rezervni, so že čutili začetek razpadanja svojih enot, bili pa so brez moči, da bi to preprečili.

K razpadanju enot je mnogo pripomogel in pospešil ta proces prihod kolone vojakov-Slovencev, ki se jim je bilo posrečilo rešiti se iz Zagreba, umakniti se terorju ustašev, tako da so se polastili kakih 10 kamionov iz štaba armade. Spotoma so širili med vojaki paniko, tako da so začele enote naglo razpadati.

Ko se je v noči od 10. na 11. april začelo razpadanje vseh enot na ozemlju Slovenije, je takratni ban dravske banovine Natlačen spoznal, da je prišel njegov čas, da izkoristi takšen položaj, da se loti izdajalskega dela in da z izdajalskim delom in kapitulantsko akcijo spravi del vojske pod svojo komando, da bi laglje izročil Slovenijo okupatorjem, da bi, kakor je rekel, »obvaroval slovensko ljudstvo žrtev, ki bi padle, če bi se vojska upirala«.

Da bi uresničil to namero, je ban najprej povabil generala Lavadinoviča, ki je bil kot rečeno novi komandant Dravske divizijske oblasti. Generalu Lavadinoviču pa se je zdelo to banovo vabilo sumljivo; zato je takoj prispel v štab Triglavске divizije in tam povedal, da ga vabi ban k sebi. Istočasno je ban povabil na razgovore tudi komandanta Triglavске divizije generala Panduroviča z načelnikom štaba divizije. Oba sta odšla. Toda spotoma sta si premislila, kakor je pripovedoval pozneje general Pandurovič na sestanku oficirjev, bala sta se, da so jima morda nastavili past in zato sta se vrnila.

General Pandurovič se je znašel v zelo težavnem položaju, saj je videl, da enote razpadajo, saj ni imel nobene zveze s štabom VII. armade, saj ni imel skoraj nobenih podatkov o stanju na strani sovražnika, razen tistega, kar so govorili petokolonaši, ki so se ko gobe po dežju pojavljali povsod v štabih in enotah. Nemočen je sklical konferenco komandantov, na katero eni niso mogli, drugi pa tudi niso hoteli priti. Tako so se konference udeležili samo general Lavadinović in višji oficirji štaba Triglavске divizije. Na tej konferenci, kakor jo je nazval general Pandurovič, niso mogli ukreniti nič novega v pogledu nastalega položaja niti ugotoviti nič drugega, kakor to, kar je bilo znano že na začetku vojne, da enote ne bodo kos naglim in dolgim pohodom niti boju s sodobno oboroženim sovražnikom. Zato so na konferenci sklenili ustaviti vse premike vojske na poti proti Karlovcu. A kaj storiti nadalje?

Vlak z jugoslovanskimi vojnimi ujetniki na ljubljanski železniški postaji

O tem niti komandant niti načelnik štaba nista hotela govoriti. To je bilo vprašanje, o katerem ni bilo dovoljeno govoriti, čeprav so vsi vedeli, da se bo treba odločiti za kapitulacijo ali pa za določene ukrepe za boj. Posvetovali so se dolgo. Iz vsega tega dolgotrajnega in mučnega posvetovanja je bilo moč povzeti, da so se general Pandurovič, načelnik štaba in še nekaj oficirjev ogrevali za čakanje, da bi se situacija sama razvila, kar je povzročilo nagel razpad enot. Čutili je bilo določen strah pred odgovornostjo, če bi storili vsaj nekaj ukrepov. V tem pričakovanju, ko se je bližal čas Natlačenovega prihoda, je general Pandurovič sporočil, da je povabil bana Natlačena na razgovor v vas Zagradec, t. j. v štab Triglavske divizije. Po tem sporočilu je postalo mnogim jasno, zakaj je bila sklicana konferenca in zakaj se je vse razvijalo v znamenju pričakovanja. Konferenca komandantov naj bi bila nekakšna zaščita pred morebitnimi sklepi, ki bi jih storil general Pandurovič.

Okrog polnoči med 10. in 11. aprilom sta prispela v Zagradec dva avtomobila z zelo močnimi žarometi in kmalu so v sobo, kjer so bili zbrani oficirji, udeleženci konference, stopili Natlačen, dr. Adlešič, dr. Zalokar in še nekaj članov politične ekipe bana Natlačena.

Po kratkem pozdravu so se začela pogajanja med banom Natlačenom in generalom Pandurovičem. Natlačen je takoj v začetku izjavil, da je spričo novega položaja na Hrvaškem Slovenija odrezana od Beograda in da zato on prevzema v Sloveniji vso oblast. Takoj potem je pripomnil, da zahteva od generala Panduroviča kot najvišjega komandanta, ki so mu bile podrejene vse enote v jugozahodnem delu Slovenije, da ukrene vse potrebno, da bo Slovenija obvarovana vojnega pustošenja, takoj potem pa je dejal, da bi bilo treba sprejeti okupatorsko vojsko in skleniti z njo premirje. To je po pojmovanju Natlačena in njegovega spremstva

pomenilo »zaščito slovenskih mest in vasi ter slovenskega prebivalstva pred posledicami vojne«.

Na takšne Natlačenove izjave in zahteve so navzoči nižji oficirji štaba instinktivno reagirali, ne da bi čakali na odgovor generala Panduroviča, ker so vse to ocenili kot odcepitev Slovenije od Jugoslavije. To spontano reagiranje nekaterih oficirjev je skalilo nadaljnji potek razgovorov. Natlačen je začel pojasnjevati svoje zahteve in jih opravičevati s potrebo po vzpostavitvi reda do prihoda okupatorskih enot. V svojih zahtevah je bil Natlačen spočetka samozavesten in vztrajen. General Pandurovič pa je bil videti zbehan. K temu je moralo vsekakor prispevati dejstvo, da je bil Pandurovič prvokrat v Sloveniji, in sicer v tako težavnih razmerah, da ni imel prijateljev ali znancev, s katerimi bi se lahko posvetoval o nekaterih političnih problemih. Čutil se je osamljenega v štabu, ker ni poznal svojih sodelavcev, štabnih oficirjev. Zato prave misli in želje generala Panduroviča niso mogle priti do veljave. Reagiranje oficirjev je bilo zanj znak, naj ne privoli v Natlačenove predloge. Ves čas pogajanj je general Pandurovič zavračal Natlačenove predloge in zahteve, češ da ni pooblaščen za takšne odločitve.

Ko je Natlačen spoznal, da ne more prepričati generala Panduroviča, naj mu da na razpolago enote, je naposled svojo zahtevo omejil na to, da bi mu dal general Pandurovič nekaj četa za vzdrževanje reda v Ljubljani. Toda general je tudi to zahtevo odklonil.

Ker so se pogajanja zavlačevala in razblinjala, Natlačen pa je bil v svojih zahtevah čedalje bolj vztrajen in nervozen, mu je neki štabni oficir rekel, naj razgласi Slovenijo za samostojno, potem pa bo dobil nekaj vojske. Natlačen je razumel to kot provokacijo, da bi se izrazil bolj odkrito. Ker pa se je mudil v štabu Triglavske divizije, sem dobil vtis, da se je bal posledic takšne odkrite izjave na tem mestu. Po tem medključu je začel zelo hinavsko pojasnjevati, da nima nobenih namenov, da bi odcepil Slovenijo od Jugoslavije, da smatra prevzem oblasti v Sloveniji za začasen ukrep itd.

Razgovori so trajali skoraj tri ure, uspeha pa ni bilo. Ban Natlačen se je s svojim spremstvom in nekaterimi rezervnimi oficirji, svojimi somišljeniki, po izjalovljenih razgovorih odpravil v Ljubljano, general Pandurovič pa je po kratkem presledku po mučnih razgovorih 11. IV. 1941 nekako ob 3. uri, ko je videl, kako vpricho njega vojska razpada in kako gredo mimo štaba skupine vojakov brez oficirjev domov, ko da se ne dogaja nič posebnega, sporočil oficirjem štaba rezultat konference z besedami: »Vojaki so sami uredili problem nadaljnje vojne«. Potem pa je pripomnil, da odvezuje vse oficirje in vojske nadaljnjih obveznosti do jugoslovanske vojske in da naj se vsakdo znajde, kakor ve in zna.

Te besede generala Panduroviča so kronale politiko dvorne klike in jugoslovanske buržoazije, ki je v mračnih usodnih dneh zapustila ljudstvo in ga prepustila njegovi usodi.

Delitev funtov

HKRATI z napadom na Jugoslavijo so Nemci 6. aprila zjutraj prešli tudi grško mejo. V prvem spopadu z grškim bataljonom, ki se je zabarikadiral v trdnjavi Nimfea, je bil napadalec tepen. Grki se brezupno branijo skoraj do polnoči naslednjega dne, ko zaradi dima in zastrupljenega zraka ne morejo več dihati. Prvi dan Grki branijo vso Metaksovo obrambno linijo. Propade tudi poskus nemškega prodora s tanki in s čolni po reki Strumi pri Rupelski klisuri.

Nagel umik jugoslovanskih enot v Strumiški dolini spravlja v nevarnost tudi grško obrambo.

Dne 7. aprila se osamljena grška Mariška brigada umakne v Turčijo. Mestanska brigada v trdnjavi Ehinosa se upira napadom nemških metalcev plamena. Položaj se slabša samo proti Strumici v okolici Dojranskega jezera. Grška vojska potiska na albanski fronti Italijane proti Korči in Elbasanu v pričakovanju pomoči z jugoslovanske strani.

Nemci še 8. aprila ne morejo prebiti Metaksove linije. V istem času se jugoslovanska vojska v Makedoniji množično vdaja. Prodor od Dojranskega jezera nevarno grozi nezaščitenemu Solunu.

Četrty dan, 9. aprila, pade Solun in grška komanda, čeprav je do 12. ure uspešno branila Metaksovo linijo, ukaže prenehati z ognjem na tistem delu fronte, ki je že obkoljen od zahodne strani.

Močne nemške sile napadajo grške položaje, ki so napoti nadaljnjemu sovražnikovega prodiranju. Angleške enote se urejajo na položajih od morja do Olimpa. Grška konjeniška divizija zaustavlja 10. aprila nemško prodiranje v soteski Pesoder. Dne 11. aprila Nemci ne morejo hitreje napredovati, razen proti Vodenu, 12. aprila pa SS divizija »Adolf Hitler« potiska britanske sile pri Kajljariju.

Grška vrhovna komanda zavaruje organiziran umik svojih enot. Angleški general Wil-

son se mora z avstralskimi četami umakniti iz območja Banice. To hudo ogroža iznenadene grške divizije na albanski fronti.

Dne 13. aprila organizirajo britanske enote obrambo pri Olimpu, da bi omogočile evakuacijo čet z ladjami. Okrog poldne odleti z letalom neki višji grški oficir v jugoslovansko vrhovno komando in jo obvesti o težkem položaju na grški fronti. Ponoči se jugoslovanska vlada odloči, da zapusti deželo.

Naslednji dan, 14. aprila, se Nemcem, ki počasi napredujejo, pridružijo še Italijani iz Albanije. Naslednji dan, 15. in 16. aprila, Nemci še razširijo fronto prodiranja. Nemci se ponoči med 16. in 17. aprilom umaknejo z Olimpa k Termopilam. Dne 17. in 18. aprila Nemci potiskajo Britance proti morju in 19. aprila poskušajo obkoliti grške čete, ki se boreč umikajo iz Albanije.

Britanci se na Termopilah še dalje srdito upirajo. Grška epirska armada poskuša zaščititi evakuacijo vsega britanskega ekspedicijskega korpusa. Jugoslovanska vlada pa naglo beži na letalih iz Aten, ki se jim Nemci že približujejo.

Dne 20. aprila se grški general Čolakoglu na svojo pest začne pogajati z Nemci za premirje. Kasneje, 23. aprila, podpiše v Solunu kapitulacijo. Medtem se Britanci še nadalje upirajo pri Termopilah in ščitijo evakuacijo glavnine, ki se od noči med 24. in 25. aprilom in vse do 1. maja vkrcava na ladje. Končno Nemci 27. aprila vkorakajo v Atene.

Konec aprila nemške čete zajamejo v peloponeških pristaniščih razen 8000 zaostalih Britancev tudi 1500 razkropljenih jugoslovanskih vojakov, ki so se umikali iz Makedonije skozi Grčijo, zatem ko so bili hudo poraženi.

Isti dan so zapisali v poročilu o seji ministrskega sveta Jugoslavije, ki je bila ob 17. uri v Tanturu pri Jeruzalemu, tole:

»Predsednik vlade prebere osnutek vladne deklaracije. Po obravnavi, v kateri so sodelovali gospodje Grol, Marković in dr. Krek sklenejo, da jo na novo stilizira g. Bog. Jevtič sporazumno z gospodi dr. Krnjevičem, Slobodanom Jovanovićem in dr. Krekom.

Po referatu o begunih v Kairu sklenejo poslati poslaniku Adjemoviću 1000 (tisoč) funtov za prve stroške. Na predlog ministra vojske in mornarice sklenejo pisati komandantu britanske mornarice o položaju jugoslovanskih enot in hidroavijacije.

Seznanili so se z nalogom finančnega ministra dr. Šuteja poslaniku Adjemoviću v Kairu, naj proda tri sto kilogramov zlata, in po poročilu zunanjega ministra dr. Ninčiča s sklepom odbora za zunanje zadeve, da se lahko sprejemajo v diplomatsko službo kvalificirane osebe ne glede na dotedaj veljavne predpise.

Na seji naslednjega dne je spet na dnevnem redu osnutek omenjene deklaracije. V zvezi s tem so zapisali:

»Predsednik vlade začenja sejo. Gospod Bog. Jevtič bere nov osnutek vladne deklaracije, ki so ga po obravnavi, v kateri so sodelovali dr. Krnjevič dr. Krek, načelno sprejeli. Sklenejo, da končno redakcijo pregledajo gospodje Simović, dr. Krnjevič in Jevtič.

Sklenejo, da se končni tekst objavi kot vladna deklaracija in pošlje zavezniskim vladam.

Sedaj, ko so si najbrž pomirili vest z neko povsem puhlo deklaracijo, ki ničesar ne pojasnjuje, se začne glavno opravilo: delitev denarja. To je edina tema razgovorov na nekaj naslednjih sejah. Taki so zapisniki:

»Zapisnik seje ministrskega sveta od 5. maja 1941, ki je bila v Tanturu ob 17.30.

Predsednik vlade začenja sejo. Po referatu finančnega ministra dr. Šuteja, sklene ministrski svet, da se razdelijo naslednji prejemki:

ministrom 80 palestinskih funtov mesečno, pomočnikom ministra 60 palestinskih funtov, načelnikom in šefom kabineta 50, drugim 40 in urad-

Tak je bil Beograd po nemškem bombardiranju

nikom 30 palestinskih funtov na mesec.

Dodatek za družino v begunstvu 20 palestinskih funtov.

Vprašanje družinskih dodatkov za družine, ki so ostale v domovini, bo rešeno naknadno. Uslužbencem izven službe in upokojencem:

ministrom 60, pomočnikom 45, šefom kabineta 35, drugim 30, uradnikom 25 palestinskih funtov. Družinski dodatek 20 palestinskih funtov.

Nagrada za delo v odborih, v katerih so zaposleni politični ljudje iz vlade, po 50 p. f. na mesec brez pravice na kumuliranje.

Sklenejo, da se morajo vsi dinarji, prinešeni iz države, položiti proti reverzu v državno blagajno.

Ministrski svet sklene, da se zamenja vsem beguncem po 6. aprilu 5000 dinarjev po tečaju 250 dinarjev funt.

Razen tega rešuje utemeljene prošnje finančni odbor, ki

bo to reševal glede na okoliščine.

Ministrski svet izbere gospoda Mišo Trifunovića in dr. Miho Kreka, da predlagajo račune finančnemu ministru kot substitutu glavne kontrole.

Ministrski svet sklene, da se stroški vzdrževanja v Tanturu do 1. maja 1941 krijejo iz državne blagajne, od 1. maja dalje pa odtrgujejo od prejemkov. Otroci plačujejo polovico.

Ministrski svet sklene, da se izda potno dovoljenje za Turčijo in Rusijo g. Karlu Fišerju s pooblastilom, da proda nabavljeni bombaž za nabavno zadružno industrijcev Jugoslavije, da ga ne bi zaplenili Nemci. G. Fišerju se povrnejo stroški, če bo izvršil posel. Ministrski svet sklene, da zunanje ministrstvo proda sporazumno s finančnim ministrstvom tovar na ladji 'Bosanka' in da se iztržek odda kraljevi vladi.

Zapisnik seje ministrskega sveta od 6. maja 1941, ki je bila v Tanturu ob 17. uri, vsebuje:

»Predsednik vlade general Simović začenja sejo. Ministrski svet se seznani z ustavitvijo nabave sanitetnega materiala in motornih svečk, ki jo je izvršil z depešo minister vojske in mornarice.

Ministrski svet odobri, da se da na razpolago za kritje propagandnih stroškov tri sto palestinskih funtov. Vsoto je treba izplačati predsedniku odbora g. Vilderu ali blagajniku odbora tako, da stroške pravilno obračunavajo.

Ministrski svet se seznani s predlogom zunanjega ministra za upokojitev kraljevega poslanika v Atenah Vukčevića...«

Tako torej: medtem ko so domovino preplavili sovražniki, kraljevska vlada ni imela drugega dela, kot da je razpravljala o delitvi funtov...

Slobodan Bosiljčić

ČRNA TROJKA

»Heil Hitler!« sta vzkliknila na ves glas pred generalom. Roke sta iztegnili navpično proti stropu.

Zajeten metulj je neznosno brnel po sobi in v poletu na vso moč udarjal ob žarnice kristalnega lestenca, žarečega v siju briljantnih prizmic. Doglavnik opazi bogastvo luči; zgaga ga zapeče pod grlom.

Uradno-neuradni pogovor — seveda v nemškem jeziku — ki ga je doglavnik, izčrpan od fizičnih naporov, izžet od zdravic, naslovljenih nanj kot največjega genija, filozofa, vojaka, Previdnosti, na firerja Hitlerja, v jeziku, ki ga je doglavnik bolje govoril kakor razumel — je bil prepleten s hvalnicami, odami, modrovanji, pogledi v minulost, vprašanji, odgovori, vremenskimi napovedmi, urami etnografije in zemljepisa (ki je vnašal zmedo), prošnjami, psovkami, povelji in podobno, dokler predpisom vojne etikete ni bilo zadoščeno, dokler niso bile steklenice izpraznjene do dna, dokler se pamet ni pogreznila v temo, dokler želja po počitku ni premagala vseh drugih in napravila konec vsemu.

»Gospoda,« je hitel general, držeč se tisti hip posebno svečano, »vaju je doletela čast, da bosta prva obveščena, da so naše oborožene sile krenile na pohod, da podarijo ljudstvu Rusije svobodo...«

»Ta ne meri na metre, ampak na kilometre! To ni skrivnost niti za snažilce čevljev niti za vrabce na strehi,« pomisli doglavnik domišljavo in si natoči čašo šampanjca, da bi mogel odgovoriti na zdravico.

»Gospoda,« je nadaljeval general, ko da bere, »tudi delo, ki se ga lotevamo mi, ni zgodovinsko nič manj važno. Izredno bom zadovoljen, če se gospoda strinjata z menoj: da bomo v prihodnjih dneh likvidirali vse nadute, ekstremne boljševiske, komunistične, plutokratske, demokratične, židovske in srbske elemente.«

Nemec je izgovoril vse to z veliko rutino. Duhovnik ga je pozdravil s ploskanjem.

»Ta rjavi vrag ve, kako se dela kariera!« zamrmra doglavnik sam pri sebi, zroč, kako

se metulj davi v čaši vina, kako je žilav, kako vztrajno brca, da bi ušel smrti.

»Povsem se strinjam z vami, ekselencja, in razumem vašo skrb in velikodušno naklonjenost tukajšnjim krajem,« se jame duhovnik ko konjska muha prilizovati generalu, čigar širokoustenju je takšen način pogovora docela ustrezal. Medtem je metulj poginil, duhovnik pa je povzdignil oči k lestencu in nadaljeval:

»Bog mi je priča, da mislita tako tudi Sveta stolica in Katoliška cerkev. Vsako vašo naredbo za ureditev tukajšnjih nezdravih razmer bo duhovščina podprla z vsemi sredstvi in molitvami. Vsaka oblast je od boga, tudi vaša oblast je od boga in nam posebno pri srcu.«

Navdušen nad to tirado je doglavnik zadremal. Filipovića je imel ne samo za večjega jezuita od Ignacija Lojolskega, ustanovitelja tega viteškega reda, marveč tudi za genialnega hinavca. Nezadovoljen s številom ustreljenih in aretiranih se je general delal, da ga pazljivo posluša. Misli so mu blodile po plodnih ravninah Ukrajine, zlatega rudnika žita in slave. Toda priletni frater se je sčasoma naučil za svojo službo zelo koristnih, čeprav za ljudstvo škodljivih stvari. Vzel je križ v roke in na hitro roko zasukal pogovor na tisto, zavoljo česar je bil prišel: da poravna spor z nemško komando, ki je zahtevala, naj ji duhovniki pošiljajo podatke o razpoloženju vernikov.

»Kar pa se tiče obveščanja, menimo, da je prikladneje da gredo podatki kakor doslej prek UNS (Ustaške nadzorne službe).«

Ko izgovori te besede, začuti, da mu je kar nekam odleglo, in do vratu se pogrezne v naslonjač. Generalu ni šlo v račun, da bi napenjal odnose s Cerkvijo. Zato je vzdignil čašo v znak odobravanja. Duhovnik jo je izpraznil do dna. Gutić je prav tisti hip čutil rahlo nervoznost, hud glavobol, morda celo napad migrene, ko ga je general vprašal:

»Gospod, s kakšno obljubo pa nas morete vi razveseliti?«

»Da ga malce potegnem za nos!« pomisli doktor Gutić in se ne pokesa, čeprav je bil fanatičen nacionalni šovinist in čeprav je priznaval Nemcem vodilno vlogo in videl v njih nadljudi. Mrzil je bedaste in omejene oficirje, ki so se z neznanjem, nadutostjo in ambicijo razlikovali od njega.

»En človek misli za vse, mi pa spreminjamo njegove misli v dejanja.«

»Pametno rečeno!« vzklikne duhovnik, »s Hrvati-komunisti je treba ravnati še strože. Resnica je v moči, moč pa je v naših rokah.«

Zanesen od tepčevega slepila Gutić obljubi, da bo v Bosni in Hercegovini organiziral čiščenje z železno metlo, kakor je nekoč storil Omar paša, ko je miril puntarsko rajo. Za vzor bo še to noč likvidiral vladiko Platona in nekatere sumljive politikante.

»Zagotovil bom razcvet, blaginjo in red... pa čeprav bi moral za primer viseti na drogu,« zaključi doglavnik ves zaripel v obraz.

»Samo po zakonu,« mu svetuje duhovnik z najboljšim namenom.

Dva pogleda sta se srečala na njem.

»Če pravim po zakonu, ne mislim dobesedno,« se popravi frater. »Previdnost je mati modrosti. Neznanje je največja nesreča. Mi smo zmagovalci, mi smo oblast, mi smo zakon — to mi je zelo dobro znano — toda v Bosni žive muslimani, ki so bili Srbom vedno bližji kakor nam; nadalje, Srbi so puntarji in maščevalci. Tu je treba storiti nekaj političnega... morda zanetiti med njimi razprtije...«

Treba je priznati, da je vedel frater o politiki in razpoloženju ljudstva več kakor ta dva skupaj, čeprav ga je general prekinil z goltanskim smehom, iz katerega je zvenela samozavest.

»Toda s podeželja prihajajo vesti o vstaji.«

General vzdigne roke.

»Gospoda, dolžnost in firer mi vele-
vata...«

Govoril je kakih deset minut. Njegovi stavki so bili kratki in zgoščeni. Ponovil jih je po nekajkrat. Napovedal je skorajšnjo zmago, padec Moskve, in odredil, da se mestni muzej kot razsadnik minulosti zapre, ravnatelj pa odstrani — doglavnik je razumel to tako, da se odstrani s tega sveta — da se iz sinagoge napravi bar za nemško vojsko, iz vasi pa pripeljejo dekleta. Na fratrovo posredovanje sklene, da se odstrani spomenik Petra Kočiča, pisuna in anglofila, kakor ga je imenoval doglavnik. Samo z ostrejšim nastopom proti Židom se general ni strinjal.

»Ni treba hiteti. Židje so čisto navadni strahopetci. Reveže v taborišče, trgovci in bankirji naj pa paradirajo z rumenimi trakovi. Ko bodo prepričani, da so nas prevarili, tedaj jim je treba s splošno policijsko racijo pobrati denar, z njimi pa...« in bliskovito zamahne z roko čez čaše, ko da imajo glave.

»Malc zlata si nakradel!« pomisli Gutić. Oči mu zalijejo solze od gneva, ko da je šlo za njegov žep.

Vtem ko so trkali in pili za srečen posel, je Filipović kot dober pastir predlagal prekrstiti vse pravoslavne, da bi tako v celoti storili svojo dolžnost, to se pravi demoralizirali množico, v kar je general formalno tudi privolil, čeprav je bil s katolicizmom prav toliko v zvezi kakor indijski Buda. V pritegnitvi Cerkve pa je videl dr. Gutić sredstvo, ki mu bo pri varanju množic koristilo več kakor gospodu bogu — tembolj, ker se je pokazalo, da naredbe, po katerih je spremenil Srbe v »grkovzhodnjake«, Slovane pa v Germane, ne zadostujejo. Po njegovem skromnem mnenju so v enem mesecu pobili komaj 25.000 do 30.000 ljudi, a toliko so jih morda odgnali tudi v taborišča. Tudi če bi delali dvakrat hitreje, bi bilo dela za leto dni. Ta čas pa bi zmanjšal sliko o njegovi sili in moči. V nobenem primeru ni hotel ceniti dolžnosti in časti bolj kakor slavo. Vsak dan je imel to pred očmi, ko je razvijal želje, sposobnosti in vrline firerja v malem.

Tako je črna trojka tik pred zoro zaključila posvetovanje. V spremstvu patrolje sta se Gutić in frater pijana odmajala domov — vsak na svoj posel.

Po sledovih bolgarskih fašističnih okupatorjev

PRI NAS v Sloveniji sicer vemo, da je leta 1941 Bolgarija sodelovala pri razkosanju Jugoslavije in si prilastila večji del Makedonije ter vzhodno Srbijo. Marsikdo pa ne ve, da je takratna bolgarska vojska, dolga desetletja vzgajana v mržnji proti srbskemu ljudstvu in proti Jugoslaviji, v okupiranih področjih zagrešila celo vrsto hudih zločinov zoper človečnost in zoper mednarodno vojno pravo. Pri tem ni bolgarska vojska prav nič zaostajala za nemško vojsko, v nekaterih primerih pa jo je po krutosti celo prekašala, tako da so Nemci lahko večkrat nastopili celo v vlogi »zaščitnikov«, seveda samo zato, da so lahko iz tega izvlekli politične koristi zase. Po drugi strani pa so nemški nacisti sistematično ščuvali Bolgare proti Srbom.

Med nemškim napadom na Jugoslavijo aprila 1941 je bila bolgarska vojska strategijska rezerva nemške armade, ki je vdrla z bolgarskega ozemlja na jugoslovansko. Večji del bolgarske armade pa je bil na bolgarsko-turški meji, kjer je ščitil levo krilo in zaledje nemške armade proti možnemu napadu s turškega ozemlja. Zaradi nagle kapitulacije Jugoslavije se bolgarska vojska ni mogla udeležiti vojnih akcij. Pač pa je prišla v Jugoslavijo takoj za nemškimi četami in jih nadomestila, da so lahko odšle drugam.

Takoj po prihodu bolgarskih čet v Srbijo so bili odpuščeni vsi uslužbenci, gimnazijski profesorji, učitelji in profesorji učiteljišč. Novi oblastniki so začeli prepričevati ljudi, da niso Srbi, temveč »Pomoravski Bolgari«, ki so

se vrnili v naročje svoje domovine, osvobojeni srbskega suženjstva. Ze 1. maja 1941 so bolgarske oblasti izdale odredbo, da morajo biti vsi napisani v bolgarskem jeziku. Za praznik sv. Cirila in Metoda dne 24. maja so ukazali, naj vsi izobesijo bolgarske zastave. Kršilec ukaza so zagrozili s hudimi denarnimi kaznimi. Prebivalce so silili, da se morajo udeležiti bolgarskih svečanosti, v vseh lokalih in šolah so morali imeti slike Borisa Koburškega in njegove žene. V vseh večjih mestih so na divjaški način požgali vse srbske knjige. Dne 5. in 6. junija 1941 so razdelili prebivalstvu formularje v bolgarskem jeziku, kjer se je moral vsakdo izjasniti o svoji narodnosti. Pri tem niso skrivali, da nameravajo vse Srbe nasilno preseliti.

Takoj zatem so začeli siliti prebivalce k bolgarizaciji imen in priimkov. Kdor tega ni hotel narediti, ni dobil dovoljenja za kretanje iz vasi v vas. V šolah in uradih je zavladala bolgarščina. Vse učitelje in uradnike so pripeljali iz Bolgarije.

Bolgarska vojska na okupiranem ozemlju Jugoslavije sicer sprva ni sodelovala pri nasilnih dejanjih, ki jih je izvajal bolgarski administrativno-upravni aparat. Zato je vodstvo KP Bolgarije prepričevalo komuniste in ljudstvo v okupiranih krajih, da se bo vojska do ljudstva zadržala korektno in da se bo sčasoma spremenila v »organizirano silo revolucije«. Kaj kmalu pa je tudi vojska pokazala svoje protiljudsko in reakcionarno bistvo.

Med prvimi hujšimi zločini bolgarske vojske je pokol v vasi Tulovo pri Leskovcu v Srbiji. Dne 5. novembra 1941

so vojaki 2. bolgarskega motoriziranega polka prekorali demarkacijsko črto med bolgarsko okupacijsko cono in nemškim zasedbenim področjem, obkolili vas Tulovo, uprizorili spopad s partizani in postrelili skoraj vse moške iz vasi. Rešili so se samo tisti, ki so pravočasno pobegnili.

Dne 27. novembra 1941 je isti bolgarski polk napadel Vučje pri Leskovcu v sklopu akcije proti Kukavičkemu partizanskemu odredu. Vas so vojaki požgali, posiljevali ženske, celo dvanajstletne deklice, imetje vaščanov pa oropali.

Sredi februarja 1942 so bolgarski vojaki v vaseh Berilje, Vlahovo in Gornja Stražava postrelili 36 prebivalcev zaradi spopada s partizani blizu teh vasi. Dne 17. januarja pa so vojaki 13. pehotnega bolgarskega polka v vasi Bojnik, južno od Prokuplja, postrelili 280 moških, otrok in žensk. Po

poročilih nemškega poveljnika za Srbijo, ki so mu bili Bolgari podrejeni, pa so v skupnih akcijah proti partizanom Bolgari pobili 403 osebe.

Pokol v Bojniku lahko primerjamo samo z ustaškimi pogromi v Bosni prve dni okupacije leta 1941. Vse prebivalce, ne glede na spol in starost, so spodili iz hiš na neki travnik. Med njimi sta bili tudi dve ženski, ki sta ta dan rodili. Nato so moške nagnali, da so bredli Pusto reko. Pri tem sta dva starca zmrznila. Takoj potem so vse moške postrelili. Za moškimi so na istem kraju postrelili še ženske z otroki. Otroke, ki so jokali, so klali z bajoneti in streljali z revolverji. Pokol je preživela samo neka ženska, ki je slučajno ostala neranjena, otroku pa je z roko zamašila usta, da ni jokal. Po zločinu so se vojaki pojoč vrnili v taborišče. Pred odhodom so požgali Bojnik in Dra-

Vladimir Jelić: Begunci

govac. Po podatkih nedičevskih oblasti so Bolgari v Bojniku in Dragovcu postrelili 80 moških, 75 žensk in 125 otrok.

V vasi Belanovac blizu Bojnika so Bolgari 18. februarja 1942, ko so se vračali iz Bojnika, kar mimogrede polovili in postrelili 35 ljudi, poleg tega pa pobrali iz hiš vse, kar se je dalo odnesti.

Prve dni marca so bolgarski vojaki v vasi Lipovica, okraj Vlasotinci, zaprli vse prebivalce v šolo. Medtem so oropali vas, nato pa zvlekli iz šole vse ženske ter jih posilili.

Dne 15. aprila 1942 so v vasi Jugovac postrelili 21 kmetov. Prejšnji dan sta v vasi padla dva partizana, dva pa so ujeli. Enega omenjenih dveh zajetih so 15. aprila obesili sredi vasi.

Poleti 1942 so bolgarske čete izvedle v sodelovanju z Nemci ter nedičevci in ljotičevci ofenzivo proti Jastrebačkemu in Rasinskemu partizanskemu odredu. Kot navadno sta se odreda rešila z manjšimi izgubami, Bolgari pa so polovili okoli 200 kmetov, jih oborožili s sekirami, kosami, vilami in podobnim orodjem, jih podili mimo fotografov, nato pa v skupinah vse postrelili. V svrhljškem okraju so Bolgari požgali okoli 500 hiš, 45 kmetov pa postrelili na Zelenem vrhu. Povsod, kamor so prišli, so sistematično ropali, kar se je dalo in kar jim je bilo všeč, ter množično posiljevali ženske.

Od 11. do 16. oktobra 1942 so enote 36. bolgarskega pehotnega polka skupaj z enotami 7. SS divizije »Prinz Eugen« skoraj popolnoma zbrisale z zemlje Krivo Reko in Mačkovac v kopaoniškem okraju. Postreljenih je bilo 273 oseb, vasi požgane, odpeljanih 800 govedi in 3000 glav drobnice. Blizu požgane in minirane cerkve, polne zgorelih trupel, so Bolgari spekli na ražnju Cvetka Jankovića. Med žrtvami je bilo precej otrok, celo dojenčkov.

Novembra 1942 so Bolgari v okraju Leskovac postrelili 89 oseb, v decembru istega leta pa v vasi Devči, dobrički okraj, 22 oseb. Iz istega okraja so poleg tega Bolgari v decembru pobili na raznih krajih še 47 oseb.

Dne 22. decembra 1942 so blizu vasi Kovanluk postrelili 19 moških iz vasi Krajkovci. Iz vasi Lepaja so postrelili 12 kmetov. Pokopali so jih v skupinski grob. Ko so vojaki odšli, so kmetje odkopali grob in našli eno žrtev še živo. Bolgari so streljali tako, da so žrtve privezali k drevesom, nato postrelili ali poklali, nazadnje pa še s puškinimi kopiti razbili glave.

Marca 1943 so bolgarski vojaki samo v jablaniškem okraju požgali 635 hiš in postrelili nad 100 ljudi, večino pa iz prokupejskega okraja. Nad 650 ljudi pa so izročili Nemcem, ki so jih poslali na prisilno delo v Nemčijo.

Oktober 1943 so Bolgari v užiškem okraju požgali nad 300 hiš. Isti mesec pa so v okraju Užice in v račanskem okraju pobili 20 ljudi, 49 pa so jih mučili. Dne 12. septembra 1943 so požgali vas Ribari, prebivalstvo pa je pobegnilo na Jastrebac k partizanom. Zgorelo je okoli 150 hiš.

Februarja 1944 je 27. bolgarska divizija na Velikoplanskem brdu pobila 53 ljudi, 6 pa ranila. Ostali od skupno 130 aretiranih so se rešili z begom ali podkupovanjem.

Vas Grabovnico so Bolgari požgali oktobra 1943 in pri tem pobili 35 ljudi, med njimi tudi ženske in otroke. Marca 1943 so bolgarski vojaki na Jalovi Glavi pri vasi Jastrebac, okraj Vladičin Han, po-

strelili skoraj 100 ljudi. Aprila in maja 1943 so enote 52. bolgarskega polka pobile skupaj s policijo v okraju Vranje 2000 ljudi in požgale 1200 hiš...

Spisek zločinov bolgarskih fašistov je predolg, da bi ga bilo mogoče objaviti. Tudi leta 1944 niso prenehali.

Kratka statistika pove, da so Bolgari samo v Srbiji med vojno postrelili 3657 moških, 366 žensk in 167 otrok, obesili 87 moških in 14 žensk, poklali 179 moških, 14 žensk in 5 otrok. Več desetlin ljudi, je zgorelo v hišah, kamor so jih zaprli vojaki. Mnogo ljudi so mučili do smrti. Do smrti so Bolgari pretepli 277 otrok. Skupno število civilnih žrtev vojne, ki so jih prizadejali Bolgari, znaša v Srbiji 11.170. Ti podatki pa niso popolni in je žrtev dejansko še več.

Konec avgusta 1944 je prišla Rdeča armada na bolgarsko mejo in 9. septembra je padla bolgarska fašistična vlada. Zamenjala jo je vlada Otečestvenega fronta. Vojska, ki je še včeraj klala, streljala in požigala po Srbiji in Makedoniji, se ni mogla v nekaj dneh spremeniti iz fašistične v socialistično. Sadov večdesetletne vzgoje ni bilo mogoče uničiti v tako kratkem času. Mnoge enote se niso hotele bojevati proti Nemcem, niti se niso hotele vdati enotam NOV, pač pa so se hotele z orožjem prebiti v Bolgarijo ali se umakniti z Nemci. Šele kasneje, oktobra in novembra, so deli bolgarske vojske — po čiščenju, ki ni bilo preveč temeljito — odšle na bojišče proti Nemcem.

Zadnje čase se spet pojavlja v bolgarskem tisku, za njim pa v sovjetskem, cela vrsta netočnih trditvev o vlogi bolgarskih čet pri osvoboditvi Jugoslavije. Tako piše v 5. številki letnika 1960 sovjetske revije »Nova i novejša istorija« na strani 134, da je bolgarska vojska s pomočjo in ob sodelovanju NOV osvobodila Makedonijo in del Srbije ter pri tem utrpela 16.000 mrtvih in ranjenih. Najbrž so v to število šteli tudi vse bolgarske vojake in oficirje, ki so padli od leta 1941 dalje v bojih z NOV...

POPRAVEK

V zadnji številki »Borca« je tiskarski škrat zagrešil napako v članku Toneta Fajfarja »Sedemindvajseti april 1941. leta«, in sicer v 5. odstavku na 182. strani. Zadnji stavek v tem odstavku se pravilno glasi: »Vse te lastnosti je imela Partija... (namesto Partiza)«.

V članku dr. Aleša Beblerja pa se 3. stavek v 3. odstavku na 184. strani pravilno glasi: »Nekaj oficirjev — po videzu rezervnih — je nervozno korakalo po praznem dvorišču«.

POJASNILO

Uredništvo revije BOREC izjavlja, da tovariš JANEZ GRUM, ravnatelj osnovne šole heroja Bračiča v Trziču na Gorenjskem, ni identičen z Janezom Grumom, vodjo poljskih belogardistov, ki ga omenja članek »Partizanski napadi na Sveti Urh in okoliške postojanke« v 3. številki BORCA stran 143.

Dobravski skojevci

NA DOBRAVI pri Kropi je leta 1931 učitelj Stane Žagar ustanovil partijsko celico. Štela je tri člane. Spomladi leta 1934 je tovariš Ivo Svetina to celico po nalogu tovariša Edvarda Kardelja povezal s PK KP za Slovenijo. Kmalu potem se je število članov te celice povečalo. Na Žagarjevo pobudo sta bili ustanovljeni tudi celici v Otočah in Kropi. Tovariš Edvard Kardelj v poročilu iz začetka decembra leta 1934 navaja, da je na Dobravi MK KP, ki povezuje tri celice; ta MK pa ni povezan z OK KP Jeseniškega okraja.

Stane Žagar v svojem širokem političnem delu ni pozabil na mladino. Vodstvo obnovljene Komunistične partije je v Sloveniji že l. 1932 dalo direktivo za delovanje komunistov v reformističnih sindikatih, delavskih kulturnih društvih kakor tudi v Društvih kmečkih fantov in deklet. Po teh navodilih je partijska organizacija na Dobravi pripravila ustanovitev Društva kmečkih fantov in deklet, ki je bilo ustanovljeno spomladi 1933. Partija si je v njem zagotovila vodilno vlogo. Delovanje društva je bilo pestro: strokovna predavanja o poljedelstvu, živinoreji, sadjarstvu, čebelarstvu; predavanja o zdravstvu, negi bolnika, prvi pomoči itd. Društvo je organiziralo tekmovanja koscev in žanjic; prirejalo je ljudske igre; organiziralo je poučne izlete in veselice. Pri taki pestri dejavnosti Društva, kakor tudi zaradi osebnega vpliva in delovanja komunistov, se je okoli partijske organizacije na Dobravi zbrala skupina napredno usmerjene mladine.

Staneta Žagarja so kot komunista preganjali. Blatili so ga pri ljudeh. Vse to pa ni odvrnilo mladine od njega, saj jo je učil v šoli in vzgajal izven šole v napredne, poštene in razgledane ljudi. Če so hoteli sovražniki naprednih idej z Žagarjem dokazati zlo komunizma, so se zelo zmotili. Ljudje so cenili njegovo delo, vsi so uživali sad njegovih naporov za napredek vasi. Otro-

ci so ga imeli zelo radi kot učitelja in kot človeka. Kako bi ga tudi ne, saj je živel za mladino in z njo, delal za lepši jutrišnji dan.

Delo komunistov v Društvu je rodilo sadove. Celica je ugotovila, da najnaprednejšim mladincem že lahko zaupajo posebne naloge. Sklenili so ustanoviti grupo SKOJ. Količnik se da danes ugotoviti, so bili prvi mladinci sprejeti v SKOJ že leta 1937. Med prvimi je bil sprejet tudi Stane Žagar mlajši, ki je kmalu potem postal sekretar grupe. Njena osnovna naloga je bila pridobivanje novih članov. Konec leta 1938 nas je bilo v grupi že 10 ali 11 članov.

Dolgo je že tega, vendar se še živo spominjam, kako sem bila sama sprejeta v SKOJ. Obiskovala sem gimnazijo v Kranju in se kot mnogi drugi dijaki vozila z vlakom. V pozni jeseni 1938. leta se mi je na poti iz Otoč na Dobravo pridružil Stane Žagar mlajši in mi brez ovinkov dejal, da so se menili, da bi me sprejeli v SKOJ. Pri tem je še pripomnil, da sem prav gotovo že od svojega očeta, starega komunista, slišala o nalogah in

ciljih komunistov in da mi on kaj dosti več ne more povedati. Vprašal me je še, kaj sama mislim o tem. Odgovorila sem mu, da z veseljem in zadovoljstvom pristopim v njihove vrste in da bom s svojim delom opravičila izkazano zaupanje. S tem je bil najin pogovor končan. Kmalu pa sem bila že kot skojevka povabljena na prvi sestanek.

Bistvena razlika je, kako je delala tedanja partijska organizacija na Dobravi z mladino in kako dela dandanes veliko partijskih organizacij. Sekretarju dobравske skupine SKOJ ni bilo treba razpošiljati vabil, niti ustmeno vabiti člane, da bi se sestali. Vsako nedeljo ali praznik popoldne smo se zbrali na Dobravi v šoli ali na Zg. Dobravi pri Bertonceljnovih (po domače pri Hrvatu). Zbirali pa se nismo le skojevci, ampak skoraj vsa doraščajoča mladina z Dobrave in okolice. Ob lepih nedeljskih popoldnevih smo odhajali na izlete v bližnjo okolico (na Pusti grad, Zidano skalo, Zijavko nad Kamno Gorico, v Častitljevo jamo pri Kolnici, v Drago pri Begunjah itd.). Nekajkrat smo odšli tudi za ves dan v hribe (na Jelovico, Stol, Begunjsčico). Pa tudi ob deževnem vremenu je bilo kaj

Posnetek ob koncu šolskega leta 1931-32 na Dobravi pri Kropi. Na levi vidimo učiteljico Mileno Bratina, na desni pa šolskega upravitelja, poznejšega narodnega heroja Staneta Žagarja. Izmed učencev in učenk, ki jih vidimo na sliki, jih je 11 darovalo življenje za svobodo

prijetno. V svoji sredi smo imeli več dobrih pevcev (Žagarjevi, Bertonceljnovi, Šolarjevi). Znali smo vse tedaj poznane borbene pesmi, prepevali pa smo tudi narodne in umetne. Večkrat je vzel Johan ali Jože Bertoncelj v roko harmoniko, Nada ali Iztok Žagar kitaro, Tonček Bertoncelj saksofon — in tako smo imeli kar majhen orkester. Pozimi 1939/40 so bile pri Hrvatovih prave plesne vaje. Zato ni čudno, da se je tu rada zbirala tudi ostala mladina, ne samo skojevci. Z nami mladinci so bili vedno tudi trije ali štirje starejši partijci, včasih celo učitelj Žagar sam ali pa njegova žena Pepca. Ti so znali zelo spretno usmerjati tok naših razgovorov, tako da smo se večkrat menili o zelo resnih stvareh, na primer o zunanji in notranji politiki, o položaju delavca in kmeta, o preteči vojni nevarnosti itd. Take pogovore smo imeli, ne glede na to, kdo je bil prisoten.

Na skojevskih sestankih smo bili seveda samo skojevci. Tu smo brali razno marksistično literaturo in razpravljali o problemih, ki jih je obravnavala. Brali smo ali pa so nam starejši pripovedovali o borbi

komunistov po svetu. Še zdaj se dobro spominjam nekega članka o borbi kitajskih komunistov in o borbi dveh mladih bolgarskih komunistov, fanta in dekleta.

Na sestankih pa smo se menili tudi o konkretnih nalogah: o napisnih in trosilnih akcijah, o pobiranju podpisov ob raznih prilikah, o sprejemu novih članov itd.

Spominjam se, da sem prvič sodelovala v napisni in lepilni akciji ob državnih volitvah novembra 1938. leta, ko so šli slovenski komunisti skupno v Mačkovo opozicijo. Še zdaj je na Cebingelnovem hlevu na Otočah viden napis, ki ga je ob tej akciji napravil del naše skojevske grupe: »PROTI NASILJU, ZA MAČKA! VOLITE STANOVNIKA!« Razen tega je naša skupina SKOJ z uspehom pobirala podpise za prijateljstvo s Sovjetsko zvezo. Sodelovali smo pri zbiranju prispevkov za partijski tiskovni sklad itd. Nekateri vozače (dijake in vajence) je partijska organizacija uspešno porabila za prenašanje pošte in literature v Kranj, Jesenice ali obratno. Nekateri so se prav uspešno privadili ilegalnemu delu.

Jeseni leta 1940 nas je komuniste na Dobravi zadela velika nesreča. Žagarjevi nasprotniki so končno uspeli... Z novim šolskim letom 1940/41 je bil Žagar odpuščen iz službe in takoj nato kot rezervni oficir pozvan na orožne vaje. Družina se je morala izseliti z Dobrave. Stane, sekretar naše skupine, je odšel k sorodnikom v Ljubljano in se na III. (bežigrajski) gimnaziji vpisal v 8. razred. Žagarjeva mama, Savica, Iztok, Dana in Nada pa so odšli v Ljubecno pri Celju.

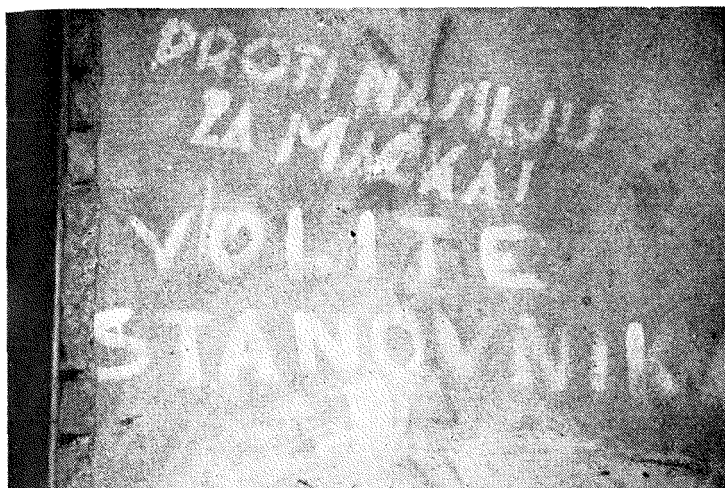
Poslovilni večer je bil nepopisno žalosten. Stane Žagar st. pa nas je ves čas tolažil, da to ne bo za dolgo, da se tako in tako bližamo odločilnim dogodkom, ki bodo tudi v Jugoslaviji marsikaj spremenili. Žagar je stvari pravilno napovedal, toda kako visoko ceno je moral za te spremembe v Jugoslaviji plačati on sam kot tudi dobavski partijci in skojevci!

Ko so Žagarjevi odšli iz Dobrave, so nas dijake kranjske gimnazije povezali v skojevsko skupino na gimnaziji, vajence v Kranju pa v skojevsko skupino vajencev. To povezovanje je opravila tedanja sekretarka MK SKOJ Kranj Olga Filova. Dva dobavška skojevca-vajenca Tonček Bertoncelj in Ivan Benedičič sta že poprej aktivno delala med vajenci v Kranju. Aprila 1940 sta bila med voditelji tako imenovane stavke vajencev v Kranju.

Po odhodu Žagarjevih je bila skupina SKOJ na Dobravi okrnjena. Še vedno pa smo se ob nedeljah sestajali pri Hrvatovih. Žagarjevi so nam iz Ljubecne večkrat pisali, Stane pa se je večkrat tudi osebno oglasil. Ob Novem letu 1941 so prišli tudi Savica, Iztok, Nada in Dana iz Ljubecne. Tedaj smo bili zadnjič vsi skupaj. Dogodki so se razvijali čedalje hitreje. Vsi fantje skojevci iz naše grupe so se odzvali pozivu KP in so šli med prostovoljce. Čez kak teden so se drug za drugim zmučeni vračali. Nekateri so bili prišli celo do Zagreba in Siska. Jugoslavije ni bilo več. Toda takoj smo se zavedeli, kaj je treba sedaj storiti. Zbira-

Dobravski skojevci s Stanetom in Pepco Žagar — fotografirani ob Novem letu 1941

Še danes dobro vidna parola na Cebingelnovem hlevu — izpred državnozbornskih volitev leta 1938

nje orožja je postala najvažnejša naloga SKOJ. Fantje so hodili po orožje in municijo daleč v Selško dolino, tja k bivši jugoslovansko-italijanski meji.

Julija 1941 se je vrnil na Gorenjsko Stane Žagar st. kot član Glavnega poveljstva in poverjenik CK KPS za Gorenjsko. Prihajati pa je začel tudi Stane Žagar mlajši. V gozdovih so se začeli zbirati prvi partizani. Komunisti in simpatizerji iz Kroke, Dobrave, Ljubnega in Črnavca so se zbirali na planini Vodice, na Jelovici, kjer je bila že 29. ju-

lija ustanovljena Jelovška četa. Brž ko se je učitelj Žagar pojavil v bližini Dobrave, so odšli v partizane skoraj vsi skojevci, pa tudi nekaj mladincev, bivših Žagarjevih učencev. Avgusta 1941 je izvedla grupa večjo prehranjevalno akcijo v skladišču hrane na gradbišču predora v Globokem. Napadli in zvezali so stražarje, potem pa odnesli vso hrano. Nekaj skojevcev so Nemci že na jesen 1941 aretirali in še isto leto ustrelili. Skojevke pa so bile decembra 1941 z družinami vred presekljene v Nemčijo.

Mene je organizacija zadolžila, da moram živeti pri sorodnikih na Okroglem, kjer se je začel vse bolj pogosto oglašati Stane Žagar ml. kot pokrajinski poverjenik za SKOJ na Gorenjskem.

Dobravska skupina SKOJ je bila tako razbita. Pozimi 1941/42 sem po nalogu Staneta Žagarja ml. sprejela v SKOJ dve mladinki iz Otoč. Širše delovanje pa se je zopet pričelo šele leta 1943. Junija je bil ustanovljen občinski komite SKOJ in odbor ZSM. Tedaj sem bila sekretarka tega komiteja. Odtlej so se skojevske in mladinske vrste na Dobravi zopet širile. Poleti 1944. leta so bile na območju prejšnje 3 skupine SKOJ, prav toliko odborov ZSM in zelo aktivna skupina pionirjev. V teh skupinah in odborih ZSM pa so bila skoraj sama dekleta, saj so fantje, sposobni za orožje, odšli v partizane.

Od vseh 18 skojevcev, ki so bili do poletja 1941 sprejeti v SKOJ na Dobravi, nas je ostalo živih samo 8; 6 jih je padlo v partizanih, 3 so bili že 1941/42. leta ustreljeni kot talci. Le Pavel Kern je bil garjeva ovca — postal je gestapovski agent in je bil 1942. leta likvidiran. Priznal je, da je izdal Staneta Žagarja in tovariše v jami na Okroglem, kot tudi mamo in sestre Žagarjeve v Ljubljani...

Ivka Križnar

Skojevci, prvi borci na Ježici

NA JEŽICI je bila pred vojno poleg močne partijske celice tudi zelo razgibana skojevska organizacija, v kateri so bili delavka Danila Kumar, ščetkar Rudi Naglič, delavec Lojze Gogala, delavka Mici Naglič, vajenec Bernard Bizjak, pleskar Jože Ravbar, delavka Boža Bašin, delavec Martin Petrič in srednješolec Adrijan Kumar.

Ti skojevci, navajeni ilegalnega dela že izpred vojne, so postali po prihodu okupatorja prvi borbeni odred na

Ježici. Razobešali so slovenske zastave na vrhove dreves, obešali zastavice na telefonske drogove in žice, pisali po zidovih razna borbena gesla in trosili listke in letake.

Zvečer pred delavskim praznikom 1. majem 1941 je zažgal Adrijan Kumar velik kres. Skoraj istočasno je zagorel kres tudi v Črnučah, ki so bile že onstran italijansko-nemške meje. Ker Adrijan zaradi bližine italijanske postojanke ni mogel pripraviti dračja, je obesil na železni

triogelnik z nafto prepojene cunje in jih zažgal. Italijani so kres kmalu zapazili in ga pogasili. Ostanke cunj so nosili naslednji dan od hiše do hiše ter jih primerjali z oblekami prebivalcev.

Italijani so stalno križarili po vasi in sestajanje skojevcev je postajalo bolj in bolj nevarno. Zato so si izmislili nekaj novega. Organizirali so »skupno kopanje« in se na videz ukvarjali z namiznim tenisom. Pri tem pa so kovali načrte in se dogovarjali za ak-

cije. Skojevcji so začeli pritegovati še druge mladince. Meseca julija je bilo na nekem takem »skupnem kopanju« že kakih dvajset mladincev in sekretar rajonskega komiteja za Ježico, Stane Bizjak, jim je govoril o oboroženem boju proti okupatorju. Dal jim je nalogo, da se vključijo v upor z nenehnimi sabotažami in borbenimi akcijami.

Skojevci so se porazdelili v borbene skupine, v katere so pritegnili tudi druge mladince. Borbene skupine morajo biti seveda oborožene, toda morale so si same pridobiti orožje. Okupator je imel dovolj orožja, treba je bilo samo najti način, da mu ga odvzameš. Adrijan je šel po »svojo« pištolo celo na nemško okupacijsko ozemlje, v Sentvid. Vzel jo je v pisarni Gestapa, medtem ko je uslužbenec potrjeval dovolilnico za obmejni pas. Poleg pištol je bilo »orožje« skojevcev tudi naprava za rezanje žice in uničevanje telefonskih naprav. Sami so izdelali tudi gumijevke, ki so bile obtežene s svinčnimi odtitki.

Mladinci seveda še niso bili javni ravnati z orožjem. Zato so imeli v kleti kmeta Čerina tečaje, na katerih so se učili streljati in preizkušati orožje. Da ne bi bilo slišati strellov, so zamašili okna s senom in razpostavili straže.

Borbena skupina, v kateri so bili Adrijan Kumar, Jože Kališnik, Lojze Gogala in Miha Čerin, je v noči med 16. in 17. julijem prestala prvo večjo preizkušnjo. Pretrgala in uničila je tri sto metrov telefonske žice in s tem uničila telefonsko zvezo med Ljubljano in Kamnikom, torej zvezo med Italijani in Nemci. Isto noč je razobesila tudi rdečo zastavo na lipi pri farni cerkvi na Ježici. Italijani si je naslednje jutro niso upali sneti. Na njihovo zahtevo je moral to storiti Marjan Kecelj.

Po tej noči so bile razne večje in manjše akcije skoraj na dnevnem oziroma bolj rečeno na nočnem redu, pa čeprav so Italijani še tako pazili. Navedli jih bomo le nekaj.

Dne 20. julija je brivski pomočnik Albert iz zasede na-

padel slovenskega orožnika Vroliha, ki je bil v službi karabinjerjev. Vso noč ga je čakal blizu gostilne »Ruski car«, toda ko ga je šele zjutraj dočkal, je Albertu odpovedala pištola, zato ga je samo močno udaril po glavi. Albertu se je sicer posrečilo, da je zbežal, toda Vrolih ga je spoznal in Albert se je moral takoj umakniti v ilegalo.

Dne 24. julija je skupina Jože Kališnik, Miha Čerin, Lojze Gogala in Adrijan Kumar tik ob karabinjerski postaji izruvala telefonski drog in ga položila čez glavno cesto. Isto noč so ti mladinci napadli tudi fašističnega oficirja. Jože Kališnik je vrgel skozi okno oficirjeve sobe bombo, ki je sicer porušila del zidu, oficirja pa ni ranila.

Naslednji dan so Italijani po vseh hišah stikali za orožjem. Ker ga niso našli, so pobrali mladincem vse žogice za namizni tenis. Ko je šel Gogala oprezovat okrog hiše, kjer so izvršili ponoči akcijo, so zagnali Italijani za njim bombo, ki ga pa ni zadela.

Dne 29. julija so se ježiški mladinci prebili preko meje na nemško stran in prerezali štiriindvajset telefonskih in telegrafskih žic ob železniški progi Ljubljana—Kamnik. Zveza med obema okupatorjema je bila spet za nekaj časa prekinjena.

Dne 5. avgusta so minirali telegrafski drog pri Ježici.

V noči od 29. na 30. avgust so porušili dva droga visoke napetosti.

Avgusta 1941 so postavljale borbene skupine iz Ježice in Male vasi zasede ob glavni cesti iz Ljubljane proti Črnučam. Čakale so Marka Natlačana, ki je prihajal v gostilno »Aleš« na Ježici, ali pa je odhajal čez italijansko-nemško mejo v gostilno »Rogovilec« na Črnučah. Akcije na Natlačana niso izvršili, ker je dobil sekretar rajonskega komiteja Stane Bizjak od vodstva gibanja nalogo, da naj jo prepreči.

Jože Kališnik, Adrijan Kumar, Lojze Gogala in Franc Kos so v nočnih urah 7. septembra ob cesti Savlje—Ježi-

ca pričakovali nekega fašističnega oficirja, ki bi se moral po njihovem mnenju vrnati z Ježice. Oboroženi so bili z dvema pištolama in svinčnim korobačem. Oficirja ni bilo od nikoder. Namesto njega pa je prišel italijanski stražar, ki se je začel plaho umikati, ko sta Kumar in Kališnik stopila proti njemu. Brez besede sta mu sledila, ker nista vedela, da prihajajo za njim še štirje vojaki. To sta spoznala šele, ko ju je eden od četvorice vprašal, kam gresta. Kališnik se je hitro znašel in odgovoril po italijansko: »Domov greva.« Medtem pa je Adrijan bliskovito potegnil pištolo in nekajkrat ustrelil, nato sta se oba srečno umaknila.

Obveščevalni vestnik številka 23 za Ljubljansko pokrajino je poročal o tej akciji: »7. septembra so v naselju Ježica neznane osebe napadle z revolverskimi streli tri obmejne miličnike in dva stražnika ter ranile dva miličnika.«

Mladina iz Male vasi, ki je tudi spadala v takratno ježiško občino, se rada spominja listkovnih in napisnih akcij. Stane Koman pripoveduje: »Bilo je nekega večera v mesecu avgustu 1941. Ko sem šel proti zbornemu mestu naše borbene grupe, pred trgovino Ramovž v Mali vasi, sem opazil, da mi prihajajo naproti mladinci iz naše skupine, z njimi pa tudi dva fašista s policijskim psom. To me je seveda presenetilo. Ker pa je bilo videti, da je družčina veselo razpoložena, sem se ji pridružil. Med petjem in sprehajanjem po vasi smo — seveda tako, da Italijani niso videli — razmetavali po cestah in poteh razne listke in letake. Nekateri so bili celo tako predrzni, da so nekaj protifašističnih gesel nabili na obcestne lipe. Nekaj minut pred policijsko uro smo se razšli. Pozneje mi je je Janez Slovec pripovedoval takole: — Ko smo se bližali zbornemu mestu, sta stala tam dva črnosrajnika. Da ne bi bilo sumljivo, smo začeli peti: »Vivere, danes je najlepši dan za mene...« Tudi črnosrajnika sta začela peti in sta se nam pridružila, saj sta bila vesela naše navidezne naklonjenosti. Takoj smo si za

njihovimi hrbti razdelili listke in jih začeli trositi.»

Posebno primeren prostor za pisanje borbenih gesel je bilo pokopališko obzidje v Stožicah. Cvetlo Sedevčič in Stane Koman sta ob sobotnih večerih redno popisala obzidje z gesli: Dol z Musolinijem! Živela OF! Smrt fašizmu! Živela SZ! in podobnimi. Ta gesla je moral cerkovnik vsako nedeljsko jutro odstraniti, da jih nihče ne bi videl. Toda s tem je pripravil samo prostor za novo popisovanje. Italijani so začeli na pokopališču postavljati zasede. To pa Staneta in Cveta ni prav nič motilo. Ko sta neke sobote zvečer opazila italijansko stražo na pokopališču, sta se skrila v grmovje in čakala, dokler ni straža odšla. Začelo se je že svitati, ko sta začela delati. Pokopališki zid je bil to jutro posebno gosto popisano. Tisto nedeljo so aretirali karabinjerji vse pleskarje v občini Ježica. Italijani so mislili, da bo sedaj konec »pleskanja« po zidu. Toda že naslednjo nedeljo je bilo pokopališko obzidje spet popisano. Tedaj so spoznali svojo zmoto in izpustili zaprte pleskarje.

Jeseni 1941 je sprejel rajonski komite za Ježico v SKOJ precej mladincev, ki so se izkazali na raznih akcijah. Postavljen je bil tudi biro SKOJ za Ježico, v katerega so bili sprejeti srednješolec Janez Slovinc, delavec Ludvik Kreč, srednješolec Tone Sotler, delavec Lojze Gogala, delavec Franc Kenk in srednješolec Tone Pečnik. Ustanovljeni so bili tudi skojevski aktivni na Ježici, v Mali vasi, Stožicah, Savljah, Klečah in Tomačevem. Na Ježici je bilo v aktivu sedem skojevcev, v Mali vasi sta bila dva aktivna s šestnajstimi člani, v Stožicah so bili trije aktivni z dvajsetimi člani.

Jeseni 1941 je bil v občini Ježica ustanovljen tudi rajonski odbor Mladinske Osvobodilne fronte. Predsednik tega odbora je postal Janez Slovinc. V tem odboru je bilo tudi nekaj deklet, predvsem delavk.

Italijani so že proti koncu poletja 1941 močno povečali število vojaštva in policije in

hišne preiskave so bile na dnevnem redu. Delo borbenih skupin je postalo čedalje bolj težavno in nevarno. Zato so morali najbolj kompromitirani mladinci oditi z Ježice. Franc Bratuž-Aco in Miro Rodič sta med prvimi odšla v partizane in sta že 30. avgusta sodelovala pri napadu na karabinjersko postajo na Turjaku. Njima pa je do konca leta 1941 sledila še dolga vrsta ježiških mladincev.

Franc Bratuž je postal partizanski vodil s posebno nalogo, da vodi v partizane posamezne skupine z Ježice in okoliških vasi.

Dne 13. septembra je odpeljal skupino, v kateri so bili Jože Slovinc, Franc Gorjanc, Lojze Gogala in Silvo Čebulj. Ta skupina ni imela sreče, da bi se prebila do Mokreca, ker so Italijani prav tiste dni obkoljevali partizanske čete na Mokrecu in Krimu. Jožeta Slovence in Franca Gorjanca so Italijani zajeli in ju zaprli na karabinjerski postaji na Igu. Po dveh dneh so ju izpustili, ker jima niso mogli ničesar dokazati. Toda izgubila sta zvezo s partizani in sta se morala vrniti. Tudi ostali iz te skupine so se vrnili, potem ko so nekaj dni taval po Barju.

Konec septembra pa so se te skupini pridružili še Jože Draksler, Jože Omahen in Ciril Kalingar. Miro Perc-Maks jih je odpeljal v Stiško četo, ki jo je prav takrat ustanavljal.

Dne 1. oktobra sta odšla Emilija Kumar in njen sin Adrijan po nalogu CK KPS v Slovensko Primorje. Adrijan je dobil nalogo, da poišče stare komuniste in z njimi organizira upor v Goriških brdih. Tam sta organizirala Emilija in Adrijan tudi javko za zvezo med taboriščem v Gonarsu in CK KPS. Pozneje so prišli ljubljanski ilegalci na to javko legitimacije za begunce iz Gonarsa. Tudi Danila Kumar je odšla takrat z doma in postala kurirka CK KPS.

Oktobra 1941 je odšla v Dolenjsko večja skupina mladincev z Ježice. Med njimi sta bila tudi brata Ludvik in Cveto Hvastja, ki sta se pa kmalu vrnila. Nekaj časa sta živela ilegalno, od pristašev OF izsiljevala denar ter kradla. Zato sta bila likvidirana kot narodna škodljivca.

Dne 17. novembra 1941 je odvedel Franc Bratuž v Puigledsko četo Staneta Bizjaka, Janeza Slovenca in Boža Omahna. Z njimi bi moral oditi tudi Stane Koman, a so ga Italijani aretirali eno uro pred odhodom.

Po odhodu Staneta Bizjaka je postal sekretar rajonskega komiteja Cene Štupar, ki se je takrat po nalogu CK vrnil iz Rašijske čete.

Tako je odšlo z območja takratnega rajona Ježica že leta 1941 mnogo mladincev v partizane. Tisti mladinci, člani borbenih skupin, ki so še ostali doma, so se vključili v Narodno zaščito, ki je bila organizirana zadnje mesece leta 1941. Člani Narodne zaščite iz Jarš so že meseca novembra 1941 napadli italijansko stražo pri vojaškem skladišču na Ljubljanskem polju. Ista enota Narodne zaščite je napadla tudi italijansko stražo v Tomačevem. Italijani so zbežali v svoje postojanke in si od takrat v nočnih urah niso več upali na cesto. Enote Narodne zaščite v Tomačevem in Jaršah sta vodila Ivan Kavčič-Nande in Franc Tavčar. V ostalih vaseh takratne občine Ježica pa je bila Narodna zaščita ustanovljena šele februarja 1942, vendar je štela aprila 1942 že do dve sto borcev.

Rezka Traven

Streli na ulici

KAVARNA je prazna. Kazalec na uri se pomika proti drugi. Angela je sama. Da bi pregnala čas in misli, ki jo teže, sledi počasnemu drsenju velikega kazalca na stenski uri. Ko se ji pogled utruje, se zagleda zopet na ulico.

Ulica je malone izumrla; ni je še zalila temna reka delavcev. Redki ljudje hodijo leno mimo kavarniškega okna. Leno in počasi, kakor da bi se jim nikamor ne mudilo. Zato ji pade v oči moška postava, ki naglo hušne mimo ljudi, da njegovega obraza ni mogla videti. Samo obnošeni vetrni jopič in roke, ki jih je moški tiščal v žepih, so ji kdo ve zakaj ostale v spominu še potem, ko je moški izginil za ovinkom pod hotelom »Triglav«, kjer se glavna cesta cepi proti podvozu pod železniško postajo.

Na postajnih tirih se pomika kompozicija vlaka. Pred strojem je oklopni vagon, robato izdelan v jeseniški tovarni. Skozi gibljivo čelno lino zevata lahki top in težka strojnica.

V tovarni tuli dve. Kmalu potem postaja cesta živahnejša. Kavarna pa je še vedno prazna in natakarcica Angela se pomakne tesno k oknu in zre na ulico. Lepo oblikovan, plavalas obraz se skoraj dotika šip. Hotel »Triglav« onstran ceste meče senco na kavarniška okna. Stopnicam na oni strani se bliža gestapovec Druschke, visok, temnolas in z zaničljivim pogledom za vse, kar vidi na cesti. V hotelu na oni strani je na hrani. Od daleč ga z iztegnjeno desnico pozdravlja župan Luckmann in se hlapčevsko vdano smehlja. Druschke toliko da mu odzdravi, potem pa se izgubi za vrati hotela.

Ko ni več gestapovca na hotelskih stopnicah, se županov obraz zopet oholo zresni. Ob njem gre policist. V varstvo mu je na poti do doma. Na vhodnem vogalu hotela, kjer zavijejo stopnice v cestni podvoz pod postajo in skrajšajo ovinek mimo hotela, ustavi župana neka ženska. Njena glava je proseče sklonjena. Angela jo pozna: Tinka je; moža so ji pred tednom zaprii. Prejkone prosi župana, naj bi posredoval, da bi moža izpustili iz Begunj, župan pa jo odslovi s kretnjo, ne da bi jo poslušal. Nato s policistom zavijeta na stopnice in izgineta v prehodu med hotelom in sosednjo hišo, v kateri je trgovina.

Po cesti se na kolesih pripeljejo prvi delavci. Cesta oživi, kakor da bi jo zalila črna reka. Kmalu za kolesarji prihajajo pešci. Utrujeni so in sajasti v obraz. Mnogi med njimi so še pred meseci tajno sodelovali v Osvobodilni fronti. Sedaj pa je sodelavec tudi med delavci malo; januarske množične aretacije so jih ustrahovale.

— Delaj! Organiziraj! Povezuj razbito! — zazveni v Angeli Poldetov ukaz. Že nekaj dni, odkar je bila na zvezi pri partizanskem komandantu Poldetu, zveni v njej ta zapoved.

Angela dobro ve, kje bi morala začeti. Ni novinka v takem delu. Predvojna komunistka je. Ve, da bi bilo treba delavcem ponovno potrkat na zavest, saj se partizanski boj bije predvsem zanje. Večina med njimi

to prav dobro ve. Tudi v mislih je na partizanski strani. Le delati za partizane se zadnje čase boje. Zaradi množičnih aretacij in streljanja talcev so postali tako zelo plašni.

Morda pa je plašna tudi sama, da ne gre mednje, se nenadoma oglasi v njej...

Da. Tudi ona je preplašena. Tudi njo muči strah, si priznava. Pred Poldetom pa ta strah opravičuje s strahom drugih.

— Več poguma! Več poguma! — ji po tem spoznanju razbija v sencih.

— Več poguma! Več poguma! — se ji zdi, da šume delavski koraki z ulice.

— Več poguma! Več poguma! — si zdaj dopoveduje sama.

Najprej se mora sama znebiti strahu, razmišlja, ko iznenada iz ulice onstran odjeknejo strelji.

Je slišala prav? Strelji se ji zde neresnični. Samo v sebi jih je slišala. Plod njenega razmišljanja so. Plod zadnjih pogovorov s Poldetom, ko mu je očitala, da je zadnje čase, odkar so Nemci razglasili Žagarjevo smrt, premalo partizanskih akcij in da ljudje skoraj verjamejo Nemcem, da so partizani razbiti in uničeni.

— In vendar se je nekaj zgodilo!

Na ulici je čudno vrvenje. Vse nekam beži, se umika. Tik pod njo, pod oknom huščne mimo človek v obnošenem vetrnem jopiču. Tako znan se ji zdi. Nekje ga je že videla. A kje?

Ne spomni se, da ga je videla komaj pred četrt ure in da je potem še gledala za njim, ko je izginil za ovinkom pod hotelom »Triglav«. Ne spominja se, samo vidi, kako je naglo šinil proti stopnicam, kakor zarezanim v ozek prehod med kavarniškim poslopjem in sosednjo hišo, in nato izginil v tem prehodu, ki vodi k redkim in neurejeno posejanim hišam v bregu in v gozd nad njimi.

— Partizan? — jo prevzame slutnja in strmi v smer za človekom, čeprav ga ne vidi več.

— Was ist los? — se sedaj oglasi gospodarica s preplašenim glasom.

Angela zmaje z rameni.

— Ne vem, — reče. — Vse nekam beži —

Z gospodaričinega polnega obraza seva strah; vsa rdečica je splahnela z njega. Močno poudarjene prsi se ji naglo dvigajo in padajo. Sunkovito diha. Njeno visoko in jedro postavbo spreletava drget.

— Was ist los? — nenehno ponavlja.

— Was ist los? — se kakor močan odmev začuje z one strani ceste. Na stopnicah hotela stoji gestapovec Druschke z naperjenim revolverjem v roki. Za ovratnikom ima zataknen servirni prtič; pozabil si ga je sneti.

— Was ist los? — kriči in opazuje ulico, ki se je popolnoma izpraznila. Nikogar, razen Druschkeja ni na njej. Kdo ve, kam se je tako naglo odtekla temna reka ljudi; kakor da bi usahnila v tlak.

Tudi Angela in gospodarica strmita v nerazumljivo prazno ulico. Ne moreta razumeti, zakaj se je tako naglo do zadnjega človeka izpraznila in kaj vse to pomeni. Zaradi teh strellov, dveh ali treh, ki so odjeknili, se najbrž ni. Ali pa se je prav zavoljo teh strellov? Kdo bi vedel? Sivi tlak ulice molči kakor izlizano dno usahle reke.

Nekaj trenutkov, dolgih, kakor da se je ustavil čas, je ulica mrtva in nabita z nerazumljivo tišino. Potem pa se nenadoma

izza vogala hotela »Triglav« opoteče na ulico okrvavljena postava v policijski uniformi. Druschke se instinktivno umakne v vhod, nato pa znova stopi na stopnice.

— Was ist los? — se obrne h krvavečemu policistu.

— Herr Karl Luckmann, Herr Oberbürgermeister ist tot! — se iztrga iz policista nečloveško prestrašen glas. Angela vidi, da se policist drži za prsi in da mu skozi prste sili kri.

— Luckmann? — krikne gospodarica in strah v njenih očeh se stopnjuje v grozo.

— Luckmann mrtev, — spreleti skrito vzradoščenje Angelo... Ubit sredi Jesenic. Sredi največjega vrvenja. Sredi dneva. Kdo je bil junak, ki je kaznoval izdajalca? To je pogum! To je pogum!

Spomni se Poldetovih besed: Premalo akcij? Akcije bodo! Drzne akcije!

Resnica, pomisli in se odmakne za korak, da bi gospodarica ne opazila skritega zadoščenja, ki ji spreletava obraz. Pri tem toliko da ne stopi gospodaričinemu možu na prste. Šele sedaj ga zagleda in le s težavo prikriva občutje, ki jo navdaja, zaradi akcije in zaradi strahu, ki se je lotil gospodarice.

Gospodar, precej manjši kot gospodarica, oblečen v zamaščene irharice, se nemočen naslanja na mizo. Strah mu zija s širokega, kakor lopata za premog ploščatega obraza. Mrzle znojne kapljice se mu nabirajo na čelu in med redkimi, rahlo valovitimi in po nemški vojaški modi visoko pristriženimi lasmi. Ojevsko ukrivljene in dlakaste noge v belih hitlerjevskih dokolenkah se mu šibé...

Angela skoraj z vidnim zadovoljstvom opazuje gospodarjev strah.

— Prav mu je! Pred letom pa se je prelevil v hitlerjevca. In njegova žena, ki ima prvo besedo, tudi. Tudi ona se je prelevila. Kdo bi si mislil takrat pred leti ob štrajku, ko je z drugimi zavednimi delavskimi ženami strážila vhod pred tovarno in se raje pustila surovo pretepati žandarjem kakor da bi zapustila svoje mesto, kdo bi si mislil takrat da bo ta žena postala hitlerjevka, da bo pozabila na delavski boj, zatajila preteklost zatajila svoje delavsko in slovensko poreklo in postala sovražnica...

— Kdo bi si mislil takrat? — razmišlja Angela.

Ulica ni več prazna. Kakor suho strugo po močnem nalivu jo je zalila zelena reka nemških policistov. Zelo hitro so se zbrali. Ta reka za trenutek obstane. Obrazi so obrnjeni proti postajnemu poslopju. Od tam prihaja neko povelje in se nosi od moža do moža. Potem se obrazi zganejo in se osredotočijo v prehod med kavarniškim poslopjem in sosednjo hišo.

Angela vztrepeti. Srce ji utripa hitreje. Zboji se za človeka, ki je pred minutami izginil v prehodu, skozi katerega se zdaj gnete nemška policija; prehod jo golta, dolgo golta... Potem odjeknejo prvi strelji. Vedno bolj pogosti so, dokler se ne razdivjajo nad dolino v oglušujoči bitki.

— Zapaziti so ga morali. Na čistini so ga zapazili, — trepeti Angela

Iz host nad dolino odmeva lajanje bitke. Dokler to lajanje ne bo utihnilo, bo vedela, da je človek, ki je kaznoval petokolonca in izdajalca Luckmanna, še živ.

Komaj je v sebi izrekla to misel, je oglušujoče streljanje utihnilo, kakor da bi ga odrezal.

— Konec? Neznanečev konec?

Angela čuti v grlu tesnobo.

Policisti se vračajo. Zelena reka zopet zalije prazno ulico. Zasopli so in prepoteni.

Zelena policijska kolona se zbira na cesti. Angela s tesnobo v srcu čaka, kdaj bo zagledala ujetnika ali mrtveca v vetrnem jopiču.

Zadnji policisti so se po stopnicah pogнали na ulico; ujetnika ni bilo.

— So ga ubili in ga pustili v gozdu?

Policijski komandir stopi z nekaterimi šaržami v kavarno. Pijače zahteva. Zase in za šarže. Ta komandirjeva radodarnost govori o uspehu pravkaršnjega pogona za neznanim partizanom, misli Angela in roke ji drhte, ko streže.

— Ste zajeli bandita? Ste ga pobili? — sliši Angela.

Komandir je zaklel, nato pa zamahnil z roko.

— Videli smo ga! Streljali za njim! Potem pa, kakor da se je vdrl v zemljo...

Angelin obraz se jasni; skrb se ji je odvalila od srca. Čuti novo moč, kakor da je tudi vanjo prešel pogum neznanega partizana. Veruje, da bo izpolnila vse, kar ji je zapovedal Polde.

SREČANJA S TITOM NA SUTJESKI

VRHOVNI komandant Narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije je v bitki na Sutjeski v izredno težavnih razmerah: z maloštevilnimi enotami proti večkratno močnejšim sovražniškim silam, s slabo oboroženimi enotami proti do zob oboroženemu sovražniku, na strmem, pustem in golem zemljišču, brez hrane in opreme, povrhu pa še z nad 4000 ranjenci, napenjal vse svoje umske in telesne sile, da bi obvaroval glavno operativno silo in centralno bolnišnico z ranjenci pred uničenjem. Pri tem ga niso mogli zadržati ne lakota ne prečute noči ne silna utrujenost od dolgih in napornih pohodov ne druge odgovorne dolžnosti, da ne bi kdaj pa kdaj odšel z avtomatičnim orožjem v roki tudi na položaj. Tiste dni je prelil tudi svojo kri. Na deblu mlade bukve v Zelengori je eden njegovih borcev utegnil s topim nožem vrezati tri besede: »Tu ranjen Tito.«

Kljub temu si je Tito dostikrat utrgal nekaj časa za srečanje z borcem, za pogovor s komandantom, da je osebno poskrbel za ranjenega tovariša ali otročička, da je obodril in razveselil borce. O tem pričajo tudi spomini na srečanja z njimi v dneh bitke na Sutjeski.

Dr. Ivan Ribar:

»Lahko vam rečem,« pravi dr. Ribar, »da so bili v tistih dneh bitke na Sutjeski tudi člani AVNOJ borci s puško v roki. Razkropili smo se bili po raznih enotah, Z Nazorjem sva bila v Sedmi banijski diviziji. Hudo je bilo. Spo-

minjam se poti od Barnega dola do Romanije, zlasti nekaterih trenutkov s te poti.

Ko smo šli čez Sutjesko, sem jahal konja. Voda je bila tako deroča, da se mi je zdelo, da »nosi les in kamenje«, kakor pravimo. Najmanj deset borcev se je oprijelo konja, ko sem ga jahal, da jih voda ne bi odnesla. Ko smo prišli čez reko, smo se ustavili in počivali. Izkoristil sem ta kratki premor, da bi opral nekaj perila, ki sem ga bil vzel s seboj. In komaj sem obesil na vejo tisto, kar sem bil opral, nas je sovražnik napadel. Nekaj perila je obviselo na vejah, ker smo morali takoj odriniti.

Ko sva ostala pri Sedmi diviziji, je Tito rekel Jakšiču, naj pazi na Nazorja in name. S skrbjo Banišceva za naju se lahko samo pohvaliva. Nazor je bil precej hudo bolan, pa tudi jaz se nisem počutil najbolje. Tovariš Tito nama je rekel, naj se nič ne bojiva. Nazorju sem dejal: »Če pravi to Tito, se res nimava kaj bati. Kar pogum!«

Tovariša Tita smo našli nekje pri Lučkih kolibah. Bil je ranjen. Roko je imel obvezano. Takoj nam je povedal, da rana ni nevarna, in zanimalo ga je, kako se nam je godilo. Zelo mi je bilo žal Pozderca. Pripovedoval sem, da smo izgubili arhiv predsedstva AVNOJ. Na Vučevu sem namreč arhiv izročil tovarišu Ivanu Milutinoviću. Mislil sem, da ga bo bolje shranil, bil je mlajši od mene. Ivan je arhiv shranil, dobro ga je zakopal v neki kolibi, toda to ni nič zaleglo. Letalska bomba je padla naravnost na kolibo: napravila je globoko luknjo in vse

Pivo Karamatijević: S Sutjeske

je raznesla. Titu je bilo arhiva zelo žal, toda kaj smo mogli storiti?

Tovariš Tito je zelo skrbel za Nazorja in zame. Kadarkoli je prišel kurir od njega, zmeraj je nam prinesel kaj za pod zobe. Ko smo bili v začetku ofenzive skupaj, mi je dal nekaj stvari, ki so mi praktično koristile, pa tudi drage spomine, ki so pričali o Titovi izredni pozornosti do ljudi.

Spominjam se, da je mojstrsko vlekel sovražnika za nos, celo njegovo letalstvo. Dostikrat se je zgodilo, da so priletela letala, nas opazila in bombardirala, in takoj smo krenili na pot. Čez nekaj časa je tovariš Tito odredil, naj se vrnemo tja, odkoder smo bili odšli. Letala nas namreč niso več iskala, ker so piloti mislili, da smo od tam odšli.

Tito je bil zmerom optimist, celo v najtežavnejših položajih. Največkrat je bil vever in nasmejan. Zamišljen je bil samo v trenutkih, ko je videl, kako nevarno ranjeni ali begunci trpe. O tem mi je dostikrat govoril.

Kadar sva se srečala, me je vprašal, kako se počutim in mi svetoval, naj pazim na svoje zdravje.

„Hm, z zdravjem ne bo težav, samo da bi se obvarovali tehle nad nami,“ sem odgovoril nekoč, misleč pri tem na sovražnikova letala.

„Za to bomo poskrbeli že mi, vojaki,“ mi je odgovoril tovariš Tito smeje.

Vicko Krstulović:

»Vrhovni komandant je nekje s Tjentišta poslal kurirja v Barni dol in mi sporočil, naj odrinem za njimi. S seboj sem imel dva sinčka, hčerko in ženo. Otroci so bili še majhni in ne-

bogljjeni: starejšemu sinu je bilo devet, mlajšemu pa pet let. Mučil sem se, da bi obvaroval otroka. In ne samo jaz, marveč tudi drugi, ki so mi pomagali, kadar koli in s čimer koli so mogli. Ko smo na Vučevu dohiteli Sedmo divizijo, je Jakšić določil sedem do osem borcev, da bi mi pomagali nositi otroka. Toda kaj so mi mogli pomagati? Tako utrujeni od bojev, pohodov in lakote so komaj hodili. Zato sem obdržal samo dva najbolj odporna, ki sta ju naško kljubovala naporom.

Cez Sutjesko sem šel v Deseto hercegovsko. Noč je bila strašna, pot pa težavna. Konj pod Škropnikom je padel in si zlomil hrbtenico. Lilo je. Moji otroci so bili vsi premraženi, z mokrim dračjem pa je bilo težko zakuriti. Brž ko smo prišli čez reko, so začeli po naši koloni tolči mitraljezi in minometi. Z otroki sem se sukal okrog debele bukve, samo da bi jih zaščitil pred drobci izstrelkov, ki so žvižgali okrog nas.

Nekaj malega hrane za otroke, ki smo jo dobili pred odhodom od Mitra Vujovića, je hitro pošlo. Dali smo jo nekaj tudi tistim, ki so bili najbolj izmučeni, pa tudi borci so dajali otrokom celo zadnji grižljaj. Bilo je zelo ganljivo: borec daje zadnji grižljaj otročičku, da bi mu rešil življenje, pri tem pa mu gleda iz oči lakota, hudo mu je, malo je manjkalo, da ga ni pobrala. Vendar pa sta bila njegova humanost in dobrota močnejša od boja.

Da, hudo je bilo in meni z otroki i drugim okrog nas, toda v tistih trenutkih smo mislili na druge: na divizije, ki so se prebijale pred nami, na Tita ter na tiste enote in ranjence, ki so ostali onkraj Pive. Zato sem želel brž, ko smo prispeli v bližino Vrhovnega štaba, čimprej videti tovariša Tita. To sem želel tembolj, ker

nas je pretresla vest, da je ranjen. Nekateri so pripovedovali, da je rana nevarna, drugi spet, da ni nič hudega. Vse to me je mučilo. In ne samo mene, marveč tudi druge, saj smo vedeli, da je od njega v tistih težavnih trenutkih odvisno vse — proboj in naša končna zmagà. Odšel sem k Titu, da bi se na lastne oči prepričal, kako je z njim. Razveselil se je, ko me je zagledal. Takoj me je vprašal po moji družini.

„Ali so otroci lačni? Imajo kaj jesti?“

Nekaj časa sem posedel z njim. Zanimal se je za našo pot. Ob slovesu je privlekel od nekod dve konzervi in mi dal eno.

„Vzemi, odnesi jo otrokom. To je zadnje, nič drugega nimamo.“

Branil sem se. Mar naj od njega, ranjenega, vzamem zadnje, kar ima? Toda branil sem se zaman. Tito je rekel, da lahko mi, starejši, še nekako vzdržimo, otroci pa so nebolgli in treba jih je ohraniti.

Zdaj je sploh težko verjeti, da je v takšnih trenutkih, ko je bil položaj izredno težaven — povsod okrog nas na nekaj sto metrov so se bili boji, letala in artiljerija so pretaknila vsak kotiček, naše enote pa so napenjale zadnje moči, da bi se prebile — da je v tistih trenutkih vrhovni komandant utegnil misliti na tri otročičke in da jim je poslal zadnji obrok hrane, kar je imel.

Takšen je bil Tito. In to je med drugim ljudji vezalo nanj in prispevalo, da so ga neizmerno ljubili. Tega srečanja v Zelengori nikoli ne bom pozabil.«

Generalpolkovnik Velimir Terzić:

»Neštetokrat sem imel priložnost govoriti s tovarišem Titom. Poslušal sem ga in bil priča njegovih srečanj z ljudmi in dogodki. Vse, kar je vezalo nanj v času, ki sem ga preživel v Vrhovnem štabu, se mi je nekako najgloblje vtisnilo v spomin. Vredno bi bilo pripovedovati mnoge podrobnosti, toda opisal bom samo en dogodek, ki se ga dostikrat spomnim. Morda prav zato, ker se je odigral prav takrat, ko so preživljali Tito, vrhovni štab in naša vojska najhujše trenutke.

Se zdaj, kadarkoli se mi misel vrne na zadnje dneve bitke na Sutjeski, se mi zdi, da slišim nekje v bližini glas človeka, ki je izgovoril te besede. Bilo je takole: Naše enote so razbijale sovražnikov obroč na cesti Foča — Kalinovik. Po salvah, ki smo jih slišali, po grmenju topov in eksplozijah letalskih bomb smo lahko sklepali, da je boj od trenutka do trenutka srditejši.

Kolona Vrhovnega štaba in zaščitnega bataljona se je pomikala skozi gozd od Mrčin kolib proti vasi Jeleč. Okrog nas, in sicer zelo

Iz obroča na Sutjeski: borci so umirali zaradi ran in od strašnih naporov...

blizu, je pokalo. Zdaj posamez, zdaj dolgi rafi. Bilo je jutro in hiteli smo. Tito je hodil na čelu kolone, kadar pa je hodil on spredaj, ga je bilo težko dohajati. Celo mladi, zdravi in spočiti borci so težko hodili z njim v korak.

V dolinici ob stezi, po kateri se je pomikala naša kolona, smo našli nekaj nevarno ranjenih. Kolikor se spominjam, jih je bilo osem. Ustavili smo se. Ti borci so bili prepuščeni na milost in nemilost sovražniku. Bili so nevarno ranjeni, hoditi niso mogli. Niti koraka niso mogli storiti, da bi se rešili. Posebno hudo je bil ranjen eden izmed njih: bil je ves preresetan. In težko je bilo verjeti, da more človek s tolikimi ranami sploh še živeti. Podoba tega borca brez nog, izmučenega, ki se je boril z zadnjim dihom življenja, se mi je vtisnila globoko v spomin.

Tovariš Tito je odredil, naj takoj poskrbimo za ranjence. Ta prizor ga je bil tako globoko pretresel, da nas je vse celo ozmerjal. Prvo, kar smo storili je bilo, da smo prinesli ranjenecem iz bližnjega potočka vode, da bi vsaj grlo zmočili.

Naša kolona se je pojavila nenadoma. Ranjenci so prenašali poslednje muke, bili so tako rekoč na robu smrti, pa so vendar takoj spoznali tovariša Tita. Ko da jim je njegova navzočnost pomenila rešitev življenja, jim je na obrazu zaigralo nekaj radosti podobnega. In v presenečenje vseh nas je tisti borec, ki je bil najbolj nevarno ranjen, ki je tako rekoč že umiral, vzkliknil z glasom, ki je zvenel, ko da prihaja iz zdravih prsi:

»Naj živi vrhovni komandant Tito!«

Mislil, da tu ni potrebno nobeno pojasnilo. Lik vrhovnega komandanta, njegov odnos do borca, do zdravega in do ranjenega, vera tega borca vanj, to je povedalo vse.

Generalpolkovnik Nikola Karanović:

»Ob zaključku šolanja je tovariš maršal leta 1951 sprejel slušatelje tečaja za operativnost Višje vojne akademije. Zelo živahno se je pogovarjal z njimi o mnogih vprašanjih. Vsakega je tovariš Tito kaj vprašal: o delu, učenju, o zdravju, o lovu; govoril je o raznih dogodkih iz vojne itd. Med živahnim pogovorom se je ozrl name in me vprašal:

„Karanović, kaj je bilo s tistima dvema ranjencema, ki sta v Peti ofenzivi ostala južno od Miljevine? Ali sta živa?“

Ob njegovem vprašanju so se vrnile moje misli v dneve proboja drugega sovražnikovega obroča na cesti Foča — Kalinovik. Tiste dni so divjali tam boji, v katerih je še zmerom šlo za biti ali ne biti. Tik za enotami na položajih sem izkoristil kratek premor, da bi se malo odpočil. Nekaj dni in noči bojov in pohodov me je bilo tako izčrpalo, da sem se komaj še držal na nogah. Legel sem v neko kolibo in brž ko sem se, „iztegnil“, sem zaspal tako trdno, da me nobeno grmenje topov ni moglo prebuditi.

Tito je prispel v našo brigado tik pred nočjo. Vprašal je kurirje, kje sem, in jih poslal, da bi me zbudili. Klicali so me, tresli, pa me niso mogli zbuditi. Tedaj je prišel v kolibo tudi tovariš Tito. Komaj so me nekako zbudili. Od spanja in utrujenosti se mi je kar nekam bledlo. Tito je vedel, v čem je stvar, in me vprašal:

„Ali me poznaš?“

„Poznam tovariš vrhovni komandant.“ In takoj sem vstal. Njegova navzočnost me je presenetila. To so bili naši najbolj napreženi pomaknjeni položaji. Nemci bi se bili utegnili vsak čas pognati v protinapad. S Titom je bilo samo nekaj tovarišev, hodili pa so ponoči po neznanem kraju in vsak trenutek bi se bili lahko znašli v sovražnikovih položajih.

„Tu v gozdu ležita dva nevarno ranjena. Takoj poskrbite zanju in pod nobenim pogojem ju ne smete zapustiti,“ je dejal tovariš Tito.

„Saj nista naša,“ sem odgovoril, misleč pri tem na to, da smo vse ranjence iz brigade pobrali in spravili na varno.

„Da, nista iz tvoje brigade, toda naša sta. Mislim, da sta Dalmatinca,“ je pripomnil tovariš Tito.

Takoj sem odredil, naj ranjenca poiščejo, prevežejo in spravijo na varno. Vrhovni komandant se je zanimal za boje na Šiljevcu in Visu, za stanje brigade, hotel je do podrobnosti poznati položaj. Na ognju se je kuhalo nekaj, kar smo bili zaplenili v prejšnjih bojih. Povačili smo tovariša Tita, naj ostane pri nas na večerji, čeprav z mesom nismo pripravili nič drugega. Sprejel je naše vabilo.

Pred večerjo smo mu dali košček kruha, namazanega z mastjo in posutega s sladkorjem.

„Vi, Krajišniki, imate kruh tudi v tem položaju,“ je rekel tovariš Tito smeje.

„To skromno rezervo smo zbrali prejšnjo noč v srditem boju s Švabi,“ sem odgovoril tovarišu Titu.

Ko je bilo meso kuhano, smo z eno porcijo postregli tudi tovarišu Titu. On in njegovi spremljevalci so pojedli nekaj žlic tople juhe, potem pa še meso.

Tito in drugi člani Vrhovnega štaba so po »večerji« odšli za Prvo proletarsko, ki je bila medtem že prišla čez cesto Kalinovik—Foča.

Noč je bila zelo temna. Poslal sem za njimi nekaj kurirjev, ker sem se bal, da bi jih utegnil sovražnik v takšni noči kje v gozdu ali na cestah napasti. Komandirju kurirjev sem naročil, naj grejo za tovarišem Titom, da pa morajo paziti, da jih ne opazi. Vedel sem, da bi jih poslal nazaj. Kurirji pa še niso napravili nekaj sto korakov, ko jih je Tito začutil in jim velel, naj se neutegoma vrnejo, češ da lahko s svojimi spremljevalci nadaljuje pot tudi brez spremstva. Tedaj sem seveda kurirje bolje počul in jih znova poslal za njimi, tako da so ga s precejšnjo težavo spremljali neopaženi.

Tito je zvedel, da sta omenjena tovariša živa. Spominjal se ju je celo po osmih letih. «

(»Vojno delo« 1958, št. 6)

Prvi maj 1943 v okupirani Ljubljani

V NARODNOOSVOBODILNI vojni proti nacifašizmu je postal tradicionalni delavski praznik 1. maj pregled bojnih sil jugoslovanskih narodov.

Okupirana, a nikdar pokorjena Ljubljana je vsa leta med vojno praznovala 1. maj z borbenimi akcijami.

Prvi maj 1943 pa je proslavila še posebno veličastno. Proslava se je razvila v zmogovito vseljudsko manifestacijo.

Že sredi aprila je naše glavno mesto vzkipelo v pripravi. Srca članov OF in KP, delavcev in delavk, mladincev in mladink, mož in žena, so bila tiste dni za 1. maj. Vodstvu OF, VOS in NZ (Narodna zaščita) so dnevno pošiljali predloge, kako naj bi čim lepše proslavili bližajoči se praznik.

Vodstvo Osvobodilne fronte v Ljubljani je poverilo izvedbo glavnih akcij VOS (Varnostni-obveščevalni službi) in Narodni zaščiti.

18. april 1943. V zadnjem prostoru gostilne »Fortuna« na Vodovodni cesti, katero smo vosovci nazivali »Deseti brat«, smo se zbrali na ilegalnem posvetu komandant VOS OF narodni heroj Štefan, komandant NZ Ljubljane narodni heroj Pepe, članica komisije VOS in NZ tovarišica Urška, politični instruktor VOS Luka, tovariši Tomaž, Pero, Lado, Bine, Vanjo, Mirko, Tomič, Andrej, »mladinski« Peter in morda še kdo. To je bil štab proslave. Tovarišica Krista, najemnica gostilne, naš »angel varuh«, nam je kmalu postregla z malico. Nekdo od navzočih je imel v ilegalni legitimaciji »carta d'identità« 18. april označen za svoj rojstni dan. Torej imamo izgovor za »proslavljanje«. Toda kaj! Saj ni bilo žepa brez pištole, kdo od prisotnih ni izvedel doslej že cele vrste drznih akcij!

Pretresli smo predloge za proslavo, dodajali nove in končno sestavili program. Glavne akcije bo izvedla VOS s pomočjo borbenih skupin NZ. Na predvečer 1. maja

bodo vse množične organizacije OF izvedle raztresanje listkov z gesli 1. maja in OF. Urška bo organizirala dve skupini mladincev in mladink, 12 do 16 po številu, ki bodo s Tivolskega vrha in Šišenskega hriba vzklikali s trombami prvomajska gesla. Na gradu bo borbeno skupina na vidnem mestu zmodelirala iz žaganja velik napis »Živel 1. maj«. Napis bodo prepojili z bencinom in zažgali.

Na Šišenskem hribu, Rožniku in Golovcu bodo tovariši napolnili najvišje smreke z oblanjem in na vrh namestili rakete, ob sami akciji pa bodo smreke polili z bencinom in zažgali. Svig raket 10 minut pred osmo zvečer bo znak za zažiganje kresov, za vzklikanje gesel in prižiganje lampijončkov po drevju v Tivoliju. Svig 20 raket z Golovca pa bo znak za razsvetljeno »floto« na Ljubljani, ki jo bo organiziral tovariš Luka. Tovariša Jože in Bine pa bosta razobesila na glavni pošti dve veliki zastavi.

Mladinci in mladinke bodo oskrbeli po papirnicah in pri Bonaču lampijončke, ki jih bodo uporabili v Tivoliju in za »floto«. Za Bežigradom bo Štefan pripravil balone, ki bodo nosili zastavo s prvomajskim napisom.

Mizarji, člani Narodne zaščite, bodo s pomočjo delavcev iz Cestne uprave in Gradbenega oddelka izdelali 25 do 30 lesenih ladjic, eno en meter dolgo, druge pa nekoliko manjše, ki bodo na jamborih nosile razsvetljene balončke, rdeče in v narodnih barvah. Z delavci Mestne kanalizacije smo se že dogovorili, da bodo v bližini brega Ljubljanice postavili zasilno barako, kjer bodo shranili ladjice in lampijončke. Ladjice za levi breg Ljubljanice so pripravljali v hiši delavca Kastelica iz Čolnarske ulice.

To je bil osnovni načrt. Dogovorili smo se, kdaj se bomo spet sestali.

V Tivoliju je pomlad, cveto kostanji. Pod Rožnikom cveto češnje in jablane. Z dolomit-

ske strani prinaša veter rafale mitraljezov in detonacije bomb. Naše brigade napadajo! Bliža se Prvi maj.

Zunanja podoba Ljubljane pa je vsakdanja. Toda ta navidezni mir skriva v sebi nekaj velikega. Jutri bo Prvi maj — praznik delovnih ljudi, svobode in pravice! Proslavili ga bomo dostojno in mogočno! To so vedele vse množične organizacije OF, mladina, žene — vsa Ljubljana.

Po ljubljanskih ulicah križarijo italijanske vojaške patrole v čeladah in s puškami v rokah, karabinjerske pa z napoleonovkami in brzostrelkami. Nekaj slutijo. Njihovi koraki so opreznejši, njihovi pogledi še bolj mrki in nezaupljivi kot po navadi. V karnah čakajo v pripravljenosti čete in bataljoni, pripravljeni so fašisti, karabinjerji in Ovra.

Potekla sta komaj dva tedna, odkar je na obletnici fašistične okupacije pozdravila Ljubljano s stolpa frančiškanske cerkve slovenska zastava s peterokrako zvezdo, ki jo je razobesil junaški mladinec Ibro. Takrat so fašisti besneli, Ljubljančani pa so bili ponosni in polni zmagovalstva. Tudi zdaj vidiš isti ponos in isti nasme. Vsi vedo da bo Ljubljana spet pokazala, da je nihče ne more pokoriti in uničiti.

30. april 1943, večer pred Prvim majem. Večerna zarja pošilja zlate poljube v okna Ljubljanskega gradu, ki žarijo v zlatordečih plamenih. Srca mladincev in mladink bijejo hitreje. Hite proti Tivoliju in Šišenskemu hribu z metriskimi kartoni, ki jih bodo zvili v trombe in skoznje vzklikali gesla.

Deset minut do osmih. S Tivolskega vrha je vzletela raketa. Začetek proslave! Iz Tivolija in s Šišenskega hriba je trikrat gromko odjeknilo v zboru: »Smrt fašizmu — svoboda narodu!« Nato pa: »Živel Prvi maj — praznik delovnih ljudi! Živela Komunistična partija! Živel tovariš Tito! Živeli partizani! Živela OF! Živela NOV! Živela Rdeča armada!« In spet znova. Parole so se razlegale po vsem mestu in ljudje so mislili, da prihajajo glasovi izza oglov. Še so od-

mevala gesla, ko so se na vseh vrhovih okrog Ljubljane, na Golovcu, Rožniku, Šišenskem hribu in Gradu razgorevali kresovi, švigale rakete in do nele partizanske pesmi. Na Šišenskem hribu so peli tovariši iz pivovarne Union. Na Golovcu je zagorela velikan-ska smreka, iz nje je švignilo 20 raket, ki so razsvetile velik del Ljubljane. Neki Italijan je potem pripovedoval, kakšna čuda zmorejo partizani, ki spuščajo rakete tako, da se razletijo v zraku v obliki srpa in kladiva.

V Tivoliju in na gozdni poti proti Šiški ter Rožniku so goreli lampijoni.

Ko so zagoreli kresovi, ko so preplavili Ljubljano glasovi mladincev in mladink, ko so začele švigati rakete, je oku-

patorja prešnil tak preplah, da je dal znak za alarm. Oku-pator je bil prepričan, da so partizani vdrli v mesto od vseh strani. Na ulice so v strelcih planili fašisti, vojaki, policisti in karabinjerji. Iz njihovih vojašnic se je vsula motorizacija, kamijoni z vojaštvom, blindirani avtomobili, pa tudi tanki. Prodirali so proti Golovcu, Tivoliju, Rožniku in Šišenskemu hribu, toda v same »ljubljske gozdove« se niso upali. Streljali so na slepo v vse smeri, od koder so se čula gesla in kjer so goreli kresovi.

Italijanski oficirji, ki so se v tem trenutku sprehajali po promenadi, so pričeli brezglavo tekati sem ter tja, izgublja-joč svoje spremljevalke, katerim so še minute prej govorili o svojih »junaštvih«.

Natančno ob osmih je švig-nila v zrak druga skupina rak-et. Nad Ljubljano je ponovno trikrat zadonel pozdrav mladine: »Smrt fašizmu — svoboda narodu!« Kresovi so še dolgo goreli, lampijoni prav tako, fašisti pa so streljali na vse strani, največ pa v zrak. Iz naših »ljubljskih host« pa so se vračali mladinci in mladinke v mesto in si ob slovesu čestitali za Prvi maj. Tiho, toda radostno so prepevali partizansko pesem: »V srcu pogum, na licih nasmeh, mi pa gremo velikemu jutru naproti!«

Raketa ob osmih je bila znak, da odplove »flota«. Luka, Edvard, Franci, Pero, Jože in drugi tovariši in tovarišice so že nekaj minut pred osmo prinesli iz svojih »dokov« lad-

Ob praznovanju Prvega maja se vsako leto spominjamo nekdanjih dni, ko so na delovnega, po svobodi in pravici hrepenečega človeka prežali žandarji z nasajenimi bajoneti, spominjamo se časov, ko je Partija ilegalno vodila borbo proti izkoriščevalcem in tujim plačancem, spominjamo se prvomajskih akcij med narodnoosvobodilno borbo, hkrati pa se veselimo ob uspehih socialistične izgradnje, ki so plod ljudske revolucije, in usmerjamo pogled v prihodnost, ki naj bi prinesla lepše dni vsem ljudem na svetu, vsem narodom, da bi — tako kakor mi — v miru živeli in si sami krojili usodo. — Na sliki: prizor ob prvomajski paradi v Beogradu

jice. Ob bregu Ljubljane je bilo tedaj precej vetrovno in so imeli precej preglastic s prižiganjem lampijončkov. Toda prebrodili so težave in »flota« je odplula. Polovica iz Trnovskega pristana, polovica pa iz nasprotnega brega. Največja ladjica je nosila poleg lampijončkov tudi razsvetljen napis »Živel Prvi maj!« Za njo so plule ostale z rdečimi lampijončki in lampijončki v nacionalnih barvah. Na strmem bregu so si tovariši podajali ladjice iz rok v roke, tovariši, ki je skoraj stal v vodi, pa je prižigal lampijončke.

Fašisti, ki so bili šolo na Prulah ob Ljubljani spreminili v svojo kasarno, so razsvetljeno »floto« kaj hitro opazili in z oken pričeli streljati na oba bregova reke. Člani VOS, NZ, delavci, mladinci in mladinke pa se niso pustili zbegati, ter so ne glede na krogle, ki so švigale po vodi in okrog njih vztrajali na svojih mestih vse dotle, ko je odplula poslednja ladjica. Nekateri so potem odhiteli na svoje domove, drugi pa proti središču mesta, da se pridružijo splošni prvomajski manifestaciji. Razsvetljena »flota« je plula proti Tromostovju... Tam so jo pričakali fašisti z granitnimi kockami, s puškimi strelji in bombami. Če so razbili kako ladjico, so zmagoslavno kričali, ko da so uničili močnega sovražnika. Vkljub vsemu bombardiranju pa se je šest ladjic prebilo naprej proti Zmajskemu mostu, od koder so plule še dalje.

Jutro prvega maja je pozdravilo Ljubljano z desetstisoč listkov, ki so bili raztreseni po vseh ulicah. Na njih smo brali: »Živela OF, Živel 1. maj, Živel Tito, Živeli partizani.« Tudi zidovi so bili popisani z množičnimi črkami OF, srpom in kladivom ter gesli. Z mnogih dreves, drogov in hiš so visele rdeče in nacionalne zastave, s Saturnusa, z električnega voda v Šiški, z opekarne v Kosezah, pred Remizo na Celovški cesti, na Tyrševi — sedaj Titovi, z Glavne pošte.

Pošto so imeli Italijani za svojo utrjeno postojanko. Straža je bila pred njo, v avli in povsod na hodnikih. V njej

je stanovalo čez 50 karabinjerjev, ki so bili v stalni pripravljenosti. Toda glej: 1. maja zjutraj sta viseli na kupoli poleg ure dve zastavi: Rdeča in narodna s peterokrako zvezdo!

Kako sta Jože in Bine to izvedla?

Jože je bil študent, obenem pa je prakticiral na pošti. Z Binetom sta se dogovorila, da koe bosta izobesila zastavi. Dne 30. aprila pred sedmo zvečer — kajti tedaj so pošto zapirali že ob sedmih — se je Bine, član VOS, sestal z Jožetom, da ga spravi v poslopje mimo močne straže. Karabinjerji so puščali na pošto samo tiste osebe, ki so bile tam zaposlene. Jožetu pa se je posrečilo, da je pretental stražo, in oba so spustili v poslopje. Bine, sicer sloke postave, se je precej poredil — imel je okrog pasu oviti dve štirimetrski zastavi. Srečno sta prišla na podstrežje in vse pripravila. Na bodečo žico sta privezala dve lažni bombi z napisom v italijanski: »Ne dotikaj se — smrtno nevarno!« Z izobešanjem zastav pa sta začela šele po polnoči. Skozjo podstrešno lino sta bosa zlezla na streho in plezala na kupolo. Jože, spreten telovadeč, je bil kmalu na vrhu. Ko se je Bine malo razgledal, je v bližini zagledal razsvetljeno okna. Zlezal je tja in nenadoma se mu je odprl res lep pogled. V dvorani pod njim je spalo okrog 50 karabinjerjev. Toda akcijo je bilo treba izvršiti! Bine se je priplazil nazaj, povedal, kaj je videl, nato pa sta z Jožetom izobesila na vsako stran pošne ure štirimetrsko zastavo.

Pot nazaj je bila dramatična. Za spuščanje sta imela s seboj samo vrv, ki jo uporabljajo za sušenje perila. Bine se je bal, da je ostri rob dimnika ne bi presekal, zato je podložil svoj novi klobuk. Pri spuščanju pa se je tenka vrv tako obrabila, da jo nista mogla več uporabiti za spust s sosednje strehe na dvorišče. Zato sta odkrila delček strehe in se spustila na podstrežje. To je bila Bojtova hiša. Klobuk pa je ostal na dimniku. Na podstrešju sta čakala do petih zjutraj, da je minila policijska ura, nato pa sta se srečno umaknila.

Prvega maja zjutraj sta zastavi ponosno vihrali v centru mesta. Fašistični general Gambaara je besnel. Ukazal je zapreti karabinjerje, ki so bili na straži.

Tovariš Jože je ob osmih zjutraj nastopil službo. Binetov klobuk so Italijani našli šele kasno popoldne. Bil je še čisto nov, saj ga je bil pred kratkim kupil na italijanske točke za tekstil. Imel je označeno firmo in Jožetov monogram. V trgovini, kjer ga je bil kupil, so imeli vpisano njegovo tekstilno karto. Italijani bi ga na ta način kaj lahko izsledili. Toda srečno naključje je zabilo sled. Popoldne so Italijani prišli v delavnico tovariša Jožeta. Bili pa so tako razburjeni, da so Binetov klobuk, ki so ga prinesli s seboj, za trenutek pustili na Jožetovi mizi. Jože ni čakal, izbral je sekundo, dve — in že je klobuk gorel v peči. Hip zatem pa so karabinjerji že pričeli iskati klobuk. Jože jih je preprečeval in jih rotil, da klobuka sploh ni videl. Po kapitulaciji Italije je Jože odšel v partizane in je čez nekaj tednov v junaški borbi padel.

Kljub strogi prepovedi praznovanja Prvega maja so delavci prišli na dela v prazničnih oblekah, ustavljali stroje in si čestitali za praznik. V Saturnusu, tej naši proletarski trdnjavi, je na zborovanju govoril rajonski delegat; delavci so zborovali tudi v pivovarni Union, v Kemični tovarni, tovarni kleja, pri Lajovicu, Bonaču in drugod. Sprejemali so resolucije in širili »Delavsko enotnost«.

Opoldne se je za zaključek vseh prvomajskih akcij iznad Bežigrada dvignil grozd balonov, ki je nosil zastavo z napisom »Živel Prvi maj praznik delovnega ljudstva!«

Oči vseh poštenih Ljubljančanov so bile uprte v napis. Tako je Ljubljana proslavila Prvi maj 1943.

Jože Šiška-Luka

Skozi italijansko in nemško zasliševanje

TAKOJ v začetku vojne je bila kurirka med takratno »Ljubljansko pokrajino«, ki so jo zasedli Italijani, in med Stajersko, ki so jo okupirali Nemci, neka Greta Ranzinger. Bila je povezana z Mico Šlandrovo, a nas je izdala.

Danes sodimo, da je šla izdajalka z Mico Šlandrovo do njenega stanovanja in stanovanja Toneta Tomšiča, takratnega organizacijskega sekretarja CK KP Slovenije, njima pa so sledili policijski agenti. Pri tej akciji so zajeli Miho Marinka in Mico Šlander-Marinko, Toneta in Vido Tomšičevo in mene. To je bilo dne 10. decembra leta 1941.

V ljubljanskih zaporih so nas Italijani in domači izdajalci neprestano zasliševali in hoteli iz nas izvleči kakršne koli podatke, ki bi jim lahko služili za nadaljnjo preiskavo. Izvedeli niso ničesar. Ker Italijani niso izvlekli iz nas niti enega podatka, so nas predali Nemcem. Vido Tomšičevo, Miho Marinko in mene so odpeljali v Begunje na Gorenjskem, Toneta Tomšiča pa so imeli zaprtega na Bledu. Pozneje so Miho Marinka in Vido Tomšičevo odpeljali v Maribor, mene pa na Bled, kjer so me soočili z izdajalko Greto Ranzinger.

Od tam so me odpeljali v Ljubljano, kamor so šli iskat mojega šest mesecev starega otroka. Ker ga niso našli, so me po treh dneh odpeljali nazaj v Begunje. Nekoliko zatem so pripeljali tja tudi Toneta Tomšiča, čez kakih štirinajst dni pa še Miho Marinka in Vido Tomšičevo. Nato so nas vse skupaj poslali nazaj v Ljubljano. V Begunjah, Mariboru in na Bledu so gestapovci izvajali nad nami moralne pritiske vseh vrst, da bi koga izmed nas zlomili, kar pa se jim ni posrečilo.

Italijani niti pred nami niso mogli prikriti svojega veselja, ko so videli, da tudi Nemci niso uspeli izvleči iz nas ničesar. Ko so nas bili prevzeli Nemci, so se le-ti gotovo pohvalili Italijanom, da bodo iz-

vlekli iz nas vse, kar bodo hoteli. Zato so Italijani uvedli za nas poseben, dokaj toleranten režim in so nam nudili v zaporu precej ugodnejše pogoje, kot smo jih imeli pri Nemcih. Celotna naša skupina je bila zaprta v zaporih ljubljanskega sodišča. Med nami ni bilo le Mice Šlandrove-Marinko, ki ji je medtem, ko so nas zasliševali Nemci v Begunjah, Mariboru in na Bledu, uspelo s pomočjo organizacije pobegniti iz ljubljanske bolnišnice.

Vse bi se bilo v redu izteklo, če bi takrat uspel pobeg Toneta Tomšiča iz zapora. V pripravah na Tonetovo rešitev pa so se žal zamešali ključi, s katerimi bi morali odkleniti vrata Tonetove celice. Tako je Tomšič ostal v zaporu in so na razpravi dne 16. maja 1942 sodili tudi njega. Obsodili so ga na smrt. Miha Marinko je bil obsojen na dosmrtno ječo, Vido Tomšičeva na dvajset, jaz pa osemnajst let zapora. Mica Šlander-Marinko je bila na begu.

Kmalu po obsodbi so Vido Tomšičevo in mene odpeljali v Benetke. Tu so vtaknili mene za tri, Vido pa za dva meseca v samico in naju pustili brez najosnovnejših higi-

enskih in toaletnih potrebščin.

Italijani so naju šтели za vodilni slovenski komunistki in nama niso priznawali. Se posebej so zaostriili režim proti nama kasneje, ko sva vplivali na ostale mlade zapornice, da niso hotele hoditi v cerkev ali na delo. Med temi dekleti sva z Vido organizirali poseben sistem izobraževanja. Studirale smo politično ekonomijo, se učile jezikov itd.

Po nekaj mesecih so nas razselili na vse strani Italije — v Peruggio, Bari, Parmo, Firenze itd., — ker niso mogli prenesti tako kompaktno organiziranega kolektiva, kakršen je bil naš.

Po kapitulaciji Italije so Nemci preko Rdečega križa dovoljevali nekaterim kaznjencem, da se lahko vrnejo domov. To okolnost so izkoristili naši tovariši in rešili mene na ta način, da so k že podpisane sezname povratnikov Rdečega križa, ki ga je podpisal guverner mesta Ljubljane, s pisalnim strojem pripisali moje ime.

V Šempetru na Krasu sva skupaj z Zorko Peršičevo pobegnili iz svoje skupine in se povezali s primorskimi partizani. S Krasa sem nato odšla na Dolenjsko proti Rogu, takratnemu glavnemu žarišču slovenskega partizanstva.

Pepeka Kardelj

Primorski Turjak

(Nadaljevanje)

»Poudarjamo, da je akcija na Črni vrh izredno velikega vojaškega in političnega pomena, zato je treba, da štabi divizij kakor tudi vsi nižji štabi napnejo vse sile, da se akcija temeljito izvede.«

Napad naj bi se po prvotnem načrtu začel 31. avgusta ob 23. uri in naj bi po možnosti že v teku noči likvidiral postojanko; toda kasneje je bil pričetek napada preložen za nekaj ur.

Ponoči med 31. avgustom in 1. septembrom so se enote XXX. in XXXI. divizije zgrnile okrog Črnege vrha in vsaka je zasedla vnaprej določene

položaje. V bunkerju nad vasjo, ki so ga zgradili Italijani, je bila nameščena telefonska centrala. Topovi so bili postavljeni jugovzhodno nad vasjo, na vrhu prelaza, kakih 800 metrov od postojanke. Gradnikova brigada je pred svitom tesno obkolila Črni vrh, tako da so nekateri borci zasedli položaje pri prvih hišah na serpentinah ceste Črni vrh—Col. Vtem se je XVI. SNOB Janka Premrla-Vojka, razen njenega udarnega voda, ki je sodeloval pri napadu, razporedila v smeri Logatec—Hotedrišnica z namenom, da prepreči morebitno sovražnikovo inter-

Pri protitankovski puški. V ozadju člani štaba IX. korpusa: Lado Ambrožič-Novljan, Janez Hribar, Albert Jakopič-Kajtmir in Peter Stante-Skala

vencijo s tiste strani. Kosovelova brigada (brez III. bataljona, ki je bil sprva v rezervi, kasneje pa je sodeloval pri napadu z gradnikovci) je zavarovala smer Črni vrh—Zadlog—Col. Prešernova brigada je blokirala Godovič, kjer je bilo kakih 40 Nemcev in 20 domobrancev, ki so imeli top ter več minometov in strojnico. Prvi bataljon je zasedel položaje na cesti Godovič—Črni vrh in na tako imenovani Francoski cesti. Drugi bataljon je imel eno četo v zasedi na koti 658 in 600. En vod je imel nalogo, da stalno demonstrativno napada postojanko v Godoviču, en vod pa je bil desno od kote 600 in v bližini kote 653. Bazoviška brigada je zaščitila operacije pred morebitnimi nemškimi izpadi iz Idrije. V Zadlogu, kjer se je nastanil štab XXX. divizije, je ostal en bataljon z namenom, da se ga po potrebi uporabi na kateremkoli sektorju.

Poleg številnih patrolj, ki so se kretale v bližini sovražnih postojank z nalogo, da obveščajo svoje štabe o morebitnih sovražnikovih premikih, so bile postavljene tudi številne zasede, in to ne frontalno, temveč tako, da so se lahko premikale in z manevrsko taktiko obkoljevale in uničevale sovražnika, če bi skušali priti na pomoč napadeni posadki.

Štab IX. korpusa je imel, kot rečeno, to akcijo za tako pomembno, da je z opazovalnice neposredno nadziral ves potek akcije. Tu so med drugim bili: Komandant IX. korpusa generalmajor Lado Ambrožič-Novljan, njegov namestnik podpolkovnik Peter Stante-Skala, politkomisar IX. korpusa Janez Hribar, pomočnik politkomisarja Glavnega štaba Slovenije Viktor Avbelj-Rudi, ki je kmalu nato prevzel Hribarjevo mesto, in komandant XXXI. divizije podpolkovnik Stane Potočar-Lazar.

Dne 1. septembra okrog 6. ure zjutraj je slednji z zeleno raketo dal znak za napad.

Domobranci ta napad ni iznenadil kot bi morda bilo pričakovati. Že tri dni pred tem so bili v strogi pripravljenosti. Povodov za to je bilo več. Tiste dni so neznani partizani ponoči izstrelili v bližini postojanke nekaj rafalov iz brzo-strelke z očitnim namenom, da bi le oplašili domobranci. To pa jih je tako alarmiralo, da so posledj bili v stalni pripravljenosti. Podnevi so hodile okrepljene patrolje na vse strani ter poizvedovale o partizanskih premikih, ponoči pa so pomnožili straže in zasede. Hkrati so vaščanom ukazali, da morajo biti ob mraku doma. Vtem pa so opazili v okolici Črnega vrha nekatere naše

enote ter začeli sumiti, da se pripravlja napad nanje. Vendar pa niso niti slutili, da bi jih utegnili napasti tolikšna sila. V pričakovanju manjšega napada so velik del svojih sil razmestili tudi po nekaterih zasebnih hišah, kjer niso sicer še bili utrjeni, da bi zavlekli naše osvajanje in pričakali pomoč iz sosednjih postojank, če bi jo potrebovali. Ker so pričakovali napad ponoči, so bili proti jutru tega dne prepričani, da ga ne bo. Vendar so tudi tokrat razposlali patrolje v razne smeri; toda nobena se ni vrnila v postojanko: vse so padle v naše zasede, ki so jih brez strele pokončale.

Ob znaku za napad je najprej nastopilo topništvo pod vodstvom kapetana Zupanca. Toda dobršen del izstrelkov ni pogodil cilja, ker so zaradi pomanjkanja merilnih naprav topničarji namerjali topove tako, da so gledali skozi cevi.

Med prvimi tarčami je bil vaški zvonik, iz katerega so domobranci s težko strojnico takoj začeli sekati po položajih Gradnikove brigade. Po nekaj zadetkih pa je bil zvonik tako nevarno okrušen, da so se domobranci umaknili iz njega iz bojazni, da bi se ne zrušil z njimi vred.

Ob napadu je bila v cerkvi maša. Med civilisti je bilo tudi nekaj domobrancev. Ko so začeli streljanje, so začeli bežati iz cerkve. Tedaj je sedem domobrancev izkoristilo zmedo za pobeg. Vrh uniform so si na hitro oblekli ženske obleke, na glavo so si zvezali ženske rute in tako maskirani zbežali iz vasi.

Po topniškem obstreljevanju, ki je trajalo dve uri, je stopila v akcijo pehota. Prvi in drugi bataljon Gradnikove brigade sta pod vodstvom komandanta brigade majorja Radka Marjanovića začela napadati domobranci, ki so bili vgnezdjeni v zasebnih hišah. Prvi bataljon se je približal postojanki z zahodne, II. bataljon pa z južne strani, medtem ko je III. bataljon zasedel položaje onkraj čistine, severno od postojanke.

Borci so naleteli na hud odpor domobrancev, ki so bili v utrjenih hišah. Da bi jih pregnali iz njih, so bile formirane udarne skupine, ki so z

bombami, plastikom in protitankovskimi puškami napadale te hiše. Hkrati so borci večkrat pozvali domobrance k vdaji, toda o tem niso hoteli niti slišati. V pričakovanju pomoči od zunaj so se srdito borili za vsako ped prostora. Zato so gradnikovci le stežka zavzemali hišo za hišo. Vtem je začelo goreti več hiš in med temi tudi Lampetova gostilna, kjer so bili usidrani beli, s katerimi se je boril I. bataljon. Vnela sta se tudi gasilski dom in cerkev. Slednjo je zajel požar, ko jo je zadela ena izmed granat, ki jih je izstrelila domobranska posadka v Veharčah.

Medtem ko je gost dim zajemal skoraj vso vas, so se domobranci kljub zagrizenemu odporu postopoma le umikali iz hiš v šolo, župnišče, konzum, skratka: proti središču vasi, kjer so bila najbolj utrjena oporišča.

Ko so spoznali, da so obkroženi, so se nekateri poskušali prebiti iz obroča in se rešiti z begom. Tako je neka skupina poskusila zbežati iz vzhodnega dela postojanke, toda III. bataljon Gradnikove brigade je nekaj ubežnikov pobil, dva pa ujel. Med pogostimi poizkusi, da bi se izvili iz zanke, ki se je vse bolj ozila, je nekaj domobrancev uteklo po bližnjem potoku.

Borba je proti poldnevu postajala vse bolj ogorčena. Čimbolj so se domobranci umikali proti središču vasi, tem težje je postajalo prodiranje vanjo. Osredotočeni na majhnem terenu, ki se je počasi, a stalno krčilo, so nudili vse hujši odpor. Del njihove posadke je s trga pri cerkvi močno obstreljeval z minometi položaje gradnikovcev in kosovelovcev nad vasjo, ogenj iz bunkerjev je postajal čedalje hujši.

Borci so si nekaj časa zaman prizadevali, da bi zavzeli nekaj hiš, iz katerih so se domobranci trdovratno upirali. Naposled je prišel med nje komandant Radko, ki je sicer stalno krožil med borci, jih bodril in jim dajal navodila. Ob njegovih spodbudnih vzklikih so se borci ponovno pogнали v napad in končno zavzeli tudi te hiše.

Ta čas so borci II. bataljona, ki mu je poveljeval Ivan Sulič-Iztok, jurišali na enega izmed bunkerjev, ki so branili dohode v vas. Bunker je stal na čistini in je bil dobro zavarovan z bodečo žico in drugimi ovirami. Borci so ga nekajkrat naskočili, a vsakič brez uspeha. Končno sta komandant I. bataljona Tarzan in pomočnik šefa obveščevalne službe Gradnikove brigade Alojz Mlakar-Zmaj sklenila, da sama likvidirata ta bunker. Kljub

močnemu ognju iz bunkerja sta se mu približala, ga začela obmetavati z bombami in streljati z brzostrelkami vanj skozi line. Ko je nehalo prihajati streljanje iz bunkerja, sta planila vanj. Tu so ležali štirje domobranci mrtvi, eden pa ranjen. Le-ta je začel streljati na njiju, a sta ga z nekaj strelji pobila. V bunkerju sta uplenila težak minomet, dve lahki bredi, pet pušk in precej streliva.

Okrog poldne je nastalo nekako zatišje. Nato se je I. bataljon ponovno lotil bunkerja pred župniščem. To je bil nizek in dobro zavarovan bunker, ki mu je bilo težko priti do živega. Ker ga pehota ni mogla zavzeti, so topničarji pripeljali havbico v njegovo bližino ter ga nazadnje uničili.

Kmalu popoldne je bil zavzet skoraj ves zahodni del postojanke do poslopja pred šolo, kjer je sovražnik še vedno držal dva bunkerja.

Ko je topništvo uničilo tudi močno utrjeno župnišče, se je pehota lahko približala hišam na tistem koncu vasi. Vtem se je posebno žilavo upirala skupina domobrancev, ki so bili v enonadstropni hiši pri župnišču. Od tu so s strojnicami držali vso cesto sredi vasi pod nenehnim ognjem, tako da se jim borci niso mogli približati. Med tem časom je obveščevallec Zmaj zamenjal svojo brzostrelko z lahko strojnico, se pognal na sredo ceste ter stoje oddajal rafale v okna hiše, dokler ni prišla havbica. Po nekaj streljih je hišo zajel požar, ki je pomagal zlomiti tudi to točko sovražnikovega odpora.

Gradnikovci in kosovelovci so slej ko prej pozivali domobrance k predaji, toda v upanju, da jim bodo vsak čas prišli na pomoč kolegi ali Nemci, se niso hoteli predati. Na poziv k predaji so iz nekaterih objektov pomolili bele zastave v znak predaje, toda ko so se jim borci približali, so užgali po njih.

Med tistimi, ki so se najbolj upirali misli na predajo, je bil bogoslovec Trček, ki je od nastanka postojanke bil njen idejni vodja.

(Konec v prihodnji številki)

Počitek po borbi. Na desni stoji komandant 31. divizije Jože Potočar-Lazar

Stalingrajski snajperji

Prinašamo odlomek iz knjige Na začetku poti (Bitka za Stalingrad), ki izide v slovenskem prevodu v založbi Mladinske knjige.

ZAVOJEVALCI, ki so bili v letalstvu veliko močnejši, niso s kakšno posebno pozornostjo opravljali izvidništva, niso posebno dobro maskirali sunkov, ki so jih pripravljali proti nam. Ravnali so nasilno, nesramno. V tem so se posebno odlikovali novi oddelki, ki še niso bili v stalingrajskih bojih.

Nemški vojaki so zvečer ali ponoči kdaj pa kdaj kričali:

»Rus, jutri bum-bum!«

Kadar se je to zgodilo, smo zanesljivo razbrali, da bo jutri prišlo do močnega napada s tega področja.

Pri vsakem novem močnem napadu so bili fašisti, tako se je zdelo, prepričani o popolnem uspehu in s svojimi klici »bum-bum« so verjetno hoteli vplivati na razpoloženje naših vojakov.

V bojih s takimi objestnimi glavorezi smo izdelali svojo taktiko in posebne prijem boja. Učili in naučili smo se osvajalce mrtviti telesno in moralno. Njihove napade smo prestrezali z nasprotnimi sunki, s pripravljenostjo za nasprotni udar, ne podnevi ne ponoči jim nismo dajali miru.

Posebno veliko pozornost smo posvetili razvijanju snajperskega¹ gibanja po četah. Vojni sovjet armade je podpiral ta prizadevanja. Armadni list »V obrambo domovine« je vsak dan objavljajl sezname fašistov, ki so jih pobili naši snajperji, in je prinašal slike pomembnih snajperjev.

Politični oddelki, partijske in komsomolske organizacije so se postavili na čelo snajperskega gibanja: na partijskih in komsomolskih sestankih so pretresali vprašanja in razpravljali o ukrepih za izboljšanje dela z ostrostrelci. Poveljnik fronte A. I. Eremenko in član vojnega sovjeta N. S. Hruščev sta

stalno zahtevala, naj se snajpersko gibanje še hitreje razvije. In gorje strmečim fašistom! Na stotine in na tisoče jih je padlo od roke naših »lovcev na dvonoge zveri«.

Osebnostno sem srečal veliko pomembnih snajperjev Stalingrada, govoril sem z njimi in jim pomagal, kolikor sem mogel. Vasilija Zajceva, Anatolija Čehova, Viktorja Medvedeva in druge snajperje sem visoko cenil.

Ti pomembni ljudje se v ničemer niso posebno razlikovali od drugih. Celo nasprotno. Ko sem prvokrat srečal Zajceva in Medvedeva, me je v oči zbadla njuna skromnost, umerjenost gibov, izredno mirni značaj, pozorni pogled; ti ljudje so lahko dolgo gledali v isto točko, ne da trenejo. Njihove roke so bile trde: kadar so ti segli v roko, so ti stisnili dlan ko s kleščami.

Snajperji so odhajali »na lov« zgodaj zjutraj na kraj, ki so ga že prej izbrali in pripravili, se skrbno maskirali in potrpežljivo čakali, kdaj se pojavi cilj. Vedeli so, da najmanjša površnost ali prenačljivenost lahko pripelje do neizogibnega konca: sovražnik je za našimi snajperji skrbno oprezoval. Trošili so prav malo nabojev, zato pa je vsak snajperjev strel pomenil smrt ali pa pohabo za fašista, ki ga je vzel na muho.

Vasilij Zajcev je bil ranjen v oko. Očitno se je nemški snajper močno potrudil, da bi izsledil ruskega lovca, ki je imel v svojem seznamu okoli tri sto ubitih fašistov. A tudi potem je Zajcev ostal goreč privrženec snajperizma. Ko se je po tej rani vrnil v enoto, je iznova začel zbirati ljudi in vzgajati med njimi snajperje, svoje »zajčke«.

Vsak pomemben snajper, takšno je bilo pravilo, je svoje izkušnje izročal dalje, mlade strelce je uril v ostrem strelu. Zato so v Stalingradu govorili:

— Zajcev vzgaja zajčke, Medvedev pa medvedke. Vsi zajčki in medvedki bijejo hitlerjevce, ne da bi zgrešili ...

Viktor Medvedev je prišel z nami do Berlina. Njegov seznam ubitih hitlerjevcev je bil večji ko seznam njegovega učitelja.

¹ Iz angleščine sniper — ostrostrelec iz zasede.

Delo naših snajperjev v Stalingradu je silno vznemirilo hitlerjevske generale, pa so sklenili, da bodo v tej bojni stroki vrnili milo za drago.

Dogodilo se je to konec septembra. Ponoči so naši izvidniki privlekli moža, ki nam je povedal, da so iz Berlina z letalom poslali v Stalingrad vodjo šole fašističnih snajperjev, majorja Köningsa, ki je dobil nalogo, da predvsem ubije glavnega sovjetskega snajperja.

Poveljnik divizije, polkovnik Batjuk, je snajperje poklical k sebi in rekel:

— Mislim, da je fašistični nadsnajper, ki je prišel iz Berlina, za naše snajperje malenkost. Je tako, Zajcev?

— Tako je, tovariš polkovnik, je odgovoril Zajcev.

— Kaj bi, uničiti je treba tega nadsnajperja, je rekel poveljnik divizije. Samo previdno in razumno ravajte.

— Seveda, uničiti, tovariš polkovnik! so odgovorili snajperji.

V tem času je skupina snajperjev, ki se je hitro izpopolnjevala, ugonobila ne le tisoč hitlerjevcev. O tem so pisali časniki, letaki. Nekaj letakov je zašlo k sovražniku in sovražnik je proučeval prijeme naših snajperjev in aktivno ukrepal za boj proti njim. Odkrito povem, saj gre za preteklost: takrat se ni bilo treba prehitovati s popularizacijo naših izkušenj. Dosti je bilo, da smo pospravili enega ali dva sovražna častnika, pa so fašisti na mesto, kjer so domnevali zasedo, vsuli topniški in minometni ogenj. Po rezervnih hodnikih je bilo treba hitro menjati položaj, da se snajper reši iz zanke.

Prihod fašističnega snajperja je postavil novo nalogo pred nas: treba ga je bilo najti, proučiti njegove navade in prijeme, potrpežljivo čakati trenutka, ko bo mogoče vsega skupaj ustreliti enkrat samkrat, ampak pošteno, odločilno.

»O dvoboju, ki je bil pred nami,« pripoveduje Vasilij Zajcev, »so ponoči v naši jami teklo vroče debate. Vsak snajper je pripovedoval svoja ugibanja in domneve, ki so se porodile iz opazovanj po sovražnikovi sprednji črti čez dan. Predlagali so različne variante, vsake vrste »vabe«. A snajperska izkušnja se odlikuje po tem, da kljub izkušnjam mnogih en sam strelec odloča izid spopada. Ko se s sovražnikom sreča iz oči v

oči, mora vsakokrat iznova ustvarjati, iznajti, ravnati po novem. Za snajperja ne more biti šablone, šablona je zanj samomor.

Le kje neki tiči ta berlinski snajper? smo se spraševali med seboj. Jaz sem poznal pisavo fašističnih snajperjev, po načinu ognja in maskiranja, sem tudi brez posebnega truda razločeval bolj izkušene strelce od novincev, strahopetce od trdovratnih in odločnih sovražnikov. Tu pa — vodja šole, njegov značaj je zame ostal uganka. Težko je bilo reči, na katerem odseku je. Verjetno je pogostokrat menjal položaj in je prav tako skrbno iskal mene kot jaz njega. Tedaj pa nam je pomagalo naključje: mojemu tovarišu Morozovu je sovražnik razbil optični merek, Šejkina pa je ranil. Morozov in Šejkin sta veljala za izkušena snajperja, pogostokrat sta zmagovala v najbolj zapletenih in težkih spopadih s sovražnikom. Zdaj ni bilo dvoma — naletela sta prav na fašističnega nadsnajperja, ki sem ga jaz iskal. Ob svitu sem z Nikolajem Kulikovom odšel na položaje, kjer sta bila včeraj naša tovariša. Ko sem opazoval dobro znano sprednjo črto sovražnika, ki sem jo proučeval dolge dneve, nisem opazil nič novega. Dan se nagiba. Tedaj pa se nad fašističnim okopom nepričakovano pojavi kapa in se počasi giblje vzdolž jarka. Da bi streljal? Ne! To je past: kapa se nekam nenaravno ziblje, nese jo najbrž snajperjev pomočnik, on sam pa čaka, da bi se jaz s strelom izdal.

— Le kje se je lahko maskiral? je vprašal Kulikov, ko sva pod varstvom noči zapustila zasedo. Po potrpežljivosti, ki jo je sovražnik kazal ves dan, sem domneval, da je berlinski snajper tu. Treba je bilo posebne budnosti.

Minil je tudi naslednji dan. Čigavi živci se bodo izkazali močnejši? Kdo bo prelishčil drugega?

Nikolaj Kulikov, zvesti moj frontni tovariš — njega je tudi potegnilo v ta dvoboj. On prav nič ni dvomil, da je sovražnik pred nama in je čvrsto upal v uspeh. Tretjega dne se je v zasedo odpravil z nama tudi politični vodja Danilov. Jutro se je začelo ko po navadi: redčila se je nočna tema, od minute do minute so se razločnejše črtali sovražnikovi položaji. Na lepem se je vnel boj, po zraku so žvižgali izstrelki, mi pa smo se prižemali k optičnim pripravam in nenehoma gledali, kaj se dogaja pred nami.

— Res je tu, s prstom ti lahko pokažem, se je nepričakovano razživel politični vodja. Čisto malce, nič več kot za sekundo, se je v neprevidnosti vzdignil nad prsobran, pa je že bilo dosti, da ga je fašist ranil. Tako lahko strelja seveda le izkušen snajper.

Dolgo sem gledal po sovražnih položajih, a njegove zasede nisem mogel najti. Po hitrosti strela sem zaključil, da je snajper nekje blizu. Razgledujem se dalje. Na levi spodbit tank, na desni bunker. Kje je neki fašist? V tanku? Ne, izkušen snajperist se tja ne bo skrival. Je morda v bunkerju? Tu ne — lina je zaprta. Med tankom in bunkerjem leži na ravnem mestu kos pločevine s kupčkom razbite opeke. Od zdavnaj leži tu, opazili smo ga. Zamišljam se v sovražnikov položaj in pomislim: kje bi bilo najlepše zavzeti snajpersko postojanko? Kaj si ne bi izkopal jame pod to pločevino? Ponoči bi napravil skrite hodnike do nje.

Da, res, tamle je pod listom pločevine v nevtralnem pasu. Sklenil sem preizkusiti. Na deščico sem nataknil kapo in jo privzdignil. Fašist je popadel. Deščico previdno spuščam v jarek v enakem položaju, kakor sem jo bil privzdignil. Pozorno si ogledam luknjo od strela. Nič roba, krogla je priletela naravnost, to se pravi, fašist je pod pločevino.

— Tam je gad! se iz sosednje zasede zasliši tihi glas mojega tovariša Nikolaja Kulikova.

Zdaj je bilo treba primamiti in »vzeti« na muho vsaj košček njegove glave. A brez koristi je bilo zdaj stremeti za tem. Treba je časa. A značaj fašista so proučili. S tega pravnega položaja ne bo hodil. Mi pa smo vsekakor morali menjati svojo postojanko.

Delali smo ponoči. Še pred svitom smo bili v zasedi. Hitlerjevci so sipali ogenj po prehodih čez Volgo. Hitro se je delal dan in ko se je zadnilo, se je boj razvnel z novo močjo. A ne grmenje topov ne eksplozije granat in bomb — nič me ni moglo speljati od izpolnjevanja naloge.

Vzšlo je sonce. Kulikov je ustrelil slepo: snajperja je bilo treba pritegniti. Sklenili smo, da bomo prvo polovico dneva pričakali, ker bi nas blišč optike lahko izdal. Popoldne so bile naše puške v senci, na fašistov položaj pa so naravost padali sončni žarki. Na robu pločevine se je nekaj zableščalo: slučajan drobec stekla ali pa snajperjev merok? Kulikov je previdno, kakor more to napraviti samo prav izkušen snajper, začel vzdigovati kapo. Fašist je ustrelil. Kulikov se je tisti hip pripognil in glasno kriknil. Hitlerjevec je mislil, da je nazadnje le ubil sovjetskega snajperja, ki je za njim oprezoval štiri dni, in iz pločevine do polovice vzdignil glavo. Na to sem računal tudi jaz. Ostro sem ustrelil. Fašistu se je povesila glava, a optični merok njegove puške se je na soncu bleščal tja do večera, ne da bi se zganil...«

PATRICK DUNCAN, eksponent liberalne stranke v Južnoafriški uniji, je bil zaradi nasprotovanja rasni diskriminaciji kaznovan na nenavaden način: pet let mu je prepovedano javno govoriti.

MOISE ČOMBE, samozvani predsednik marionetske republike Katanje, bi rad obiskal Liberijo. Ko je najavil svoj obisk liberijskemu premieru Tubmanu, mu je le-ta odgovoril, da ne more jamčiti za njegovo osebno varnost, to pa spričo razpoloženja ljudstva po umoru Patricea Lumumbe. Tako bo moral samozvani diktator ostati doma.

KAKO VELIKA JE NEPISMENOST V TURČIJI, govori tudi tale podatek: nedavno je dobilo 120.000 turških vojakov ukaz, da se morajo »v najkrajšem roku« naučiti branja in pisanja.

DROBNE zanimivosti

V INDIJI JE ZAČEL OBRATOVATI DRUGI JEDRSKI REAKTOR, ki bo proizvajal izotope. Ob tej priložnosti je premier Nehru izjavil v parlamentu, da ima Indija velike potrebe po atomski energiji in da lahko samo atomska energija zagotovi električno luč 550.000 indijskim vasem, ki so brez razsvetljave.

VOJNA V ALŽIRIJI stane francoske davčne obveznike okrog 10 milijonov novih frankov dnevno. Ta podatek je objavila agencija Reuter ob komentarjih spričo možnosti pogajanj med Parizom in začasno alžirsko vlado.

VSAKA KMEČKA DRUŽINA NAJ IMA VSAJ ENO KRAVO — tako se glasi del načrta za izboljšanje položaja v egiptovski vasi, ki ga je nedavno objavila vlada ZAR. Kmetje bodo dobili krave na kredit z rokom odplačila 10 let.

NA PROCESU PROTI MENGISTU, vodji decembrskega upora v Etiopiji, so bili objavljeni podatki o številu ljudskih žrtev med uporom: 46 vojakov in 78 civilnih oseb je bilo ubitih, 91 vojakov in 106 civilnih oseb pa je bilo ranjenih.

FARAH DIBA, perzijska kraljica, je naročila za svoje bodoče potovanje v Evropo pri pariškem modnem kreatorju 16 oblek, ki bodo stale 7 milijonov dinarjev. Komentar lista »France soir«: »Ni čudno, da je življenjski standard v Perziji tako beden...«

Beograjski prevrat je hudobcu zmešal štrene

(Nadaljevanje)

Za naslov tega dela Churchillovih spominov na II. svetovno vojno smo izbrali značilen Churchillov stavek, ki pomeni priznanje jugoslovanskim narodom, da so izvedli prevrat in poteptali pakt z Nemčijo. Iz vseh odstavkov je videti, kako daljnosežne so bile posledice tega prevrata.

Hitlerjeve direktive v zvezi z načrtom »Barbarossa«, izdane 18. decembra 1940, so načelno določile razvrstitev čet in njihove osnovne naloge pri napadu na Rusijo. Tisti dan so imeli Nemci na vzhodni meji vsega skupaj 34 divizij. Če so hoteli to število povečati za več kot trikrat, je bilo potrebno opraviti velikansko delo, ki so ga terjale priprave in koordinacija. V prvih mesecih leta 1941 so torej imeli dovolj posla. Führer pa se je spustil v balkansko pustolovščino in v načrtih so nastale spremembe. Z vzhoda so morali potegniti na jug pet divizij, od tega tri oklopne. Maja je dosegla koncentracija nemških čet na vzhodu 87 divizij, najmanj 25 pa jih je bilo zaposlenih na Balkanu. Pri tako velikih načrtih za vdor v Rusijo in pri tolikšnem tveganju ni bilo nič kaj pametno vmešavati se v koncentracijo s tako nasprotnimi vposogi. Videli bomo, kako je vplivala na dogodke pettedenska odgoditev glavne operacije po zaslugi našega odpora na Balkanu in še posebej zaradi jugoslovanskega prevrata. Nihče ne more točno oceniti posledic te odgoditve in njihovega vpliva na potek rusko-nemške kampanje pred nastopom zime. Večino svojih najboljše izurjenih čet in vse oklopne sile so Nemci premestili v maju in v začetku junija z Balkana na vzhodno mejo. Ob vdoru so navalili s 120 divizijami, med katerimi je bilo 17 oklopnih in 12 motoriziranih. V južno armadno skupino je bilo vključenih tudi 6 romunskih divizij. Drugih 26 divizij pa je predstavljalo glavno rezervo. Tako je nemško vrhovno poveljstvo lahko računalo v prvih dneh julija z najmanj 150 divizijami in na pomoč glavnine letalstva, t. j. približno 2700 aparatov.

Vse do konca marca nisem verjel, da bi se Hitler odločil za borbo na življenje in smrt z Rusijo, še manj pa, da je bilo to tako blizu. Poročila naše obveščevalne službe so vsebovala mnogo podrobnosti o velikanskem premeščanju nemških čet k balkanskim državam in v njih samih, posebno v prvih treh mesecih leta 1941. Naši agenti so se lahko gibali precej svobodno po teh skoraj nevtralnih državah. Zato so nam lahko pošiljali obvestila o močnih koncentra-

cijah čet, ki so jih Nemci prevažali po cestah in železnicah v jugovzhodni smeri. Vendar ni bilo nikjer govora o napadu na Rusijo. Vse skupaj je bilo moč tolmačiti z nemško politiko v Romuniji in Bolgariji, pa tudi z načrti glede Grčije ter s sporazumi z Jugoslavijo in Madžarsko. Mnogo težje je bilo dobivati poročila o velikanskih premikih po sami Nemčiji. Ni mi šlo v glavo, da bi Nemčija začela še eno vojno in napadla Rusijo pred razčiščenjem položaja na Balkanu, ker bi to prelepo ustrezalo našim željam.

Vsebine berlinskih razgovorov v novembru 1940 med Molotovom, Hitlerjem in Ribbentropom nismo poznali, kakor tudi ne pogajanj in predlogov za sporazume. Nič ni kazalo, da so se zmanjšale sovražne sile na obali onkraj Rokavskega preliva. Letalski napadi na Veliko Britanijo so se nadaljevali z nezmanjšano silo. Sovjetski komentarji o zbiranju nemških čet v Romuniji in Bolgariji, naši dokazi o dobavah dragocenega ruskega materiala Nemčiji, očitna skupnost interesov obeh držav pri napadu in razdelitvi britanskega imperija na Vzhodu — vse to je zbujalo sume, da se bosta Hitler in Stalin prej pogodila v našo škodo kot pa stepala med seboj. Zdaj vemo, da je Stalin res imel podobne namere.

Enakega mišljenja je bil tudi naš Mešani odbor za informacije, ki je 7. aprila sporočil, da se po Evropi vztrajno širi govorice o nemškem načrtu za vdor v Rusijo. Člani odbora niso verjeli, da bi Nemčija odprla še eno fronto, čeprav je zbrala na vzhodu velikansko armado in kljub nam znanemu dejstvu, da se bo prej ali slej spopadla z Rusijo. Njen poglaviti namen v letu 1941 je bil po našem mišljenju še vedno poraz Združenega kraljestva. Dne 23. maja je odbor poročal, da so govorice o bližnjem napadu na Rusijo prenehale, da pa obstoje poročila o nekem novem sporazumu. Člani odbora so izhajali iz vseh treh rodov vojske. Verjeli so vestem, zakaj za nemško gospodarstvo je bilo potrebno, da se okrepi pred dolgotrajno vojno. Nemčija bi lahko dobila potrebno pomoč od Rusije, če bi ta hotela ali ne. Nemci bi se verjetneje odločili za mirno pot, čeprav ne bi zanemarili groženj. Toda te so se pojavile prav takrat. Bilo je nešteto dokazov, da so v nemškem delu Poljske zgradili cestno in železniško omrežje, uredili letališča in dovažali številne čete, med katerimi je bilo tudi moštvo in letalstvo z Balkana.

Ta ugotovitev mi je kot blisk osvetlila celotni položaj na vzhodu. Nenadna selitev to-

likšnih sil v Krakow, kljub potrebam na balkanskem sektorju, je lahko pomenila samo to, da Hitler namerava napasti Rusijo v mesecu maju. Od tega trenutka dalje sem se zavedal, da je to njegov poglavitni smoter. Če pa je beograjska revolucija povzročila vrnitev treh divizij nazaj v Romunijo, je to pomenilo odložitve od maja na junij. Eden, ki se je tedaj mudil v Atenah, sem nemudoma sporočil izredno novico.

»Ministrski predsednik Eden, Atene
30. marca 1941

Iz poročil Obveščevalne službe povzeman, da je hudobec zbral izredno veliko oklopnih sil itd., da bi prestrašil Jugoslavijo in Grčijo, upajoč, da se bo polastil prve ali pa obeh brez boja. Ko je bil še uverjen, da bo Jugoslavija pristopila k Osi, je premestil tri izmed petih oklopnih divizij in jih usmeril k Medvedu. Mislil je namreč, da bo tisto, kar je pustil na Balkanu, zadostovalo za likvidacijo grške zadeve. Toda beograjska revolucija mu je zmešala štrane. Selitev oklopnih sil proti severu so morali zaustaviti. Mislim, da je iz tega razvidna jasna namera, da bodo napadli Jugoslavijo v najkrajšem času ali pa podvzeli korake proti Turčiji. Kaže, da bodo na Balkanskem polotoku uporabili velike sile in pustili Medveda še malo čakati. Razen tega njihove odredbe v zvezi z beograjskim državnim udarom kažejo na izredno obsežnost načrtov tako glede Jugovzhoda kot Vzhoda. To je najbolj jasna indikacija, kar smo jih do zdaj prejeli. S primerno izbranimi izrazi mi sporočite, če z Dillom soglašata o gornjih vtisih.«

Spomnil sem se tudi Stalina. Rad bi ga opozoril na nevarnost in se potem povezal na podoben način kot prej s predsednikom Rooseveltom. Sestavil sem jedrnat in zagonetno poslanico. Po zgolj vljudnostni brzojavki z dne 25. junija 1940 o akreditiranju sira Stafforda Crippsa je bil to prvi moj pisмени stik z njim. Računal sem, da ga bosta to dejstvo in čudna oblika pritegnila in prisilila k razmišljanju.

»Ministrski predsednik siru Staffordu Crippsu.

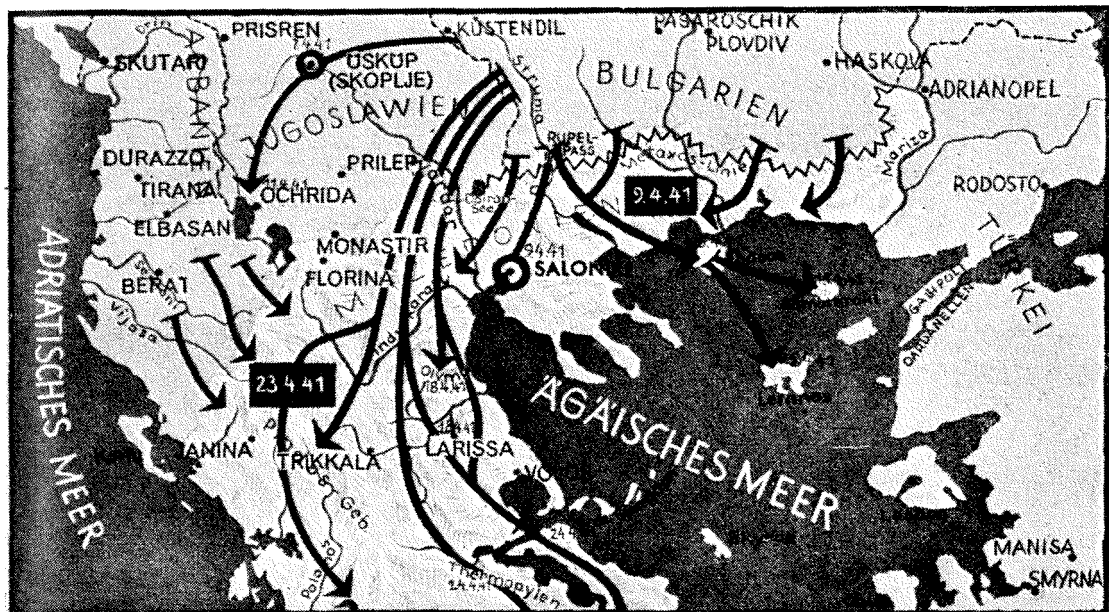
3. aprila 1941

Pošiljam Vam poslanico za gospoda Stalina in Vas prosim, da mu jo *izročite osebno*.

Razpolagam z verodostojnimi poročili zapnega agenta, iz katerih je razvidno, da so Nemci začeli premeščati tri od petih oklopnih divizij iz Romunije na južno Poljsko. To se je zgodilo takoj po 20. marcu, ko so mislili, da je Jugoslavija v njihovih mrežah. Ko pa so zvedeli za srbsko revolucijo, so premeščanje zaustavili. Vaša ekscelenca bo nedvomno znala pravočasno oceniti pomen tega sporočila.«

Zunanji minister, ki se je ta čas vrnil v Kairo, je pristavil še naslednje:

»1. Če bi Vam pri odgovoru bila dana priložnost za razpravljanje o gornjem vprašanju, lahko pojasnite, da takšne spremembe nemških vojaških dispozicij pomenijo, da je Hitler odgodil predhodne načrte proti sovjetski vladi zaradi napada na Jugoslavijo. Takšno stanje sili Sovjetsko zvezo, da izkoristi priložnost in okrepi lastni položaj. Odgoditev pa pomeni, da sovražnikova sredstva niso omejena.

Posnetek originalnega nemškega načrta za napad na Grčijo

Nemci so vkorakali v Grčijo: grški general predaja Nemcem glavno mesto Atene

2. Sovjetska zveza bi najenostavneje okrepila svoj položaj, če bi poslala materialno pomoč Turčiji in Grčiji, preko te pa še Jugoslaviji. Pomoč bi utegnila povečati nemške težave na Balkanu v tolikšni meri, da bi se še bolj zakasnil domnevni napad na Sovjetsko zvezo. Ako pa ne bi kljub vsemu izkoristili sedanje priložnosti in vtaknili med nemško kolesje vse mogoče palice, bi se nevarnost napada v teku nekaj mesecev utegnila ponoviti.

3. Seveda ne smete dati razumeti sovjetski vladi, da iščemo pomoči ali kaj drugega kot njeno lastno korist. Želimo jih le obvestiti, da jih bo Hitler napadel prej ali slej, kakor hitro se bo čutil sposobnega. To, da je zaposlen z vojno proti nam, še ne pomeni, da ne bi mogel napasti še Sovjetsko zvezo. To se ne bo zgodilo samo v primeru, da se bo znašel pred posebno velikimi težavami, kot n. pr. zdaj na Balkanu. Povejte jim tudi, da je v interesu Sovjetske zveze, če mu onemogočijo ureditev balkanskih zadev, kot si jo zamišlja.»

Naš veleposlanik ni odgovoril do 12. aprila. Sporčil je, da je malo pred prejemom moje brzojavke naslovil na Višinskega dolgo osebno pismo. Našel mu je vrsto neuspehov, ki jih je doživela sovjetska vlada, ko se je poskušala upreti nemškemu pronicanju na Balkan. Opomnil ga je, naj se Sovjetska zveza v lastno korist takoj loti politike odkritega sodelovanja z državami, ki se na tistem sektorju še upirajo Osi, če ne hoče izgubiti še zadnjo možnost za obrambo lastnih meja.

»Ako bi moral izročiti po Molotovu poslanico ministrskega predsednika, ki vsebuje isto tezo v krajši in manj svečani obliki, bi se bal, da bom oslabil vtis svojega Višinskemu naslovljenega pisma. Prepričan, da sovjetska vlada ne bi razumela, zakaj je treba izročiti na tako protokolaren način

kratek in fragmentaren komentar o dogodkih, ki so ji dobro znani. Mimo tega v poslanici ni izražena zahteva, naj sovjetska vlada obrazloži svoje stališče in stavi svoje predloge.

Čutil sem se dolžnega, da Vas opozorim na gornje pomiselke, ker se zelo bojim, da ne bi ostala poslanica ministrskega predsednika brez učinka, ali celo pomenila hudo taktično napako. Če pa se Vi ne bi strinjali z mojim stališčem, se bom seveda potrudil za obisk pri Molotovu.»

Zunanji minister je pripisal k temu sporočilu:

Šefi našega glavnega štaba so vedeli več kot njihovi svetovalci. »Razpolagamo z zanesljivimi znaki, da Nemci zbirajo izredno velike suhozemne in zračne sile za vojno z Rusijo,« so opozorili dne 31. maja v nekem sporočilu, namenjenemu poveljstvu Bližnjega Vzhoda. »S tako grožnjo bodo bržkone dosegli našim koristim skrajno škodljive koncesije. Če bodo Rusi zahtevo odbili, bodo Nemci korakali.«

Sele 5. junija je Mešani odbor za informacije poročal o obsežnih nemških pripravah v Vzhodni Evropi, iz česar je bilo možno sklepati, da gre za veliko več kot za trgovinski sporazum. Mogli bi jih tolmačiti tudi z željo Nemčije, da bi preprečila na vzhodni meji potencialno nevarnost vse močnejše sovjetske vojske. Odbor je zatrjeval, da se ne da več povedati, ali bo to pripeljalo do vojne ali do sporazuma. Dne 10. junija so člani odbora izjavili: »V drugi polovici junija bo prišlo ali do vojne ali do sporazuma.« Slednjič, dne 12. junija, pa so sporočili: »Po zadnjih vesteh moremo sklepati, da se je Hitler odločil napraviti konec sovjetske-mu obstrukcionizmu in napasti.«

Nisem se zadovoljil s takšnimi manifestacijami kolektivne modrosti, pa sem raje sam prebiral originale. Že poleti 1940 sem v ta namen ukazal, da mi major Desmond Morton pripravi vsakodnevni izbor najbolj zanimivih dokumentov, ki sem jih vselej prebral. Tako sem si ustvarjal lastno mnenje o raznih vprašanjih, včasih celo dosti prej kot ostali.

Z olajšanjem, ki se je prelivalo z razburjenjem, sem proti koncu marca 1941 prebral poročilo Obveščevalne službe, poslano iz našega najbolj upoštevanega vira. Bilo je govora o prevažanju nemških oklopnih vozil po železnici Bukarešta—Kraow in obratno. Poročilo je nadalje navajalo, da so Nemci kmalu po tajnem obisku kneza Pavla pri Hitlerju v Berchtesgadenu, kar se je zgodilo 18. marca, usmerili tri izmed petih v Romuniji nastanjenih oklopnih divizij proti severu, v Krakow, po beograjskem prevratu pa so iste tri divizije poslali spet nazaj v Romunijo. Odhajanje in prihajanje kakih šestdeset vlakov ni moglo ostati skrito očem naših agentov.

»Mislim, da so zaradi spremenjenega položaja precej upravičeni pomisleki sira Staforda Crippsa glede izročitve Vaše poslanice. Dovoljujem si Vam predlagati, da mu sporočite, naj zdaj poslanice še ne izroči. Če bo

Višinski ugodno ocenil njegovo pismo, potem naj mu sporoči bistvene elemente Vaše poslanice. Jaz bi zahteval od njega, da nam čimprej pošlje brzojavni izvleček pisma Višinskemu, celotni tekst pa ob prvi priložnosti.«

To obotavljanje me je razjezilo. Šlo je za edino poslanico Stalinu. Napad se je bližal. Skrčena oblika, izredna važnost vsebine in to, da jo pošilja sam šef britanske vlade po veleposlaniku šefu ruske vlade, naj bi pritegnilo njegovo pozornost.

16. aprila 1941.

»Ministrski predsednik zunanjemu ministru.

Izročitev osebne poslanice Stalinu je zame zelo važna. Ne morem razumeti, zakaj mi je treba nasprotovati. Veleposlanik še ni seznanjen z vojaškim pomenom navedenih dejstev. Prosim Vas, da mi ustrezete.«

In še to:

18. aprila 1941.

»Ministrski predsednik zunanjemu ministru.

Ali je sir Stafford Cripps že izročil Stalinu mojo poslanico, ki ga opozarja na nemško nevarnost? To oklevanje me zelo prese-neča, ker gre za izredno pomembne informacije.«

Zato je zunanji minister dne 18. aprila dal veleposlaniku brzojavni nalog glede izročitve poslanice. Ker pa od sira Stafforda še ni bilo nobenega odgovora, sem vprašal, kaj se je zgodilo:

30. aprila 1941.

»Ministrski predsednik zunanjemu ministru.

Kdaj je sir Stafford Cripps izročil Stalinu mojo poslanico? Prosim Vas, zahtevajte od njega sporočilo.«

30. aprila 1941

»Zunanji minister ministrskemu predsedniku.

Sir Stafford Cripps je izročil poslanico gospodu Višinskemu dne 19. aprila, ta pa mu je pismeno odgovoril 22. aprila, da jo je izročil Stalinu.

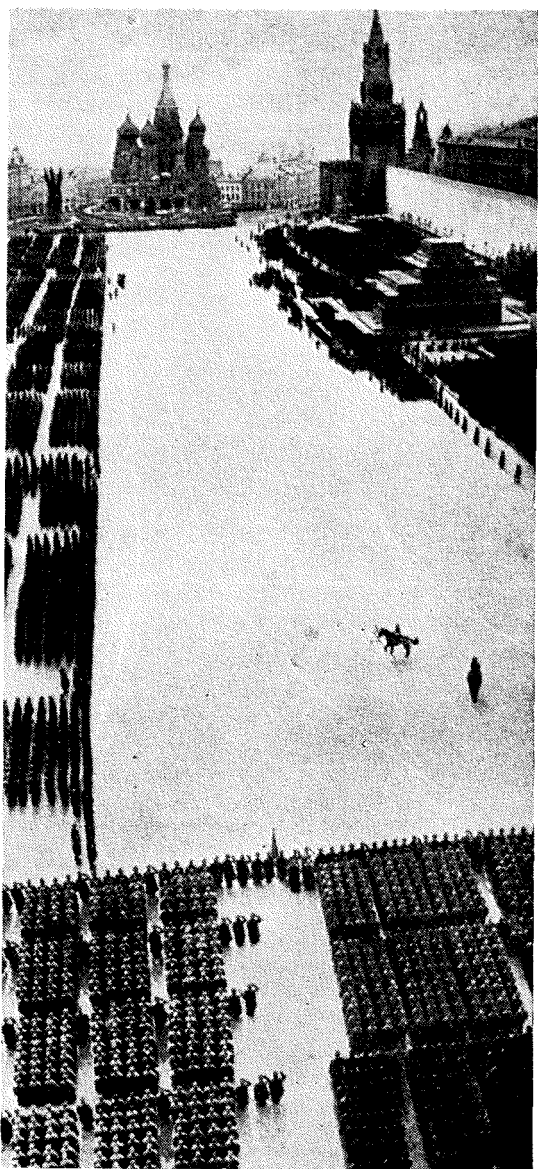
Zelo mi je žal, da Vam niso takoj poslali dveh brzojavk v zvezi s tem vprašanjem. Verjetno vmes kak nespোরазum. Prilagam kopiji.«

Vsebina obeh prilog:

19. aprila 1941.

»Sir Stafford Cripps, Moskva, zunanjemu ministru.

Danes sem Višinskemu predal besedilo poslanice in ga prosil, naj ga preda Stalinu. Iz Vaše brzojavke ni bilo razvidno ali naj pripombe upoštevam pri poslanici ali naj jih dodam osebno. Upoštevajoč svoje pismo Višinskemu z dne 11. aprila in včerajšnji pogovor z njim, se mi je zdelo umestneje držati kakršnih koli komentarjev, ki bi sicer pomenili le ponavljanje.«

Parada na Rdečem trgu v Moskvi 1. maja 1941

22. aprila 1941.

»Sir Stafford Cripps, Moskva, zunanjemu ministru.

»Višinski me je danes pismeno obvestil o izročitvi spomenice Stalinu.«

Ne bi se upal trditi, da bi takoj in ceremonialno izročena poslanica spremenila tok dogodkov, toda še vedno mi je žal, da se niso ravnali točno po mojih navodilih. Neposredni stik s Stalinom bi le-temu morda prihranil uničenje letalstva, ki se niti ni utegnilo dvigniti s tal.

(Se nadaljuje)

Zločin in zločinci

KO JE izraelski državni tožilec prebral obtožnico proti Eichmannu, je imel Eichmannov branilec, Robert Servatius iz Zahodne Nemčije, že pripravljen odgovor, s katerim je prišel na dan še pred začetkom zasliševalnega postopka. Dejal je, da je Eichmann nedolžen in da ne more odgovarjati za usmrtnitve velikega števila ljudi, ki jih je zakrivila njegova država.

Poslušalci so onemeli, zakaj večjega cinizma še niso videli. Eichmann nedolžen! Eichmann ne more odgovarjati za zločine, ki jih je zagrešila njegova država...

Kdo pa je predstavljal to državo? Mar je bil nacizem nekaj imaginarnega, nekaj izven ljudi, ki so bili na čelu aparata te države? Mar ni bil Eichmann v vrhu tega aparata, ki je pomenil simbol in temelj »novega reda«, temelj grozotnega načrta za uničenje »nečistih in okuženih« ras?

Tak ciničen odgovor se je lahko rodil le v glavi človeka, ki mu je za obrambo nacizma in njegovih velmož ter posnemalcev dobrodošlo vsako sredstvo, vsak izgovor. In takih ljudi, takih zagovornikov je še mnogo v današnji Zahodni Nemčiji. Če so obtoženi nacistični zločinci, pravijo, da niso krivi, da je kriva država. Sicer pa ti postrežejo z odgovorom, da ni bila kriva država, ampak posamezniki! Po tej salomonski razlagi ni nihče kriv...

Ljudje širom po svetu pa vedo, da so krivi vsi posamezniki, ki so predstavljali in vodili nacistično Nemčijo, pa tudi vsi tisti njihovi podaniki, ki so po njihovih navodilih izvrševali zločine. Žal jih je še nešteto, ki so ostali nekaznovani... Spričo takih zagovornikov, ki jim stoji na strani zahodnonemška vlada in tudi marsikdo v reakcionarnih krogih izven Nemčije, ni to nič čudnega.

Oglejmo si nekaj podatkov iz obtožnega gradiva proti Eichmannu. Oglejmo si njegovo »nedolžnost«, ki jo branilec Servatius tako prizadevno zagovarja.

»Vse Žide je treba uničiti. Uničiti pa je treba tudi Poljake v pokrajinah, v katerih se bodo naselili Nemci...« To je bil generalni načrt zločinca Eichmanna. Kakšne pa so bile njegove podrobnosti?

»Zidje morajo docela izginiti po dveh ali treh letih dela za Rajh. Poljaki bi lahko živeli še pet do deset let, to se pravi toliko časa, kolikor ga je potrebno, da bi se v poljskih pokrajinah naselili Nemci...«

Za izvedbo tega načrta je bilo potrebno znanstveno določiti, kakšne obroke hrane naj dobivajo delavci-sužnji, da njihovo življenje ne bi trajalo dlje od predpisanega roka. Eichmann je dal izbrati zdravnik-rasiste, ki naj bi skrbno uredili vprašanje življenjske dobe Židov in Poljakov v koncentracijskih taboriščih. Po navodilih »profesorja« Schumanna je bilo določenih v ta namen 35 zdravnikov. Doktor Paulus, uslužbenec »instituta za higijeno«, je predložil Eichmannu takole prehrano za Žide in Poljake:

1744 kalorij za delavce pri težkih delih,

1.202 kalorij za navadne delavce.

Eichmann pa se ni strinjal s tem predlogom. Tako prehrano je smatral za »nepotrebno razsipanje«. Zahteval je, naj se obroki zmanjšajo za 15 odstotkov... Interniranec ni smel dobivati več kot 60 odstotkov hrane, ki je potrebna odraslemu človeku, da brez dela ostane pri življenju. Toda interniranci so morali delati, zato ni nič čudnega, da so tako množično umirali. Tak je bil nacistični načrt...

Eichmann je predpisal kazni za »prekrške«: zapor v tesni

celici, kjer jetnik ni imel prostora, da bi ležal ali sedel, obešanje za roke, obešanje za glavo navzdol itd.

Eichmann je dal navodila za zdravniške poskuse na jetnikih. Izmed tistih, nad katerimi so izvajali poskuse, jih je umrlo 65 odstotkov...

V Eichmannovi glavi so se rodili načrti o množičnih usmrtnitvah, katerih višek je bila uporaba plina »ciklona«...

Na Himlerjev ukaz je naredil Eichmann načrt o množični likvidaciji ruskih vojnih ujetnikov. Da bi zločinski naklep prikril pred mednarodno javnostjo, je naredil načrt o »naravnem umiranju« Rusov. Izvajali so ga tako, da so pustili Ruse zmrzovati in stradati. V takih razmerah so Rusi množično umirali — največ jih je pobrala pljučnica. Tako na primer je 13. januarja 1942 umrlo v eni sami baraki v desetih minutah 24 ljudi...

Poglavitna priča Eichmannovih zločinov je izpoved njegovega najpokornejšega sluga Hössa, ki je bil komandant koncentracijskega taborišča v Auschwitzu in je pred smrtjo (bil je obojen in obešen na Poljskem) napisal spomine. Napisal je, kako je dobival od Eichmanna navodila za množična usmrčevanja. Med drugim beremo v teh spominih:

»Večkrat sem kar po radiu dobil nalog: navedene internirance morate postreliti ali obesiti... V bunkerju smo jih obešali ali streljali drugega za drugim s strelom v tilnik... Bolnike smo likvidirali z injekcijami...«

Tak postopek pa je bil prepočasen za izvedbo ogromnega uničevalnega načrta. Potrebno je bilo množično usmrčevanje v plinskih celicah, o katerem je Höss zapisal med drugim:

»Celica je bila tako natrpna, da so žrtve umrle takoj po spustitvi plina. Kratek, zamolkel krik in vse je bilo končano...«

»Zlasti se natančno spominjam, kako smo usmrtili s plinom 900 Rusov iz nekega posebnega transporta... Rekli smo jim, da se bodo očistili... Ko so bili vsi zbrani (v plinski celici — op. p.), smo zaprli vrata in skozi vse luknje spu-

stili plin... Ne vem, koliko časa je trajala ta eksekucija. Še precej časa je bilo slišati krike in glasove žrtev. Pri Židih se kaj takega ni dogajalo, umirali so hitreje.«

To je bil pravi apokaliptični pekel, ki mu je stal na čelu zločinec Eishmann. In po vseh navedenih in še nešteti drugih zločinih (preveč prostora bi porabili, če bi hoteli opisati vse) se najde v Zahodni Nemčiji advokat, ki si upa cinično izjaviti, da je Eichmann nedolžen!

Protestom naprednega človeštva proti temu cinizmu se pridružujemo tudi mi. Tudi naši interniranci so priče nacističnih zločinov, tudi naše ljudstvo je občutilo krvavo Eichmannovo roko. Poglavitni Eichmannov načrt je bil sicer uničenje Židov in iztrebljenje Poljakov, pri tem pa seveda tudi drugim ljudem, ki so mu bili napoti, ni prizanašal. Nemški krematoriji so požirali trupla ljudi vseh evropskih narodnosti.

Eichmannu ne sodi samo izraelski narod, sodi mu vse človeštvo. Ta obsodba pa pomeni hkrati zahtevo, da pridejo pred sodišče tudi ostali Eichmanni, ostali zločinci. To je hkrati obsodba neofašizma in vseh tistih, ki ga podpirajo.

F. Š.

Poslednje trdnjave

VELIKA prelomnica v razvoju afriškega kontinenta je bilo leto 1960. Takrat je počila veriga kolonializma. Raztrgala se je na tolikih mestih, da je niti Francozi niti Belgijci niti Britanci vsi skupaj in z združenimi močmi ne morejo več sestaviti.

Belgijci še poskušajo priti skozi zadnja vrata v Kongo, vendar pa jim kak Čombe ne more odpreti teh vrat. Lahko ribarijo še v kalnem, štejejo denar, ki so ga dobili za kantanški uran pa za baker, toda nad njim visi kot pošasten meč velik vprašaj: kako dolgo še? in postaja iz dneva v dan večji. Pomlad, ki je prišla lani v Afriko je bila lepa in

polna nad. V enem samem letu se je pojavilo pod svobodnim soncem več držav kot prej v sto letih.

Res je prišla pozno, dobrih sto let za pomladjo narodov v Evropi, približno 150 let za osamosvojitvijo dežel Latinske Amerike, toda pridvela s takšno silo, da se ji niti najmočnejše in najstarejše kolonialne trdnjave niso mogle upirati.

Na zahodu afriške celine so sedaj le še drobci, kjer so bili nekdanj mogočni kolonialni imperiji. Le še Špansko Saharo, Portugalsko Gvinejo in britansko kolonijo Gambio. Sierra Leone, nekdanja britanska kronska kolonija, ki so jo usta-

Prizor z obale v Južnoafriški uniji. Toda tako življenje je samo za belce...

novili afriški povratniki. se je aprila priključila družini svobodnih afriških držav, usoda Španske Sahare in Portugalske Gvineje pa je še negotova. Vendar gre v bistvu le za skromne mušice na velikem afriškem zemljevidu. V Španski Sahari živi dobrih 100.000 ljudi, v Portugalski Gvineji pa dobrih 600 tisoč. Toda boj ne bo lahek, saj se Španci, zlasti pa Portugalci, pripravljajo, ko da bi šlo za življenje in smrt.

Pač pa bodo Britanci verjetno že drugo leto pristali na neodvisnost Gambie. S tem bo izginila britanska zastava z obal Zahodne Afrike. Tako se bo zaključilo poglavje zgodovine, ki se je začelo pred tri sto leti in ki je razširilo meje Evrope praktično čez ves afriški kontinent.

Pač pa Vzhodna Afrika še ni menjala svojega obličja. Res je dobila Tanganjika s prvim

Prizor ob nekem prazniku v Ugandi

majem že avtonomijo, toda to še ni neodvisnost, je le stopnja do popolne suverenosti. Od Kenije na ekvatorju do Mazambiqua in Angole se razteza še veriga kolonij. Te imajo sicer razna imena: Uganda je n. pr. še kraljevina, Kenija kolonija, Tanganjika skrbstveno ozemlje; isto velja tudi za Ruando-Urundi. Bantuška ozemlja Swazi, Betchuanaland in Basutoland, ki leže znotraj Južnoafriške unije, so protektorati, Angola in Mozambique pa celo portugalske pokrajine. Kakšna ironija!

Vzhodna Afrika je torej še vedno trdnjava kolonializma. Zakaj? Odgovor je v bistvu preprost. Zato, ker nudijo vzhodnoafriške planote ugodna tla za naselitev Evropejcev. Najboljša zemlja v Keniji, tista, ki leži v pasu, visokem nad 1500 metrov, je v rokah angleških farmarjev. Klima je namreč taka, da traja vegetacijska doba kar polnih dvanajst mesecev, vendar pa zaradi visoke nadmorske lege ni nikoli posebno vroče. Ni čudno, da se je v Keniji naselilo kar 65.000 Angležev in da se bodo le neradi ločili od te dežele.

Prav zato, ker je postala Kenija tako rekoč druga domovina škotskih farmerjev in raznih upokojenih oficirjev nekdanje britansko-indijske armade, Angleži tako odlašajo s priznanjem kenijske neodvisnosti.

Bolj elastični so v Tanganjiki, saj tu ni veliko belih

kolonistov. Tanganjiki so celo obljubili neodvisnost že letos. Tega niso pričakovali niti domačini. Prvotno je bilo v načrtu, da postane samostojna šele drugo leto. Zakaj so v Londonu tako »pohiteli«?

Zato, da bi s tem razbili temelje pripravljajoči se federaciji vzhodnoafriških dežel. Zato je dal London hitrejši tempo razvoja Tanganjiki, počasnejši pa Keniji in Ugandi. S tem nameravajo spodbiti tla omenjeni federaciji. Ta bi lahko postala zelo močen magnet, ki bi utegnil pritegniti nase tudi Severno Rodezijo in

Njasa ter tako razbiti centralnoafriško federacijo Roya Welleskega.

Ta federacija že nekaj let životari, vendar še ni shodila. In kaj malo je verjetno, da bi. Tarejo jo težka notranja naspotja. Kar pogledimo: Južna Rodezija ima v bistvu položaj dominiona, Severna Rodezija je na pol avtonomna kolonija, Njasa pa je še kolonija starega tipa. Federacija bi pomenila dejansko uzakonitev in potrditve izjemnih pravic belega človeka. Za Njasa pa bi bila prava katastrofa, saj pride v tej deželi na dva in pol milijona črncev le kakih 10.000 belcev. To bi bil zanje prisilni jopič. Zato zahtevajo popolno neodvisnost, pripravljeni pa so ostati v Commonwealthu.

Sicer pa bi bila ta federacija le zapoznena kopija Južnoafriške unije. V obeh vladajo skoraj isti rasistični zakoni, v obeh je črnc obsojen le na težka manualna dela, ločen od javnega življenja. Zato so na zadnji konferenci afriških držav v Kairu javno in glasno obsodili vse načrte o ustanovitvi te federacije.

In Južnoafriška unija? Lanško leto so v Pretoriji, glavnem mestu te petnajstmilijonske države, slavili petdesetletnico ustanovitve te unije. Tedaj so uživali Buri še neomejen ugled

V nekem rudniku bakra v Rodeziji

Prizor iz Kenije, na glavni cesti v Mombasi

po vsem svetu, v njih so videli nekaj herojskega, saj so se v triletni burski vojni borili kot levi. Zaradi zlata, ki so ga našli v Transvaalu, so postali žrtve britanskega kolonializma.

Toda zlato, ki so ga kopali v zlatih jamah okrog Johannesburga in Kimberleya, je sčasoma oslepilo tudi Bure. Prevezli so se in postali oholi. Letos so šli še korak naprej, proglasili so republiko in izstopili iz Commonwealtha. Ostali so sami sredi 240-milijonskega afriškega sveta, daleč od Evrope, toda z Veliko Britanijo vzdržujejo še dobre trgovinske stike.

Obe deželi sta gospodarsko in finančno tako povezani med seboj, da lahko prej pričakujemo, da se bosta še ožje povezali kot pa, da bi začel London izvajati še kakšne sankcije proti Verwoerdovi južnoafriški vladi. Kar poglejmo!

Južna Afrika prodaja letno v London več kot polovico svoje proizvodnje zlata — ta znaša na leto 200 milijonov funtov. Iz Velike Britanije uvaža četrtno, izvažja pa tja tretjino svojih proizvodov. Velika Britanija se zato ne bo tako hitro odrekla ugodnostim, ki ji omogočajo, da lahko kupuje zlato za funt, prav tako pa se tudi Južnoafriška unija ne bo odrekla ugodnostim, ki jih ji nudijo londonsko tržišče zlata.

Južna Afrika je močno navezana na londonski City, in

sicer zaradi kapitala, ki ji je potreben za razvoj rudarstva in industrije. City je namreč glavni investitor v Južni Afriki, od koder črpa velike profite. Zato glasuje britanska diplomacija vedno proti vsaki akciji Združenih narodov proti rasnemu zapostavljanju južnoafriških črncev. Le v prav delikatnih primerih se vzdrži glasovanja. Za londonski City so torej na prvem mestu denar in finančni interesi, ne pa ljudje.

Maroko — včeraj in danes

Nenadna smrt še razmeroma mladega maroškega kralja Mohameda V. — marca je, star 51 let, podlegel srčni kapi po na videz nenevarni operaciji nosnih kanalov — je zbudila razumljivo zanimanje za nadaljnji razvoj te severnoafriške dežele, ki je narodnostno, zgodovinsko in duhovno povezana z Alžirijo in Tunizijo.

Maroko je po smrti Mohameda V. dobil mladega kralja, 31-letnega dotedanjega princa Mulaja Hasana, ki je doslej izpričal za svoja leta presenettljivo diplomatsko spretnost, hkrati pa dar za vojskovodjo. Princ Mulaj Hasan je bil namreč vrhovni poveljnik maroške vojske, ki šteje okoli 30.000 mož, v zadnjem času pa je prevzel tudi vodstvo var-

V Londonu gledajo kaj kritično na rasno zakonodajo Južnoafriške unije, toda zaradi zlata in diamantov te unije zamiže navadno na obe očesi. In vendar se južnoafriški parlament ukvarja večidel z izdajanjem rasističnih zakonov in sprejemanjem še ostrejših ukrepov proti črncem.

Južnoafriške oblasti vidijo rešitev črnskega vprašanja v ustanovitvi posebnih črnskih »neodvisnih« državic, kjer bi uživali črnci omejeno samoupravo. To je ideja rezervatov, ghetto, toda te rešitve sodijo v temni srednji vek, ne pa v stoletje Afrike! S tem bi radi črnce potisnili nazaj v »Afriko«, izolirali jih od razvoja našega, dvajsetega stoletja in zadržali na ravni plemenske ureditve. Predvsem pa naj bi bile te deželice rezervat črnske delovne sile.

V Južni Afriki žive očitno še v iluzijah predvojne dobe. Medtem pa se čedalje bolj podira stavba, ki so jo Evropejci zgradili z žulji črncev in za ceno njihovih življenj. Ali jim je res zlato oslepilo vid?

Ali bodo v zlatem mestu Johannesburgu lahko ustavili kolo zgodovine, ali bodo Portugalci še dolgo vladali v imenu krščanskih misijonov?

M. O.

nostnih oddelkov. Razen tega je bil po odstopu ministrskega predsednika Abdalaha Ibrahima podpredsednik vlade (kralj Mohamed V. je opravljal do svoje smrti v vladi predsedniške posle).

Kar zadeva diplomacijo, je princ Mulaj Hasan, sedanjí kralj, prvič stopil na diplomatski parket junija 1956, ko se je s španskim diktatorjem Francom pogajal o vključitvi dotedanjega španskega protektorata v zedinjeni Maroko. Mulaj Hasan je tudi večkrat ponudil svoje posredniške usluge, da bi prišlo do pogajanj med Francijo in predstavniki alžirskega osvobodilnega gibanja. Na lanskem jesenskem zasedanju Generalne skupščine Združenih narodov

je sedanji maroški kralj vodil delegacijo svoje dežele. Opredelitev maroške delegacije pri glasovanju o nekaterih ključnih vprašanjih sodobnega mednarodnega življenja — Kongu, Kubi, sprejemu LR Kitajske v OZN — je pokazala, da želi Maroko uveljavljati politiko nepovezovanja z bloki, ob sočasnem sodelovanju z vsemi državami ne glede na družbeno ureditev.

Teden dni pred očetovo smrtjo je Mulaj Hasan med drugim izjavil:

»Naša dežela utrjuje svojo neodvisnost in širi svoja interesna področja. V tem smislu je treba tudi presojati razvoj maroško-sovjetskega sodelovanja.« Pri tem je Mulaj Hasan odločno zavrnil misel, da bi moglo biti govora o kakih »vazalnih odnosih«.

Da bi bolje razumeli Maroko, njegovo sedanjo podobo, si je treba ogledati nekaj enciklopedičnih podatkov o tej severnoafriški deželi, potrebno je vsaj bežno očrtati njegov razvoj.

Kraljestvo Maroko leži na severozahodu Afrike in obsega 448.000 kv. kilometrov. Na tej površini živi okoli dvanajst milijonov ljudi.

Atlantski ocean obliva maroško obalo v dolžini kakih 800 kilometrov. Od ostale Severne Afrike in Sahare loči ta Maroko Visoki in Srednji Atlas. Zemljepisne posebnosti

so privedle do tvorbe treh delov dežele:

1. stepe v vzhodnem Maroku, naseljene z bolj ali manj nomadskim ljudstvom;

2. gorati del dežele, naseljen s tipičnimi gorjanci: samoglavimi, uporniki, robatimi, pravimi Berberi;

3. ravnine in planote, ki gravitirajo proti Atlantskemu oceanu, plodne in dokaj urbanizirane.

Maroko ima za afriške razmere dokaj številen delavski razred, kar je pripisati dejstvu, da živi petina prebivalstva v sedemnajstih velikih in srednjih mestih z bolj ali manj razvito industrijo in rudarstvom.

Štiri petine Marokancev pa živi od kmetijstva. Poljedelstvo in živinoreja sta osnovni maroškega gospodarstva. Obdelane zemlje je okoli 10 milijonov hektarov. Glavni pridelki so: žito, sočivje, agrumi, dateljni, mandeljni, rozine. Letni pridelek vina znese okoli dva milijona hektolitrov.

Oljka pomeni veliko bogastvo te dežele. Zdaj imajo kakih 12 milijonov oljk, letno oberejo 70.000 ton oliv, ki dajo 10.000 ton olja. Oljka je privedla do razmaha pomembne industrijske panoge: zdaj imajo šest modernih oljarn (in veliko manjših, bolj ali manj zastarelih), razen tega obratuje osem rafinerij olja, 34 tovarn margarine in 14 milarn.

Tudi ribištvo je pomemben gospodarski činitelj. Poglavitna središča so Casablanca, Agadir (to ime je postalo sinonim rušilne moči potresov) in Safi. Ribe večinoma predelajo doma. Tako med drugim izvažajo sardine v nič manj ko 60 dežel, in če je morje radodarno, razpošljejo letno tudi do 150 milijonov konzerv po svetu.

Kolonialna politika pa je na vasi privedla do ostrih razlik: Evropejci, pretežno Francozi, imajo v rokah en milijon ha najboljše zemlje, ki jo obdelujejo z najmodernejšimi stroji in po zadnjih besedah agrotehnik. Na drugi strani je več milijonov ha primitivnih kmečkih gospodarstev, ki so še v znamenju lesenega pluga in kolob iz prsti. Rezultat: produktivnost na zemlji kolonov je petkrat večja kakor na veliko večjem (a slabšem) zemljišču felahov, maroških kmetov, ki obdelujejo pač tisto, kar so jim francoski koloni pustili. Felahi imajo malo denarja, malo živine, zemlja je razdrobljena in zato si ne morejo privoščiti farmerskega orodja in naprav. Da, posledice kolonialistične morale — »prišlek dobi vse najboljše, ostalo ostane neukim domačinom, ki morajo neuki tudi ostati« — se kažejo tudi v maroški socialni strukturi, še zlasti na vasi.

Ker so po proglasitvi neodvisnosti tudi številni francoski farmarji zapustili deželo, katere zemljo so obdelovali z modernimi stroji (in z izkoriščanjem bajtarjev in kajzarjev), je prišlo v kmetijstvu do težav, ki jih želi maroška vlada prebroditi predvsem s tem, da bi pridobila tujo pomoč za uresničenje svojih kmetijskih projektov. Vzoredno s tem poteka uresničevanje načrtov o namakanju zemlje in pridobivanju energije.

Toda v letih 1949 do 1952 med tako imenovanim štiriletnim načrtom, ki so ga kampak sestavili Francozi, so n. pr. pridobili le 55.000 ha ledine.

Da so potrebe po namakalnih delih velike, priča podatki, da za zdaj umetno namakajo le 250.000 ha zemlje.

Pogled na Tanger

Pokojni maroški kralj Mohamed V.

Kar zadeva industrijo, rudarstvo, je treba reči, da prvi francoski kolonialni gospodarji niso šli ravno na roko; zato še zdaj igra v gospodarski strukturi dežele podrejeno vlogo in lahko krije le majhen del domačih potreb. Med vsemi industrijskimi panogami se je še najbolj razmahnila kemijska industrija. Maroko krije potrebe po papirju iz lastnih papirnic. Z moderno tovarno za železne in jeklene konstrukcije so se otrsli uvoza takšnih izdelkov. Dokaj močno se razvija tudi predelovalna industrija.

Rudarstvo je lep vir dohodka, saj izrziijo letno za okoli sto milijonov dolarjev. S tem je na drugem mestu po vrednosti proizvodnje, takoj za kmetijstvom. Maroko je na drugem mestu na svetu, kar zadeva proizvodnjo fosfatov, saj daje več ko četrtino svetovne proizvodnje fosfatov. Drugi rudni zaklad te dežele je manganova ruda, katere zaloge cenijo na osem milijonov ton. Maroko ima edini v Severni Afriki kobalt, razen tega pa je prvi med sredozemskimi deželami pri proizvodnji svinčene rude. Kopljejo tudi cinkovo in železno rudo pa premog. Letno načrpajo kakih 100.000 ton nafte, s čimer pa ne krijejo niti svojih potreb.

Še kratek sprehod po zgodovini:

Praprebivalci dežele so bili Berberi. Deželo pa so za daljši ali krajši čas obiskovali Feničani, Rimljani, Vandali in Normani, Arabci in Portugalci, nato pa so prišli na vrsto Francozi, ki so ji vladali od leta 1907 do 2. marca 1956.

Pravi vpliv Francije v Maroku se je začel 1892, ko je s sultanom sklenila trgovinsko pogodbo. Pri tem so bili Francozi zamudniki, zakaj Velika Britanija je sklenila takšno pogodbo že 1856, Španija 1861 in Nemčija 1890. Po britansko-francoskem sporazumu leta 1904, ko sta se ti dve kolonialni velesili Nemčiji za hrbtom domenili, kako si bosta razdelili interesne sfere v Afriki, je Francija začela svoje »mirno prodiranje«, ki sta ga — kakor povsod pri kolonizatorjih — spremljala duh po smodniku in slani krvi.

Prve francoske čete so se izkrealce v Maroku leta 1907. Zasedle so Fes in del sosednega alžirskega ozemlja. Nemčija se kot kolonialna velesila ni hotela sprijazniti s takšnim razpletom stvari. Prišlo je do »panterskega skoka v Agadir«. Nemčija je namreč poslala v to pristanišče svojo topnjačo »Panther«. Napetost med kolonialnima velesilama je na zunaj popustila s sklenitvijo maroško-kongoškega sporazuma z dne 4. novembra 1911.

Francija je tedaj odstopila dele Konga Nemčiji, ta pa je po pravilu daj — dam pripoznala francoski protektorat nad Marokom.

Pleme Kabilov iz pogorja Rif se je dvignilo leta 1924 proti francoskim osvajalcem pod vodstvom legendarnega Abd el Krima. Kolonialne čete so imele dela čez glavo in šele leta 1927 je kasnejši nemški kolaborant maršal Petain zatrl upor.

Ta upor je bil zametek osvobodilnega gibanja pod vodstvom stranke Istiklal. Maroški nacionalisti so zlasti razvili svojo dejavnost proti francoskim kolonialnim gospodarjem leta 1953. Francija je reagirala s tem, da je odstavila sultana, ki je vladal pod francoskim pokroviteljstvom od leta 1927, sultana Sidi Mohameda Ben Mulaja Jusufa el Alauia, kasnejšega kralja Mohameda V. Nekateri opazovalci pravijo, da je sultanov odhod v izgnanstvo pospešil pridobitev neodvisnosti Maroka za najmanj deset let. Kakor koli že, v Maroku je zavoljo tega nastal takšen vihar, da so morali Francozi leta 1955 sultanu po 27 mesecih pregnanstva na Madagaskarju dovoliti vrnitev na prestol.

Toda vsi poskusi Francozov, da bi obnovili stari (relativni) kolonialni red in mir, so kljub

Tunizijski premier Burgiba, maroški kralj Hasan in predsednik začasne alžirske vlade Abbas

preklicu odločitve o sultanovi odstavitvi spodleteli. Kri je tekla na ulicah Casablance, Rabata in drugih maroških mest in naposled je Francija 2. marca 1956 pripoznala Maroku »neodvisnost v okviru medsebojne odvisnosti«, kakor se je glasila diplomatska formula. Nato je 7. aprila istega leta Španija pripoznala tako imenovanemu Španskemu Maroku neodvisnost, vendar s pridržkom, da so ostala mesta Ceuta, Melila in Ifni pod špansko nadoblastjo. In naposled so oktobra 1956 vključili v maroško kraljestvo tudi Tanger, mesto z mednarodnim statutom.

Po proglasitvi neodvisnosti je prišlo do razkola v vladajoči stranki Istiklal. Leвица je na

lanskih občinskih volitvah dosegla velike uspehe, ko je nastopila s programom boja proti revščini, brezposelnosti, proti odpravi tujega vpliva v Maroku.

Opozicija se zavzema tudi za nadaljnji demokratični razvoj Maroka, ki naj bi pripeljal do ustavne monarhije. (Maroko zdaj nima voljenega parlamenta.)

Novi maroški kralj Hasan II. bo torej imel še veliko dela: ni lahka stvar, odpraviti revščino v deželi, ki še čuti — nekaj let po proglasitvi neodvisnosti — posledice polstoletnega kolonialnega jarma, hkrati jo pa teže fevdalni ostanki v gospodarstvu in — politiki.

Jože Šircelj

FILMI, KI NAS ZANIMAJO

Partizanske zgodbe

DEJANSKO sta zgodbi le dve, obe pa je posnelo filmsko podjetje UFUS iz Beograda.

Prva zgodba »Povratek« (morda bi se bolje reklo »Vrnitev«?) pripoveduje o mladi dijakinji, ki se kljub nasprotovanju staršev odloči, da bo pomagala slučajnemu znanecu z vlaka, preoblečenemu partizanu. Ta je prišel v mesto po podatke za partizanski napad na most. Če bi partizani porušili ta most, bi zavrli nemško ofenzivo. Med napadom pa je dekličin znanec hudo ranjen in ostane na železniški postaji. Deklica ga skriva, mu pomaga in ga hrani, nazadnje pa ga spravi nazaj v hribe. Med njima se seve razvije tiha ljubezen. Nazadnje Nemci dekle odkrijejo in jo na mostu čez Neretvo ustrelijo.

Zgodba sama, čeprav je fotografsko dokaj dobro obdelana, pa bolega na razvlečenosti. Scene iz boja so podane dokaj šablonsko, s primesjo nenaravne patetike. Tudi nem-

ški oficir je nekoliko karikiran. Vsi pogovori med Nemci in Jugoslovani so v nemščini, kar je pri naših filmih novost, učinkuje pa na gledalce naravno.

Naslov druge zgodbe je »Rdeči šal«. Pripoveduje nam o težavnem pohodu partizanske enote skozi snežni metež, ko ljudje padajo od utrujenosti, lakote in zaspanosti. Napade jih sovražno letalo, iz zasede streljajo nanje četniki.

Naposled se partizani ustavi-jo v nekem zaselku. Nobenega moškega ni doma, samo ženske, otroci in starci. Moški so pri četnikih in streljajo na partizane. Ostali vaščani ka-žejo do partizanov odkrito sovraštvo.

Tako se zgodi, da ukrade mlad partizan v hiši rdeč šal, da bi se zaščitil pred hudim mrazom. Lastnica šala se pritoži komandantu, ki ukaže preiskati vse partizane iz tiste hiše. Partizan, ki je ukradel šal, se sam prijavi. Razorožijo ga, sestane se sodišče in mladeniča obsodijo na smrt. Lastnici je žal mladeniča, ki mora umreti zaradi njenega šala, toda ljudstvu je treba pokazati, da partizani niso taki kot druge vojske. S solzami v očeh odide kolona iz vasi v snežni metež. Zaradi moralnega pre-stiža je moral umreti mlad človek, ki je sicer zagrešil prestopke, toda ta prestopek je bil neznaten v primeri s človeškim življenjem.

Globina dogajanja v zgodbi je na zadovoljivi višini, saj gledalcu posreduje drobec iz NOB na zelo prepričljiv način. Tragika človeka, ki mora umreti zaradi malenkostne krivde, čeprav je drugače zelo pošten, zvest in hraber, marsikomu ovlaži oči. Toda časi so trdi in posameznik je samo kapljica v veletoku življenja, čeprav lahko napravi veliko škodo gibanju, ki mu pripada. Zato je žrtev opravičljiva. Smrt posameznika, čeprav obsojenega od lastnih ljudi, bo odprla oči desetlinam in stotinam zapeljancev, ki bi drugače propadli v boju z naprednimi družbenimi silami. P.

General Della Rovere

ITALIJANSKI film, nagrajen s prvo nagrado v Benetkah, režiser Rossellini, v glavni vlogi De Sica. Že ti skromni podatki nam povedo, da je film resna stvar.

Kratka vsebina: Prevarant, ki se izdaja za italijanskega polkovnika, izvablja od svojcev zapornikov velike vsote denarja, da bi jim jih s podkupovanjem nemških oblast-

nikov pomagal rešiti iz zaporov in internacije. Pri nekem takem primeru mu spodleti in pride tako v roke nemški policiji. Komandant policije ga ima v precepu in mu predlaga rešitev s tem, da bi postal zaupnik. Nadomestil naj bi generala Della Rovere, ki so ga zavezniki izkrcali, Nemci pa na begu ubili, javnosti pa sporočili, da so ga ujeli. Prevarant

vidi v tem rešitev in privoli v vlogo ujetega generala.

V zaporu pride v stik z odporniškim gibanjem, z obsojenci na smrt, bere njihove napise na stenah celice, preden so šli v smrt. Vtem ko igra vlogo generala, ki naj bi našel stik z voditelji odporniškega gibanja v Milanu, zaprejo Nemci skupino ljudi, med njimi tudi voditelja odpora, ne vedo pa, pod čigavim imenom se skriva. Komandant policije skuša izkoristiti prevaranta za to, da bi mu izdal vodjo odpora. Prevarant je zavedi že na sledi, vendar ga napaka komandanta policije spravi k zavesti. V njegovem prevarantskem bistvu se oglasi vest, ki je proti krivici in nasilju.

Se zadnje upanje komandanta policije: na zahtevo italijanskih fašistov, ki so jim ubili glavnega kolovodjo v Milanu, da ustreliti deset talcev. Zadnjo noč naj bi med njimi preživel tudi lažni general Della Rovere. Morda bi se mu posrečilo odkriti vodjo odpora.

Lažni general res prebije noč s talci. Nanj se obrne tudi vodja odpora, ko ga poskuša tolažiti, češ da ni verjel, da se bosta srečala v takih okoliščinah. Lažni general zaigra vlogo pravega generala in gre ob zori v smrt z desetimi talci.

Podrejeni poroča po usmrtni talcev komandantu policije, da so se zmotili — ustrelili so jih enajst namesto deset. Komandant si pri tem razočarano prizna, da se je zmotil — mislil je na lažnega generala.

Film je izdelan po noveli, ki opisuje resničen dogodek. Najbrž je v literarnem izdelku prevarantov preobrat podan bolj pretresljivo kakor v filmu. Tu so namreč nekatere scene razvlečene, morda celo nedognane, celota pa učinkuje krepko in pretresljivo.

Film sam ne prikazuje nobenih junaških podvigov članov odporniškega gibanja. To živi v pripovedih in v dogajanju, ki mu je središče prevarant — lažni general Della Rovere. Celotno tedaj, ko pride k poveljniku policije žena pravega generala in ga prosi,

naj mu dovoli obisk pri možu, a ji ga ta, razumljivo, odbije, živi lažni general močneje kot vse okoli njega. Prav ta obisk — sledi mu ženina pošiljka, v kateri je med drugim tudi slika generalovih otrok — je v bistvu vrh dramskega dogajanja in zapleta zgodbe. Mučenje sojetnika skorajda ni več potrebno, da bi se prevarant znašel. Tudi tisto pričakovanje smrti skoraj ne more odločujoče vplivati na prevaranta.

V milanskih zaporih je nekaj sto ljudi, ki verujejo v lažnega generala, v izgnanstvu je družina pravega gene-

rala, ki živi z njim in ga pričakuje. V svetu so tisoči in tisoči ljudi, ki vedo, da je junaški general Della Rovere zaprt, na policiji pa je en sam človek, ki pričakuje od njega, da bo izdal vse to, v kar tisoči verujejo.

Prelom je jasen in odločen, čeprav v filmu morda pre malo utemeljeno prikazan. Iz prevaranta postati junak pač ni tako lahko, še veliko teže pa je to prikazati na platnu. Če odštejemo te drobne pomanjkljivosti, lahko rečemo, da je film dober, umetniško močan in dognan.

Š.

NOVOSTI NA KNJIŽNEM TRGU

Nemčija, neonacizem in Hitlerjev politični testament

Ko so pred dobrim letom izbruhnili v Zahodni Nemčiji protizidovski izgredi in ko so podobni napadi na sinagoge in Žide izbruhnili tudi drugod po Evropi, je svet postal pozoren. V Adenauerjevi Nemčiji torej vendarle ni vse tako v redu, kot kaže zunanji videz?! Sveži kljukasti križi na kölnski sinagogi so bili eden od znakov oživiljajočega nemškega nacizma, pa tudi resno opozorilo človeštvu, naj pazi na to, kaj se dogaja v Nemčiji. Svet je postal pozoren na ta dogajanja. V svetovnem tisku so se pojavili članki in poročila o nemškem problemu, izšle so nove knjige o Nemčiji, o nacistih, Hitlerju in novem nemškem militarizmu. Ena takih knjig je zdaj izšla tudi v slovenščini. Napisal jo je srbski publicist Djordje Radenković, ki ga slovenski bralci že poznajo po knjigi »Državniki naših dni«. V prevodu Jožeta Župančiča je knjigo izdala Mladinska knjiga v zbirki Školjka. Knjiga, ki govori o Hitlerju in njegovi politični oporoki, obenem pa o sodobni Nemčiji in nacističnih

elementih, ki imajo še vedno v rokah močne pozicije ter še vedno upajo na maščevanje, je v današnjem nemirnem času izredno aktualna. In ker je tudi napisana živo in zanimivo, je treba o njej še posebej spregovoriti in opozoriti nanjo naše bralce.

Knjiga ima dva dela. V prvem delu govori o Hitlerjevi politični oporoki, v drugem delu, ki je mnogo bolj zanimiv, pa tudi o današnjih političnih razmerah v Zahodni Nemčiji. Razdeljena je na 11 poglavij, v okviru katerih je snov razdeljena še na podnaslove. Tako je knjiga kar moč pregledna in privlačne oblike, čeprav bi si morda v prvem delu želeli več originalnega besedila pa manj komentarja. Ne glede na to pa je knjiga vseskozi aktualna in jo bralec ne odloži prej, preden ne obrne zadnje strani.

Kaj je Hitlerjeva »politična oporoka«?

V začetku leta 1959 so našli neke v bavarskih hribih »politični testament« Hitlerja, ki ga je napisal njegov skrivnostno izginuli namestnik Mar-

tin Bormann. To je zadnja serija Hitlerjevih »privatnih razmišljanj« iz prvega četrtletja 1945, premišljanj, ki jih je v času od februarja do aprila 1945 v kletih Državne pisarne Hitler diktiral Bormannu. V tem dokumentu, ki predstavlja najnovejše odkritje o pošastni Hitlerjevi osebnosti, o njegovem načinu mišljenja in o njegovi psihologiji, govori Hitler o vzrokih svojih neuspehov in o Nemčiji v času njegove krvave vlade. Ta dokument pa ne pomeni samo zgodovinske osvetlitve minulih dogodkov, temveč tudi naročilo vsem tistim, ki bodo ostali za njim. Naročilo, ki so ga nacisti z napadi na Žide, sinagoge in nemiri po Nemčiji začeli tudi izvajati. Zato predstavljajo te Hitlerjeve besede res njegovo pravo politično oporoko.

Kaj vsebuje to poslednje Hitlerjevo naročilo?

Ko govori Hitler o vzrokih svojega poraza in ko poskuša dokončno ugotoviti, kdo je zakrivil vojno, največjo svetovno tragedijo in hkrati poraz nemškega naroda, skuša najti vse mogoče krivce. Italija in Italijani so med vzroki poraza na prvem mestu. Hitler se jezi na svojega oprodo Franca, da ni aktivno posegel v vojno. Velik krivec po njegovem je

Churchill, krivi so Francozi, Američani, krivi so Jugoslovani, ker so povzročili odložitev napada na Sovjetsko zvezo. Predvsem pa so, pravi, krivi Židje. Vsi drugi so torej krivi, samo on, Hitler, ni kriv ničesar. Če je kaj zakrivil, je zakrivil kvečjemu iz »velikodušnosti« iz »odvečne delikatnosti«, »pretiranega zaupanja«. Če je storil kako napako, jo je storil zaradi svoje »dobrohotnosti«, zaradi tega, ker ni bil dovolj buden proti Mussoliniju, ker se ni hotel ubadati s Francom, ker je preveč verjel Pétainu, ker se je zanašal na svoje diplomate in generale, ker je domneval, da bo Angleže srečala pamet, da bo pri Američanih prevladal realistični razum. Tako torej Hitler na koncu svoje moči, potem ko je opustošil svet in pahnul svojo deželo v nesrečo, dostojanstveno premišljuje in kaže užaljen obraz.

Med glumljenjem krotosti in obujanjem zločinske napačnosti zaključuje svoja razmišljanja takole: »Če bomo v tej vojni poraženi, bo to lahko samo totalen poraz. Naši nasprotniki so raztrobili svoje namere tako, da nimamo nobenih utvar glede njihovih ciljev. Naj gre za Žide, ruske boljševike ali krdelo šakalov, ki lajajo za njimi, mi vemo,

da ne bodo odložili orožja, dokler ne bodo nacionalnosocialistične Nemčije razdejali, uničili, spremenili v prah.« Vendar pa tolaži Nemce z dvomljivim upanjem, da je strašen zlom samo priprava na še sijajnejšo bodočnost: »Čim bolj trpimo, tem sijajnejše bo vstajenje večne Nemčije!« In ko preide na to, kar je po njegovem najvažnejše, na poslanico Nemcem, ki bodo ostali za njim, sta njegova glavna nasveta čuvanje rasi zma in enotnost Nemčije. »Na svetu, čedalje bolj pokvarjenem od židovskega strupa, mora proti temu strupu imunizirani narod na koncu zmagati. S tega vidika bo to, da smo odstranili Žide iz Nemčije in Srednje Evrope, prineslo nacizmu večno hvaležnost. Druga glavna naloga bodi ohranitev nezlomljive enotnosti vseh Nemcev. Šele kadar smo združeni, razscvetajo vse naše vrline.«

Ko prebiramo ta Hitlerjeva razmišljanja o porazu, polna nesmiselnosti, nelogičnosti in znakov prave blaznosti, in ko spoznamo Hitlerjeva navodila za preživetje poraza, potem laže razumemo dogajanja pred letom dni in posebno še dogajanja v sodobni Nemčiji. O tem pa govori drugi del Radenkovičeve knjige.

Da prihaja danes v Nemčiji, šestnajst let po porazu nacizma, do protizidovskih izgrediv, ni nič čudnega, če vemo, da deluje ondi cela vrsta neonacističnih organizacij. Med organizacijami, ki javno izpovedujejo svojo zvestobo nacizmu, je najbolj znana »Nemška državna stranka«, katere pripadniki so bili pri antisemitskih izgrediv najbolj aktivni. Ta stranka je neposredni naslednik neonacistične stranke, ki pa danes v zahodnonemškem parlamentu nima poslancev. Nemška državna stranka nastopa z odkritim programom: ustvariti namesto Tretjega Četrtni rajh. In če vemo, da ji stoji na čelu bivši esesovski general in Göringov prijatelj Wilhelm Meinberg, podpredsednik pa je nemški letalski as Hans Ulrich Rudel, predstavnik mlajše in vojaške veje hitlerizma, se njenemu

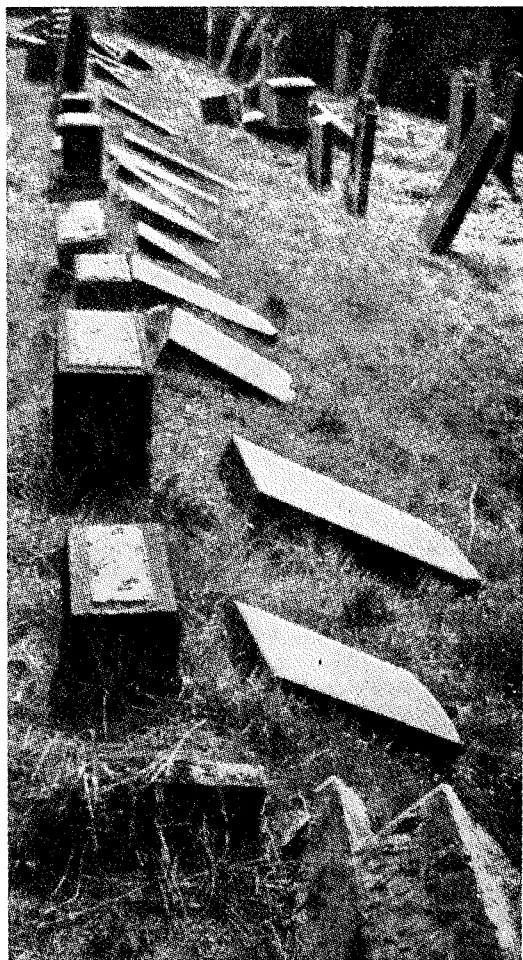

Nad vhodom v taborišče Auschwitz je stal napis »Arbeit macht frei«. To je pomenilo smrt... (Foto Milan Kumar)

programu res ne smemo čuditi. Druga nacistična organizacija je Nemška socialna zveza, ki jo je ustanovil Hitlerjev nekdanji sodelavec Otto Strasser, ki se je po notranjih strankarskih razprtijah leta 1930 izselil iz Nemčije. Nemško socialno gibanje je stranka, ki ji načeljuje bivši SS oficir Karl Heinz Priester. Njegova glavna skrb je v tem, da skrbi za mednarodne fašistične zveze. Pronacistične so še druge stranke n. pr. Nemška skupnost, ki se prav tako zavzema za obnovo nacističnega režima, Nemški blok in zlasti Nacionalno mladinsko gibanje Nemčije, ki se ukvarja z organiziranjem tečajev za vojaško vežbanje mladine. Vse te fašistične politične skupine so številčno sicer majhne, tudi neznatne in zelo razcepljene. Nekatere nastopajo kljubovalno odkrito s fašističnimi znaki in emblemi, druge pa prikrivajo svojo pravo vsebino. Toda v svojem bistvu so si močno podobne. In še nekaj je, česar ne smemo pozabiti. Vse te stranke imajo predvsem namen, vzgajati vodilne ljudi, ki bi ob pravem času in v primeru potrebe prevzeli vodstvo. To velja zlasti za mladinsko gibanje.

Mnogo bolj nevarna kot ta javna manifestacija nacističnih idej je »tiha infiltracija nacizma«. Mnogi znani nacisti so se spremenili v važne vi-jake državnega stroja. V diplomaciji je ostal neverjetno visok odstotek bivšega nacističnega kadra. In uganka je, koliko oficirjev in generalov nove zvezne vojske je s plaščem Hitlerjeve vojske odložilo stari način mišljenja. Tudi v birokratskem aparatu sodobne Nemčije so ostali številni vodilni funkcionarji nekdanji visoki uradniki fašističnega režima. Vzporedno s tem pa zavzemajo v gospodarstvu Nemčije ključne položaje industrijalci, ki so Hitlerju omogočili prihod na oblast. Imena Flicka, Kruppa, Mannesmanna in Tisena spet prednjačijo v nemškem gospodarstvu. Nekdanji sodniki Hitlerjevih sodišč zavzemajo vodilna mesta v pravosodju in državni tožilci so še vedno na svojih mestih. Samo nekaj

Eno izmed židovskih pokopališč v Nemčiji, ki so ga lani oskrunili neonacisti

imen: Strauss, Adenauerjev minister za obrambo, je bil v Hitlerjevi armadi instruktor nacistične stranke. Oberländer, nekdanji udeleženec Hitlerjevega prevrata v Münchenu, kasnejši hauptsturmführer, je bil še nedavno Adenauerjev minister in je moral odstopiti šele na pritisk javnega mnenja. Globke, podsekretar v predsedstvu vlade v Bonnu, je uredil prvi komentar rasiističnih zakonov. Fritz Schäfer, minister za pravosodje je bil leta 1945 zaprt kot vojni zločinec in gotovo ne brez vzroka. Dr. Hecker, državni tožilec v Bremenhavenu, je bil državni tožilec posebnega nacističnega sodišča v Berlinu. Itd., itd.

Če vemo, da deluje v pravosodnem sistemu današnje Za-

hodne Nemčije še okoli tisoč nacističnih sodnikov, ki so vneto izvajali zakone Tretjega rajha, ni težko razumeti mlačnosti pri preganjanju nacističnih zločincev. Zlasti še, če je tudi policija v veliki meri v rokah bivših esesovcev in pripadnikov nacistične policije. In tako tudi ni čudno, da je nedosledno in nepopolno izvršena denacifikacija omogočila preživelim Hitlerjevim oboževalcem, da so si hitro pridobili samozavest in družbene položaje. Zato tudi ne sme presenetiti nikogar, da danes ob dovoljenju oblasti delujejo številna združenja nemških vojakov iz zadnje vojne, od združenj esesovcev, do združenj letalcev, podmorničarjev in pripadnikov raznih zločinskih formacij.

»Zato bo povsem takem uso-
da Nemčije v bodočnosti pred-
vsem v rokah Nemcev samih.
Izhod bo odvisen od bodočega
notranjega merjenja sil na-
predka in reakcije. Nemčija je
prevelika, premočna in preveč
samozavestna dežela, da bi
mogli njeno prihodnost gnesti
kot kos voska. Demokracija se

ne uvaža v paketih tujega
blaga. Vsekakor bo zato treba
bitko za demokracijo Nemčije
šele dobiti,« pravi na koncu
Radenković. Njegova knjiga
nam zanimivo prikaže, kakšno
je v tem spopadu stanje dan-
es, Vsekakor ne preveč
ugodno.

S. R.

MED KNJIGAMI NA TUJEM

El Shatt

EL SHATT Jugoslovanom ni
popolnoma neznano ime. Kaj
dosti pa o njem, zlasti v Slo-
veniji, nismo slišali. Pred
kratkim pa nam je prišla v
roke knjiga z istim naslovom.
Kot zanimivost naj povemo,
da je knjiga izšla lansko leto
v Berlinu, vsebuje pa ciklus
36 pesmi izpod peresa Luisa
Fürnbergga. Pesmi so posveče-
ne Jugoslovanom, ki so živeli
in umirali v taborišču El
Shatt.

Kakor zvemo iz uvoda v to
knjigo, je El Shatt oaza na ro-
bu Sinajske puščave nedaleč od
Sueškega prekopa. V letu 1943
so Angliji tja evakuirali skoraj
30.000 Jugoslovanov, težko ra-
njenih partizanov, žena in
otrok. Evakuirali so jih z Ja-
dranske obale. Obljubili so jim
zaščito in zdravniško nego v
neki puščavski oazi.

Življenjski pogoji v tabori-
šču El Shatt so bili zelo ne-
ugodni. Begunci so stanovali v
šotorih. Le z nezlomljivo voljo
in nenadkriljivo iznajdljivostjo
so tu izdržali skoraj tri
leta, v neprestani borbi s pu-
ščavskimi vetrovi in peščenimi
viharji. Podnevi jih je mu-
čila tropska vročina, ponoči
skoraj leden mraz. Nezadost-
na hrana, pomanjkljiva oble-
ka, pomanjkanje zdravil in
sanitarnih potrebščin ter voja-
ška birokracija britanskih ko-
lonijalnih oblasti so bile nji-
hov stalni sovražnik. Z vsemi
naštetimi težavami so hoteli
omajati njihovo vero v novo,
socialistično Jugoslavijo. S po-

manjkanjem so jih hoteli zlo-
miti, da bi jih mogli nato ko-
rumpirati.

Smrt je bila v El Shattu sta-
len gost. Na taboriščnem po-
kopališču Mirogoju, katerega
središče so v obliki zvezde ob-
likovali begunci z golimi ro-
kami, leži v puščavskem pe-
sku pokopanih 500 jugoslovan-
skih otrok. Število odraslih
umrlih ni znano.

Volja in herojsko zadržanje
antifašističnih borcev v El
Shattu sta spremenila pustnjo
v enega od središč osvobodil-
nega gibanja v tujini. Pred šo-
tori so nastali vrtovi, zgradili
so šolo, improvizirano bolniš-

nico in prostore za kulturno
udejstvovanje. Tako so se v El
Shattu, v Sinajski puščavi, bo-
rili proti fašizmu. Nad tabori-
ščem je žarela velika petero-
kraka zvezda, osvetljena s pe-
trolejskimi svetilkami.

Zadnji Jugoslovani so zapu-
stili El Shatt šele marca 1946.

Avtor teh pesmi, ki govorijo
o junaškem zadržanju Jugoslo-
vanov, o njihovem trpljenju
in umiranju v El Shattu, se
je vračal iz emigracije z ne-
kim čehoslovaškim repatriacij-
skim transportom, ki je bil od
19. marca do 2. maja 1946 na-
stanjen pod angleško komando
v El Shattu. Jugoslovanski
partizani so tedaj odhajali do-
mov podnevi in ponoči, ob
vsaki priliki. Pod šotori v pu-
ščavski zelenici so ostali samo
še razni propali in deklasirani
posamezniki — Jugoslovani,
Poljaki in Grki, ki so jih za-
padne sile izkoriščale za svoje
temne in nečedne »podvige«
proti socialističnim deželam.

Pesmi, zbrane v zbirki El
Shatt, je Luis Fürnberg napi-
sal tedaj, ko se je mudil v
tem taborišču. Rokopisa mu ni
uspelo ohraniti v celoti, tako
da je pred izdajo nekatere pe-
smi rekonstruiral po spominu.
Knjiga je elegantno opremlje-
na in ilustrirana s 13 original-
nimi, zelo impresivnimi umet-
niškimi risbami Lee Grundig.

V. K.

Rišejo nam

O preserskem procesu

V noči med 4. in 5. decem-
brom leta 1941 so borci Krim-
skega odreda minirali želez-
niški most čez Ljubljano pri
Preserju. V baraki pri mostu
so zajeli 6 vojakov, med njimi
4 fašiste. Partizani so fašiste
likvidirali, vojaka kraljevske
vojske pa so pustili živa. S
tem so hoteli partizani simbo-

lično in dejansko pokazati, da
se ne bore proti italijanskemu
narodu, ampak proti fašizmu.

Ta dva vojaka sta pozneje
na sodnem procesu pričala, da
obsojenci niso bili pri akciji,
ampak povsem drugi, ki so
odšli v gozd proti Krimu. Sle-
di so bile vidne še drugo jutro,
ker je tistikrat padla močna

slana. Kljub jasnemu dokazu, od kod so bili napadalci, so Italijani polovili v dneh od 5. do 7. decembra 69 ljudi iz Borovnice, Dola, Bistre in Podgore, jih zašiševali in pretepali, in sicer najprej v gostilni pri Hudobivniku, nato na karabinjerski postaji v Borovnici (kjer jim je skozi straniščno okno ušel poznejši partizan Kože). Nazadnje so jih odpeljali na ljubljansko kvesturo in jih po cele tedne strahovito pretepali ter nekatere za vse življenje pohabili; nato pa so jih v 10-dnevnem procesu od 25. februarja do 7. marca 1942 obsodili 28 na smrt; od teh so jih v Gramozni jami ustrelili 16, ostale pa obsodili na dosmrtno ječo, internacije in konfinacije.

Ta največji sodni proces v »Ljubljanski provinci« proti povsem nedolžnim ljudem je bila samo fašistična komedija, s katero je hotel krvavi fašizem prikriti svojo maščevalnost.

Menim, da bi obsežno gradivo o tem procesu zadostovalo za izdajo posebne brošure. Zato prosim vse udeležence preserskega procesa, da svoje spomine, podatke o ustreljenih, kakršnekoli dokumente in fotografije pošljejo na moj naslov, da vse to uredim in obdelam do 1. decembra letos, ko bo preteklo 20 let, odkar so se pričeli odvijati zgoraj omenjeni dogodki.

Filip Rihar, učitelj,
Novo mesto,
Šmihelska cesta 8

Davča, dne ...

V tretji številki letošnjega »Borca« ste objavili spet nekaj nedokumentiranih fotografij.

Fotografija št. 23 predstavlja del 2. čete 1. bataljona 7. udarne brigade »Franceta Prešerna«, posneta pa je bila dne 2. decembra 1943 v Davči na Gorenjskem pri kmetu »Mravljetu«. Tam je naš 1. bataljon taboril takrat več dni in nadziral okolico. Na sliki niso nazvoči tovariši, ki so bili takrat

v patroljah, stražah in zasedah.

Partizan sredi posnetka, v beli bluzi, je četni komandir Anton Peterca-Miha iz Ljubljane. Na njegovi desni strani stojim jaz, tedaj komisar čete. Poleg komandirja, na njegovi levi strani, stoji partizan Čiro, doma iz Podnarta ali okolice. Na skrajni levi strani je mitraljezec Franc Derganc, doma z Dolenjske.

Spodaj sede od leve proti desni: Moravc, ki je pozneje padel, tovarišica Olga ter Drago, namestnik komandanta bataljona. V tej četi je bil tudi tovariš Marijan Grandovec, ki zdaj živi v Mariboru.

Na fotografiji ga ni, ker je bil ravno takrat v patrolji. Tovariši s klobuki na glavi so novinci.

Fotografija št. 24 predstavlja borce 1. bataljona »Prešernove brigade«. Drugi od leve je Anton Peterca, na skrajni levi je v beli kučmi tovariš »Sovinc«. Fotografija je iz istega časovnega obdobja.

Na sliki št. 18 so borci in oficirji iz 1. ali 3. čete 1. bataljona »Prešernove brigade«, Fantje so povečini Bohinjci.

Vsem tovarišem in tovarišicam, ki so bili takrat z menoj, pošiljam iskrene in tovariške pozdrave.

Franc Srnel-Dušan

Drag spomin

Podpisana Ida Birsa iz Renč št. 398 vam odstopam kopijo fotografije, ki jo hranim kot drag spomin na čase narodno-osvobodilne borbe. Fotografija je bila posneta leta 1944 na Cerkljanskem v Slovenskem Primorju. Na njej so člani Oblastnega komiteja SKOJ za Primorsko. V sredini, s črno titovko na glavi, je Mitja Vošnjak-Jernež, član Glavnega odbora LM za Slovenijo, poleg njega sedi Vida iz Bele krajine, zraven nje (s puško v roki) vidimo Jožeta Smoleta, za njim pa stoji partizan Zvo-

ne. Tovarišica v beli bluzi je Fanika, žena padlega narodnega heroja Darka Marušiča-Blaža, zraven nje stoji Vlado Pohar-Damjan, ob njegovi strani pa neka Zora in poleg nje Sine. Spredaj sedeča sta Borigoj in Tilka. Kakor vidite, mi niso znana vsa prava imena tovarišev in tovarišic na sliki, spominjam pa se njihovih partizanskih imen. Po vojni so se skoraj vsi porazgubili, da se le redko koga vidi.

Tovariške pozdrave

Ida Birsa

Delo in problemi Zveze borcev v ljubljanskem okraju

SREDI aprila je bila v Ljubljani okrajna konferenca ZB ljubljanskega okraja. Iz poročila na tej konferenci povzemamo, da je v ljubljanskem okraju 36.296 članov in članic ZB, organiziranih v 19 občinskih in 239 osnovnih organizacij. Glede na celotno prebivalstvo okraja je članov Zveze borcev kar 9 odstotkov. To kaže, da še vedno niso zajeti v organizacijo vsi državljani, ki imajo za to pogoje.

Med drugim so na okrajni konferenci razpravljali tudi o zdravstvenem stanju članstva, ki postaja iz leta v leto bolj pereče. Zlasti se slabša zdravstveno stanje tistih, ki so med NOB pretrpeli hude telesne napore. Zdravstveni pregledi kažejo, da je popolnoma zdravih le še majhen odstotek članov. Med boleznimi je najbolj razširjen revmatizem, zaradi katerega boleha kar 27 odstotkov članov v okraju. Zaradi živcev je bolnih 18 odstotkov, bolezni srca in ožilja ima 11 odstotkov članov, želodčne in črevesne bolezni 10 odstotkov, pljučne bolezni pa 7 odstotkov. Posebno porazno je zdravstveno stanje med invalidi. Povprečna starost umrlih vojaških vojni invalidov z nad 70 odstotno invalidnostjo znaša samo 44 let.

Posebno vprašanje so tisti tovariši in tovarišice, ki so duševno ali živčno oboleli, ter tisti (sicer redki), ki so padli v alkoholizem. Nedvomno so na porast teh bolezni vplivale tegobe med vojno, posebno še v taboriščih in zaporih. Marsikdo, ki je zdaj prisiljen iskati pomoč v zavodih za zdravljenje duševnih in živčnih bolezni, tega ne bi doživel, če ne bi bil trpel v sovražnih taboriščih in ječah.

Okrajni odbor Zveze borcev je ugotovil, da je med čla-

ni precej od dela izčrpanih, ki nimajo možnosti oditi na letni oddih, ker imajo nizke prejemke. Zato bodo zgradili počitniški dom, kjer bodo taki tovariši in tovarišice preživali svoje dopuste po primernih cenah.

Zaposlitev članov ne pomeni več nekega posebnega vprašanja, razen v nekaterih nerazvitih področjih okraja. Več pa je primerov, ko so nekateri člani zaposleni na neprimernih delovnih mestih. Tako se je zgodilo, da je bil invalid brez ene noge zaposlen v nekem podjetju kot varilec. Kot tak je moral sam prenašati težki varilni aparat po zaslih stopnicah poslopij v gradnji. Na žalost to ni osamljen primer.

V takih primerih bi morale posredovati ne samo organizacije Zveze borcev ali Zveze vojaških vojni invalidov, ampak predvsem inšpekcije dela, sindikalne podružnice ter socialni delavci, pa tudi organi delavskega samoupravljanja. V takih primerih se vsakdo vpraša, kje so v podjetjih tisti nekdani borci, ki so zdaj na vodilnih položajih, pa ne vidijo takih reči. Zveza borcev bi jih morala zaradi takega malomarnega odnosa poklicati na odgovornost in javno ožigostati, ker dopuščajo, da njihovi nekdani tovariši trpijo na neprimernih delovnih mestih.

V okraju je še vedno 1371 članov, ki so nekvalificirani delavci, 1741 pa je polkvalificiranih. Brez dvoma so vmes posamezniki, ki so sami krivi tega, ker se niso resno oprijeli dela, se niso učili in temu podobno. Večina teh ljudi je v nekem oziru neoporečna, pa je vendar ostala brez možnosti, da si pridobi strokovnost. Mnoga podjetja so pravilno

razumela, da ni njihova edina naloga neposredno ustvarjanje dobička, ampak da je bistveni del naše graditve socializma tudi graditev novega človeka, sposobnega proizvajalca in upravljavca. Tako je lepo številno podjetij v ljubljanskem okraju, kjer nimajo niti enega bivšega borca brez kvalifikacije. Marsikje pa se izgovarjajo, da so člani Zveze borcev že stari ljudje, da podjetje ne potrebuje kvalificirane delovne sile, čeprav istočasno omogočajo pridobivanje kvalifikacij mlajšim delavcem.

Redno se šola na področju okrajnega odbora Zveze borcev Ljubljana 721 članov. Pri njih se najpogosteje pojavljajo vprašanja prejemkov med šolanjem. To posebno velja za tiste, ki imajo večje družine.

Preko okrajnega odbora Zveze borcev so prejeli stanovanje od zadnje konference do letošnjega aprila 304 člani, preko zadružne gradnje 251, individualno pa si je zgradilo stanovanje 295 članov. Poleg naštetih so občinski ljudski odbori podelili še 348 stanovanj, podjetja in ustanove pa samo 113. Vrednost vseh za borce zgrajenih in borem podeljenih stanovanj znaša milijardo in 268 milijonov dinarjev.

Tako visoka vsota, v katero pa niso zajeti podatki iz občin Ribnica in Vrhnika, ker ti dve občini nista poslali podatkov, je dokaz, kako skrbi družba za bivše borce in kako se trudi, da bi popravila tisto, kar je zamudila po sili razmer. Toda ti podatki tudi kažejo pomanjkljivosti pri delitvi sredstev. Tako se vidi, da so občine skupaj z okrajem dale neprimerno več sredstev za stanovanja kakor pa podjetja in ustanove. Pri tem pa je znano, da je večina članov zaposlenih. Zanje bi morale poskrbeti ustanove, oziroma podjetja, občine in okraji pa bi morali dati stanovanja samo za borce izven delovne-

ga razmerja. Nekatera podjetja namenoma izključujejo člane Zveze borcev iz seznamov, češ da bodo ti dobili stanovanja pri svoji organizaciji. Druga podjetja se opravičujejo, da morajo dati stanovanja strokovnjakom.

Pri okrajnem odboru Zveze borcev deluje tudi pravna služba, ki je dala od ustanovitve pa do zdaj 566 pravnih nasvetov in 44-krat zastopala posameznike pred sodiščem. Te službe se člani radi poslužujejo.

V okraju je še vedno 1388 otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja. Od tega števila poseja 188 višje in visoke šole, srednje 728 in osemletko 134, 312 pa se jih uči obrti. Zaradi bolezni in drugih objektivnih vzrokov se ne šola 26 otrok. Brez obeh staršev je 72 otrok. Otroci so materialno dokaj dobro preskrbljeni.

Letovanja v počitniških kolonijah za otroke padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja se je leta 1958 udeležilo 563 otrok, leta 1959 že 673, leta 1960 pa 612 otrok. Vse kolonije so bile ob morju. Če kdo zaradi zdravstvenih razlogov ni smel na morje, so mu priskrbeli letovanje v hribih.

Med otroci padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja je 753 članov Ljudske mladine Slovenije, 195 jih je članov SZDL, 101 pa je član Zveze komunistov.

Zdravstveno stanje otrok padlih borcev pa je razmeroma slabo. Kar 176 jih je, ki so slabega zdravja ali pa so doživeli nesrečo, ki jim je zapustila resne posledice. Med njimi so hudo bolni, ki so priklenjeni na posteljo že dlje časa. Nekaj je težkih invalidov in psihično prizadetih. To je še bolj žalostno, ker gre za mlade ljudi. Tudi pri njih je vojna opravila svojo rušilno vlogo. Veliko otrok čuti posledice preganjanja, ki so ga doživeli zaradi staršev. Med njimi je tudi nekaj takih, ki so skupaj s starši ali brez njih v najnežnejši mladosti prišli v taborišča ali ječe.

Razveseljiv pojav pa so šolski uspehi otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja.

Pod vodstvom Sekcije internirancev so se bivši interniranci in interniranke že večkrat organizirano sestali. Na sliki: skupina bivših slovenskih internirank, ki so bile internirane v Ravensbrücku

To si lahko razlagamo samo s povečano skrbjo organizacij, ki takoj intervenirajo, če se uspeh teh otrok poslabša.

V vseh komisijah za priznanje udeležbe v NOB v delovno dobo dela nad 800 ljudi. Do zdaj je prošlo za priznanje nad 15.000 prosilcev. Od zadnje konference so rešili 6871 prošnji. Število rešenih vlog pomeni, da so člani komisij žrtvovali ogromno svojega prostega časa za to delo. Po nekaterih ugotovitvah pa je do zdaj vložilo prošnje za priznanje delovne dobe šele 40 odstotkov članov Zveze borcev.

Sekcija internirancev šteje 10.792 članov. Poglavitna naloga, ki si jo je zastavila, je, zbrati zgodovinsko gradivo o delu in življenju naših ljudi v sovražnih taboriščih. Sekcija je izvedla popis članov, ki je pokazal, da je bilo mnogo taborišč in ječ, ki zanje ni nihče vedel.

Na področju okraja je 168 spomenikov, 192 spomeniških obeležij, 243 spominskih plošč, 83 urejenih in 46 še neurejenih grobišč. Organizacije Zveze borcev bodo morale doseči, da bodo občinski ljudski odbori skrbeli za grobišča, kar so dolžni po zakonu. Najbolj kritično je stanje partizanskih grobišč v občinah Ljubljana-Vič, Domžale, Kočevje in Loška dolina.

Zaradi reševanja drugih, bolj materialnih vprašanj, se pogosto dogaja, da organizacije zanemarjajo zgodovinsko dejavnost. Kljub temu pa nekatere organizacije zgledno skrbijo za to panogo dejavno-

sti. V okraju je zdaj 9 krajevnih zbirk zgodovinskih predmetov, pripravljajo pa še tri. Najtežje vprašanje so prostori in sredstva, pa tudi kadri, ki bi imeli potrebno strokovno znanje in zavest. Nadalje je bilo v okraju od zadnje konference sem 36 občasnih razstav. Obisk razstav in muzejev je dober; zlasti rada jih obiskuje mladina.

Akcija zbiranja in pisanja življenjepisov padlih borcev je zadnja leta nekoliko zastala in jo bo potrebno obnoviti, oziroma dokončati. Velike vrednosti za zgodovino je tudi 15.000 vlog za priznanje dvojne delovne dobe članov Zveze borcev.

Občinski odbori Zveze borcev bi morali imeti tudi sezname posameznih tovarišev in tovarišic, ki so sposobni v šolah pripovedovati mladini o dogodkih med NOB. Pokazalo se je, da je mladina zelo dozvetna za tak način pripovedovanja.

Stotine je takih družin, ki so med NOB vsak trenutek pomagale partizanom. Po osvoboditvi pa so ostale nekje ob robu in se mučile z obnovo porušениh hiš in zapuščenih posestev. Partizani, ki so jim štiri leta nudili vse, so se porazgubili po domovih in službah. Ti ljudje so zelo veseli nekdanjih partizanov, če pridejo k njim. Občinski ljudski odbori bi morali usmerjati člane, naj izkoristijo izlete v partizanske kraje za obisk takih družin, predvsem v hribovskih krajih.

Člani Zveze borcev se politično udeležujejo preko SZDL,

kateri članov je 96 odstotkov. Članov Zveze komunistov je 30 odstotkov. Številni člani Zveze borcev delajo v raznih družbenih in političnih organizacijah, v voljenih organih ljudske oblasti in v organih

družbenega ali delavskega samoupravljanja.

Tudi v ljubljanskem okraju je Zveza borcev od zadnje konference precej napredovala, zlasti v pogledu skrbi za človeka.

PRIPRAVE NA 20. OBLETNICO LJUDSKE REVOLUCIJE

Centralna proslava bo v Ljubljani

PRVOTNO je bilo sklenjeno, da bo centralna proslava 20-letnice vstaje in revolucije v Sloveniji dne 22. julija letos v Žužemberku. Kasneje pa so sklenili, da bo ta proslava v Ljubljani. Pač pa bo v Žužemberku centralna proslava novomeškega okraja, združena z odkritjem spomenika padlim borcem na Cviblju.

Sklep, da bo centralna republiška proslava v Ljubljani, je nastal na podlagi splošne ugotovitve, da se je začela vstaja in revolucija v Ljubljani. V Ljubljani je bila 27. aprila 1941 ustanovljena Oslobojilna fronta slovenskega naroda, v Ljubljani je bilo 22. junija istega leta ustanovljeno Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet, kasnejši Glavni štab NOV in PO Slovenije. Vsa leta vojne je pomenila Ljubljana srce revolucije in nešteto njenih prebivalcev se je bojevalo bodisi doma v mestu ali v NOV, nešteto jih je padlo, nešteto umrlo v internacijah in zaporih. Ljubljana je bila simbol neuklonljivo-

sti in borbenosti, ki je ni moglo streti nobeno nasilje.

Proslava bo na novem Trgu revolucije, ki bo nastal pred novo zgradbo Ljudske skupščine LRS, na prostoru med Veselovo, Šubičevo ter Valvasorjevo ulico. Do tedaj bodo porušili zid okoli nekdanjega nunskega vrta.

Proslava se bo začela na večer pred Dnevom vstaje, to je 21. julija, ob 20. uri. Do takrat bodo avtobusi in vlaki iz vse Slovenije pripeljali udeležence, katerih bo približno 150.000. Na proslavi bo govoril eden izmed vodilnih tovarišev. Sodelovali bodo pevski zbori, recitatorji, godbe itd.

Po končani proslavi bodo po Ljubljani številne športne in kulturne prireditve. Tam, kjer je stari velesajem, pa vse do podnožja Rožnika in začetka parka Tivoli bo urejen zabavišni prostor s številnimi plesišči, stojnicami za hrano in pijačo.

Ob štirih zjutraj 22. julija bodo začeli vlaki in avtobusi spet razvažati udeležence v domače kraje.

Kako bodo proslavili 20-letnico revolucije v okraju Murska Sobota

NA VEČER pred 4. julijem nameravajo v soboški občini prirediti taborjenje pionirjev, obveznikov predvojaške vzgoje, članov Zveze borcev in Združenja rezervnih oficirjev. Le-ti bodo taborili na Vaneči, kjer je bil oktobra 1944 spopad med madžarskimi fašisti in partizani.

Tedaj sta padla narodni heroj Dane Šumenjak-Miran ter njegov tovariš Alojz Kosi, prvoborec Stane Červič-Bojan pa je bil hudo ranjen. Ob tabornem ognju bodo udeleženci NOB pripovedovali svoje doživljaje iz vojne. Sledila bodo tekmovanja v streljanju, patrolnih tekih in ostalih vojaških disciplinah.

Pred 4. julijem bodo nekateri udeleženci NOB odšli po šolah in večjih podjetjih, kjer bodo predavali o pomenu 20-letnice vstaje in revolucije.

Za 22. julij se bodo ob Muri srečali bivši borci in aktivisti, ki so med vojno delovali na obeh straneh te reke. Povabili bodo tudi tiste borce in aktiviste, ki zdaj žive po drugih krajih, med NOB pa so se bojevali in delovali v Pomurju.

Dne 17. oktobra bodo v okviru praznovanja občinskega praznika v Murski Soboti odkrili dve spominski plošči: prvo v spomin na znanega političnega aktivista z levega brega, Ludvika Rogana, drugo pa predvojnemu revolucionarju Aliju Kardošu. Muzej NO v Murski Soboti bo priredil razstavo, sestali se bodo interneranci in deportiranci iz raznih taborišč in zaporov. Odlikovancem bodo na svečan način podelili odlikovanja za zasluge med NOB.

V občini Gornja Radgona in v okoliških vaseh bodo za 4. in 22. julij svečane akademije. Zveza borcev in Združenje rezervnih oficirjev nameravata organizirati več partizanskih patrolj in obiskati partizanske družine. Poleti bodo odprli tudi razstavo muzeja NOB iz Ljutomer in muzejsko zbirko iz Gornje Radgone v zdravilišču Slatina-Radenci.

Radgonska občina ima svoj občinski praznik v spomin na odhod prvih dveh domačinov k partizanom. To sta bila Franček Pintarič-Švaba in Jakob Vreča-Tomiks, ki sta šla na Pohorje 15. oktobra 1941. Dne 15. oktobra 1961 pa bodo odkrili spomenik padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja na glavnem trgu v Radgoni. Zanj že več let zbirajo sredstva, stal bo pa blizu 5 milijonov dinarjev. Na Kapeli, blizu Slatine-Radencev pa bodo odkrili spominsko ploščo, ker je bilo tam med NOB več važnejših dogodkov.

V lendavski občini bodo imeli osrednjo proslavo v Mali Polani pri Prševem mlinu, kjer je bil ustanovljen prvi odbor OF v tej občini. Priredili bodo tudi izlet v Strehovske gorice, kjer je bila februarja 1945 ustanovljena 1. prek-

murska četa. Obiskali bodo tudi več partizanskih družin. Na grob narodnega heroja Štefana Kovača v Nedelici bodo položili vence. Dan borca, 4. julij, pa bodo proslavili skupaj z »belimi rudarji«, kjer je dan prej rudarski praznik.

Člani Zveze borcev iz občine Beltinci bodo obiskali vas Trnje. Tam so se pri Hancovih leta 1941 zbirali prekmurski aktivisti pod vodstvom narodnega heroja Štefana Kovača. Člani se bodo udeležili tudi sestanka aktivistov in partizanov ob Muri.

V občini Petrovci-Šalovci bodo obiskali enote obmejnih

straž, društva in organizacije pa bodo tekmovale v športnih panogah. Odkrili bodo tudi spominsko ploščo aktivistu Mirku Bagariju.

V ljutomerski občini se bodo udeležili sestanka ob Muri in priredili več akademij. Množične organizacije bodo položile vence na grobove talcev v Cezanjevcih, Bučkovcih in na Muri. Razpravljali so tudi o tem, da bi postavili spomenik trem padlim narodnim herojem iz Prlekije. Namesto spomenika bodo pa najbrž začeli graditi Dom zveze borcev, ki ga bodo posvetili tem trem narodnim herojem. J. J.

Izobraževanje borcev v TAM in MTT

TAKOJ po ustanovitvi Dopisne šole za bivše borce precej organizacij Zveze borcev ni dojele pomembnosti te oblike poklicne rehabilitacije naših ljudi. Zato je bila v začetku akcije za strokovno izpopolnjevanje bivših borcev kaj pogosto edina oblika dela v tej smeri kampanja preko tiska in zborovanj, naj se člani vpisujejo v Dopisno šolo.

Od tistega časa nas loči že več let. Medtem se je Dopisna šola močno razširila in izpolnila svoje oblike dela. Pa tudi organizacije Zveze borcev in člani sami so začeli drugače pojmovati potrebo po izobraževanju. Pojavile so se nove oblike pri usmerjanju ljudi v šole in tečaje. Tako zadnje čase skoraj v vseh organizacijah Zveze borcev pišejo posebne sezname vseh članov, ki nimajo dovolj šolske in strokovne izobrazbe. Kjer so v tovarnah aktivni Zveze borcev, vodijo evidenco nad izobrazbo članov med delavci in uslužbenci. Posebna oblika dela pa so razgovori vodilnih tovarišev s posamezniki, pa tudi obiski predstavnikov Dopisne šole pri članih Zveze borcev v tovarnah in podjetjih.

Tako je direktor Dopisne šole za bivše borce obiskal Tovarno avtomobilov Maribor

in Mariborsko tekstilno tovarno. Vsaka obeh tovarn ima posebne pogoje dela in svojstveno strukturo zaposlenih.

V TAM je naprimer večina zaposlenih kvalificiranih. Avtomatizacija, ki bo čez nekaj let že postala nujnost, zahteva kot pripravo nadaljnje povečanje kvalifikacije zaposlenih.

Značilno je za ljudi, ki pridejo v poštev za šolanje, da so nekako boječi in preveč skromni. Zato je osnovna naloga tako Zveze borcev kot tudi Dopisne šole, najprej razbiti to nezaupanje v lastne sile. To nezaupanje je v glavnem posledica vtisov iz mladosti in dokaj verbalnega poka, ki je vladal po naših strokovnih in drugih šolah desetletja.

Velikega pomena je, da se ljudje takoj ter na očigleden in primeren način seznanijo v grobih črtah in v glavnem z učno snovjo. Le tedaj jim bo splahnelo nezaupanje v lastne sile, ker bodo spoznali »da hudič ni tako strašen, kakor ga slikajo«, oziroma da učna snov ni nekaj tako težkega, kar bi bilo nemogoče za njihove umske zmogljivosti. Posebno to velja za srednjo tehnično šolo, ki jo bo organizirala Dopisna šola. Za zdaj je sicer ta šola šele v fazi priprave, znano pa je, da bo imela strojni, lesni, kemični in elek-

trotehnični oddelek. Za delavce, ki so zaposleni v TAM, sta zlasti važna strojni in elektrotehnični oddelek. Za kvalificirane in visokokvalificirane delavce bo srednja tehnična šola pomenila samo nadaljevanje njihovega izpopolnjevanja in bo dala odlične strokovnjake, mnogo boljše od tistih, ki nimajo nobene prakse.

Zato je tudi razumljivo, da so se skoraj vsi navzoči, ki jih je bilo pri predavanju blizu 100, odločili za vpis v enega izmed oddelkov srednje tehnične šole pri Dopisni šoli. V srednjo ekonomsko pa se bodo vpisovali predvsem tisti, ki so vpisali predvsem tisti, ki so zdaj zaposleni v upravi.

Drugače je v MTT. Evidenca je pokazala, da je v tovarni med približno 4000 delavci samo 101 član Zveze borcev. Večino kolektiva so ženske, dosti je tudi mladine. Mnogo pa je med to mladino otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja.

Svojčas so v tovarni izvedli med člani Zveze borcev anketo, kdo se želi izobraževati in v kakšnih šolah. Ta anketa je dala precej medle rezultate, saj je precej članov izjavilo, da so zadovoljni. Izgovarjali so se, da so za šolo že prestari, da že imajo kvalifikacije in podobno. Evidenca pa je pokazala, da je med 101 članom Zveze borcev v tovarni kar 40 polkvalificiranih in nekvalificiranih. Med njimi so tovariši, rojeni leta 1928 in 1929...

S tem v zvezi se pojavlja tudi vprašanje otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja, pa tudi otrok še živčih ali po vojni umrlih članov Zveze borcev, ki so postali polnoletni takoj po končani vojni. Če je bilo tedaj na razpolago malo delovnih mest in če je bilo takrat dovolj, da je nekdo dobil delo v tovarni, je to zdaj že odločno premalo. Med temi nekdanjimi otroki padlih borcev je nekaj takih, ki so nekvalificirani delavci in imajo samo po 4 razrede osnovne šole. Te tovariše in tovarišice bo treba zajeti s tečaji in šolami ter jim omogočiti, da postanejo vsaj kvalificirani delavci in delavke.

M. P.

PRAVNA POSVETOVALNICA

DVOJNO ŠTETJE VOJNIH LET

Vprašanje: Od leta 1941 do spomladi 1943 ste bili v enotah NOV, potem pa ste bili kurir pri terenskih organizacijah. Odlikovani ste in imate vse dokumente o parti-zanskih letih. Zdaj pa bi radi vedeli, kako in na temelju katerih predpisov lahko zahtevate, da se vam vojna leta priznajo v delovno dobo.

Odgovor: Zakon o javnih usluž-bencih (Uradni list FLRJ št. 53 iz leta 1957) določa v čl. 195, da se v službena leta za napredovanje šteje tudi čas, ki se prizna kot posebna delovna doba za pokojnino po čl. 29 do 40 Zakona o pokojninskem zavarovanju. Zakon o javnih uslužbencih se torej sklicuje na zadevna določila zakona o pokojninskem zavarovanju. Ta zakon pa med drugim pravi v čl. 31, da se v pokojninsko dobo šteje dvojno čas, ki ga je zavarovanec prebil v narodnoosvobodilni vojni, pri aktivnem in organiziranem delu v narodnoosvobodilni borbi, v zaporih, taboriščih itd.

Za uveljavljanje delovne dobe se morate obrniti na občino, kjer obstoji posebna komisija za priznavanje delovne dobe. Napravite torej vlogo na to komisijo in priložite potrebna dokazila, komisija pa bo potem izdala odločbo o priznanju in štetju vojnih let.

POLNA ZAPOSILITEV IN POLOVIČNA POKOJNINA

Vprašanje: Kot borec NOV sem bil upokojen na podlagi odločbe posebne zvezne komisije, ker nisem izpolnjeval splošnih pogojev za upokojitev. Ker se mi je sedaj zdravstveno stanje izboljšalo, bi rad vedel, ali imam pravico kot upokojenec po čl. 73 zakona o pokojninskem zavarovanju, da se mi prizna polovica pokojnine, če se ponovno zaposlim. Rečeno je bilo, da bo novi zakon o pokojninskem zavarovanju prinesel to spremembo, pa bi rad vedel, ali je to res.

Odgovor: Novi spremenjeni predpisi zakona o pokojninskem zavarovanju so res razširili krog tistih upokojencev, ki jim v primeru polne zaposlitve pripada pravica do pokojnine v polovič-

nem znesku. Medtem ko so imeli to pravico doslej le tisti upokojenci, ki so si pridobili pravico do pokojnine z izpolnitvijo splošnih pogojev, ter udeleženci pred 8. IX. 1943, ki so si pridobili pravico do pokojnine ne glede na starost, toda na temelju polne pokojninske dobe, novi predpisi razširjajo krog teh oseb. V primeru polne zaposlitve pripada poleg redne plače tudi polovica pokojnine tistim udeležencem NOB, ki so si pridobili pravico do pokojnine po določbah 1. odstavka t. 1. čl. 73 zakona o pokojninskem zavarovanju. (Zavarovanec, udeleženec narodnoosvobodilne vojne, ki je stopil v NOV pred 8. IX. 1943, ima pravico do pokojnine, in sicer: zavarovanec, ko dopolni 55 let starosti, in zavarovanka, ko dopolni 50 let, ako imata najmanj 15 let pokojninske dobe in od te najmanj 10 let delovne dobe). Se vedno torej nimajo pravice do polovične pokojnine v primeru polne zaposlitve tisti upokojenci, ki so si pridobili izjemno pravico do pokojnine po drugem odstavku čl. 73 kot udeleženci NOV pred 8. IX. 1943, kakor tudi ne tisti upokojenci, ki jim je Izvršni svet priznal izjemno pokojnino po določbah čl. 80 zakona o pokojninskem zavarovanju.

Glede na to vam po spremenjenih predpisih zakona o pokojninskem zavarovanju ne pripada polovica pokojnine v primeru ponovne zaposlitve, če niste morda medtem izpolnili že drugih pogojev za priznanje redne pokojnine.

PRENEHANJE DELOVNEGA RAZMERJA IN ODPOVED STANOVANJA

Vprašanje: Pri nekem podjetju ste bili zaposleni kot kurir. Vaše podjetje pa se je združilo z drugim sorodnim podjetjem, ki je prevzelo vse uslužbence in delavce, med njimi tudi vas. Pri prejšnjem podjetju ste kot borec NOB, invalid in skrbnik tričlan-ske družine dobili dvosobno stanovanje v stavbi, ki jo je zgradilo vaše podjetje. Pri novem podjetju, s katerim se je vaše podjetje združilo, pa so že imeli kurirja in ta-

ko ni bilo dela za vas, ki ste sicer po poklicu izučeni zidar, pa tega poklica zaradi invalidnosti ne morete opravljati. Zato so vas sicer obdržali v službi, vendar vam je direktor sam priskrbel zaposlitev pri drugem podjetju, kjer ste še zdaj. Zdaj vam je stanovanje odpovedano, češ da s podjetjem, ki upravlja stavbo, niste več v delovnem razmerju, da ste šli sami proč in da se morate zato izseliti. Ne veste sicer, kako bo razsodilo sodišče, vendar bi radi vedeli, ali vam je podjetje, ki upravlja stavbo, v kateri stanujete, upravičeno odpovedati, ne da vam prej priskrbi drugo stanovanje?

Odgovor: Zakon o stanovanjskih razmerjih natančno določa, da je mogoče tistemu, ki je dobil stanovanje glede na svoje delovno razmerje, stanovanje odpovedati, kadar preneha delovno razmerje po lastni odpovedi ali disciplinski sodbi. V takem primeru je treba tistemu, kateremu se odpoveduje, priskrbeti le najpotrebnejše prostore, n. pr. kletne in druge podobne zasilne prostore. Če je dejansko stanje tako, kot ste ga opisali, če ste zaradi združitve podjetij postali tako rekoč odveč v novem podjetju in vam je direktor sam priskrbel novo službo, kamor ste tako rekoč prešli po sporazumu vseh prizadetih, menimo, da vam ni mogoče odpovedati stanovanja tako, da bi vam dali le najnujnejše stanovanjske prostore, temveč drugo primerno stanovanje. Najnujnejši stanovanjski prostori bi vam šli, če bi službo sami odpovedali ali samovoljno zapustili.

VOJAŠKI ROK PARTIZANSKIH OTROK

Vprašanje: Ali so kaki predpisi, ki omogočajo krajši vojaški rok otrokom partizanskih borcev?

Odgovor: Samo zato, ker so otroci nekdanjih partizanov, vojaški obvezniki, otroci borcev, nimajo nobenih posebnih ugodnosti in tudi ne pravice do krajšega vojaškega roka. Tudi zanje veljajo za krajši rok splošni pogoji: če so edini vzdrževalci družine in če izpolnjujejo pogoje glede premoženjskega stanja. Drugih ugodnosti glede odsluženja kadra partizanski otroci nimajo. Imajo pa prednost za sprejem v vojaške šole.

K

RATKE **NOVICE**

● **SKOPJE** — V okviru proslav 20-letnice revolucije so na skopskem pokopališču v Butelju odkrili spominsko grobnico makedonskim Židom, pobitim med zadnjo vojno. Dne 12. marca 1943 so fašisti zbrali v Skopju vse Žide iz Makedonije in jih poslali v taborišče Treblinka. Od 7144 deportiranih Židov se iz taborišča ni vrnil nihče.

● **TRST** — V noči med 9. in 10. marcem so »neznani storilci«, ki so vsekakor po prepričanju fašisti, izruvali na pokopališču padlih in pobitih pripadnikov odporiškega gibanja na gradu pri Sv. Justu kakih petnajst spominskih kamnov z grobov padlih borcev. Policija je takoj po prvi preiskavi kamne postavila nazaj, pripadniki protifašističnih organizacij pa so položili na znova postavljene kamne šopke cvetja.

● **TALLIN** — V glavnem mestu sovjetske republike Estonije so obsodili na smrt tri pripadnike nemških okupacijskih sil, po narodnosti Estonci, ki so med zadnjo vojno ukazali pobiti nad 125 tisoč Židov in Ciganov. Eden obtoženih je v emigraciji v Veliki Britaniji, ki ga pa ni hotela izročiti sovjetskim oblastem.

● **TRST** — V nedeljo 9. aprila je bila v Trstu velika proslava in žalna svečanost na Opčinah, na krajih, kjer so nacisti po atentatu na nemški vojaški kino postrelili 71 talcev. Proslavo sta organizirala Društvo bivših političnih priganjancev in Zveza partizanov.

● **NOVO MESTO** — Na dvorišču novomeškega sodišča se je dne 19. marca zbralo več kakor 1500 bivših zapornikov, internirancev in deportirancev. Na poslopju okrajnega sodišča so namreč odkrili spominsko ploščo v spomin na tiste, ki so jih okupatorji zaprli v to poslopje in ki so šli odtod na pot, s katere se niso več vrnili.

● **KRANJ** — Dne 20. marca so ustanovili Muzej revolucije v Kranju namesto dosedanjega Oddelka NOB Pokrajinskega muzeja za Gorenjsko. Razen stalne in občasne razstave bo muzej izdal tudi publikacije.

● **ZAGORJE** — Člani LMS, zaposleni v Industriji gradbenega materiala in v podjetju »Varnost«, so za alžirske otroke darovali polovico enodnevnega zaslužka. Tako so samo v Industriji gradbenega materiala zbrali 78.000 dinarjev.

● **RIM** — Delegacija ANPI (Zveze italijanskih partizanov) je pod vodstvom poslanca Arriga Boldrinija obiskala predsednikačasne alžirske vlade Ferhata Abbasa v Tunisu.

● **BEOGRAD** — Konec marca je skupina jugoslovanskih zgodovinarjev odpotovala na drugi mednarodni kongres zgodovinarjev, ki proučujejo in znanstveno obdelujejo odporiškega gibanja. Kongres je bil v Milanu. Udeležilo se ga je 2000 delegatov iz 22 držav.

● **BRUXELES** — Belgijska vlada je izdala odlok o odstranitvi spomenika belgijskim rodoljubom, ki so jih Nemci leta 1941 postrelili v Arendocku. Istočasno pa je vlada dovolila zahodnonemški vladi, da si lahko zgradi vojaško oporišče v Arendocku. Tja bodo pošiljali zahodnonemške vojake na vaje. Pred prihodom teh »gostov« je treba namreč odstraniti vse, kar bi jih motilo ... Žalostno, a resnično ...

● **BILEČA** — Ob četrti obletnici smrti Moše Pijade je bilo v Bileči veliko zborovanje v spomin na koncentracijsko taborišče, ki je bilo v tem mestu tik pred zadnjo vojno. Ob tej priložnosti so odkrili v nekdanjem taborišču spominske doprsne kipe narodnih herojev Moše Pijade, Ivana Milutinovića in Iva Ribarja-Lole. Odkrili so tudi razstavo slik nekdanjih zapornikov-slikarjev o taborišču v Bileči. Razstavili so dela Moše Pijade, Bore Baruha in Djordja Andrejevića-Kuna.

● **ŠKOFJA LOKA** — Sredi marca so pionirji škofjeloške osnovne šole in gimnazije odšli v Presnico za Lubnikom, kjer je pred 17 leti padel sekretar rajonskega komiteja KPS Peter Kavčič-Jegorov. Proslave so se udeležili tudi bivši borci, ki so bili med vojno v okolici Škofje Loke in na Lubniku.

● **LJUBLJANA** — V spomin na 20. obletnico sovražnega napada na Jugoslavijo so ljubljanski pionirji dne 6. aprila začeli pogozdovno akcijo »Ob žici okupirane Ljubljane«. Po trasi tega znanega

partizanskega pohoda so v štirih dneh zasadili 800 sadik, jeseni pa jih bodo še 1700. Prevladovali bodo topoli in lipe, bo pa tudi nekaj teraukarije, taksonije, omorike, breze in platane. Tam, kjer prevladujejo listavci, bodo sadili iglavce in obratno. Drevesca je dala Mestna vrtnarija, nekaj pa so jih dobili iz Mengša in Volčjega potoka. Pred akcijo je ekipa JLA z detektorji preiskala vse področje, da ne bi bilo pri kopanju jam nesreč z razstrelivom.

● **NOVA GORICA** — Dne 18. marca so v Novi Gorici odprli invalidski dom, katerega vrednost znaša blizu 20 milijonov dinarjev. V njem je 6 stanovanj za družine invalidov, v pritličju pa so prostori za okrajni in občinski odbor ZVVI ter za krajevno organizacijo.

● **BITOLA** — Ob 18. obletnici deportiranja Židov iz Makedonije v nacistična taborišča smrti so 11. marca v Bitoli odkrili spominski doprsni kip narodnemu heroju Estreji Ovadiji, ki je poletel 1944 padla na Kajmakčalanu kot komisar bataljona. Svečanosti so se udeležili tudi zastopniki Zveze židovskih občin Jugoslavije in izraelskega poslaništva v Beogradu.

● **BERLIN** — Blizu ceste Schwerin-Krivitz so odkrili novo množično grobišče vojnih ujetnikov. Komisija je ugotovila, da je tamkaj pokopanih najmanj 500 ljudi, ki so jih pomorili nacisti med II. svetovno vojno. Nacisti so nad grobiščem posadili drevesa, da bi zakrili sledove. Sodijo, da gre za ujetnike iz taborišča Stalag II-E, ki je bilo v Schwerinu. Tja so pošiljali ujetnike iz vojnega okrožja II, katero je obsegalo Mecklenburg in Pomeranijo, če so se kaj pregrešili. Ujetniki so bili iz SZ, Jugoslavije, Poljske in Francije. Poveljnik taborišča je bil Pessier, ki živi zdaj v Zahodni Nemčiji.

● **ANSBACH** — Bivšega poveljnika koncentracijskega taborišča v Gussenu, Karla Chmielewskega, so zaradi 282 dokazanih ubojev obsodili na dosmrtno ječo. Proces je trajal dva meseca. Ko je bil Chmielewski poveljnik taborišča, je tamkaj umrlo nad 12.000 jetnikov.

● **NOVO MESTO** — Delavci, ki so prve dni aprila obnavljali železniško progo Ljubljana-Zagreb, so blizu postaje Videm-Krško našli pod pragi sedem min. Zakopane so bile pol metra globoko; ostale so iz II. svetovne vojne.

Slike o Wehrmachtu

V zadnjih številkah »Borca« ste si v rubriki »Izza kulis druge svetovne vojne« lahko ogledali več slik o nacistični vojski in njenem osvajačnem pohodu. V 3. številki je bil objavljen celo posnetek originalnega nemškega načrta za napad na Jugoslavijo. Kako je uredništvo »Borca« prišlo do tega slikovnega gradiva?

Bilo je dne 21. januarja 1945 na položaju pri Malih Laščah nad Dvorom. Kolona domobrancev in pripadnikov 14. SS policijskega bataljona, ki se je nekaj prej pripeljal z vlakom iz Kranja v Velike Lašče ter odtod krenil v Suho krajino, je napadla štaba 15. in 18. divizije v Malih Laščah. Pri štabu divizij sta bila Jurišni bataljon 15. divizije in četa Jurišnega bataljona 18. divizije. Ko so začele v vas leteti granate in ko so se Nemci in domobranci (bilo jih je dva bataljona, toda že močno zdesetkana), so pripadniki obeh Jurišnih bataljonov napravili protinapad. Pridružili so se jim tudi kurirji in drugi borci ter oficirji, ki so bili slučajno zraven. Z združenimi močmi so v boju prsi ob prsi vrgli sovražnika z roba vasi nazaj v hosto in na hrib Primož. V hudem mrazu in snežnem meteu se je razvil ogorčen spopad, ki se je nazadnje spremenil v strahovit nemško-domobranski poraz. Pri tem je padel tudi komandant kolone, nemški kapitan in poveljnik SS policijskega bataljona, član SD (Varnostna služba) Schumacher. Pripadniki Jurišnega bataljona 15. divizije so zaplenili njegovo torbo z vsemi dokumenti in zemljevidi. Schumacher je bil veteran Hitlerjugenda in nosilec petih visokih odlikovanj. Še posmrtno

je bil odlikovan s srebrno »kolajno za boj proti boljševizmu« in kakšen mesec kasneje slovesno pokopan v Kranju. Pogreba se je udeležil sam Rösener, ki je Schumacherja imenoval »ustanovitelj Slovenskega domobranstva«.

Ko so tistega mrzlega januarskega dne bežali domobranci in njihovi nemški go-

spodarji, pripadniki 14. SS polka, po zasneženi gazi iz Lašč proti Gradencu, je komu najbrž postal nahrbtnik pretežak. Mogoče se mu je tudi razvezal. Skratka, ko so naši borci za petami bežečega sovražnika drveli proti hribu nad Laščami, je tovariš M. P., pripadnik Jurišnega bataljona 15. divizije, našel v snegu zraven gazi neko knjigo. Pobral jo je in stisnil pod bluzo. Kasneje, ko se je bataljon zbral, je ugotovil, da je to nemška propagandna izdaja »Wehrmacht«, ki opisuje boje nemške vojske leta 1940 in 1941. Knjiga je bila last »Policijske poljske knjižnice«.

Najditelj je knjigo pustil pri neki hiši v Podhosti, kjer je imel znanec. Leta 1952, ko je bila proslava v Dolenjskih Toplicah, je šel tiste ljudi obiskat in so mu izročili knjigo... M.

Čudno, a resnično

KURIR Maks je živel na kurirski postaji sredi gosto zaraščenih rožkih gozdov. Vsako noč je moral prehoditi dolgo pot do naslednje postaje, ne glede na vremenske razmere. Slaba obleka in še slabši čevlji pa so Maksu delali hude težave. Posebno čevlji, ki so mu bili skoraj za dve številki preveliki; in oba čevlja sta bila leva. Čevlji so ga ožulili do kosti in noge so ga pekle, vso pot na zvezo je šepal. Le takrat, kadar je moral čez železnico, kjer so bili na gosto posejani italijanski bunkerji, ni čutil žuljev.

Nekega večera je Maks srečal Pepeta iz Cankarjeve brigade, ki se je pravkar vračala iz rekvizicije. Potožil mu je svoje gorje zaradi prevelikih čevljev in ožuljenih nog in ga poprosil, če je morda na rekviziciji dobil kakšno »žavbo« za žulje.

Pepe ne bi bil Pepe, če ne bi nesrečnežu ustregel. Rekel je: »To pa to, kar se tiče sanitete, imam vedno kaj pri rokah. Ko sem bil še bolničar, sem imel s seboj vsakovrstna mazila za ožuljene fante. Tudi

zate se bo kaj našlo.« Pobrskal je po nahrbtniku in v temi izvlekel iz njega okroglo škatlico ter jo dal Maksu. Ta se je zahvalil za pomoč, se poslovil od Pepeta in mahnila sta jo vsak na svojo stran.

Ko je Maks prišel do železnice pri Uršnih selih, je sedel v grm in poslušal, kako gre mimo italijanska patrolja. Medtem ko je čakal, si je v temi sezul čevlje in si s podarjeno »žavbo« temeljito namazal žulje. Bolečine so začele popuščati in ko se je zjutraj vračal, sploh ni več čutil žuljev.

Prišel je na postajo in si sezul čevlje. Kar ostrmel je: noge je imel popolnoma črne. Toda bolečine so prenehale in več Maksa ni zanimalo.

Nekoč je spet srečal Pepeta in se mu lepo zahvalil za učinkovito mazilo. Pepe pa je bil zaradi zahvale zelo prese-nečen. Prav tako presenečeno mu Maksu je povedal, da se je bil takrat zmotil in mu v temi dal iz nahrbtnika namesto mazila črno pasto za čevlje...

Ludvik Kukavica

32

IŠČEMO PODATKE

Objavljamo nekaj posnetkov iz zbirke nedokumentarnih fotografij Muzeja narodne osvoboditve. V pripravi za tisk je namreč nova knjiga Zbornika fotografij, ki bo zajel obdobje od jeseni 1942 do jeseni 1943. Za objavljene posnetke ima muzej pomanjkljive podatke. Prosimo bralce, da nam posredujejo o fotografijah katerikoli podatek, predvsem pa ime enote ali organizacije, čas, kraj, imena oseb in njihove tedanje funkcije, kdo je fotografiral itd. Podatke pošljite na Uredništvo »Borca« ali na Muzej narodne osvoboditve pri Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja, Celovška cesta 23, Ljubljana.

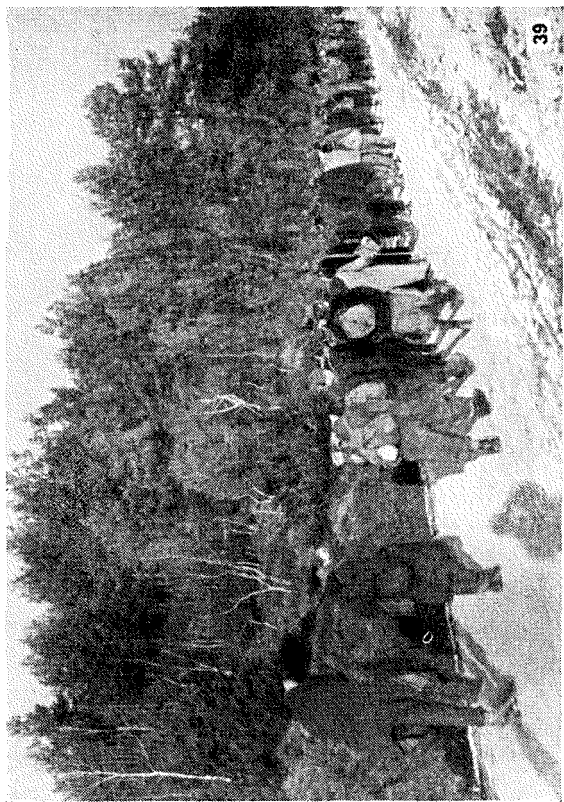
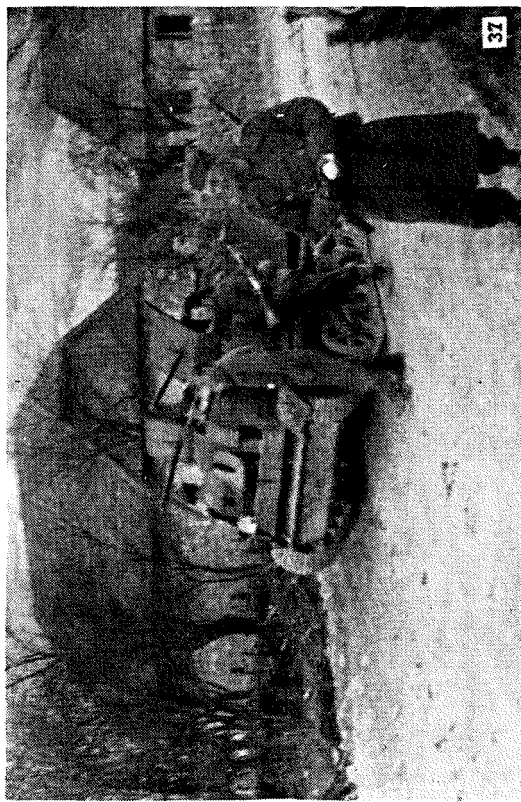
33

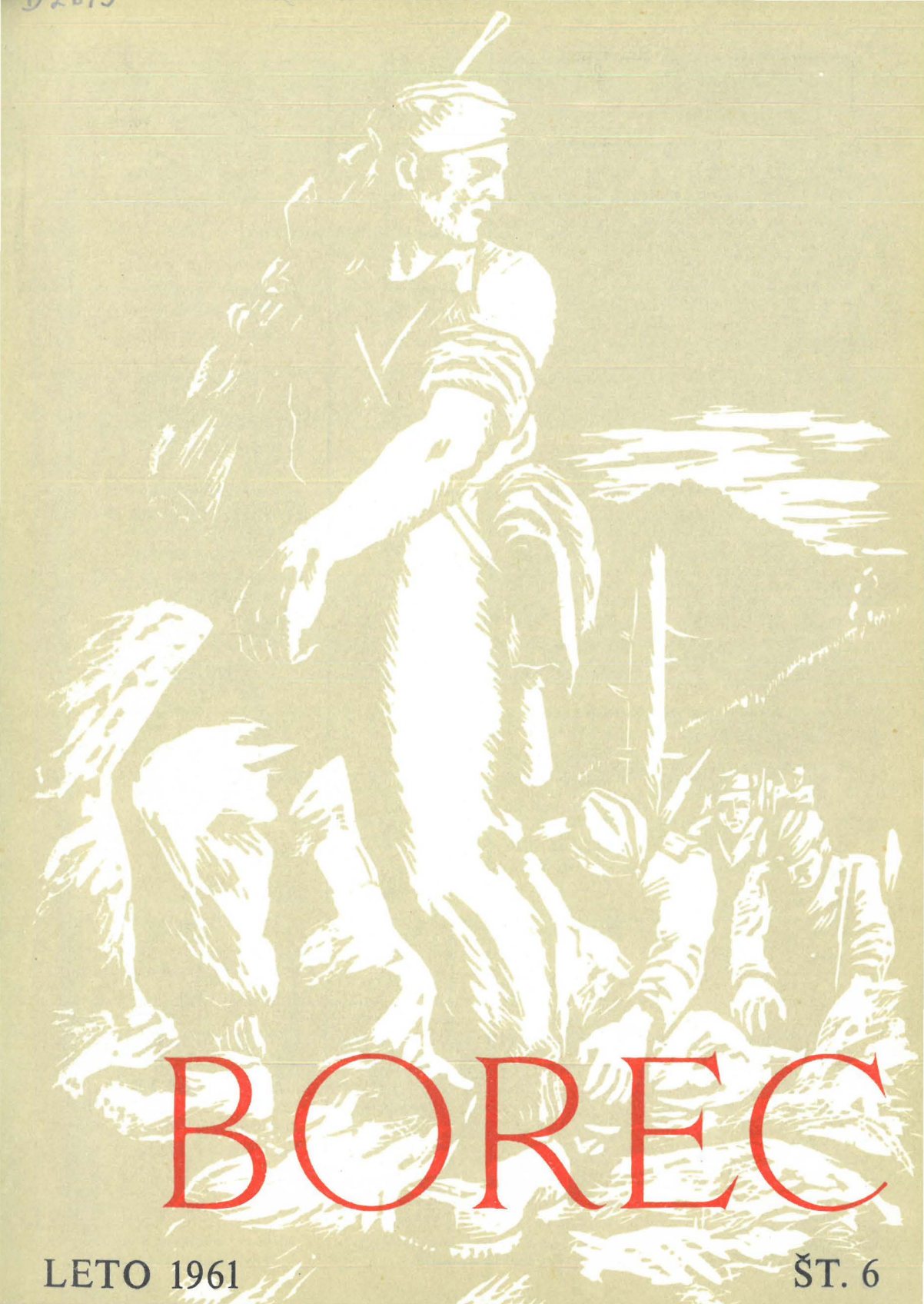

34

35

BOREC

LETO 1961

ŠT. 6

B O R E C

VSEBINA 6. ŠTEVILKE

Osvobodilna fronta je bila rezultat pravilne politike Komunistične partije (Miha Marinko)	305
Tovariš Tito Svetovni federaciji bivših borcev	310
Iz spominov na 1941. leto: Država v državi (Tone Fajfar)	311
Spomini na prvo partizansko leto (Aleš Bebler)	314
Razvoj OF v »Ljubljanski pokrajini« 1941 (Janez Kramar)	317
Prisega pod Malim Gregorjevcem (Ivan Križnar st.)	320
Spomin (Ivan Minatti)	320
Generali brez vojske (Slobodan Bosiljčič)	321
Zivljenje je dobilo novo vsebino (Kristl Ribnikar-Feliks)	323
Bila sem le ena mnogih ljubljanskih žena (Rozalija Miklošič)	325
Talce ženejo (Karel Grabeljšek-Gaber)	327
Strelj ob žici (Mile Pavlin)	329
»Kraj spomina in opomina v Sachsenhausenu	332
Pomilostitev (Ante Kesič, prevedel J. Z.)	333
Pismo na svili (Slobodan Berberski, prevedel J. Z.)	336
Na cesti groze in upanja (F. Setinec)	338
Svidenje (Ivan Minatti)	340
Primorski Turjak (Alojz Ravbar)	340
SKOZI MUZEJE REVOLUCIJE	
Baza 20 (M. P.)	343
Dve zgodovinski hiši na Dedinju (M. P.)	344
IZZA KULIS II. SVETOVNE VOJNE	
Prevara, ki je Stalin ni pričakoval (Winston Churchill, prevedel L. V.)	346
ODMEVI IZ MEDNARODNE ARENE	
Kubanska lekcija (Jože Šircelj)	349
Intervencije ZDA v Latinski Ameriki	352
Brezposelnost Made in USA (Jože Šircelj)	353
»El Moudjahid« o darilu jugoslovanskih otrok	353
DROBNE ZANIMIVOSTI	354
NOVOSTI NA KNJIŽNEM TRGU	
Vojo Terić: Sedem borcev (Slavko Rupel)	354
Ivan Hariš: Diverzant (Milko Stolf)	355
Vladimir Pavšič-Bor: Kritika (Slavko Rupel)	355
FILMI, KI NAS ZANIMAJO	
Prva in druga svetovna vojna na filmskem platnu (Milko Stolf)	356
PISEJO NAM	
Na fotografiji sem spoznal stare znance s Primorskega (Ciril Kokošar)	357
Penicilin (Alojz Gunde)	357
Podatki o fotografiji (Jože Ceklin)	357
ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV	
Pred IV. kongresom Zveze borcev NOV Jugoslavije (Jože Bertonec-Marijan)	358
Razprava o ustanovitvi enotne organizacije borcev	359
Posvetovanje o izobraževanju (M. P.)	360
Išel je »Kurirček«	360
Rezervni oficirji in podoficirji ob 20-letnici vstaje (Stanko Petelin-Vojko)	362
PRAVNA POSVETOVALNICA	363
KRATEKE NOVICE	365
NENAVADNE ZGODBE	
Partizani v eni, Nemci v drugi sobi (Janko Rot)	366
Zgodba voznika Jureta (Franc Perko)	366
»Sram te bodi« (H. R.)	366
ISČEMO PODATKE	367

Revija »Borec« izhaja mesečno. Izdaja jo Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije — Zavod »Borec«, Ljubljana, Titova 17, direktor Milan Škerlavaj-Petrač. — Revijo urejuje uredniški odbor: Mitja Ribičič, Tone Fajfar, Milan Škerlavaj-Petrač, Jože Štok-Korotan, Jože Bertonec-Marijan, France Šušteršič in Mile Pavlin. Glavni in odgovorni urednik France Šušteršič. — Rokopise pošiljajte Uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Trg revolucije št. 1, poštni predal 195. Telefonska številka uredništva: 22-736. Posamezna številka revije »Borec« stane 80 dinarjev, letna naročnina je 600 dinarjev, polletna 300 din. Letna naročnina za tujino 1000 din. Naročnino pošiljajte na naslov: Založba »Borec« (za revijo), Ljubljana, Titova 17, poštni predal 195. ali na čekovni račun pri Narodni banki v Ljubljani 600—70 3—1195, naročniki v tujini pa na račun pri Narodni banki v Ljubljani 3180-000-74. — Rokopisov ne vračamo. — Klišaji, tisk in vezava: CZP »Ljudska pravica«, Ljubljana.

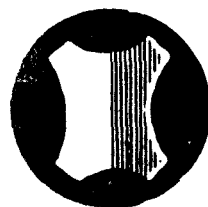

AVTOMOBILSKI REMONT
SERVISNA SLUŽBA TAM
IN ZASTAVA
STROJNA OBDELAVA
PROIZVODNJA
AKUMULATORJEV

AVTOOBNOVA

MARIBOR
MLINSKA ULICA 13

TELEFONSKE ŠTEVILKE:
UPRAVA 28-68, SERVICE 38-40,
AKUM. 28-07

Proizvajamo in nudimo
vse vrste spodnjega in zgor-
njega usnja, krzna, krznene
in usnjene konfekcije

TOVARNA USNJA KRZNA

Šmartno pri Litiji

Trgovina na drobno v
Šmartnem in v Ljubljani,
Mestni trg 5

Slika na naslovni strani:
France Slana: V akcijo

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 6 — Letnik XIII — Junij 1961

Osvobodilna fronta je bila rezultat pravilne politike Komunistične partije

(Iz govora tovariša Mihe Marinka ob 20-letnici OF)

BREZ doslednega boja tudi proti nacionalnemu zatiranju, za spoštovanje nacionalne individualnosti posameznih narodov Jugoslavije, ne bi mogli spremeniti ječe narodov, stare Jugoslavije, v novo, bratsko skupnost narodov socialistične Jugoslavije. Da bi pravilneje pojmovali začetne osnove za uspešno oblikovanje OF kot oblike aktivnosti Partije za združitev vseh delovnih slojev in domoljubnih elementov slovenskega naroda in za povedbo boja na življenje in smrt za njegovo osvoboditev, je treba seči nazaj, vsaj do ustanovnega kongresa KPS 1937. leta. Osnovni obris zamisli bodoče OF se zelo jasno vidi že v Manifestu tega kongresa, ki še danes daje zelo poučno sliko pravilnosti ocene tedanje situacije, odnos do tedanjih činiteljev političnega dogajanja in nakazuje smer aktivnosti KPS, njeno orientacijo na združevanje vseh sil v boju za pravilno rešitev nacionalnega vprašanja. Z oblikovanjem partijskih organizacij v nacionalno Komunistično partijo ni bila v ničemer oslabljen enotnost Komunistične partije Jugoslavije. Nasprotno. S tem je bila odprta pot nadaljnjemu utrjevanju njene enotnosti na večjem vzajemnem zaupanju, zlasti pa je Ustanovni kongres odprl pot do slojev, ki so razen socialnega čutili tudi nacionalno zatiranje.

Manifest ustanovnega kongresa KPS, katerega avtor je bil tovariš Kardelj, še posebej pa njegova knjiga o nacionalnem vprašanju, sta usmerila praktično dejavnost

Partije v konkretnih realnih okoliščinah. Mobilizacijske naloge, ki jih je vseboval Manifest, kakor tudi kasnejše sklepe in dokumente Partije je navdušeno sprejelo vse partijsko članstvo, ker so bili razumljivi, za delavski razred življenjsko pereči, zlasti pa so odpirali pot zaupanju nacionalno zatiranih množic raznih političnih skupin, do katerih je Partiji dotlej zapirala dostop več ali manj sektaška praksa. Komunistična partija Slovenije je tedaj stopila na pot prevzemanja praktične odgovornosti za rešitev nacionalnega vprašanja. To niso bile poslej več le akademske razprave o proletarski ali buržoazni demokratični revoluciji niti gole deklaracije načel, da more le boj proletariata prinesiti rešitev nacionalnega vprašanja. Storjen je bil korenit prelom s prejšnjimi umetnimi sektaškimi konstrukcijami nekakšnega nacionalno revolucionarnega gibanja, ki ni moglo odpreti poti do nacionalno zatiranih množic. Prehod od revolucionarnih fraz k praktični dejavnosti je bil s tem storjen.

Vsa zadnja leta pred vojno so izpolnjena z izredno pestro praktično politično dejavnostjo Komunistične partije Slovenije, s katero je uveljavljala svoj ugled in svojo vlogo. Vse bolj grozeča nevarnost fašizma, približujoča se vojna katastrofa, kapitulantska politika reakcionarnih vladajočih vrhov, ki jo je KPS razkrinkavala, je vse bolj očitno prepričevala množice o pravilnosti politike KPJ in KPS posebej. Četudi je bila

Partija brezobzirno preganjana, je krepila svoje pozicije v množicah z raznimi oblikami legalnega in pollegalnega praktičnega javnega delovanja. Pozivi Partije v momentu Anschlusa ob Münchenski kapitulaciji in zasedbi Češkoslovaške so imeli globok odmev v ljudskih množicah, ker so le-te vse bolj spoznale, da je Partija edina domoljubna sila, ki odkrito opozarja na bližajočo se katastrofo, opozarja in poziva na pravilno pot boja.

Jasen pogled na realnost situacije in konsekvентno stališče Partije sta ostala nemajna tudi ob paktu Berlin-Moskva, čeprav je ta dogodek zmedel marsikoga tudi pri nas, zlasti pa je zmedel komunistične partije in antifašistična gibanja vseh kapitalističnih dežel. Zmedel jih je, ker Komunistična internacionala ni posredovala jasnega tolmačenja tega dogodka, kajti Stalinova politika ni dovoljevala Kominterni diferenciranega stališča v odnosu na sovjetsko državno politiko. Pri nas je bila ta zmeda malenkostna in kratkotrajna, ker je naše vodstvo znalo tolmačiti ta dogodek na način, ki ni zmanjševal zaupanja v Sovjetsko zvezo niti dopuščal kakršnega koli slabljenja intenzivnosti boja proti hitlerjanski politiki in fašizmu na naših tleh. Kolikor niso bila pojasnila dovolj jasna že v proglasih in drugih dokumentih Partije, se dobro spominjam tudi ustnega tolmačenja tovariša Kardelja, ki smo ga takrat prenašali v vse organizacije in v vse sloje, do katerih je segal naš vpliv. In sicer, »da je pakt Berlin-Moskva stvar interesa in politike sovjetske vlade in države, da bi parirala politiko zahodnih sil, ki iščejo svojo korist v eventualnem konfliktu med hitlerjevsko Nemčijo in Sovjetsko zvezo in zato pehajo Hitlerja na vojno proti Sovjetski zvezi. Zato se naše stališče borbenega odpora proti Hitlerju in fašizmu v ničemer ne spreminja, temveč celo razširja na vse imperialistične sile, zaradi neposredne nevarnosti, ki od tod preti narodom Jugoslavije«. Samostojnost politike naše Partije se je odselej — odkar je tovariš Tito prevzel vodstvo in ga iz emigracije prenesel v deželo — začela manifestirati tako na notranjem torišču kakor tudi v odnosu na mednarodna politična dogajanja. Njen ugled se je tako še bolj povečal, afirmirala se je kot partija naroda, kar ji je omogočilo braniti ugled

Sovjetske zveze in uspeh akcije za priznanje Sovjetske zveze ter razkrinkavati prohitlerjevsko politiko reakcionarne jugoslovanske vlade.

Iz teh na kratko omenjenih dejstev izhaja, kako pomanjkljiva in neresnična bi bila predstava, da so sama objektivna dogajanja ob polomu stare Jugoslavije rodila Osvobodilno fronto. Ta predočba sama po sebi navaja na nesmiselni zaključek, češ da so šele ta dogajanja iznenada obdarila s pametjo nekatere vodilne ljudi, da so našli sebe in se predstavili ogroženemu ljudstvu, da ga povedejo na pot oboroženega boja.

Nezadostna je tudi enostavna in gola ugotovitev vodilne vloge KP brez globljega prikaza načina udejstvovanja KP v takratnih slovenskih razmerah. — Samo s tako ugotovitvijo ne moremo dobiti prepričljivega pojasnila, zakaj je KP mogla pridobiti zaupanje in zmogla tako uspešno izvršiti svojo zgodovinsko nalogo. Zlasti še, če ob tem upoštevamo le golo dejstvo, da je štela KPS ob ustanovnem kongresu komaj 400 do 500 članov, ob zlomu stare Jugoslavije pa približno 1000 članov. Moči in vpliva Partije ni mogoče meriti po številu njenega članstva. Njena moč je bila v marksistični idejni jasnosti njenih nalog, v realnem presojanju kritično zapletajočih se dogajanj, v njeni pripravljenosti na usodna dogajanja, ki jih je jasno predvidevala. Njena moč je bila v tesni povezanosti in zaupanju širokih množic, v mnogih tisočih aktivnih borcev, ki so na raznih toriščih — političnih, sindikalnih, kulturnih — sledili tej politiki in jo uresničevali. Zaupanje množic je temeljilo na neštetih dokazih neustrašenosti in požrtvovalnosti komunistov, ki so jo ti izpričali v odnosu do tedanjih preganjalcev.

Zgodovina daje mnogo primerov revolucij in vstaj, ki so izbruhnile kot rezultat kriz starih sistemov, kot rezultat spontane revolte ljudskih množic. Zgodovina nam daje vrsto primerov nanaglooma oblikovanih političnih koalicijskih ali ljudskofrontovskih tvorb, ki pa so bile razbite in poražene, ker ni bilo v njih dovolj jasne idejne usmerjenosti in moralno trdnega političnega jedra, ki bi združevalo vse revolucionarne sile, ali ker so subjektivne sile zagrešile usodne napake. Bile so poražene revolucije, neuspeli družbeni prevrati

S slavnostnega zborovanja v dvorani Gospodarskega razstavišča na večer pred 20-obltnico Oslobojilne fronte slovenskega naroda. Na govorniški tribuni je tovariš Miha Marinko

bodisi zaradi nezadostnih objektivnih pogojev za njihovo zmago, še večkrat pa zaradi nesposobnosti njihovih subjektivnih sil; le redki so primeri, da so objektivne okoliščine, če so sprožile spontano revolto, trajale dovolj časa, da so se mogle zavestne sile pravočasno izoblikovati in usposobiti ter utrditi. To seveda velja za klasične oblike revolucij v preteklosti.

Vzemimo na primer samo prostor Evrope in čas od prve do konca druge svetovne vojne. Splošna kriza kapitalističnega sistema je pripeljala do splošnega konflikta dveh imperialističnih grupacij v prvi svetovni vojni, ki sta iskali izhod iz te krize. Rezultat je bila Oktobrska revolucija in splošni revolucionarni val po vsej Evropi. Oktobrska revolucija je bila zmagovita po zaslugi subjektivnih sil Leninovih boljševikov in relativno slabšega nasprotnika, notranje oslabljenega s konfliktom med fevdalizmom in šele nastopajočo kapitalistično buržoazijo. Relativno manjša razvitanost delavskega razreda je bila kompenzirana s splošnim nezadovoljstvom kmetov proti fevdalnim gospodarjem in sposobnostjo subjektivnih sil, združiti delavce in kmete za skupne cilje.

Revolucije v Madžarski, Bavarski, vstaje in revolucionarna vrenja po vsej Evropi, ki so sicer zavrele in onemogočile intervencijo mednarodnih reakcionarnih sil in s tem pomagale ruski revoluciji, so dale časa boljše vikom, da so se utrdili in v državljanski vojni zmagali, same pa so bile poražene, ker delavski razred ni bil enoten, ker ne pripravljen subjektivne sile niso imele časa, da bi se usposobile in utrdile.

Brez dvoma so v spontani revolti, ki je sledila strahotam vojne, gladu in propadanju gospodarstva, proti vladajoči buržoaziji tako poraženih kakor zmagovitih držav — obstajali določeni objektivni pogoji za zmago socialne in nacionalne osvoboditve več ali manj povsod, tako tudi v takratni novo nastali Jugoslaviji. Niso pa bile subjektivne sile sposobne pravočasno odrediti primernih ciljev in oblik, da bi osredotočili boj ljudskih množic. Zato je buržoazija pridobila na času, se zbrala in preprečila zedinjenje revolucionarnih sil, izolirala in potem z brezobzirnim terorjem oslabila in onespodobila zavestne revolucionarne sile. Obdobje med dvema vojnama je torej izredno poučno, ker pojasnjuje razne procese, tavanja, iskanja poti za politično uspo-

sabljanje zavestnih revolucionarnih sil. Pojasnjuje vzroke uspehov in neuspehov, sposobnost in nesposobnost zavestnih revolucionarnih sil v jeku druge svetovne vojne.

Naš primer pa je neizpodbiten dokaz odločilne zasluge subjektivnih sil, ki so se v dvajsetletnem obdobju stare Jugoslavije, v obdobju med dvema vojnama, dovolj obogatile z izkušnjami, prebrodile prenekatero notranje krize, ki jih je povzročal brezobzirni policijski teror vladajoče reakcionarne buržoazije, se pod vodstvom tovariša Tita moralno politično utrdile in se oborožile z jasno oblikovanimi cilji, tako da je Komunistična partija Jugoslavije zmogla prevzeti usodno odgovornost, da povede narode Jugoslavije do končne in popolne zmage, nacionalne in socialne osvoboditve. Pomen tega dejstva se je leta 1948 skušal potvarjati na razne načine. Motivi za to so nam vsem dovolj znani. Prišlo je celo do tega, da so negirali naše zasluge, naš delež in naše ogromne žrtve v skupnem boju.

Za nastanek in razvoj Osvobodilne fronte daje opis, ki ga je podal tovariš Boris Kidrič v svojem poročilu leta 1944, prvič objavljenem v »Prispevkih za zgodovino delavskega gibanja«, št. 1, zelo ilustrativno sliko. Reakcionarna kapitulantska vodstva meščanskih strank so ob zlomu stare Jugoslavije izgubila sleherno množično osnovo v dotedanjem njihovem članstvu. Razočaranje, razkroj in zmeda, ki so takrat zavladovali v teh strankah spricho sramotnega poloma in izdajstva vodstev, so dali priložnost in časa, da v vrstah Osvobodilne fronte najde svoje mesto vse, kar je ostalo poštenega in domoljubnega iz vrst starih političnih strank in grupacij. Iz omenjenega opisa jasno izhaja stališče Partije, doseči konsekventno polarizacijo: za obrambo narodnega obstoja, na eni ali za kapitulantstvo in izdajo na drugi strani. Nadaljnji razvoj je jasno pokazal, da srednje poti ni bilo. Ozek sloj politikantov, ki je skušal ostati sprva neopredeljen, nekje na sredini, dejansko pa orientiran na emigrantsko vladov v Londonu, orientiran na čakanje, je neogibno zašel na pot nasprotovanja Osvobodilni fronti, deloma na prikrito kolaboriranje s plavo gardo, deloma na odkrito sodelovanje z okupatorjem. Tej politiki konsekventne polarizacije, politiki Osvobo-

dilne fronte gre predvsem zasluga, da se v Sloveniji v samem začetku niso mogle formirati kakršne koli kvislinške formacije. Izjalovili so se vsi poskusi četništva Draže Mihajlovića, ki so se skušali opreti na oficirje stare jugoslovanske vojske. Na ta način je bil onemogočen pojav reakcionarnega gibanja, kakršno je v Srbiji dobilo svoj start na osnovi izkoriščanja patriotskega razpoloženja kmečkih množic pod krinko boja proti okupatorju, ki pa je kmalu zatem skočilo v hrbet dejanskemu boju srbskega naroda proti okupatorju in mu povzročilo toliko zla. Na Slovenskem je tako po zaslugi Osvobodilne fronte ostala brez posebnega učinka vsa vztrajna propaganda emigrantske vlade in londonskega radia, ki so vztrajno povelečevali Dražo Mihajlovića kot vodjo vstaje in celo njemu pripisovali vse boje in uspehe naše Narodnoosvobodilne vojske.

*

Potek narodnoosvobodilne vojne, njeni uspehi in neuspehi nudijo mnogo dokazov o tem, kako odločilne važnosti je bila za slovenske razmere množična zasidranost Osvobodilne fronte.

Borbe so bile uspešne predvsem na tistih področjih, na katerih je Osvobodilna fronta predstavljala trdnejšo, masovnejšo politično oporo. Dejstvo, da Osvobodilna fronta na severovzhodnem delu Štajerske ni imela časa postati množičen politični činitelj oborožene vstaje, je imelo težke posledice za prve partizanske enote na tem področju. Poražene in razbite so bile nekajkrat zato, ker niso imele potrebne množične podpore med prebivalstvom. Spricho močne kulturbundovske nacistične pete kolone in nemčurstva, spricho hitre akcije nemških okupatorjev, nasilnega izseljevanja patriotskega domačega prebivalstva, spricho delnih uspehov hitlerjevske propagande socialne demagogije niso imele tamošnje partijske organizacije dovolj časa in možnosti za oblikovanje Osvobodilne fronte in njeno utrditev. Še več, zaradi močne predvojne petokolonske agenture so bile partijske organizacije razbite in večinoma uničene prej, preden so mogle organizirati množičen odpor. Njeni ostanki, ki so s pomočjo zavednih delavcev formirali prve partizanske čete, so doživljali težke poraze in tudi popolno uničenje kljub njihovem največjemu juna-

štvu, kakor na primer usoda Pohorskega bataljona, Lackove čete in drugih. Toda četudi so doživljali poraze, ker v tem času niso imeli zadostne politične podpore v prebivalstvu mest in vasi na mariborskem, ptujskem in prekmurskem področju, kjer je sledilo začasno pojevanje vstaje, so žrtve med prvimi uporniki pomenile dragoceno moralno oporo za kasnejši ponovni vzpon bojev.

Podoben primer je naš neuspeh na brežiško-krškem, zasavskem področju. Tudi tu se nam je iz podobnih razlogov izjalovil poskus, preprečiti nasilno izselitev slovenskega prebivalstva.

Povsem drugače pa so se stvari razvijale na celjskem, savinjskem in gorenjskem področju. Ker so se tu utrdile organizacije Osvobodilne fronte, so bile začetne partizanske akcije uspešnejše, z manjšimi lastnimi izgubami, in so izsilile, da so morali nemški okupatorji prenehati z že začetim nasilnim izseljevanjem slovenskega življa.

Zasluga Osvobodilne fronte je, da ni ostala nobena politična formacija starih strank, ki bi se kot taka mogla postaviti v službo okupatorja, kakor na primer Nedić in četniki v Srbiji, Pavelićeva N. D. H. in mačkovci v Hrvaški. To predvsem velja za prvo fazo. Belogardizem se je pojavil šele potem proti koncu leta 1942 po veliki roški ofenzivi na osvobojeno ozemlje, ko je vstaja beležila že velike uspehe, zajela vse področje od Kolpe do predmestja Ljubljane, Dolo-mite, Gorenjsko in tudi že severno primorsko področje. Iz izdajalcev, ki jih je okupator uporabljal za vodiče v tej ofenzivi, mu je z neposrednim angažiranjem reakcionar-nega dela klera, na čelu s škofom Rožmanom, uspelo formirati znane tolpe najbolj podivjanih zločincev pod imenom Kristusovih vojščakov. Po končani ofenzivi je okupator pustil za seboj te tolpe kot svoje izpostave, ki naj bi zanj kontrolirali partizansko ozemlje. Te tolpe kakor tudi bedna kre-atura Rupnika, njegovi cerkveni opričniki, skupaj s plavogardistično svojatjo, ki naj bi predstavljala vojsko kralja Petra — in ob prihodu zapadnih zaveznikov vrnila oblast starim oblastnikom — so morali klavarno propasti skupaj z enodnevno vlado.

Iz celotnega poteka vstaje na Slovenskem izhaja torej nesporna ugotovitev: če je sploh kje po Jugoslaviji mogoče govoriti o

Dne 27. aprila, ob 20-letnici Osvobodilne fronte, je pozdravil Ljubljančane predsednik republike Josip Broz-Tito, ko se je vračal s potovanja po deželah Afrike

kakih elementih spontanosti, more to najmanj veljati za vsa področja na Slovenskem. Sleherni pojav odpora in sama vstaja je izključno rezultat politično mobilizacijskih in organizacijskih naporov Partije in Osvobodilne fronte. Brez široke politične osnove Osvobodilne fronte, ki je združevala vse narodno zavedne plasti prebivalstva, Partija ne bi mogla razviti vseljudske vstaje na Slovenskem. Istočasno pa velja tudi nesporna ugotovitev, da je delavski razred predstavljal v prvi fazi izključen, v splošnem pa prevladujoč element oboroženega upora. To velja za Štajersko, Savinjsko, Trboveljsko, Kamniško, Gorenjsko, Dolenjsko in vsa področja »Ljubljanske province«, kamor je zlasti Ljubljana dala osnovni rezervoar delavskih borcev. Slovenski narod je tako prvič v svoji zgodovini, brez vsake pomoči, formiral svojo narodno vojsko, ki je postala sestavni del pod enakimi okoliščinami nastajajoče Narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije — predhodnice današnje Jugoslovanske ljudske armade.

Tovariš Tito Svetovni federaciji bivših borcev

»Veseli me, da lahko sporocim svoje pozdrave deveti generalni skupščini Svetovne federacije bivših borcev in čestitam ob deseti obletnici dela Vaše organizacije. Hkrati izražam vsem članom nacionalnih organizacij bivših borcev pristrčne pozdrave in najboljše želje za nadaljnje uspe-

Dne 8. maja letos se je sestala v Parizu Generalna skupščina Svetovne federacije bivših borcev, katere članica je tudi Zveza borcev NOV Jugoslavije. Skupščina je obravnavala vrsto važnih vprašanj, ki zadevajo socialno stanje bivših borcev, rehabilitacijo invalidov, mednarodne stike itd. Posebno pomembno pa je bilo delo skupščine v zvezi s težnjami in prizadevanji za ohranitev miru na svetu.

Predsednik FLRJ tovariš Josip Broz-Tito je poslal Generalni skupščini pismo, ki je — kakor njegova pisma ob prejšnjih zasedanjih Generalne skupščine — vzbudilo velik odmev med zastopniki organizacij bivših borcev. To pismo je poziv vsem bivšim borcem na svetu, naj se bojujejo za mir, ki je človeštvu neobhodno potreben zlasti v sedanjem, atomskem veku, ko bi lahko nova vojna katastrofalno opustošila naš planet.

he v skrbi in pomoči za bivše borce, vojne invalide in druge žrtve vojne kot tudi v prizadevanjih bivših borcev, da bi v skladu z ustanovno listino OZN ohranili mir na svetu in prispevali k miroljubnemu mednarodnemu sodelovanju.

V sedanjem položaju na svetu, za katerega sta zna-

čilna zelo huda zaostritev mednarodnih odnosov in negotovost glede njihovega nadaljnega razvoja, čaka Vas, bivše borce in žrtve vojne, odgovorna naloga, da se skupaj z vso miroljubno svetovno javnostjo, ki odločno zahteva mir, še bolj zvesto zavzamete za uresničitev aktivnega in konstruktivnega mednarodnega sodelovanja, slonečega na popolnem spoštovanju načel neodvisnosti, enakopravnosti, nevmešavanja v notranje zadeve drugih in priznavanja pravice vsakemu narodu, da si sam upravlja.

Upam, da bo Vaša letošnja jubilejna generalna skupščina, ki jo navdihujejo načela miroljubnega mednarodnega sodelovanja, priložila svoj prispevek za ublažitev mednarodne napetosti in zagotovitev miru na svetu.

Veseli me, da se Vaša organizacija iz dneva v dan krepi, pri čemer zbira v svojih vrstah čedalje večji in širši krog borcev z vsega sveta. Želel bi, da v skladu s splošnimi težnjami sodobnega človeštva po miru in napredku ostvarite še širše sodelovanje vseh borcev in žrtev vojne in dosežete popolno univerzalnost svoje organizacije, ker je samo z združenimi naporimi moč premagati sedanjo razcepljenost na svetu in odpraviti politiko hladne vojne.

Prepričan sem, da bodo tako nastali pogoji, da se bodo vsi bivši borci strnili v urejanju problemov, ki so skupne važnosti, in tako pokazali vsemu svetu, da sta, ne glede na razne ideje, ki danes obstajajo na svetu, mir in razvijanje miroljubnega mednarodnega sodelovanja skupna stvar vsega človeštva.«

Na zgornji sliki: Izvršni odbor Generalne skupščine. — Spodaj: posnetek z ene izmed sej

Država v državi

NA JESEN 1941 je Osvobodilna fronta začela obvladovati vse življenje v Ljubljani. Velika večina prebivalstva je sledila Fronti s srcem in navdušenjem, sovražniki Fronte še niso dobili poguma, da bi začeli javno nastopati. Množična obveščevalna služba jim je bila za petami. Plačani denuncianti, ki so padali po ljubljanskih ulicah, so bili svarilen opomin za vsakogar, ki bi jim želel slediti.

Italijane je naraščajoča moč Fronte začela skrbeti. Nadejali pa so se, da jim bo uspelo s strašilnimi odloki o obsednem stanju in o hudih kaznih za vse zasačene ilegalce ter njihove podpornike zavreti polet osvobodilnega gibanja.¹

Fronta svoje moči ni skrivala. Nasprotno, prišel je čas, ko je bilo koristno to moč javno pokazati. Zaradi tega je Izvršni odbor na Kidričev predlog proglasil praznovanje narodnih praznikov, 29. oktobra in 1. decembra. Obakrat je bilo odrejeno, da prebivalstvo med 7. in 8. uro zvečer zapusti vse ulice in javne lokale. Oktobrsko praznovanje je poteklo še dokaj v miru. Po ulicah so hodile samo preplašene italijanske patrole. Ob 8. uri se je vsulo ljudstvo na ulice, tako da je bila razlika še toliko bolj vidna. Na prvi december pa so se že začeli pripravljati tudi sovražniki Fronte. Začeli so s propagando proti praznovanju. Gruča Erlichovih študentov je sklenila praznovanje motiti s pohodom po ulicah. Fašisti, ki so begali po praznih ulicah, so se preplašili procesije svojih zaveznikov, planili so po njej, začeli pretepati nahujskane pobe — nekaj udarcev je ujel tudi »apostol mladine«² Lambert Erlich — nato pa fantiče zavlekli v zapore. Naslednji dan je imel Erlich dosti dela, da je fašiste prepričal o njihovi pomoti in da so njegove učence končno izpustili. Po ostalih delih mesta so panični Italijani začeli streljati vsevprek; blizu frančiškanskega mostu so tako ubili nekega notranjskega lesnega trgovca, ki je prav tako, ne da bi se oziral na odlok Fronte, lazil po ulicah. Ko so se ob osmih ljudje spet pojavili, so fašisti besno planili po njih, jih pretepali in razganjali. Toda vse to ni moglo nič spremeniti jasnega dokaza, na kateri strani je Ljubljana. Ljudstvo sledi svoji Osvobodilni fronti, jo posluša ter se ravna po njenih navodilih.

Po novem letu, za 3. januar, je bilo znova odrejeno praznovanje v spomin padlih žrtev za svobodo. To pot si Italijani niso mogli pomagati drugače, kakor da so predstavili policijsko uro na 5. uro popoldne, da so tako preprečili praznovanje od 7. do 8. ure zvečer.

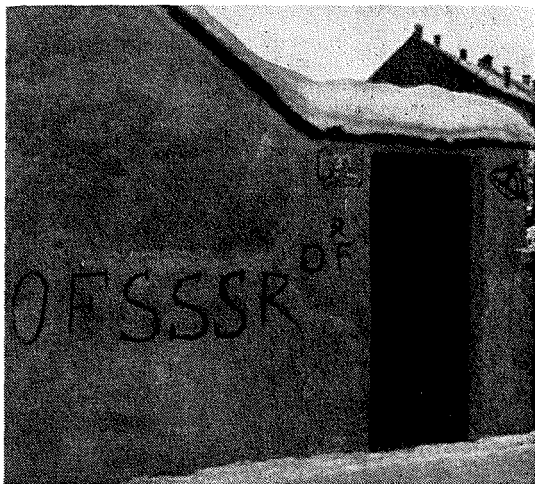
Praznovanje narodnih praznikov se je razširilo tudi na podeželje in na nemško zasedeno ozemlje. Nemci so najbrž prav zaradi tega izbrali 3. januar za objavo prve liste talcev, ki so jih postrelili v Begunjah. Množične ustrelitve

so izvršili že poprej, vendar imen dotlej niso objavljali. Čez nekaj dni po 3. januarju je Izvršni odbor dobil nemške lepake. Med ustrelenimi sem našel tudi ime svojega najmlajšega brata Lojzeta.

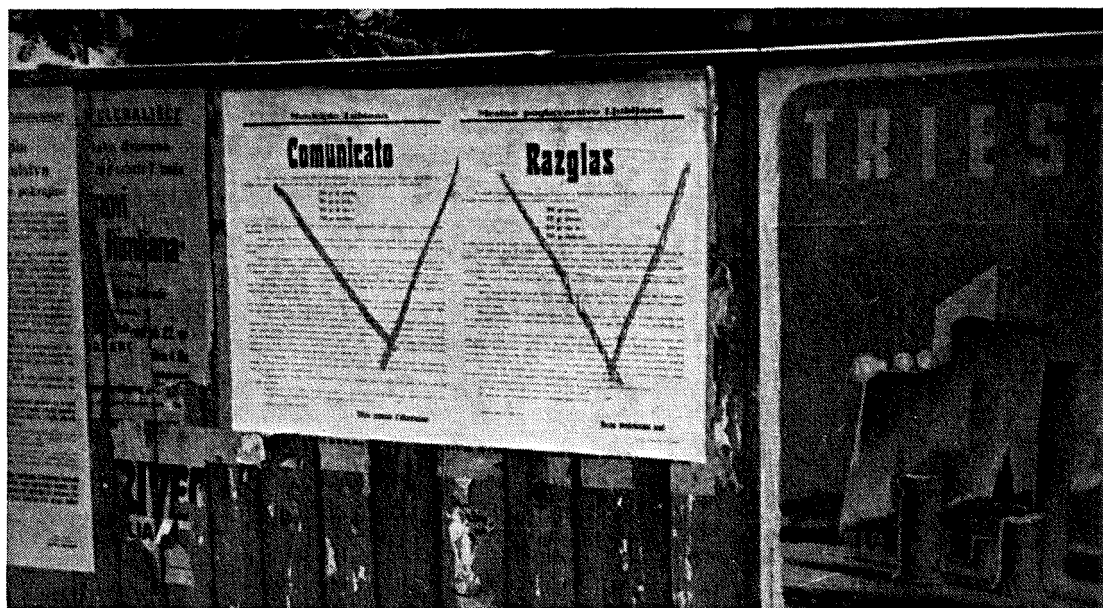
Do jeseni 1941 je bila že dovršena organizacija vrhov Osvobodilne fronte. Zbran je bil Vrhovni plenum, kjer so poleg članov Izvršnega odbora sodelovali zastopniki vseh v Fronto vključenih skupin. Člani Vrhovnega plenuma so bili: Boris Kidrič, Josip Vidmar, Jože Rus, Tone Fajfar, Edvard Kocbek, Vojko Nemec, dr. Maks Šnuderl, dr. Lavo Vavpetič, France Svetek, dr. Drago Marušič, dr. Aleš Stanovnik, oficir Božič, Angela Vodetova, dr. Anton Breclj, Boris Trampuž (Čož), Kobilica.

Vrhovni plenum se je sestajal pogosto zlasti v zadnjih mesecih 1941. leta. Obravnaval je in sprejemal sklepe načelne važnosti ter izdajal važne odloke. Najvažnejše njegovo delo je bila sestava programa osvobodilnega gibanja, ki ga poznamo pod imenom devetih temeljnih točk. To delo je plenum opravil na dveh svojih sejah, ki sta bili v stanovanju učitelja Ribičiča na Mirju. Zadnja seja se je končala predčasno. V hišo sta prišla dva karabinjerja, ki ju je Ribičič spretno speljal v prvo nadstropje, medtem pa je večina udeležencev seje lahko zapustila stanovanje. Vidmar, Stanovnik in jaz, ki smo ostali v stanovanju ter fingirali igranje kart, smo po odhodu karabinjerjev zvedeli, da sta iskala samo stanovanje za nekega oficirja.

Najbolj splošen program fronte je bil začrtan že na njenem ustanovnem sestanku, Edvard Kardelj pa ga je po vstopu Sovjetske zve-

Eden izmed neštetihih znakov odpora, ki so se pojavili meseca junija 1941 širom po Ljubljani

Kmalu po okupaciji so se pojavili tudi taki znaki odpora

ze v vojno še izpopolnil in objavil avgusta 1941 v »Delu«. Zaradi pestrosti v Fronti sodelujočih skupin in zaradi čim večje jasnosti v ljudskih množicah pa se je pokazala potreba, da se program podrobneje in še bolj deklarativno izdela. Vrhovni plenum je prvotni osnutek programa, ki ga je predložil Boris Kidrič, natančno in skrbno obravnaval ter se končno zedinil za naslednje besedilo temeljnih točk:

1. Proti okupatorju je treba vršiti neizprosno oboroženo akcijo.
2. Ta akcija predstavlja izhodišče za osvoboditev in združitve vseh Slovencev.
3. Stoječ na stališču naravne in usodne povezanosti jugoslovanskih narodov, Osvobodilna fronta ne priznava razkosanja Jugoslavije in deluje z vsemi silami za slogo in enotnost njenih narodov. Hkrati stremi k povezanosti slovanskih narodov pod vodstvom velikega ruskega naroda na temelju pravice slehernega naroda na samoodločbe.
4. Z osvobodilno akcijo in aktivizacijo slovenskih množic preoblikuje Osvobodilna fronta slovenski narodni značaj. Slovenske ljudske množice, ki se borijo za svoje narodne in človeške pravice, ustvarjajo nov lik aktivnega slovenstva.
5. Vse skupine, ki sodelujejo v Osvobodilni fronti, so se obvezale, da bodo lojalne v medsebojnih odnosih.
6. Po narodni osvoboditvi prevzame na slovenskem ozemlju oblast Osvobodilna fronta kot celota.
7. Po narodni osvoboditvi uvede Osvobodilna fronta dosledno ljudsko demokracijo. Vsa vprašanja, ki presegajo okvir narodne osvoboditve, se bodo reševala na dosleden ljudski, demokratični način.

8. V skladu s slovesnimi izjavami Churchilla, Roosevelta in Stalina, bo po svoji narodni osvoboditvi o notranji ureditvi združene Slovenije in o svojih zunanjih odnosih odločal slovenski narod sam. Osvobodilna fronta bo te elementarne pravice slovenskega naroda uveljavila in branila z vsemi sredstvi.

9. Narodna vojska na slovenskem ozemlju raste iz slovenskih narodnoosvobodilnih partizanskih čet in Narodne zaščite, kamor se pozivajo vsi Slovenci.

Vrhovni plenum je na svojih zasedanjih sprejel razen temeljnih točk še več drugih važnih sklepov, med njimi tudi sklep o narodnem davku.²

Narodni davek so bili dolžni prispevati vsi Slovenci po svojem premoženjskem stanju. Stopnja davka sicer ni bila posebno določena. Samo Ljubljana je nabrala v tistih mesecih po pol milijona lir davka. Sorazmerno največ je prispevalo delovno ljudstvo, ki je teden za tedom odtrgovalo del svojega zaslužka in ga oddajalo Fronti. Ta denar se je stekal iz vseh številnih terenskih odborov v rajone in okrožja. Ta pa so vsote, kolikor jih niso porabile za odobrene potrebe, oddajale v glavno blagajno Izvršnega odbora. Blagajniške posle Osvobodilne fronte je opravljal Jože Rus.

Posojilo svobode je bilo istočasno ustanovljeno z namenom, da posamezni premožnejši pripadniki Fronte posodijo Izvršnemu odboru večje vsote denarja, za katere dobijo od Fronte obveznice. Obveznice posojila svobode je izdelala naša ilegalna tehnika v lepem kamnotisku. Bile so izdane za vrednosti 100, 1000 in 10.000 lir. Za zbiranje tega posojila je bil osnovan poseben organ, Gospodarski odbor Osvobodilne fronte. Vanj so se vključili razni gospodarstve-

niki in ljudje, ki so imeli zveze z gospodarskimi krogi. Gospodarski odbor je vodil ing. Štebi, v njem pa so sodelovali Vinko Möderndorfer, Viktor Repič, Ciril Vidmar, Stane Vidmar in drugi.

Fronta je organizirala zbiranje prispevkov tudi po Gorenjskem in Štajerskem. Ta nabrani denar pa ni šel v osrednjo blagajno, ampak so ga uporabili sami, ker v »Ljubljanski pokrajini« z nemškimi markami nismo vedeli kaj početi.

Vodstvo Osvobodilne fronte si je kot edino predstavništvo slovenskega naroda privzelo tudi sodno oblast. Vrhovni plenum je izdal odlok o zaščiti naroda¹, v katerem so bile določene smrtne kazni za narodno izdajo, denunciantstvo, aktivno podporo okupatorju. Ti ostri ukrepi so bili potrebni, ker so se vedno pogostejše pojavljali primeri denunciranja partizanov in pripadnikov Fronte in ker smo hoteli s pretnjo najhujše kazni odvrniti takrat že nastopajoče organizacije belogardizma od priprav za bratomorilsko klanje. Na osnovi tega odloka so bili kasneje kaznovani številni organizatorji narodnega izdajstva. Prvi je kot tak padel Fanuš Emmer, gestapovski agent, ki je v klerikalnih mladinskih krogih začel organizirati tajne atentatorske trojke, ki naj bi začele obračunavati z voditelji Osvobodilne fronte.

OPOMBE

¹ Dne 11. sept. 1941 je visoki komisar Grazioli objavil tako imenovane »Ukrepe za zaščito javne varnosti«, ki so med drugim določali: Člen 2: Kdorkoli ima, ne da bi bil predpisno pooblaščen, strelno orožje, municijo ali razstrelivo, tudi če niso njegova last, jih mora izročiti v teku drugega dne, ko začne veljati ta naredba, najbližjemu poveljstvu kr. karabinerjev. Oseba, pri kateri se dobi strelno orožje, municija ali razstrelivo po preteku tega roka, se kaznuje s smrtjo. Ista kazen se uporabi, če se najdejo orožje, municija ali razstrelivo v hišah z zasebnimi stanovanji ali v drugih prostorih, zoper rodbinskega poglavarja, čigar je stanovanje, oziroma zoper tistega, ki ima odgovornost ali nadzorstvo nad lokalom, kjer je bila taka stvar najdena; če tega ni, pa zoper tistega, ki ga zastopa. — Člen 3: Mimo tega se uporabi smrtna kazen: a) zoper vsakogar, ki bi ogrozil varnost italijanske oborožene sile, organov civilne uprave ali policije; b) zoper vsakogar, ki bi storil ali poskušal storiti dejanja, ki merijo na to, da se poškodujejo industrijske in železniške naprave ali kakorkoli moti redno poslovanje javnih naprav; c) zoper vsakogar, ki stori ali poskuša storiti kazniv dejanje zoper osebo ali lastnino z namenom, da bi ogrožal javni red, ali če je iz dejanja nastalo ali bi moglo nastati hudo kršenje javnega reda; d) zoper vsakogar, pri komur se dobe proglasi, emblemi, znaki ali drug prevratni propagandni material ali, ki bi se udeleževal shodov ali sestankov istega značaja ali, ki bi se kakor koli udeleževal za rušenje javnega reda; e) zoper vsakogar, ki daje zavetje ali vzame pod streho v tem ali prednjem členu omenjene osebe ali osebe, ki jih išče policijsko oblastvo zaradi kakšnega kaznivega dejanja iz teh členov. Enaka kazen se uporabi zoper zasnovatelja, soudeležence in pomagачe. — Nadaljnji členi določajo, da sodijo kršiteljem teh predpisov izredna nagla sodišča in da se smrtna kazen izvrši 24 ur po razsodbi; odreja se tudi ponovno skrajšanje policijske ure.

² Najvažnejši je bil »Sklep vrhovnega plenuma Osvobodilne fronte slovenskega naroda, da se konstituira v Slovenski narodnoosvobodilni odbor«.

Sklep je bil objavljen v »Slovenskem poročevalcu« dne 20. septembra. Člen 1. se glasi: Vrhovni plenum Osvobodilne fronte slovenskega naroda se konstituira v Slovenski narodnoosvobodilni odbor. — Člen 2: Slovenski narodnoosvobodilni odbor za časa osvobodilne borbe edini predstavlja, zastopa, organizira in vodi slovenski narod na vsem njegovem ozemlju. Vsako organiziranje izven okvira Osvobodilne fronte slovenskega naroda je v času tujčeve okupacije škodljivo borbi za narodno svobodo. — Člen 3: Uresničujoč slogu in enotnost narodov Jugoslavije, stopa Slovenski narodnoosvobodilni odbor v stalno zvezo z enakimi predstavniki drugih narodov Jugoslavije.

Vrhovni plenum je sprejel tudi odlok o narodnem davku, ki je bil objavljen v »Slovenskem poročevalcu« 1. oktobra:

»Slovenski narodnoosvobodilni odbor je sklenil za kritje izdatkov narodnoosvobodilnega gibanja in za socialno pomoč predpisati davek. 1. Vsak Slovenec, ki ima lastne dohodka, je dolžan plačevati narodni davek. 2. Davek znaša najmanj Lit. 1.— mesečno in raste progresivno do 10% čistih dohodkov. Odnos obdavčenja mora biti v primernem sorazmerju s premoženjskim stanjem davčnega obvezanca. 3. Podrobnosti organiziranja, odmere, pobiranja, odvajanja, porabe in kontrole narodnega davka določi pravilnik.«

³ Odlok Slovenskega narodnoosvobodilnega odbora glede zaščite slovenskega naroda in njegovega gibanja za osvoboditev in združitve: a) Zaščita naroda. Člen 1. Izdajalci se kaznujejo s smrtjo. Izdajalec je: 1. denunciant, 2. kdor stopi neposredno ali posredno v stik z oblastniki okupatorjev ali z drugimi sovražniki svobode slovenskega naroda ali z njihovimi zaupniki zaradi uničenja ali trajne okrnitve njegove politične svobode in samostojnosti. 3. kdor zaradi svoje ali sebične skupinske koristi zbira in odvaja narodne sile za borbo proti osvoboditvi slovenskega naroda ali nudi za tako borbo pomoč s kakršnimi koli sredstvi.—

b) Zaščita narodnoosvobodilnega gibanja. Člen 2: S smrtjo se kaznuje: 1. kdor izda posredno ali neposredno oblastem okupatorjev ali z namenom izdaje priobči ali širi tajnosti organizacije in dela narodnoosvobodilnega gibanja; 2. kdor izda ali ovadi oblastem okupatorjev osebe, ki vodijo, sodelujejo ali podpirajo narodnoosvobodilno gibanje; 3. kdor izda, odkrije ali izroči oblastem okupatorjev sredstva narodnoosvobodilnega gibanja; 4. kdor pridobiva oblastem okupatorjev in drugim sovražnikom slovenskega naroda sredstva za borbo proti narodni osvoboditvi; 5. kdor izstopi in zapusti narodnoosvobodilno gibanje in zakrivi katero izmed dejanj od 1. do 4. člena.— Člen 3: S smrtjo se kaznuje tudi ovaditelj, če je na podlagi njegove lažne ovadbe izrečena in izvršena smrtna kazen v gornjih primerih. — Člen 4: Izstop iz narodnoosvobodilnega gibanja v nameri, da se onemogoči ali znatno oškoduje delo narodnoosvobodilnega gibanja, se kaznuje z narodnim bojkotom, v težjih primerih z uničenjem ali zaseženjem imovine odpadlih. — Člen 5: Z isto kaznijo se kaznuje, kdor se združi ali sodeluje z okupatorji na način, da nudi okupatorjem možnost sklicevati se na naklonjenost in vdanost slovenskega naroda. — Člen 6: V nobenem primeru se kazen ne spremeni, če je dejanje storjeno iz malomarnosti ali pod pritiskom okupatorjev ali drugih sovražnikov slovenskega naroda.

c) Postopek. Člen 7: Dejanja po členih 1. do 4. sodijo posebna sodišča. Postopanje je naglo, ustno in tajno. Osebnost zasljevanje krivca ni potrebno, izvede pa se, če je dana možnost brez škode za narodnoosvobodilno gibanje. Proti razsodbi sodišča ni pritožbe. Kazen se izvrši takoj na način in po osebah, ki jih določijo sodišče. Kdor se bo odtegnil sodbi med osvobodilno borbo, bo zasledovan po osvoboditvi. Člen 8: Ti ukrepi se bodo ukinili s prestankom izjemnega stanja.

Spomini na prvo partizansko leto

(Nadaljevanje)

TU MORAM omeniti tudi našo zvezo z oficialnima predstavnikoma Draže Mihailoviča v Sloveniji, generalštabnim polkovnikom Jako Avšičem in majorjem Karlom Novakom.

Kidrič je bil medtem s pomočjo zaveznikov v IOOF prodril v razne nove »kroge« in je med drugim organiziral tudi tako imenovano »ministrsko grupo« iz bivših ministrov, banov in drugih podobnih osebnosti. Tako je po članu te grupe inženirju Dušanu Sernecu dobil zvezo z generalštabnim polkovnikom Jako Avšičem. V Sernečevi vili na Poljanah sem se tudi jaz prvič sestel z Avšičem. Z njim ni bilo težav. Z vsemi osnovnimi programskimi točkami OF se je strinjal in tako tudi s kurzom na oboroženo vstajo. Opozoril pa me je, da z Novakom ne bo tako lahko, čeprav je treba poskusiti tudi z njim. Avšič mi je organiziral prvi sestanek z Novakom v stanovanju neke Novakove sorodnice na Viču. Novak je govoril o važnosti oficirskega kadra za bodočnost in o svojem delu, da organizira oficirje. Rekel je, da mi bo v kratkem dal spisek vseh tistih oficirjev, na katere se lahko zanesemo. Jaz sem mu govoril o OF in o načelih našega vojaškega dela, o zbiranju orožja in podobno. Ni imel prigovorov. Po tem sestanku dolgo ni bilo glasu od Novaka. Pozneje je prišlo — mislim, da na Avšičevo pobudo — do ponovnega sestanka. Tedaj sem Novaku razložil naš poostreni kurz in takojšnjo mobilizacijo v partizanske čete. S tem se pa ni strinjal. Razlagal je, da je treba pripravljati mobilizacijski načrt, spiske mobilizirancev, spiske štabov in komand ter določiti zborna mesta za vso Slovenijo. Ko pride čas — kdaj bo to, ni vedel povedati — bomo izvedli splošno mobilizacijo v štiriindvajsetih urah. Poveljstvo bodo prevzeli stari oficirji! Dokazoval sem, da je to utopiija, da je mobilizacija pod tujo okupacijo nekaj drugega kot v stari Jugoslaviji. Novak pa je vztrajno trdil svoje. In še v nekem drugem vprašanju ni bilo soglasja. Novak je govoril, naj se vojska, ki jo bomo mobilizirali, imenuje »Jugoslovanska rdeča

armada«, jaz pa sem seveda trdil, da bi tak naziv lahko zožil mobilizacijo in da mora nova vojska imeti narodnoosvobodilni značaj. Avšič mi je pritrjeval v obojem. Tako smo se razšli brez rezultata. Avšič je odtlej delal z nami, z Novakom pa ni bilo več nobenega neposrednega stika.

Partizanska jesen

Zadnji teden julija meseca so začeli pokati prvi streli iz partizanskih pušk. Sabotažne akcije so postale pomembnejše in pogostejše. Padli so prvi okupatorjevi vojaki in prvi izdajalci. Prvi teden avgusta pa je prišlo še do večjih akcij in spopadov. Stane Žagar in Jože Gregorčič, jeseniški delavec in bivši »Španec«, sta doživela pravo bitko na Jelovici. Hohkraut je z Revirsko četo napadel žandarsko postajo v Zagorju, kmalu nato pa Zidanšek s Pohorsko četo nemško postojanko v Ribnici na Pohorju. Ves avgust so sledile podobne akcije in konec meseca ter v začetku septembra se je spet zvrstilo nekaj večjih. Pojavilo se je ime Daki, ki da okoli Krima z mitraljezom plaši Italijane. Šercer je z Mokrško četo napadel karabinjersko postajo na Turjaku, Belokranjci so napadli italijansko kolono, Pohorci so se spopadli z gestapovci, Kamničani z nemško četo na Kolovcu.

Aktivnost Glavnega poveljstva je postala mrzlična. Z Leskoškom sva bila ves dan na kolesih in se sestajala — v raznih gostilnah na Viču, v Trnovem, na Dolenjski cesti in drugod — oba skupaj ali vsak zase s kurirji in terenci, ki so imeli zveze s četami, s komandanti in komisarji čet, z oficirji in drugimi kadri, ki so odhajali v čete. Dobro sva bila kamuflirana. Pustila sva si rasti brke, jaz pa sem si obril še glavo, ker se me po laseh posebno lahko spozna.

Nekaj časa sem stanoval pri nameščen-ski družini na Mirju — ne spominjam se, kako so se pisali. Nekega jutra, ko sem pred hišo zajahal kolo, sem opazil človeka, ki je stal ob kolesu na vogalu ulice in me opazoval. Moral sem se peljati mimo njega. Ka-

Partizanski zakon

- Gl. 1. Partizanski oddelki so sestavljeni iz prostovoljcev-partizanov, ki ne hočejo sveste in vstrajno, s orožjem v roki, boriti za velike osvobodilne sile slovenskega naroda, proti jarmu okupatorskih fašističnih tlačiteljev za pravice delovnega ljudstva, tesno povezani s slovenskimi ljudskimi smolicami in vsemi narodi, ki se bore proti fašističnim razbojnikom, zaslanjajoč se operativno na vojaško akcijo slavne Belavske kmečke Rdeče Armade Sovjetske zveze - partizani ne bodo odložili orožja preje, dokler ne bodo uresničeni cilji, zaradi katerih so se orožja lotili.
- Gl. 2. V partizanske oddelke vstopa lahko vsak, ne glede na politično in versko prepričanje ali nacionalno pripadnost, ki sprejme te cilje, ki je v moralnem pogledu neodmadeljan, ki sprejema "partizanski zakon" in kogar potrdi partizanska naberna komisija. Vstop v partizanski oddelak pomeni, da je partizan vse svoje sile in svoje življenje posvetil osvobodilni stvari slovenskega naroda in delovnega ljudstva.
- Gl. 3. Vrhnenje partizanskih dolžnosti traja do popolne zmage osvobodilne borbe slovenskega naroda. Samo bolezen ali smrt lahko osvobodi partizana njegove revolucionarne partizanske dolžnosti. Pri vstopu v partizanski oddelak položi partizan zaprisego. Pri vstopu naj bo partizan čimbolje opremljen z obleko, čevlji, perilo, odejo, s hrano za teden dni, po možnosti oborešen. Imeti mora po možnosti potrebne zemljevide, kompas, daljnogled, najnujnejši sanitetni material in druge potrebšline.
- Gl. 4. Partizanska oddelkom so namenjene odgovorne in teške naloge. Za te naloge se mora sleherni partizan v teku borbe vsakodnevno pripravljati in izpolnjevati strokovno, politično, telesno in duševno da bi se vagojil dober borec, ki bo prenesel najtežje telesne in duševne napore. Vagoja naj se vrši osebno po poveljniku in političnem komisariju, na drugi strani pa v živli medsebojni tovariški pomoči partizanov samih. Partizani morajo brez ugovora izvršiti vse ukrepe in vaje, ki jih smatra poveljnik za potrebne za vagojo partizanov.
- Gl. 5. Dolžnosti in pravice partizanov.
1. Partizan mora imeti čvrst značaj, iskren mo a biti nasproti poveljniku in t varšem, globoko v an osvobodilni stvari slovenskega naroda in delavnega ljudstva, potrpečljiv ter poln samozavdanja v vsakdanjih naporih, biti mora hraber, izsiljativen, hladnokrven, odločen v borbi s sovražnikom skromen, nesebičen in tovariški v razmerju do svojih bojnih tovarišev.
- Disciplina je glavna partizanska dolžnost, ker brez nje ni mogoče uresničiti nobenega dejanja. Naložena povelja se morajo takoj in brez pogoja izvršiti. Ako partizanu naloženo povelje ni razumljivo, naj prosi poveljnika za pojasnilo, nakar naj povelje takoj in v celoti izvrši. Partizanska disciplina je prostovoljna in zgrajena na zavesti, da brez njenega želenega izpolnjevanja ni mogoče smagovita dokončati osvobodilnega dela. Inhajati mora iz sampanja in sodelovanja, a ne iz strahu pred kaznijo.
- Disciplina v borbi vzdržuje red in enotnost dejstva, ki temelji na vzajemnem tovariškem sampanju, tako da je poveljnik brez skrbi, da se njegove zaogvedi izvrš njeje pa naj naletije na kakršne koli težave in ovire.
- Disciplina v streljanju daje dejstvovanju orožja in taktičnim ukreom vso njihovo vrednost ter zagotavlja koristno trošenje municije.
2. Vsakemu partizanu mora čut dolžnosti kazati pot pri izvrše-

Faksimile prve strani osnutka Partizanskega zakona, ki ga je izdelalo Glavno poveljstvo partizanskih čet sredi julija 1941. Zakon ima 17 členov, ki govore o ciljih partizanov, o njihovih dolžnostih in pravicah, o disciplini, o prisegi, o partizanski zastavi, o pozdravu itd.

kor hitro sem mogel, sem pogledal nazaj in ugotovil, da je tudi on sedel na kolo in da mi sledi. Spustiti se v beg bi bilo nevarno. Izmisli sem si zvižajo. Nekje v Krakovem sem nenadoma pred neznano hišo stopil s kolesa, pogledal v pritliko okno in dajal znake, ko da je za oknom znanec. Moj zasledovalec je najbrž mislil, da je odkril sestajališče, se peljal mimo mene in zavil za

prvi vogal. Jaz pa naglo spet na kolo v nasprotno smer. Zvižaja se je posrečila, v svoje stanovanje pa nisem smel več. Preselil sem se v neko klet pri Dolenjskem mostu. Tu smo se odslej dostikrat sestajali s Kidričem, Leskoškom in drugimi.

Tudi to stanovanje ni dolgo »držalo« — če se ne motim, zaradi sumljivih sosedov. Preselil sem se k Ivančičevim. To je bilo

idealno stanovanje. Izvrstni, resni in zvesti ljudje, nikakih bližnjih sosedov, ker stoji hiša na samem. Tu sem preživel vso jesen in zimo pa tudi pomlad, tu smo se sestajali s tovariši. Spominjam se zlasti pogostih obiskov Toneta Tomšiča, ki se je dobro počutil pri Ivančičevih tudi zato, ker so bili Tržičani kot on. Enkrat je prišel zvečer, tik pred policijsko uro, in ni mogel več naprej. Prenočeval je pri meni. Ko sem se zjutraj prebudil, sem ga zagledal za mizo. Zbudil se je bil že prej in je nekaj pisal po notesu. Pokazal mi je ta notes. V njem je bilo polno nerazumljivih znakov, črk, števil in pik. Razporejene so bile v kolone s prav tako nerazumljivimi naslovi. Ti naslovi so bile kratice ali bolje šifre za posamezne tovariše ali sektorje dela, znaki spodaj pa tisto, kar je tem tovarišem treba sporočiti ali kar je v tisti stvari treba ukreniti. Tone je ta notes imenoval — svoj spomin. Tisto jutro mu je šinila v glavo neka ideja in je v razne kolone vpisoval znake, ki so pomenili naloge za druge, da bi se zamisel izpolnila.

Ko zdaj, po vojni, včasih obiščem Ivančičevo mamno in njeno skoraj prazno stanovanje — mož ji je umrl, najstarejši sin je padel v partizanih — razmišljam o tem, kakšna sreča, da to stanovanje vse do konca ni bilo izdano.

Septembra je Kardelj odšel na jug. Kmalu za njim tudi Leskošek. Marinko pa je že nekaj dni prej odšel v Bosno. Vso odgovornost za Glavno poveljstvo je začasno prevzel Kidrič.

Delo ni smelo zastajati. Polet partizanstva je obetal še večji razmah v jeseni. Dal sem pobudo za posebno partizansko publikacijo »Slovenski partizan« in uredil prvo številko, ki je izšla 1. oktobra. Posamezne sestavke so napisali Stane Rozman, Dušan Kveder in drugi. V uvodniku sem analiziral dotedanje partizanske akcije in med drugim predlagal, naj partizanske čete nastopajo nasproti prebivalstvu tudi kot vojaška »oblast«, v članku o prezimovanju pa sem zapisal, naj ta jesen postane »partizanska jesen«, ker nam bo ta zima omogočila imeti »svoja ozemlja«.

In res je bila tista jesen partizanska. V oktobru je Zidanšek s Pohorci napadel Šoštanj, Šercer in Daki sta z Notranjci in Ljubljancami napadla Lož, Bračič pa Bezuljak, Pivška četa je iztirila in napadla vlak,

Stane pa je šel z revirci in Savinčani s Črete v pohod na Brežice.

Partijske in frontne organizacije so se razširile in okrepile. Na čelu je bila Ljubljana, kjer je OF postala »država v državi«. Za partizanstvo je tako organizirana Ljubljana ogromno pomenila. Mobilizacija v Ljubljani je polnila partizanska taborišča v Zasavju, na Krimu in Mokrecu, materialna pomoč partizanom je postala še izdatnejša.

V tistih časih sem se večkrat sestajal z Borisom Kraigherjem, ki je vodil ljubljansko organizacijo, z Zdenko Kidričevo-Marjeto pa precej redno, ker je vodila obveščevalno službo in mi je dajala dragocene podatke. Z njeno pomočjo smo organizirali tudi posebno vojaško obveščevalno službo, katere vodstvo je prevzel Vito Kraigher.

Ker je bil medtem razbit Kamniški bataljon in se je njegov ostanek zatekel na italijansko stran, je prišel v Ljubljano tudi komandant tega bataljona Marijan Dermastia, ki smo ga vključili v delo pri Glavnem poveljstvu. Njegove bogate izkušnje s kamniškega področja in prejšnje strokovno znanje — bil je rezervni oficir stare jugoslovanske vojske — so nam mnogo koristile.

Tisto jesen pa se je dogajalo še nekaj. — Nemci so s preseljevanjem slovenskega prebivalstva na Gorenjskem in v štajerskem Posavju pričeli germanizirati svojo okupacijsko cono v Sloveniji. Dali smo direktive za odločen odpor proti tem poskusom, samo Glavno poveljstvo pa je organiziralo akcijo na preseljevalnem področju med Savo in Krko. Z Mihom Marinkom sva šla na zborna mesto, kamor pa niso prišle vse partizanske skupine, ki so bile poklicane. Belokranjci so padli v zasedo, Notranjcev pa ni bilo zaradi nesporazuma. Z majhnimi silami smo vendarle napadli Bučko in ta napad je imel precej odmeva.

Na pragu Novega leta

Ko se je Leskošek vrnil iz Srbije, je prinesel fantastične novice o množični vstaji, o obsežnem svobodnem ozemlju, o izdelovanju orožja v svobodnih Užicah, o četniški izdaji in še druge. Nekaj o vsem tem smo sicer že vedeli iz Kardeljevih pisem, toda živo Leskoškovo pripovedovanje je dalo kratkim sporočilom meso in kri. Glavni pouk tega pripovedovanja za partizanstvo je bil — osvobajanje ozemlja. To je bila zdaj ena najvažnejših nalog.

Sklicevali smo posvetovanja najodgovornejših partizanskih funkcionarjev. Stane Žagar je prišel ob tej priložnosti zadnjič v Ljubljano in zadnjič smo ga videli. Prišel je tudi Stane Rozman in razni tovariši za zvezo.

To je bil začetek novega poleta našega partizanstva, poleta, ki je rodil sadove šele prihodnjo pomlad.

Iz same Ljubljane smo prav tiste dni organizirali napad na most pri Preserju, in sicer s pomočjo čet s Krima in Dolomitov ter ljubljanske sabotažne skupine. Akcijo je planiral novi sodelavec Glavnega poveljstva inženir Dore Mihevc.

Stane Žagar se je vrnil na Gorenjsko. Tam je bil priča širokega odpora proti preseljevalnim poizkusom in tako je njegovo prizadevanje v novem duhu želo lepe uspehe. V Bohinjski dolini je v enem dnevu vstopilo v partizane tri sto novih borcev, v Poljanski pa celo šest sto. Z napadom na postojanko v Poljanah je Žagar skušal uresničiti prvo osvoboditev ozemlja. Napad se ni posrečil. Vendar so tiste bitke, zlasti zadnja bitka pri Dražgošah, kakor kresovi osvetljevale pot k bodočim nalogam.

Rozman je za nov polet na Štajerskem začel zbirati večjo partizansko enoto na

Kremenjaku pri Stični. Začasno se je imenovala II. štajerski bataljon. Tudi ta se je kmalu nato spopadel z Italijani in Nemci pri Litiji.

Zadnji teden tistega leta sem šel na Bloke, kjer smo sklicali posvetovanje notranjskih funkcionarjev. Spominjam se Janeza Hribarja, Dakija, Dušana Pirjevca-Ahaca, Franca Popita-Jokla. Planirali smo nove akcije, zlasti pa razpravljali, kako osvoboditi večje ozemlje, in sicer za daljši čas. Nalogo smo definirali takole: treba je na določenem področju ustvariti trajnejšo premoč partizanov nad okupatorji, relativno in začasno sicer, toda vendarle premoč. Marsikatero strateško in taktično uganko smo pri tem rešili in to nam je omogočilo smotrno akcijo prihodnjo pomlad.

Ko sem se jeseni vračal z vlakom z akcije na Bučko, sem v temnem kupeju tretjega razreda prisluškoval razgovoru dveh kmečkih fantov o partizanih. Nikoli ne bom pozabil stavka, ki ga je eden od njiju izrekel ob koncu pomenka: »Na pomlad gremo pa vsi vkup!«

Notranjci in Dolenjci so res na pomlad šli »vsi vkup« in tako so mogli partizani osvoboditi ozemlje od Kolpe do Ljubljanskega barja.

JANEZ KRAMAR:

Razvoj OF v »Ljubljanski pokrajini« 1941

POBUDNIK Osvobodilne fronte, ki je bila ustanovljena pod imenom Protiimperialistična fronta, 27. aprila 1941, je bila Komunistična partija Slovenije. KPS je imela najmočnejši organizacijski aparat, ker ga je zaradi ilegalnega načina dela ohranila kljub preganjanju v stari Jugoslaviji. V dneh priprave na oborožen upor je KPS svoj organizacijski aparat še pomnožila in utrdila. KPS je imela ilegalne tehnike v Ljubljani in na sedežih okrožnih komitejev, imela je ilegalne zveze ter izkušene ilegalne delavce. KPS je določila osnovne načelne naloge in konkretne posebnosti, ki naj jih prevzame osvobodilni boj v Sloveniji. Po proučitvi specifičnih pogojev, ki so tedaj obstajali v Sloveniji, je KPS menila, da je nastopil ugoden zgodovinski trenutek za prevzem takšnih organizacijskih oblik osvobodilnega boja, ki bodo dajale glavni poudarek politični pripravljenosti ljudskih množic in ustvarile vse potrebne pogoje za množično oboroženo vstajo, ki je bila v Sloveniji spričo pomanjkanja borbenih tra-

dicij težavnejša kot pri drugih narodih Jugoslavije. Na osnovi izkušenj in svoje politike iz predvojnih let je KPS usmerila vse svoje sile, da bi pomnožila in učvrstila vrste OF.

S prenosom najpomembnejših nalog na OF je KPS čedalje bolj približevala slovenski narod, t. j. vse razredne sile slovenskega naroda, osvobodilnemu boju, istočasno pa odtujevala od OF vodstva tradicionalnih političnih strank in jih s tem, da je razgalila njihovo nacionalno izdajstvo v dneh zloma stare Jugoslavije, oddvojila od ljudskih množic, na drugi strani pa nezavedne množice, omahljivce in nestanovitne srednje elemente vključevala v OF na bazi teženj po nacionalni osvoboditvi.

KPS je gradila OF kot vsenarodno osvobodilno gibanje, široko organizacijo delovnega ljudstva, zvezo med proletariatom in ljudskimi množicami. Na široko je odprla vstop v OF vsem, ki so resnično hoteli sodelovati v osvobodilnem gibanju. Množice v OF so predstavljali v prvi vrsti delavci, kmetje in delovna

inteligenca. Odločujoč vpliv v vseh vodečih forumi OF so imeli komunisti in pripadniki raznih demokratičnih skupin z ljudstva. Zaradi takšne vseljudske, vsenarodne politike OF je bila OF od vsega početka organizirana kot enotno gibanje, v katerem je bila vodilna sila KPS.

Zaradi pomanjkanja borbenih tradicij, razkosanja slovenske dežele na 5 delov, zaradi geografsko-strateških pogojev, ki so vse prej kot omogočali razmah oborožene borbe v Sloveniji, je KPS delala na uresničevanju vseh pogojev za množični razmah OF, da bi tako ustvarila množično in trdno zaledje oboroženemu uporu slovenskega naroda. V samem začetku ji je uspelo vključiti v OF popolnoma enakopravno in na demokratičnih načelih vse narodnozavedne slovenske politične, kulturne in strokovne skupine; izven OF so ostali zgolj narodni izdajalci in pa nacionalno brezbrizni elementi. Zasluga KPS je, da je OF v razvoju narodnoosvobodilnega gibanja razvijala take oblike boja in vzpostavljala take organizacijske oblike, ki so jih porodile ljudske množice same in jih sprejele kot svoje.

Od samega začetka je KPS pri velikem številu vključenih skupin vodila borbo za enotnost OF, ki je bila dejansko nenehna borba za vključevanje množic v oborožen upor proti okupatorju.

Ostale ustanovne skupine OF

Od ustanovnih skupin so imeli krščanski socialisti in Sokoli večjo ali manjšo organizacijsko mrežo navzdol, okoli katerih so se »v tem prvem razdobju zbirali drobci bivših uradnih političnih strank, ki jih je aprilski zlom vrgel ob tla«. OF je predstavljala v tem prvem razvojnem obdobju koalicijo na svojem terenu, v borbi ljudskih množic pa v glavnem popolnoma enotno narodnoosvobodilno gibanje. Krščanskosocialistično gibanje, ki se je že pred vojno izživljalo kot močna delavsko-strokovna organizacija in kot kulturno udejstvovanje, se je kot politično gibanje vezalo na enotne revolucionarne nastope demokratične skupnosti slovenskega naroda. Krščanski socialisti so imeli pred vojno močno delavsko skupino Jugoslovanske strokovne zveze, niso pa nikoli težili za organizacijo svoje politične stranke. Z ustanovitvijo OF se je skupina krščanskih socialistov kot temeljna skupina vključila v OF. (B. Kidrič: »Kratek obris razvoja OF«.)

V vodstvu krščanskosocialistične skupine so bili: dr. Anton Breclj, dr. Aleš Stanovnik, Tone Fajfar, Edo Kocbek, dr. Marijan Breclj, Jože Cernič.¹ Od te skupine sta bila v Vrhovnem plenumu: dr. Anton Breclj star.,² dr. Aleš Stanovnik.³

Na temelju množične dokumentacije sem zasledil že v odborih, neposredno po ustanovitvi OF, predstavnike skupine KS, zlasti v neposredni okolici Ljubljane. Na terenih Vevče, Polje, Dobrunje (kasnejšega RO Dobrunje) je vodil skupino KS Pavšič Stefan-Jurij. Ta je skupaj s pristaši KS takoj po zlomu organizi-

ral zbiranje orožja in bil navzoč na sestankih med KP in KS za ustanovitev odborov OF;⁴ pristaše KS zasledimo tudi v odborih v Rudniku⁵, v Zadvoru⁶ in na Grosupljem⁷. Na Ježici se je poleti 1941 vključila v novo ustanovljeni plenum tudi skupina KS, ki je bila zelo aktivna in je ustanavljala odbore OF v Mali vasi in Stožicah⁸. Na ostalem področju Ljubljanske pokrajine sem v tem prvem obdobju zasledil skupino KS v Kostanjevici, in to že julija 1941⁹, in terenca, pristaša KS dr. Pokorna v Vidmu-Dobrepolju¹⁸.

Po Kidričevem nasvetu so katoličani v OF imeli 21. in 22. avgusta v Ljubljani dva sestanka z dr. Gosarjevo skupino, da bi dosegli združitev vseh katoliških sil v OF. Katoličane v OF so predstavljali Tone Fajfar, Edvard Kocbek, Srečko Žumer in dr. Aleš Stanovnik, katoličane izven OF pa dr. Gosar, J. Šolar, dr. Kamušič in dr. Mohorič.¹¹

Leta 1938 je nastopilo v slovenskem sokolstvu gibanje, ki je pridobilo vse poštene slovenske nacionaliste.¹² Predstavniki tega naprednega sokolskega gibanja so se 1940 skupno s predstavniki KS sestali v Tomačevem in se dogovarjali s predstavniki KP o skupnem nastopu.¹³ Predstavniki naprednega gibanja Sokola so sodelovali in Društvu prijateljev SZ in tu pomagali razkrinkavati izdajalsko vlogo tajnika tega društva.¹⁴

Ta demokratična sokolska skupina je po ustanovitvi OF, ko se je v celoti uprla Pestotniku, formirala svoj Izvršni odbor,¹⁵ v katerem so bili Jože Rus, Zoran Polič, Franjo Lubej, Samo Nahlik, Lojze Lubej, Dušan Podgornik in Viktor Repič. Odbor je bil izrazit nasprotnik »sokolskih magnatov«.¹⁶ Ta demokratična sokolska skupina je vključevala sokolske skupine v OF ter mobilizirala Sokole v OF.¹⁷

Za razliko od nekih skupin v OF pri Sokolih ni bilo strankarskih tendenc. Omejevali so se na svoje kadre in niso pridobivali množic za svojo stranko.¹⁸ Izjave predstavnikov demokratične sokolske skupine v OF so tako v NOB kot po osvoboditvi enoglasne, da so se Sokoli vključili v OF, »da bi posvetili sile novi družbi, sodelovali pri njeni utrditvi z ugotovitvijo, da noben drug ideološki pokret ni tako soroden Sokolstvu...«¹⁹ »Mi ne sodelujemo v OF kot stranka, ki se med seboj veže po svojih računih, mi smo pri OF kot vršilci nalog slovenskega naroda. Mi nismo sklepali nobenih političnih kompromisov ali zvez in mi si nismo pridržali za nikogar izmed nas nobenih pravic. OF je ena, kot je slovenski narod samo eden. OF je tvorba slovenskega naroda. V OF ni takega razporeda, da bi bil kdo spredaj, nihče ga ni zahteval, nihče ga tudi noče. Mi delamo v OF za slovenski narod, za njegovo svobodo in za njegovo bodočnost...«²⁰ »S KP se bori (Sokolstvo, opomba J. K.) izključno za odpravo starega družbenega reda, za odpravo krivic, ker ima v celoti pred očmi samo slovenski narod in njegov dobrobit in pa razvoj in zmago načel delovnega ljudstva. Zaradi tega si dotikališča pravilnega, razumevanega in vodena Sokolstva nikakor ne nasprotujejo z načeli KP, ampak se skladajo in dopolnjujejo...

Sokolstvo ni stranka, njegov cilj ni prevzem oblasti, kot je cilj vsake stranke. Zaradi tega ne zasledujemo strankarskih ciljev po programu oblasti...²¹ ...Pri začetnem ustvarjanju OF so se pri dolgih načelnih... med Sokolici nacionalisti in komunisti takoj pokazale možnosti tesnejšega sodelovanja in medsebojnega zaupanja v skupni borbi...²²

Po začetku oborožene vstaje v Ljubljanski pokrajini je bilo za širino in začetno solidnost OF zelo koristno, da so se okoli močno razpredene organizacijske mreže Sokola zbirali pošteti elementi slovenske tradicionalne liberalne stranke. Člani IO demokratične sokolske skupine so po »sokolski liniji« organizirali OF povsod tam, kjer so bila sokolska društva. Vodstvo Sokola v Ljubljani je že avgusta 1941 sklicalo v Ljubljani konferenco predstavnikov sokolskih žup zaradi vključitve Sokolov v OF. Mesec dni kasneje je bila zopet ena konferenca, in sicer v Ljubljani v gostilni »Sokol«. Na to konferenco je bil poklican tudi predstavnik novomeške sokolske župe Martin Šlibar. Na ljubljanski železniški postaji ga je počakal Jože Rus, na sestanku pa so bili še Franjo Lubej in Lojze Vrhovec.²³

V Logatcu so prvi začetki organiziranja OF vezani na Sokole, ki so imeli močno organizacijo pod neposrednim vodstvom Rada Pehačka. Ta je imel neposredne zveze z Ljubljano in ima največ zasluga za dotok ljudstva v OF v Logatcu v prvi dobi.²⁴ Sokoli na Vrhniki so na pobudo predstavnika vodstva demokratične sokolske skupine Franja Lubeja takoj pristopili k organiziranju OF.²⁵

Vključevanje Sokolov v OF v novomeškem okrožju je vezano na organizirano delo dr. Jožeta Rusa in Ladota Ambrožiča-Novljanca. Na njihovo pobudo je bila v juliju oz. v avgustu sklicana seja župne uprave sokolske župe v Novem mestu, ki se je takoj vključila v OF in izdala poziv vsem sokolskim društvom za sodelovanje v OF. Nato so se člani sokolske župe Novo mesto lotili organizacije članstva v OF, organizacije zbiranja orožja, streliva itd., sabotažnih akcij. Sokolska mladina je bila vključena v športno društvo »Elan«.²⁶ Še več. V prvem začetku je Lado Ambrožič-Novljan dal članom sokolske župe Novo mesto smernice in podporo v denarju za organiziranje OF po Dolenjski. Lado Ambrožič je povezal tudi organizacijo Sokolov na področju rajona Toplice, ki se je samoiniciativno vključil v priprave na oborožen odpor. Glavna pobudnika teh priprav sta bila Jože Bradač in Martin Šlibar. Po neposrednem stiku Martina Šlibarja z dr. Jožetom Rusom in Ladom Ambrožičem-Novljanom in po sestanku v Ljubljani je Martin Šlibar sklical v septembru oz. v oktobru 1941 sejo župnega zbora novomeškega Sokola, ki se je stoudstotno udeležila seje. Po obrazložitvi ciljev OF so se vsi soglasno izjavili za oboroženo borbo proti okupatorju in za pomoč po organizacijski liniji. Seja župe je bila v zidnici nad novomeškim marofom.

Vodstvo novomeške sokolske župe je bilo potem v stalnih stikih s sokolskimi društvi.

Doseglo je, da so se člani novomeške župe kompaktno vključili v NOG kot aktivisti in borci. Lado Ambrožič in Martin Šlibar sta se sestajala vsak teden. Martin Šlibar je dobil od svojih znancev po sokolski liniji vse podatke, kaj in kako kdo dela.²⁷

Jože Rus vključuje v Beli krajini Sokole v OF, pri nadaljnjem vključevanju Sokolov sodelujeta tudi Franjo Lubej in Lado Ambrožič-Novljan. Predstavniki Sokola je član MO OF v Črnomlju.²⁸

Rudolf Pizzulin je organiziral od junija 1941 dalje v kočevskem okraju zbere skoraj vseh sokolskih društev, ki so skoraj kompletna vstopila v OF. Navodila za to povezavo je dobival od Jožeta Rusa in Franja Lubeja, pa tudi od Jožeta Šeska. Podobno kot v Novem mestu je tudi sokolska mladina ustanovila svoje športno društvo, ki so ga takratni sokolski magnati v Kočevju nazivali »Komunistično društvo«.²⁹

V grosupeljskem okrožju so bili posamezni člani Sokola vključeni v OF že julija 1941. Člana grosupeljskega komiteja Dolfe Jakhel in Radko Polič sta julija 1941 organizirala sestanek z odborom sokolskega društva v Grosupljem. Na sestanku, ki je bil v Brinju v »grščini«, so vsi odborniki, ki so bili prisotni, sprejeli program OF. Po tem sestanku je sokolsko društvo prenehalo z obstojem in vse članstvo je dobilo poziv, da se brez pridržka vključi v OF.³⁰

OPOMBE:

¹ Izjave Toneta Fajfarja, dr. Bogdana Breclja, Antona Tomana, dr. Danila Dougana, Franca Rometa.

² B. Kidrič: »Kratek obris OF«.

³ Tone Fajfar v SP VI/45 od 2. 6., št. 35.

⁴ Izjava Stefana Pavšiča.

⁵ Izjava Jožeta Zrnca.

⁶ Izjava Ivana Klemenca, Antona Hočevarja.

⁷ Izjava Franca Rometa.

⁸ Izjava Mihaela Cerina.

⁹ Izjava Jožeta Pana-Dečka.

¹⁰ Slovenski dom VII/42 od 19. 11. 42., št. 265.

¹¹ Izjava E. Kocbeka v ponatisu Slov. poroč., str. 306., ki jo je uredil in z opombami opremil dr. Fr. Škerl.

¹² Zoran Polič: Sokol in OF v SP VII/45, št. 46

¹³ Tajnik društva je bil ing. Nagode. Izjava Franja Lubeja.

¹⁴ Izjava Franja Lubeja za Repič Viktorja.

¹⁵ Izjave Jožeta Rusa, Franja Lubeja, Zorana Poliča, (Borec 53. št. 3.)

¹⁶ Izjava Franja Lubeja.

¹⁷ Kidrič B.: Poročilo oz. debata na roški part. konferenci.

¹⁸ Skalar (Polič Zoran) v članku: »Sokolstvo in komunizem«, arhiv CK KPS.

¹⁹ Jože Rus – Andrej Hribar: Pozdravni govor na roški part. konf.

²⁰ Franjo Lubej – Jaklič Drežec: Pozdravne besede na roški part. konf.

²¹ Črtomir (? Zoran Polič): dokument Okrožja Ljub.-okol. z dne 24. 12. 1942. (arhiv CK KPS)

²² Izjava Martina Šlibarja 26. 6. 1959.

²³ Izjava Antje Crnič.

²⁴ Izjave Marka Setinca.

²⁵ Izjava Riharda Romiha, dr. Jožeta Rusa, Lada Ambrožiča, Martina Šlibarja, dr. Ivana Vasića

²⁶ Izjava Martina Šlibarja.

²⁷ Izjava Mira Pressla.

²⁸ Izjava Vilka Kajfeža, Lada Ambrožiča, Rudolfa Pizzulina.

²⁹ Radko Polič: Preprosta kronika.

(Nadaljevanje)

Prisega pod Malim Gregorjevcem

POTEM ko je bil Stane Žagar s svojo družino preganjan z Dobrave na Štajersko, smo komunisti, ki smo se dotlej zbirali okrog njega, še bolj odločno nadaljevali z delom. Opozarjali smo ljudi na nevarnost nacifašizma in razkrinkavali jugoslovansko vladno, ki je preganjala jugoslovanske protifašiste. Že februarja 1941 nas je Stanko Žagar obiskal in rekel:

»Trdim preizkušnjam gremo kaj hitro naproti, zato sta potrebna pogum in vztrajnost. Čas, ko bo treba vzeti puške v roke, se bliža!«

Čeprav pri nas tudi po Žagarjevem odhodu z Dobrave reakcionarji niso mogli zatreti revolucionarne ideje in smo komunisti dobivali čedalje več simpatizerjev, ki so spoznavali, da je znal Žagar pravilno

oceniti položaj, le nismo pričakovali, da se bodo Žagarjeva predvidevanja tako hitro uresničila. V aprilu smo tudi komunisti z Dobrave in okolice sodelovali pri obrambi domačine, po nesrečnem razsulu bivše jugoslovanske vojske pa smo začeli zbirati orožje, ki smo ga prinesli iz vojske in ki ga je odvrгла umikajoča se vojska.

Takoj nato smo prepričevali ljudi, da je Hitlerjeva propaganda lažna, in jih opozarjali na podle načrte nemških fašistov. Nemci so namreč začeli zbirati podatke o zavednih Slovencih, posebno pa še o komunistih, in jih začeli zapirati. Posebno množične so bile aretacije komunistov 22. junija 1941, torej tisti dan, ko so Nemci napadli Sovjetsko zvezo in svojega sovraštva do ko-

munizma niso več prikrivali. Pred aretacijami so se mnogi ljudje umaknili v gozdove. Tako so tudi na pobočju Jelovice nastale prve skupine partizanov.

Tedaj je spet prišel k nam Stanko Žagar — ilegalno se je vrnil iz Ljubljane. Dne 17. julija 1941 smo bili pozvani terenci in aktivisti pod Mali Gregorjevec blizu Vodice na Jelovici. Zbrali smo se terenci iz vasi okrog Jelovice in tudi iz Kranja. Tu je bila že zbrana četa partizanov, med njimi Stanko Žagar, Johan Bertonec, Tomo Brejc in drugi, skoraj vsi znani še iz predvojne revolucionarne dela.

Stanko Žagar je na tem sestanku imel ognjevit govor, v katerem nam je orisal politično situacijo. Tega govora se prav dobro spominjam. Tako le nam je povedal:

»Tovariši in tovarišice, borci in terenci! Na kar nas je opozarjala Komunistična partija, se je žal zgodilo. Kakor v ostali Evropi, n. pr. na Poljskem in drugod, tudi pri nas gazijo zemljo nacistični škornji. Slovenska zemlja je bila zaradi izdajalske politike naših tako imenovanih voditeljev skoraj brez boja razdeljena med tri fašistične okupatorje. Vsa naša domovina je pod čedalje hujšimi udarci, ki jih ji zadajajo okupatorji. Njih grozodejstva presegajo vse tisto, kar smo doslej slišali o njihovih zločinih. Pozapri se že vso našo napredno inteligenco. Na Bledu zaseda izseljenska komisija, ki hoče izprazniti naše kraje in jih naseliti z najbolj zagriženimi Nemci. Po naše najbolj zavedne ljudi prihajajo gestapovski avtomobili in jih odvažajo v Begunje, od koder jih gestapovci po strašnih mukah pošiljajo v nemška koncentracijska taborišča; tam jih bo večina umrla in bodo sežgani v lagerskih krematorijih ter bo njihov pepel razmetan po plantazah voditeljev SS. Tako bi mi Slovani morali postati gnoj nemškemu nacistu, kakor je pisal Hitler v knjigi 'Mein Kampf'. Kralj je zapustil Beograd in odšel na varno v Palestino. S seboj je odvel vse zlato, ki ga sedaj brezskrbno razmetava, prav tako

IVAN MINATTI

Spomin

*Ko besno laja mitraljez
skoz točo min,
ki orjejo zemljó,
in plamen iznad koč
vsečez
divja v razžarjeno nebo,
mi vstane pred očmi
spomin.*

*Na oknu nageljni zamolklo rdeči,
v večer spokojen sanja rožmarin.
Med drevje se je ujela neizmerna sinj
in z njo vse misli sanjajo o sreči.*

*Večernica blesti na jasnem nebu.
Od travnikov in mej se širijo vonjave
poletnih rož. Cerkovnik je odzvonil ave
in star in siv oddrsal, kot bi šel k pogrebu.*

*Vse je prosojno, mirno, vse spokojno,
le veter se že z listjem poigrava
in tam na vasi pesem fantov plava.
Usáhnila je misel na krvavo vojno.*

*Ko blazen se krohoče mitraljez,
in mi smo poblaznili od krvi in srda.
Visoko v zrak prši ožgana prst
pod drobci min.*

*Ah, to je bil le lep,
neskončno lep spomin.*

pa dela tudi njegova vlada in pobegli politiki. Drugi del te gospode z Natlačenom na čelu pa je odšel v Rim, da se tam pokloni Mussoliniju in italijanskemu kralju...

Osvobodilna fronta pod vodstvom Komunistične partije pa kliče: »Se ima slovenski narod toliko moči, da bo s svojo silo in z ostalimi narodi dobojeval svobodo!« Tovariši in tovarišice, nemški fašizem je, pijan od lahkih zmag po Evropi, napadel Sovjetsko zvezo, na kateri si bo polomil zobe. Mi ne smemo dopustiti, da bi sovjetski narodi krvaveli sami. Tudi mi moramo stopiti v boj. Ta boj bodo bojevali vsi komunisti na svetu. Boj bo težak, ali zmagali bomo. Okupator mora čutiti našo pest. Nikjer v Sloveniji mu ne sme biti prijetno. V njem moramo videti našega najhujšega sovražnika. Bojevat se moramo, dokler ne bo preganjan zadnji sovražnik z naše zemlje. Enako se mora zgoditi tudi z njihovimi pomagači — domačimi izdajalci.

Tovariši in tovarišice, sovražnik ni nepremagljiv. Zmagala bo volja svobodoljubnih narodov in takrat bodo priborjene tudi socialne pravice, za katere se bore ljudje že stoletja. Fašizem moramo streti, če hočemo, da bo naše življenje svobodno in srečno. Prav zato bo potreben vztrajen boj, le z njim si bomo priborili svobodo. Če bo kdo izmed nas padel, bo padel z zavestjo, da je dal življenje za svoj narod, za svobodo in napredek človeštva.

Morda se bodo našli tudi izdajalci, ki se bodo polakomnili ponujenega denarja. Toda zgodilo se jim bo tako, kot se je zgodilo izdajalcu, ki je izdal Špartance Perzijcem. Perzijski vojskovodja je ukazal: »Obesite ga na prvo drevo in ne dajte mu zlata, ki ste mu ga obljubili, kajti to je zaslužil človek, ki je izdal tako hraber narod!«

Tovariši in tovarišice, ta boj bo od nas zahteval vztrajnost in pogum. Premagati bomo morali vse težave in ta boj nas bo prekalil v jeklene borbe!

Naši obrazi so bili resni. Vsi smo se zavedali, da je napočil

čas, ko bo življenje en sam boj in ko bo treba vsak čas, vedno in povsod za ceno življenja reševati usodo domovine in ljudstva. Zavedali smo se, da bomo v tem boju zmagali ali padli. Še enkrat je Žagar zaklical: »Prisegamo, da ne bomo prej odložili orožja, dokler ne bo preganjan zadnji sovražnik iz naše domovine!« In dvignile so se stisnjene pesti: »Prisegamo!«

Po tem svečanem delu smo dobili vsi konkretne naloge.

Predvsem je bila naloga terencev, preskrbovati partizane s hrano in jih obveščati o vseh nemških namerah in premikih. Sestali smo se nato še večkrat. Zadnjikrat nas je terencev sklical Žagar na tak sestanek v mesecu septembru 1941 pod Reparico na pobočju Jelovice. Tu smo dobili še večje naloge. Boj je postajal čedalje ostrejši in Dobrava je dala mnogo partizanov, ki so bili skoraj vsi Žagarjevi učenci.

Ivan Križnar st.

Generali brez vojske

Ta članek je smiselno nadaljevanje članka »Delitev funtov«, ki je bil objavljen v zadnji številki naše revije. Podaja nam gradivo o »delu« jugoslovanske begunske vlade, katere poglavitna skrb je bila umakniti se lepo na varno, v tujino, medtem ko so jugoslovanski narodi krvaveli pod okupatorskim nasiljem.

NASLEDNJI sestanek je imela begunska jugoslovanska vlada dne 9. maja 1941, spet v Tanturu. Prisotni so bili vsi ministri. V zapisniku je na kratko navedeno:

»Predsednik vlade general Simović je začel sejo. Po diskusiji, v kateri so sodelovali gospodje Simović, Grol dr. Krek, dr. Šutej, general Ilić, S. N. Kosanović, M. Trifunović, Jovo Banjanin, dr. Momčilo Ninčič in Bogoljub Jevtić je ministrski svet sklenil, naj

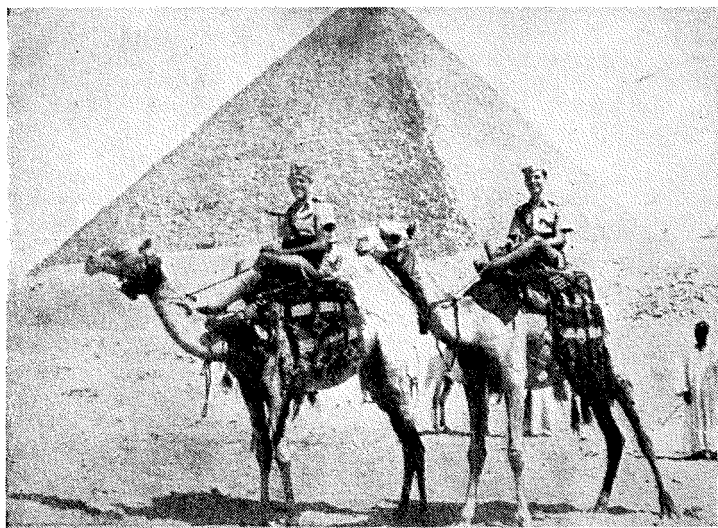
bi bil sedež vlade v Londonu, v posamezne države (Kanado, Sev. Ameriko) pa naj bi poslali misije, sestavljene iz članov vlade.«

Tačas je okupator pošiljal iz Jugoslavije kolone vlakov v ujetniška taborišča v Nemčiji...

Jugoslavijo so si razdelile Nemčija, Italija, Madžarska, Bolgarija in Albanija. Na Hrvaškem je bil osnovan izdajalski režim Anteja Pavelića, v Srbiji in Črni gori pa so

Po kapitulaciji v ujetništvo...

Medtem ko so jugoslovanski narodi trpeli in se borili, je kraljevska klika brezskrbno živela v tujini. Na sliki vidimo enega izmed adjutantov kralja Petra I. in njegovega prijatelja na sprehodu v okolici Kaira

Nemci ustanovili tako imenovane »komisarske uprave«. Določena je bila demarkacijska črta med Nemčijo in Italijo, ki je potekala takole: Vrh—Lučne—Ježica—Litija—Cerklje—Samobor—Petrinja—Glina—Bosanski Novi—Sanski most—Mrkonjićgrad—Donji Vakuf—Sarajevo—Ustiprača—Priboj—Nova Varoš—Sjenica—Novi pazar—Kosovska Mitrovica—Pristina—Uroševac—Sar planina—Tetovo—Ohridsko jezero—Prespansko jezero.

Nemci so v celoti priključili Nemčiji severni del Slovenije, t. j. Gorenjsko, Spodnjo Stajersko in jugoslovanski del Koroške. Bolgarija je anektirala večji del Makedonije, del Kosova in Metohije, kraje severno od Zaječara (onstran reke Timoka) in Pirotsko okrožje. Madžari so dobili Prekmurje, Bačko in Baranjo ter zasedli Medjimurje. Italija je proglasila za sestavni del svojega ozemlja Notranjsko in Dolenjsko ter mesto Ljubljano. Hkrati je pripadel Italiji Sušak in vsi otoki Hrvaškega Primorja, razen Paga, pa tudi Dalmacija od Zadra do Splita, Boka Kotorska in vsi dalmatinski otoki, razen Brača, Hvara, Ščedre in otokov okrog Dubrovnika. Tako imenovani Veliki Albaniji so Italijani

priključili večji del Kosova in Metohije, zahodni del Makedonije, nekaj črnogorskih krajev (Ulcinj, Plav, Gusinje itd.) in del Sandžaka. V Črni gori so Italijani postavili visokega komisarja in posvetovalni svet, ki je proglasil »Nezavisno Črno goro«.

V okupirani Jugoslaviji se je začelo strahotno nasilje...

V zavezniških vojaških taboriščih na Bližnjem vzhodu so se zbirali neznatni ostanki jugoslovanske vojske: 232 letalcev, 127 mornarjev in 45 pripadnikov suhozemskih enot — pehote. Generali in ministri so bili torej zbrani, toda brez vojske.

O tem in o odhodu vlade v London je govora v zapisniku vladne seje:

»Zapisnik seje Ministrskega sveta z dne 12. V. 1941 ob 18. uri v Tanturu.

Prisotni vsi ministri in ban banovine Hrvatske. Predsednik vlade general Simović obvesti ministrski svet o številnem stanju vojske, ki je nameščena v taboriščih na Bližnjem vzhodu. Skupaj 404 moške; 232 mož odpade na letalstvo, od tega 67 pilotov. Mornarica 127 mož, od tega 36 oficirjev in 80 podoficirjev ter 45 pešcev.

Nato sporoči, da je vlada ZDA ponudila sodobno eskadrilo najmodernejših bombnikov, na katerih bi leteli naši letalci in ki bi šla po sklepu ministrskega sveta prva v boj.

Minister za zunanje zadeve dr. Ninčić poda poročilo o razgovorih, ki jih je vodil z britanskim poslanstvom v zvezi z odhodom Nj. Vel. kralja v London in odhodom vlade v Kanado.

Po diskusiji, v kateri so sodelovali gospodje Kosanović, Budisavljević, Krnjević, Grol, dr. Krek, dr. Šutej, Ninčić, Banjanin, je predsednik vlade general Simović povzel sklepe:

1. Center za pripravljanje naše vojske naj bo Kanada. Na Bližnjem vzhodu bosta mornarica in eskadrila letalcev, ki bo sodelovala v bojih, brž ko bo dobila potrebni material iz Amerike.

2. V London naj odidejo po možnosti čimprej — z Nj. Vel. kraljem — predsednik vlade, minister za zunanje zadeve in minister za finance.

3. Simbolični sedež vlade je London oziroma Anglija, kamor naj odpotujejo še dr. Juraj Krnjević, Slobodan Jovanović, Milan Grol, dr. Srdjan Budisavljević, dr. Miha Krek, dr. Milan Gavrilović in Jovo Banjanin.

4. Kot misija v Kanado pojdejo gospodje Miloš Trifunović, general Ilić, dr. Čubrilović in Franc Snoj.

5. V ZDA pojdejo gospodje dr. Ivan Šubašić, ban Hrvatske, Bogoljub Jevtić, Snoj, Sava Kosanović in Boža Marković.

6. Podaljša se akcija za zbiranje prostovoljcev.

7. Načelo enotnosti vlade se vzdržuje tako, da ministri, člani misij, lahko pridejo po opravljeni misiji ali med misijo v London.

Razpored političnih osebnosti izven vlade, ki jih je moč uporabiti za akcije, bo določen na prihodnji seji.

V naslednjem zapisniku so navedene podrobnosti o tem, kako je bila vsa navedena akcija izvedena, oziroma kako in kam so se gospodje ministri s kraljem na čelu umaknili na varno...

Slobodan Bosiljčić

Življenje je dobilo novo vsebino

KONEC maja 1941 smo dobili zvezo s komunistom Maksom Stermeckym. Prišel je na sestanek, na katerem smo bili Oskar Rot, Kristl Poljšak, Korl, Tone in jaz. To je bil začetek našega organiziranega dela. Postavili smo si že določene naloge, od katerih je bila prva zbiranje orožja, druga pa širjenje organizacije. Naši fantje so bili nacionalisti in so do nedavnega še pričakovali, kako bodo njihovi voditelji začeli z organiziranim odporom. Računali so, da pojdejo k četnikom. Ker so se razočarali nad vso staro politiko, so jim Maksove besede o vlogi Partije zbudile zaupanje in simpatije do Partije, ki ne kapitulira.

Po tem sestanku smo začeli organizirano delati. Z vso vne-
mo smo se lotili zbiranja orožja. V nekaj tednih smo prehodili vso ljubljansko okolico, dobili pa nismo toliko, kot smo si želeli.

Na Igu sva nekoč z Oskarjem nabrala okoli šestdeset bomb. Zložila sva jih v nahrbtnika in se težko obložena odpeljala proti Ljubljani. Za vsak primer sva imela v žepu pripravljeno bombo. Vozila sva vstric, le kadar je bila na vidu kakšna gruča ljudi — italijanske patrulje — sva vozila drug za drugim. Če bi prvega ustavili in bi bilo kaj narobe, bi drugi vrغل bombo. Tako je šlo do mitnice, kjer naju je mitničar ustavil in se približal Oskarjevemu kolesu. Oskar mu je pokazal odvito bombo in rekel: »Če se ne umakneš, boš zletel v zrak!« Mitničarja je kar vrglo nazaj, midva sva pa hitela naprej. Nedaleč od mitnice je stala vojaška patrulja. Bala sva se, da je mitničar Italijanom telefoniral, kaj voziva. Bila sva pripravljena z odprto bombo v žepu. Toda Italijani se niso zganili. Ni nama bilo jasno, ali se je mitničar preveč ustrašil, ali mu je bilo všeč, da voziva bombe.

Ko sva bila že v mestu, nama je postajalo čedalje bolj vroče. Italijanov je kar mrgo-
lelo po ulicah, midva pa ob-

ložena z nahrbtnikoma, ki sta bila že od daleč videti zelo težka. Bombe bi bila morala odložiti v mizarski delavnici v Florijanski ulici, toda — delavnica je bila zaprta. Mizar je obljubil, da naju bo čakal. Mogoče se je kaj zgodilo? Stanovalke z dvorišča so nama dopovedovale, da še ni dolgo,

kar je odšel, in naj počakava, ker se bo prav gotovo vrnil. Nisva mogla tvegati. Spet sva zajahala kolesi in se zapodila med vrvežem naprej. »Če kaj pride, bo šlo vse k hudiču,« je rekel Oskar. Pri tem se je držal za žep, ki ga je težila bomba. Peljala sva po Poljanski cesti in zavila proti šempetrski vojašnici. Tam sva srečavala italijanske policaje, vendar sva se čutila bolj var-

Dne 6. maja popoldne so prišli v Iško bivši kurirji relejnih postaj Slovenije. Najprej so se zbrali ob spomeniku padlega partizana Maharadže in počastili njegov spomin ter spomin vseh padlih tovarišev, nato pa so priredili partizanski miting. Naslednjega dne, 7. maja, so sodelovali na pohodu »Ob žici okupirane Ljubljane«. — Na gornji sliki vidimo prizor ob spomeniku partizanu Maharadži med govorom bivšega komisarja relejnih postaj Ludvika Kukavice. Na spodnji sliki pa vidimo skupino bivših kurirjev, ki so nastopili na partizanskem mitingu

na kot prej v mestu. Peljala sva se mimo njihove straže in nesla vse skupaj v drugo nadstropje, v laboratorij Onkološkega inštituta, kjer sem bil zaposlen. Tu sva si oddahnili, kajti tovor je bil zelo težak. V laboratoriju sva zložila bombe v posode za poizkusne miši in jih postavila na police med steklenice. Nekega dne je neka bolniška sestra vzela tako posodo in jo nesla zdravniku, ki jo je potreboval. Ko sta videla namesto miške bombo, je oba skoraj zadela kap. Bila sta sicer oba zanesljiva, toda prva preizkušnja je bila le malce prehuda za njune živce.

Drugič smo prenašali zbrojevko. Oskar je nosil pod plaščem cev. Srečal je znanca, ki ga je ustavil tako, iz prijaznosti, ker se že nekaj časa nista videla. Ko tako stojita, se je Oskarju spodvihnil plašč in pokazala se je rebrasta cev. Znanec ga je začudeno vprašal, kaj nosi. Oskar mu je malce hudomušno povedal, da je zbrojevka, in to čisto nova. Pa še malo mu jo je pokazal. To je zadostovalo, da jo je fant ucvrl.

Zbrojevko smo sestavili v laboratoriju in jo postavili na zaprto polico pod laboratorijsko mizo. Nepoklicani po navadi niso hodili v laboratorij. Zato smo imeli mir, ko smo se jo učili razstavljati in sestavljati. Enkrat pa se je sprožila, in sicer še na polici. Tedaj sva bila z Oskarjem sama. Mislila sva, da bo vsak čas prineslo Italijane in da ne bo preostalo drugega, kot spoprijeti se z njimi. Oskar je namestil nov šaržer, enega pa je dal v žep in se postavil za vrata. Jaz sem vzel pištole in bombe. Tako sva napeto čakala, kaj bo. Po hodniku je šla neka sestra, tako kakor po navadi, potem nič in še nič. Oddahnili sva se, kajti če bi se bilo začelo, bi se ne vdala, saj sva imela precej bomb in streliva za mitraljez. Pok je zamrl med sobami, in sestre, ki so stanovala na koncu dolgega hodnika, so najbrž mislile, da streljajo Italijani na dvorišču. Italijani pa so najbrž mislili, da je ustrelil kak njihov kolega, kajti tu pa tam je kdo izmed njih streljal za prazen nič in zato se niso vznemirjali,

če je kaj počilo. Kasneje so mi pravili naši bolniki, da je nad njimi nekaj počilo.

Ko sem prišel nekoč v laboratorij, je pri mizi, kjer je bil mitraljez, stal profesor in me samo gledal. Takoj mi je bilo jasno, da je odprl napačna vrata in zagledal zbrojevko. Nekaj časa sva se nemo gledala, potem pa se je profesor spodbudno nasmehnil. Rekel je, da mora vedeti za vse, kar je skrito, ker on odgovarja za prostor. Ko sem mu pokazal še kopico ročnih bomb, se je sedel na stol in me vprašal, če mislim iz laboratorija narediti bunker za orožje. Potem si je do podrobnosti ogledal mitraljez. Skupaj sva ga nekajkrat razstavila in sestavila. Po tem dogodku sva bila še tesneje povezana. Kmalu zatem smo mitraljez prenesli in kasneje ga je vzel Oskar s seboj v partizane.

Iz Logatca je prišel neki Oskarjev znanec in povedal, da je tam veliko skladišče bencina. Takrat je že veljala direktiva Osvobodilne fronte, da je treba uničiti vse, kar je okupatorjevega. Z Oskarjem sva odšla v Logatec k njegovemu zncu, ki je bil orožnik. Skupaj smo naredili načrt, kako bi uničili gorivo. Bilo je ogromno sodov, nekaj sto. Po načrtu naj bi nekdo od daleč vrgel bombo, ki bi zažgala bencin in poglala vse skupaj v zrak. Zandar se je ponudil, da bo on to opravil, ko bo imel nočno službo. Za sodelovanje pa da bo pridobil še nekoga, ki je po njegovem mnenju dovolj zanesljiv.

Čakala sva, kdaj se bo posvetilo na zahodu, kajti to bi se moralo videti v Ljubljano. Minilo je več dni, potem pa je prišla iz Logatca pošta, da načrta ni bilo mogoče izpeljati. Ponovno sem šel v Logatec — in kaj se je pokazalo? Oba orožnika sta sicer vrgla bombo, ki pa ni napravila škode, ker se ni vžgala. Izvedeli smo tudi, da v skladišču ni bencin, ampak nafta. Italijani so nekaj sumili in so vso okolico zastražili. Z žandarjem pa smo bili še naprej povezani in dobavil nam je nekaj pištol in municije.

Po napadu na Sovjetsko zvezo smo začeli vsak dan patru-

ljirati po mestu in razoroževati Italijane. Tisti, ki smo imeli pištole, smo jih seveda nosili s seboj tudi na promenade. Proti večeru, ko je bil že mrak, smo plašili Lahe. Nekega večera smo na promenadi pozvali italijanskega oficirja, naj dvigne roke. Zaprl je oči in poslušno dvignil roke. Mislil je že, da je po njem. Oskar je strokovnjaško potegnil za jermen in oficirjeva pištola je bila v njegovih rokah. Ukazali smo mu, naj nadaljuje pot in naj se ne ozira. Oficir se je zahvalil z »grazie«, šel in ni pogledal nazaj menda do pošte. Oskarjev brat je imel tedaj štirinajst let. Za Ljubljano je ustavil oficirja in mu pokazal pasjo pištolo. Oficir je brez odpora dopustil, da ga je deček odpasal. Drugi dan smo si pištolo ogledali na promenadi.

Tisti večer — 26. julija 1941 — ni bilo preko proge nobenega oficirja, da bi ga razorožila. Z Oskarjem sva se slabe volje vračala proti pošti. Že sva se hotela pobrati, ko sva zagledala pred seboj neznano uniformo. Nemška, gestapovska, naju je spreletelo. Že prej sva videla nemški avtomobil in sodila, da se je z njim pripeljal »najin« gestapovec. »Po njem!« pravi Oskar. Gestapovec je počasi in naduto korakčil po Šelenburgovi, potem po Zvezdi, hoteč zaviti proti Ljubljani. Bila sva mu za petami, in kadar je obstal, sva seveda tudi midva obstala. Ko smo prišli malo pred kinom Matico čez cesto, mi je Oskar šepnil: »Počakaj!« In že je skočil štiri ali pet dolgih prožnih korakov naprej, dvignil roko in ustrelil. Krik, tek korakov, tišina. Vse se je odigralo v nekaj sekundah.

Stekel sem po Wolfovi proti Tromostovju, kjer sem umiril hojo in prečkal cesto. Pomešal sem se med ljudi, ki so se zmedeno ozirali. Dalje naprej po Šentpeterskem napisu sem že srečal policijski avto, ki mi je drvel naproti. Izognil sem se, ker bi me utegnil kdo poznati. Skrbelo me je za Oskarja, če jo je izvozil. Bil sem napet kot struna. Šel sem spat, ne da bi komu od sostanovalcev kaj rekel. Mislili so, da sem bolan.

Naslednje jutro je bil moj šef prvi, ki je prinesel novico, da so prejšnji večer pred kinom Matico ustrelili nekega gestapovca. Zdravnik je stanoval prav tam, kjer je počil strel, zato je bilo njegovo pripovedovanje verodostojno. Potem so se zbrali vsi zdravniki — kakor vsak dan pred vizito — in bilo je govora o tem, da je za take akcije še prezgodaj. Nekdo je prerokoval: »Boste videli, da bodo zdaj Nemci zasedli Ljubljano!« O tem se je v Ljubljani prvo leto okupacije precej govorilo, saj so Nemci leta 1941 stalno prihajali v Ljubljano in bila je javna tajnost, da delajo Italijani v Ljubljani tisto, kar jim narekujejo Nemci. Nemci so imeli

takrat še oporo v kulturbundovcih, ki so se pozneje »vrnili domov v rajh«.

Sredi dopoldneva je prišel k meni Oskar. Nenavadno korajžno se je postavil med nas in povedal, da so sinoči ubili nekega gestapovca. Pri tem se je zadovoljno nasmihal. Ko sva bila sama, mi je povedal, da je stekel proti Ljubljani in čez most. Ko je videl, da tam vsevpred tečejo Italijani, se jim je pravočasno umaknil. Vrnil se je čez Ljubljano in prišel do Aškerčeve ceste, kjer je pod nekim drevesom odložil pištolo. Zjutraj je bila njegova prva pot na Aškerčevo cesto. Odkopal je orožje.

Kristl Ribnikar-Feliks

Bila sem le ena mnogih ljubljanskih žena

Včasih razmišljam, kako sem se povezala z osvobodilnim gibanjem, pa se mi zdi, da se prvega začetka ne morem več spomniti. Vem samo to, da je bila naša hiša od junija 1941 dalje vedno polna aktivistov in ilegalcev. Prvi so hodili k nam sodelavci mojega sina Staneta: Viktor Avbelj-Rudi, Peter Zlatner, Avgust Zupet, Ingo Vrščaj, Milko Goršič, Ljubo Antončič, Tončka Rože, Karl in Stojan Pevc in drugi. Pri nas so imeli mnogo sestankov ali tudi samo kratkih razgovorov. Jeseni 1941 me je Peter Zlatner pregovoril, da sem dala stanovanje za oddaje radia OF. Pri nas je bila ena prvih oddaj, tej pa sta sledili še dve ali tri, dokler niso Italijani stanovanja dvakrat preiskali, ker so bili prepričani, da je pri nas tajna oddajna postaja. Oddajnik se je medtem že odselil kdo ve kam in Italijani so odšli praznih rok. Potem pri nas niso več oddajali, pač pa so prihajali k nam na sestanke. Aktivisti so takrat rekli, da je pri nas »javka« in počasi sem tudi jaz prevzela ta izraz, ki ga nisem prej nikdar slišala. Javka je ostala

pri nas vsa leta skoraj do osvoboditve.

Prvim aktivistom in ilegalcem so sledili drugi, vedno in vedno novi. Nekateri so izostali, ker so odšli na delo v druge mestne četrti, drugi so šli v partizane, tretji so padli v zapor. Toda kljub vsem tem spremembam delo ni nikdar zastalo, ker so neprestano rasli novi aktivisti.

V našem stanovanju je bilo mnogo sestankov terenskega,

J. Mujezinović: Partizanka

kvartnega in rajonskega odbora OF, pa tudi mladine, ki so jih vodili. Prihajali so Angela Ocepek, Poldka Kos, Ingo in Zima Vrščaj, Peter Bratkovič, Janez Štrekelj, Marica in Anica Čepe, Mia Stegu, Julči Resnik in drugi. Včasih se je celo zgodilo, da je imela ena skupina sestanek v sobi, druga v kuhinji ali kamri, kar seveda ni bilo prav, ker je bilo »nekonspirativno«, kot so takrat rekli. Zato tega navadno nisem priznala in sem skrivala skupine drugo pred drugo.

Skrivala in oskrbovala sem tudi ranjene in bolne ilegalce, za kar pa ni vedel nihče, kdor je hodil k nam na sestanke. Posebno sta mi ostala v spominu tovariša Tone Bele in Joško Bukovec. Tone Bele je bil ranjen, ko je pobegnil pred aretacijo. Pri nas se je zdravil štiri mesece, nato je šel v partizane. V bitki z Italijani je bil ujet in nato v Rimu obešen. Joško Bukovec je bil jeseni 1943 obstreljen v boju z Nemci. Nemci so razpisali na njegovo glavo visoko nagrado, toda niso ga dobili v roke. Nekaj časa ga je zdravil profesor dr. Zalokar v svoji vili, ko pa so njega zaprli, je Roza Šiška pripeljala Bukovca k nam. Ostal je pet mesecev, dokler ni popolnoma ozdravel.

Tri leta je pri nas stanovala Minka Sodja, dve leti pa njen brat Ciril Lukman-Anjo. Prihajali in odhajali pa so tudi drugi. Tako sem se navezala na vse te ljudi, da si nisem mogla več zamišljati, da bi ne živeli pri nas, saj so postali že člani naše družine. Vezi, ki so nas takrat vezale, so bile celo močnejše kot sorodstvene vezi, saj jih je ustvaril skupni boj in nevarnost, v kateri smo se bali drug za drugega.

Vedno sem imela občutek, da s tem, da dajem ilegalcem na voljo stanovanje, premalo naredim. Želela sem si živga udejstvovanja v našem gibanju. Tako sem potem delala vse tisto, kar je takrat delalo na tisoče ljubljanskih žena. Skupaj z ženami iz Kamniške ulice sem pisala listke z raznimi gesli in jih trosila po ulicah, pisala letake, ki smo jih

lepile po zidovih, delale smo zastavice in tako dalje. Mnogo letakov pa tudi ilegalnih časopisov smo podtaknile po vrtovih in hišah naših nasprotnikov — pri inženirju Muriju, pri Saleharju, Vetrovcu in drugih. Zadolžena sem bila tudi s tem, da sem desetim družinam raznašala naše ilegalne liste, ki sem jih sprva dobivala od Petra Zlatnarja, pozneje pa od Rozike Škarabot, Minke Režek in od Kebra.

Skupaj s sodelavkami iz naše ulice sem delala tudi za Ljudsko pomoč. Pletle smo jopice in nogavice, šivale srajce in hlačke, delale obveze iz rjuh, zbirale sanitetni material, zdravila, cigarete in obleko. Skoraj do osvoboditve je bilo v našem stanovanju skladišče živil za ilegalčke. Živila sem proti potrdilu dajala Miniki Sodjevi, ki je delala skupaj s tovarišico Ziherlovo pri

oskrbovanju ilegalčkov. Razen tega pa sem tudi vsak mesec na sto ponarejenih živilskih nakaznic dvigala živila pri Zlatniku v konzumu. Ta živila sem po naročilu Marice Čepe-Eve razdeljevala družinam, ki so ostale brez rednika, precejšen del teh živil pa sem dajala Kristi Kelvišar v gostilni Fortuna, pri kateri so imeli takrat svoj sedež tovariši iz Varnostne obveščevalne službe.

V letu 1941, dokler izven Ljubljane še ni bilo partizanskih tiskarn, sem po naročilu Petra Zlatnarja nosila Poročevalce v Občine, v Knežjo vas, v Dobrnič in v Stično. Zato sem dobila ponarejeno dovolilnico.

Pozneje, ko so Italijani Ljubljano oklenili z žično mrežo, je postal prehod iz mesta čedalje bolj težaven. Zaradi lažjega kritja pred Italijani

sem na poti v ljubljansko okolico navadno jemala s seboj svojega dvanajstletnega sina Marjana. Živo sta mi ostala v spominu dva dogodka, ki ju ne bom nikoli pozabila. Imela sem v najemu njivo v bližini smodnišnice za topničarsko vojašnico, kjer je bila italijanska postojanka in kantina. Spomladi leta 1943 sem dobila nalogo, naj raztresem okoli postojanke čimveč letakov za italijanske vojake. Z Marjanom sva naložila propagandni material v italijanskem jeziku na voziček pod vrečami in poljskim orodjem. Ko sva prišla v bližino kantine, sva dolgo oprezovala. V trenutku, ko sva videla, da so šli vojaki iz kantine, se je otrok vtihotapil v kantino in v dveh prostorih raztresel ves material, ki sva ga pripeljala. Nato sva se hitro vrnila v mesto. Naslednji dan je bil prepovedan dostop na vse njive, ki so ležale v bližini italijanske postojanke.

Pod pretvezo, da grem na polje delat, sem redno hodila tudi v Savlje. Obenem sem vedno prenašala partizansko pošto in tudi manjše pakete. Nekega jutra sva s sinčkom Marjanom izkoristila to prilžnost in sva v bunker, ki so ga imeli Italijani na bloku, natrosila našo propagando v italijanskem jeziku, nato pa sva se hitro pomešala med ljudi, ki so čakali na bloku. Tisti večer nam Italijani niso dovolili, da bi se vrnila v Ljubljano. Vsi, ki smo šli tisti dan čez blok iz Ljubljane, smo morali ostati zunaj. Šele naslednje jutro sva se smela tudi midva z Marjanom z drugimi vred vrniti v Ljubljano.

Mnogo spominov me veže na leta vojne. Prenekatero uro sem se tresla za ilegalce, ki so se pri nas skrivali ali sestajali, pa tudi zase in za svojo družino. Mnogokrat sem prezebala, ko sem prenašala hrano ali naše tajne liste. In vendar se mi zdi, da so vsi spomini na tiste dni zelo lepi, saj so vsi ožarjeni od izredno lepega tovarištva, ki nas je vezalo.

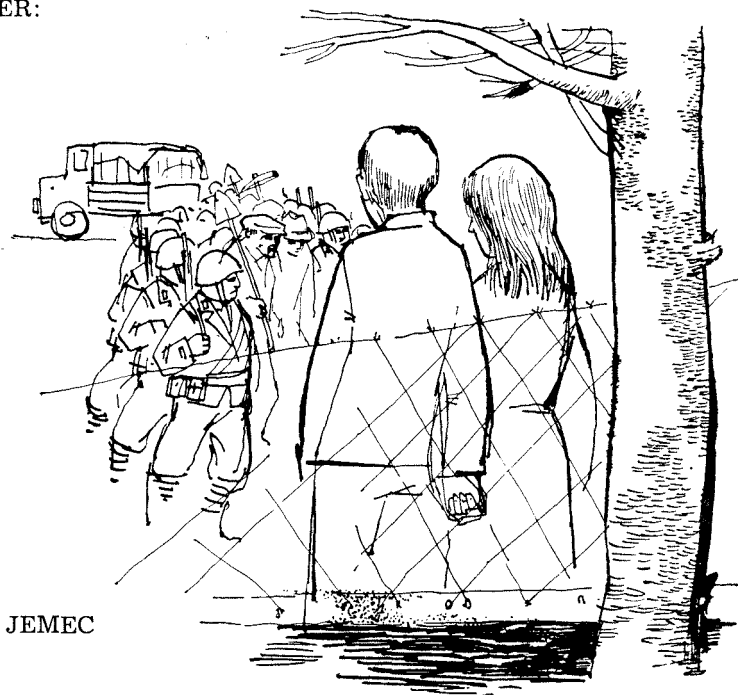
Rozalija Miklošič

*V boj
proti
okupatorjem
in domačim
izdajalcem!*

Talce ženejo

ILUSTRIRALA MARJANCA JEMEC

AVTOMOBIL se je ustavil, morda štiri-deset, morda šestdeset metrov za njim. Ko je motor še brnel, najprej nekje daleč, nato pa vse bliže in bliže, ga ni slišal. Šele potem, ko je motor ugasnil, se mu je zdelo, da je prej na cesti brnelo. Tišina ga je vzdramila. Neka čudna, moreča tišina. Kar streslo ga je. Obstal je in se obrnil. Neka notranja nuja ga je prisilila k temu. Druge krat je nešteto kamionov brnelo po cesti, a mu niso bili mar. Tudi če so se ustavili, kakor se je ta, ne. Tokrat pa se je moral obrniti, kakor da nekdo drug razpolaga z njegovo voljo, ne sam.

Ko se je ozrl, so mu bolj padli v oči ljudje kakor kamion. Kakor on so tudi drugi obstali. Zdeli so se mu togi, kamnite sohe. Samo obrazi so se mu zdeli drugačni. Ne, tudi obrazi so jim bili kakor iz kamna, posinjeli, trdi. Le oči so bile žive. Velike, široko odprte, vse obrnjene proti kamionu. Strah je sijal iz njih. In bolečina, jok. Jok brez solz. Če bi lastnega otroka gledal mrtvega pred sabo, te oči, se mu je zdelo, da iz nobenih ne bi pritekla niti ena solza. Take so bile, kakor da so se solze za vedno posušile v njih in da so se posušile prav v tem trenutku, v trenutku, ko je motor onemel, v trenutku, ko so obstali in se obrnili.

In ko jih je objel s pogledom, ga je obšlo: tudi moje oči so take, široko odprte, suhe. V grlu je začutil tisto grenko sladkobo, ki jo začutiš, če sili iz tebe ihtenje, a je vedel, da v tem trenutku tudi iz njegovih oči ne bi bilo solz, pa naj bi se zgodilo karkoli.

Gledal je, kakor da ne vidi pravega kamiona, temveč samo podobo na platnu. Tudi glasovi se mu niso zdeli pravi, iz človeških grl. Nekje je aparat, zvočnik ali kaj, iz tega se čujejo glasovi. Italijanske besede. Ni jih razumel. In laže mu je bilo, ker jih ni razumel. Če bi še razumel, bi mu raztrgalo prsi.

Platno je oživilo. Prej, v trenutku, ko se je obrnil, se ni ničesar ganilo. Neživa podoba kakor v kinu, če se sredi predstave ustavi motor, ki poganja film — ljudje na platnu so prenehali gibati, usta so ostala odprta, roka dvignjena, koleno upognjeno, glava smešno nagnjena. Groteskna podoba. Tudi podoba, ki jo sedaj gleda, se mu zdi groteskna, tudi še potem, ko je platno oživilo. In grozljiva, da mu gre srh po telesu. Ne ve, zakaj. Vse do trenutka, dokler niso padle tiste strašne besede.

Podoba na platnu:

Avtomobil stoji, vojaški tovornjak. Zelenne postave dvigajo puške. Nekdo odpne zadnje deske kamiona, jih spusti, da se po-

veznejo navzdol. Kamion je odprt. Govorica. (Zopet se mu porodi: Hvala bogu, da ne razumem.) V zvočniku zakriči, kakor zakričiš nad dresiranim psom. Nato se tisti, ki so na avtomobilu, kobacajo z njega, počasi, nerodno. Tako nerodnih gibov še nikoli ni videl. Ne, to res niso živi ljudje, to je res samo podoba, še ta ne kaže ljudi, kaže le sohe, ki jim je bog ve po kakšnem mehazizmu omogočeno, da se gibljejo.

Ko so vsi doli, ko jih tisti v zelenih oblekah in s puškami v rokah uvrščajo po dva in dva, vidi, da so med sabo zvezani, z eno roko na roko drugega. Vrsta se mu zdi neizmerno dolga. Šele drugi dan se je spomnil, da je bilo deset jetnikov, morebiti po pripovedovanju drugih, morebiti pa se mu je samo po sebi počasi vtisnilo v možgane pravo število. Ako bi ga v tistem trenutku, ko jih je gledal, kdo vprašal, koliko jih je, bi mu ne mogel povedati, ker jih ni mogel šteti. Kdaj pa je še kdo preštel tako strašno vrsto?

Premaknila se je. Proti njemu gredo. Gleda, kam bi se umaknil. Tam je ograja: spodaj zid, zgoraj mreža. Nikamor se ne more umakniti. Samo ob ograjo se stisne. Tesno ob ograjo, kakor da se vali proti njemu železen valjar, ki sega čez vso cesto.

So že mimo? Ne, še ne. Še zmeraj gredo proti njemu. Nekateri imajo na ramah krampe, nekateri lopate, oni ob strani pa držijo puške v rokah. Vse je tako čudno in strašno: krampi, lopate, puške...

Zraven njega stojita fant in dekle. Ni ju videl, kdaj sta prišla. Pravzaprav ju tudi sedaj ne vidi. Samo čuti ju, ozreti pa se proti njima ne more, ker so oči prilepljene na vrsto. Fant in dekle sta šele v njegovem drugem vidnem krogu. Kljub temu ve, da se držita za roke. In čuti, kako ji fant stiska dlan, do krvi je zaril nohte v kožo. Ali se boji, da ga bo vrsta pritegnila vase? Tudi dekle stiska fantovo dlan.

Čeprav sta oba šele v njegovem drugem vidnem krogu, ve, da sta bleda kakor stena. »Tudi jaz sem tak,« ga prešine. »In oni v vrsti — kakor vosek. Toda tisti so zgolj podoba, a jaz in fant in dekle?«

Tišina kriči. Vanjo udarjajo koraki in kdaj pa kdaj kaka italijanska beseda. In lastno dihanje sliši. Žila mu razbija, kakor da nekdo hodi v njem. Tedaj je slišal tiste strašne besede. Ne ve, ali jih je spregovoril fant ali jih je spregovorilo dekle. Izrečene

so bile čisto tiho, šepetaje, ne, samo dahnjene so bile, niti korak daleč se ne bi mogle slišati. A so odmevale v njem, kakor da so jih šepnili vsi hkrati, vsi ti s širokoodprtimi očmi, tudi sam.

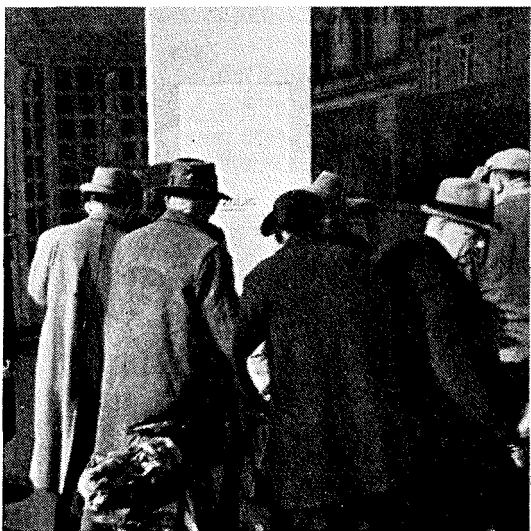
»Talce ženejo.«

Po teh besedah mu je še huje. Vse žile v njem so se pretrgale. Kri ga zaliva, vsak hip bruhne iz njega.

»Talce ženejo.«

Vrsta je že mimo. Podoba je izginila, podoba s platna. To so vendar živi ljudje. Še živi. Zdaj jih gleda le še v hrbet. (Hvala bogu, da samo v hrbet, po teh strašnih besedah bi umrl, če bi moral talcem gledati v obraz.) Počasi se zgublja v daljavo. Vse manjši so. Že ne razločuješ več po dve postavi, ki hodita vstric, z rokami privezani druga na drugo. Vidita se kakor ena, ne, vsi so se že strnili v eno samo postavo. Velika je, grozeča, ob njej so vojaki kakor pritlikavci.

Sam je ostal. Ljudje so izginili, kakor da so se vdrli v zemljo. Ali so pobegnili? Kam, kam, kriči v njem. Nikogar ni več na cesti, še tistega fanta in dekleta ni videti. Sam je. Ob ograji sloni, kakor da ga je valjar stisnil, prilepil ob zid. Telo se je splastilo, ni več telo, le kos stisnjenega mesa in zdrobljenih kosti je. Samo oči so še žive. V njih gori podoba tiste velike, strašne postave, ki se je strnila v eno. Nad njo pa lebdi podoba krampov in lopat — krampov in lopat...

Ljubljančani berejo okupatorjeve razglase

DNE 23. februarja 1942 so Italijani podnevi obkolili Ljubljano in začeli graditi okoli nje pas utrdb z bunkerji in ograjo iz bodeče žice. S tem svojim ukrepom so predvsem skušali preprečiti množičen odhod Ljubljancev iz mesta k partizanom, ki so se takrat zadrževali v neposredni mestni okolici: na Krimu, od koder so se spuščali na Barje, v Dolomitih, od koder so skoraj vsako noč prihajali do Dravelj in Zgornje Šiške, pa še v dobrunski, bizoviški in molniški okolici. Od tam so prihajali na Golovec. Obenem so se začele množične aretacije prebivalstva in hišne preiskave, ki jih Ljubljanci pomnijo kot »racije«. Posebne ekipe sardinskih grenadirjev so pod vodstvom kababinjerjev in policistov vdirale v hiše, iskale orožje in vojaško opremo, vse moške pa odpeljale na posebna zbirna mesta v vojašnicah. Tam so morali mimo skritih ovaduhov, ki so določali, kdo bo šel domov in kdo v taborišče. Kdor je bil izpuščen, je prejel na osebno izkaznico poseben žig.

Vodstvo Osvobodilne fronte v mestu se je znašlo pred novo, zelo težavno nalogo, kako na spomlad spraviti iz mesta k partizanom veliko število prostovoljcev, zlasti kompromitiranih aktivistov. Skrivanje le-teh je bilo spričo stalnih preiskav in racij čedalje bolj težavno. Kmalu je vodstvo organiziralo več tajnih kanalov, po katerih so ti ljudje odhajali iz mesta. Kasneje so začele delovati dokumentarne tehnike, ki so oskrbovale partizanske novice s ponarejenimi dovoljenji.

V drugi polovici marca in prvi polovici aprila 1942 pa je bilo pošiljanje novicev k partizanom s pomočjo ponarejenih potnih dovoljenj še v povojih, saj je minilo komaj mesec dni, odkar so Italijani obdali mesto z žično ograjo.

Zato je dne 7. aprila 1942 odšla skupina petih partizanskih novicev proti žični ograji na južni strani mesta. Tam se je skušala pritihotapiti mimo straž, prekoračiti žične ovire in se pridružiti krimskim partizanom. Poskus pa ni uspel. Dva člana skupine sta pri žici obležala mrtva, trije pa so se vrnili v mesto. O tem dogodku so se ohranile v arhivu Instituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani tri listine. Še 7. aprila, takoj po dogodku, poroča notranja služba 14. bataljona kraljevih karabinjerjev »Milano« nadrejeni komandi, da je bilo približno ob 20. uri 30 minut med krajema Vič in Log presenečenih pet ljudi, ki so skušali prekoračiti mestno mejo. Dva sta bila ubita, trije pa so pobegnili pod zaščito teme nazaj v mesto. Dva ubita sta bila identificirana: prvi kot Bojan Cuznar iz Ljubljane, telegrafist, star 22 let, drugi pa kot Ernest Stejnarh, o katerem ni bilo mogoče ugotoviti drugih podatkov. Komanda kraljevih karabinjerjev je poročala o dogodku na podlagi poročila 14. bataljona visokemu komisarju z istimi besedami. Pač pa kvestura poroča dne 8. aprila svojim nadrejenim nekaj več. Iz njenega poročila izvemo, da so poskus prehoda skupine čez žico preprečili sardinski grenadirji iz 12. čete 2. regimen-

ta, da je Bojan Cuznar stanoval v Černetovi ulici 29, Stajnarha pa so preimenovali v Steirnarha. Tudi časa dogodka kvestura ugotavlja nekoliko pozneje, namreč ob 20. uri 40 minut.

Za skupim italijanskim uradnim poročilom pa se skriva mnogo več.

Že sredi marca 1942 se je začela v Šiški in za Bežigradom zbirati skupina bodočih partizanskih borcev, ki je iskala zvez za prehod čez žico. Pri zbiranju je sodeloval tovariš Jože Nedog. V skupini je bil tudi njegov starejši brat Stane Nedog-Feliks, po poklicu zobotehnik in varilec. Ker namreč ni mogel dobiti službe kot zobotehnik, se je izučil za varilca in se zaposlil v jeseniški železarni. Šele tik pred vojno je dobil službo v Celovcu pri nekem zobotekniku. Poleti 1941 so ga Nemci hoteli mobilizirati v svojo vojsko. Zato je pobegnil iz Celovca, se nekaj časa skrival pri sorodnikih svoje matere na Brezjah na Gorenjskem, nato pa odšel domov v Ljubljano, kjer se je ukvarjal s priložnostnim delom.

Iz Šiške je bil tudi Bojan Cuznar, telegrafist na železnici. Končal je tekstilno šolo in trgovski tečaj. Že poleti 1941 je začel organizirano delati za Osvobodilno fronto.

Tretji je bil zobotehnik Jože Kesler, četrti zidar Jože Škarabot, ki je stanoval na Kamniški ulici. Peti je bil neki štirideset let star možki, hudo naglušen.

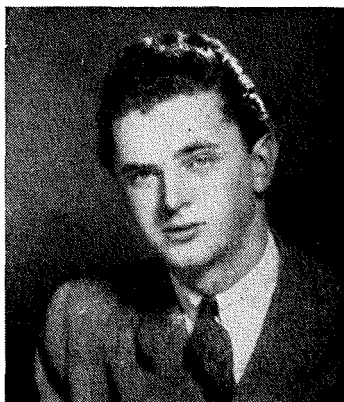
Skupina se je večkrat zbrala pri Škarabotu na stanovanju. Zveze čez žično ograjo okoli mesta proti Krimu je vzdrže-

val Milan Kerpan, ki je bil kasneje, dne 27. avgusta 1942, ustreljen na dvorišču Medveščkove delavnice v sedanji ulici Milana Majcna v Šiški skupno s štirimi drugimi talci. Zvezo s Kerpanom, ki so ga Cuznar in nekateri drugi že prej poznali iz sodelovanja v Osvobodilni fronti, oziroma so se poznali z njim kot fantje iz sosesčine, je dal Nedog.

Tako se je skupina zbrala proti večeru v sredo, dne 6. aprila 1942. Kerpan jih je obvestil, naj bodo pripravljeni za prehod čez mejo naslednji dan, ker je dolgo pričakovana zveza prispela.

Cuznar je imel službo in je odšel naravnost na zborno mesto. Kot sin edinec si je tako prihranil težko slovo od matere. Nedoga pa sta spremljala brat Jože in njegova zaročenka Melita. Mati mu je dala na pot kos svinskih rebre, brat pa gamaše. Obut je bil v skoraj nove gojzerice, nosil je tudi torbico. Tisti dan je hudo deževalo in so vedrili v nekdanji gostilni »Kmet« na vogalu Vošnjakove in Gospodarske. Nato sta ga pospremila do Rimske ceste, od koder sta se vrnila in nekaj časa vedrila pod nadstreškom pri vходу v Dramo. Tam sta slišala rafale nekeje v Mestnem logu... Ti rafali so brata navdali s hudo slutnjo, čeprav sta vedela, da je Kerpan tam spravil čez žico že več skupin brez vsakega incidenta. Govorilo se je tudi, da ima zvezo s skupino italijanskih vojakov, ki so proti fašizmu in so zato pripravljeni spuščati čez mejo ljudi, ki so namenjeni k partizanom.

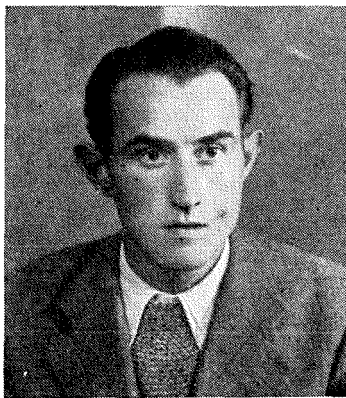
Po pripovedovanju Keslerja so se zbrali v današnji gostilni »Lovca« na Tržaški cesti, saj so se vsi že poznali s sestankov pri Škarabotu. Pri »Lovcu« so čakali mrak, Kesler je imel s seboj tudi zbarske instrumente — to so mu bili ukazali, zato da bi partizanom popravljaj zobe. Za vodjo skupine so izbrali že prej Škarabota. V gostilni so bili približno uro, nakar so odšli proti Trnovem, kjer jih je za Gradaščico čakal na dogovorjenem kraju Kerpan. Do tja so seveda hodili posamič.

Bojan Cuznar

Nato jih je Kerpan vodil dalje ob Gerbičevi ulici do nekega jarka za odtok vode. Tam jim je rekel, naj kar gredo po tem jarku dalje do žice. Po jarku pod žično ograjo naj se splazijo dalje. Kakih 300 metrov daleč, na drugi strani žice, jih bo nekdo čakal in jih odpeljal dalje. Za vsak primer so imeli še rezervno javko pri nekem kmetu v neki vasi blizu Iga. Imena kmeta in vasi se Kesler več ne spominja. Bilo je zelo temno, deževalo je in zanašali so se tudi, da bodo italijanski vojaki zaradi bližnjih velikonočnih praznikov manj čuječi. Jarek je bil približno meter globok, na dnu vlažen in blaten. Plazili so se po kolenih in rokah.

Toda ko so prišli do žične ograje, so ugotovili, da je jarek zagrajen z železnimi drogovi, kot moški prst debelimi,

Stane Nedog-Feliks

ki so poleg tega še zacementirani v stene. Prva sta bila Nedog in Cuznar, tretji Kesler, četrti Škarabot in nazadnje naglušni tovariš. Nedog je predlagal, da bi šla on in Cuznar iz jarka pogledat, kje bi se dalo dvigniti žico. Medtem naj bi Kesler in Škarabot poskušala zruvati ali vsaj omajati drogove v samem jarku. Nekaj časa sta ruvala in suvala, toda vse zastoj. Nedog in Cuznar tudi nista mogla najti primerne kraja za prehod čez žico. Takrat je zadnji, naglušni tovariš v jarku vstal...

Nenadoma je posvetilo kakih pet ali šest močnih žarometov, ki so bili postavljeni v krogu okoli kraja, kjer je skupina mislila prekorati žico. Istočasno je zaregljalo enako število mitraljezov z vseh strani. Rafali so škropili obakraj kanala in vzdolž njega, samo zadaj, proti mestu, je bilo vse tiho. Kesler je v svetlobi žarometov videl, kako je Nedog omahnil na hrbet. Škaraboti je Keslerja porinil v kanal in takoj so se začeli plaziti nazaj. Pri tem jih je spremljal silovit ogenj italijanskih pušk in mitraljezov. Škarabotu je krogla prebila suknjič. Vojaki so kričali »Ferma« (»Stoj«).

Kmalu so prišli do neke ceste in z vseh strani se je slišalo, kako se jim približujejo vojaki. Patulje so streljale na vse strani. Poskusili so se skriti v hiše ob cesti, toda vsa vrata so bila zaklenjena, čeprav so poiskovali srečo v dveh ali treh hišah. Nazadnje so se znašli pred neko nedograjeno hišo, ki pa je bila že pod streho. Po deskah so splezali na podstrešje in se tam skрили za širokim dimnikom. Skozi reže med opekami so gledali, kako po cestah drvi patrolje in kako svetijo po polju žarometi. Streljanje je prenehalo, le sem in tja je še počil kak osamljen strel.

Nenadoma je prišla po cesti do hiše patrolja in vojaki so začeli plezati na podstrešje. Do tja so prišli trije in nekdo je z baterijsko svetilko začel svetiti po kotih. Kesler se spominja, da je razumel, kako so vojaki dejali, da tu ni nikogar. Nato so še skoraj uro stali

Letošnjega »Pohoda ob žici okupirane Ljubljane« se je udeležilo v raznih kategorijah nad 24.000 tekmovalcev in tekmovalk, pionirjev, mladincev, članov Zveze borcev in članov vseh družbenih organizacij iz vseh krajev Jugoslavije. Letošnjega pohoda pa so se udeležili tudi tekmovalci iz drugih držav, predvsem iz mest, ki so se odlikovala v odporu proti fašizmu. Tako so prišle ekipe Moskve, Leningrada, Varšave, Osla, Londona in Kaira. Iz jugoslovanskih mest so se pohoda udeležile ekipe Beograda, Ljubljane, Sarajeva, Novega Sada, Celja, Kopra, Trbovelj, Novega mesta in Tuzle. Prav tako so sodelovali maratonce Finske, Poljske, Sovjetske zveze, Velike Britanije in Jugoslavije. Do dneva pohoda, to je 7. maja, so poleg tega odkrili 50 spominskih kamnov z napisi in številkami nekdanjih bunkerjev, ki so stali ob mestni meji. Ostalih 70 spominskih kamnov bodo odkrili do Dneva vstaje. — Na sliki vidimo pionirke med tekom po Večni poti.

pred hišo in se pogovarjali; prišle so tudi druge patrolje.

Trije preživeli pa so na podstrešju čakali, dokler ni minila policijska ura in dokler niso začeli iz bližnjih hiš odhajati delavci v službe. Vsak zase so odšli proti svojim domovom oziroma v ilegalna stanovanja.

Že navsezgodaj zjutraj je prišla neka ženska, ena izmed šišenskih aktivistk, povedat Jožetu Nedogu, da je zvečer padel njegov brat. Nedogova mati je bila bolna, oče pa v službi, zato nihče ni mogel poizvedovati. Dva brata pa sta bila aktivista in bi bilo zanj

zelo nevarno, če bi poskušala najti bratovo truplo. Zato je to nalogo prevzela teta Marija Murnik, ki je odšla na Žale in preko zvez prišla do mrtvašnice. Spoznala je nečaka, ki so mu Italijani sezuli čevlje. Rafal mu je bil razcefral osebno izkaznico in jo zalil s krvjo, zato Italijani niso mogli ugotoviti, kdo da je. Kako so prišli do imena Ernest Stejnarh oziroma Steirnarh, bo ostala uganka. Možno je, da so našli kak dokument ali pismo iz časa, ko je bil v Celovcu, pa so mislili, da je to on.

K Cuznarjevim pa so prišli Italijani že 9. aprila, saj so

našli pri pokojnem Bojanu železniško legitimacijo in so tako zlahka ugotovili, koga so ubili. Z njimi je bil tudi tolmač, primorski Slovenec, ki je javno izražal sočutje z materaljo.

Trupli obeh padlih so pripeljali v mrtvašnico na Žale že okoli treh zjutraj dne 8. aprila. Trajalo je osem dni, preden so Cuznarjevi stariši dobili od italijanskih vojaških oblasti dovoljenje za sinov pokop pod pogojem, da sinove smrti ne bodo objavili in da bodo pri pogrebu navzoči samo člani ožje družine. Potemtakem so Cuznarja po-

kopali 16. aprila 1942 v družinski grob na pokopališču na Žalah, kjer je bil že pokopan njegov mlajši brat.

Nedog je ležal v mrtvašnici še dlje, ker so skušali Italijani ugotoviti kaj več, koga so zadeli. Končno so ga dovolili pokopati. Pri pogrebu sta bili samo njegova teta Marija Murnik in njena tovarišica iz pisarne, pokopali pa so ga skupaj z ustreljenim aktivistom Vinkom Kristanom, ki je padel dne 9. aprila 1942 v Trubarjevi ulici v Ljubljani. Pogreba sta se udeležile tudi Kristanova mati in dve sestri, ki sta prinesli na grob sveče. To je bilo nekega dne sredi aprila ob devetih dopoldne.

Nepojasnjeno bo najbrž ostalo tudi to, kako je skupina padla v zasedo. Več kot očitno je, da so Italijani vedeli, da bo nekdo na tistem kraju prišel k žici z namenom, da bi prišel čez. To dokazuje razpored reflektorjev in mitraljezov, ki so jih postavili tako, da se je skupina znašla v križnem ognju in osvetljena z vseh strani, pa tudi mitraljezi, ki so kosili vzdolž kanala in po njem. Tudi zazidani drogovi v stenah kanala kažejo, da so Italijani vedeli, kako toč preko hodijo Ljubljancani k partizanom. Po vsem tem bi človek sodil, da so morda odkrili prehod čisto slučajno. Prav tako je mogoče, da so se člani skupine izdali z zbiranjem v gostilni »Lovec« in z gozderji na nogah ter torbami. Toda v tem primeru bi jih lahko aretirali že tam.

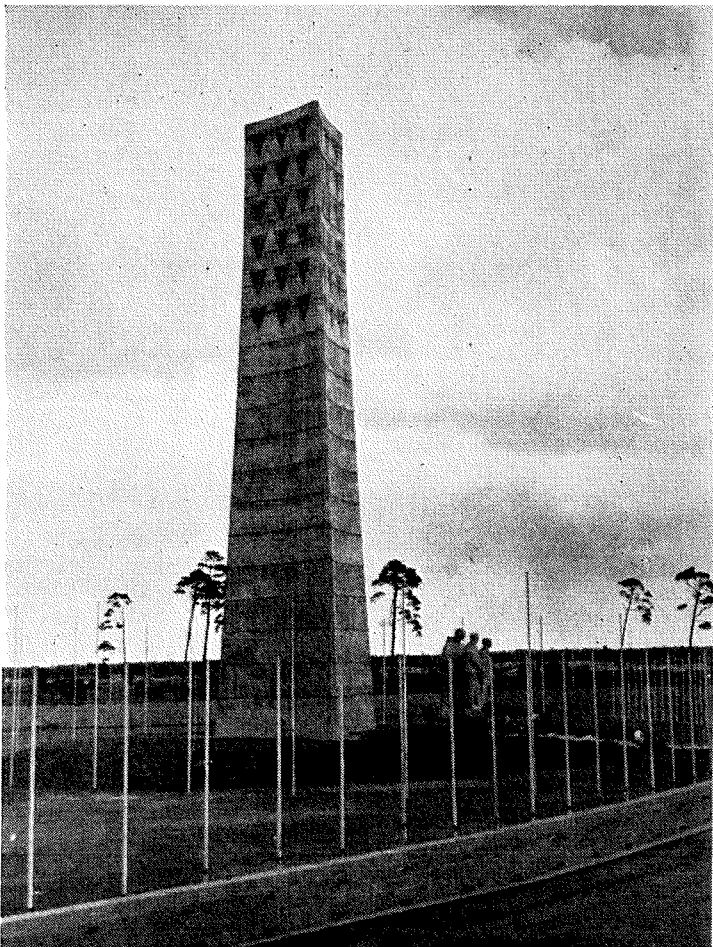
Da je bilo krivo ponesrečenega odhoda k partizanom izdajstvo, pa govori tudi italijansko poročilo: Italijani so vedeli, da je poskušalo preiti mejo pet oseb. Dva so ubili, trije so pobegnili... Malo je verjetno in možno, da bi lahko Italijani v nočnem boju, v megli in slepeči luči reflektorjev prešteli tri bežeče. Posebno še, ko je znano, da so navadno Italijani vedno precenjevali število partizanov. Saj je vedelo za prehod petih čez žico precej ljudi, tako v Ljubljani in izven nje in med njimi je bil lahko kak izdajalec.

Mile Pavlin

»Kraj spomina in opomina« v Sachsenhausnu

Auschwitz, Dachau, Majdanek, Mauthausen, Buchenwald, Ravensbrück in Sachsenhausen so bila samo nekatera izmed velikih taborišč, kakršnih je bilo na desetine in stotine po Nemčiji in zasedenih državah. Ti kraji bodo za zmeraj pomenili strašno obtožbo zločinskega sistema in nečloveškega nacizma, ki je z vojno, nasiljem in brezobzirnim uničevanjem skušal uveljaviti nadoblast svojih »nadjudi«.

Letos dne 23. aprila so ob obletnici osvoboditve svečano odprli v muzej spremenjeno nekdanje taborišče Sachsenhausen v DR Nemčiji. To taborišče je bilo ustanovljeno 12. julija 1936. Ob koncu leta je taboriščni prostor obsegal 31 hektarov, ob koncu vojne pa že 388. Skozenj in skozi njegovih 73 podružnic je šlo nad 200.000 protifašistov, pripadnikov 27 narodov. Nad polovico so jih nacisti pobili ali pustili pomreti od lakote, bolezni in napornega dela. Podružnice taborišča so bile ob obratih nemških tovarn orožja, znanih koncernov Krupp, Messerschmidt, AEG, Heinkel ter I. G. Farbenindustrie. Na sliki: Spomenik v taborišču Sachsenhausen.

ANTE KESIĆ:

pomilostitev

— VOD, mir-no...!

— Vod, na go-tovs!

Nad tem poveljem je grobna tišina zledenela ko skorjica sreža na snegu, ki je bil tistega januarskega večera 1944 pokril planino Šator. Zledenela je v grobni tišini stoječa brigada v pričakovanju salve. Zastalo je tudi premikanje voda, določenega za streljanje. Šele ob ponovljenem, nepreklicnem povelju, ki je terjalo ogenj, so se zgagnili vojaki premraženega voda, določenega, da izvrši obsodbo... Poveljeval je eden izmed treh pred mrtvaško jamo, eden izmed treh na smrt obsojenih...

Nekje ob strani, pod jelkami, težko obloženimi s snegom, je stal komandant brigade Ivo. Namenoma se je odstranil in zdelo se mu je, da je nekako odmaknjen od dogodka, v katerem je sam... Ne bi znal povedati, kaj je sam v tem dogodku, ali je samo priča, udeleženec, krivec, opazovalec, sodnik, izvrševalec ali tisti, ki izreka pomilostitev... Ne spominja se, da bi mu misli kdajkoli rojile po glavi hitreje, da bi se bile hitreje sprepletale, medsebojno spopadale in pobijale... Misli mu že kakih dvajset dni beže od bitk in nalog in vračajo k temu dogodku, kate-

rega konec bo salva, smrt treh njegovih tovarišev. Hkrati pa so mu bile misli počasne in v brezizhodnem krogu jih je obračala samo slutnja nečesa, kar je šele pred nekaj trenutki jasno spoznal. Jasno, povsem jasno toda pozno. Prepozno. Zakaj je moral biti navzoč prav pri izvršitvi obsodbe, da bi spoznal resnico...?

Pred petimi, šestimi minutami, po prebrani obsodbi, je eden izmed obsojencev, odstavljeni komandant enega njegovih bataljonov, star partizan Domazet, glasno in prodorno vprašal:

— Je komandant tu?

S tem vprašanjem ga je klical in Ivo je stopil iz svojega skrivališča pod jelkami. Obstal je pred njim. Zadnji vojaški pozdrav, zadnji stisk rok in trde, glasne, preglasne poslovilne besede, namenjene njemu in brigadi:

— Tovariš komandant in vsi tovariši! Jaz, moj komisar in namestnik smo zakrivali smrt osemindvajsetih naših tovarišev in tovarišic — borcev. Pred korpusnim vojaškim sodiščem smo priznali krivdo in se sami obsodili na smrt, da se takšna krivica ne bi več pripetila. Zaradi odgovornosti

pred samim seboj smo se hoteli kaznovati s samomorom, toda zaradi odgovornosti pred vami nas morate kaznovati vi, nas morate ustreliti. Ustrelite nas brez sočutja, potem pa pozabite, da ste nas ustrelili in mislite si, da smo padli v boju s sovražnikom. Komandirji in komandanti pa naj si dobro zapomnijo našo usodo, da ne bi napravili enake hude napake, pa čeprav bi jim od mraza zmrznili možgani, kakor so nam, in čeprav bi bili prepričani, da sovražnika ni v bližini...

Naj živi Komunistična partija Jugoslavije!

Naj živi vrhovni komandant tovariš Tito!

Po teh besedah je Domazet obmolknil, se obrnil h komandantu Ivu, se vzravnal in nadaljeval:

— Tovariš komandant! Dovoli, da se obrnem nate... In ne da bi čakal na odgovor, je nadaljeval: —Tudi mi trije, kakor vsi obsojenci, imamo zadnjo željo. Naša zadnja želja je, da jaz ukažem streljati. To je pomilostitev, ki jo želimo...

Komandant brigade Ivo je molčal. Nihče ne ve, kako dolgo je trajala grobna tišina, v kateri je mrzlično koval odločitev. Vprašal se je, ali ima pravico do tega... Nikogar ni bilo, da bi se posvetoval z njim... Vajen pa je bil sprejemati sklepe skupno. Drugačnih sklepov ni poznal. Zdaj pa ne more nikogar vprašati za nasvet in mnenje. Sestanka štaba ne sme sklicati. Vedel pa je, da bodo ti trije v očeh vse brigade nehali biti krivci, da bodo postali junaki, če jim izpolni to zadnjo željo... Ali ima pravico povzdigniti jih v junake, ko so vendar obsojenci? Na drugi strani pa je Domazet krajiški junak, eden najboljših borcev. Šestkrat je bil ranjen in dostikrat so ga pošiljali v zaledje, pa ni hotel oditi. Šepal je pred bataljonom, toda njegov bataljon ni nikoli zadržal koraka. A mar je Domazet sploh kriv...? In koliko je kriv on in vsi trije skupaj? Mar so zbegali sodišče s samoobtožbami...?

Komandant Ivo je že hotel s pogledom ošiniti brigado in prositi borce za odobritev, pa ga je zadržala nova misel... Prvikrat bo odločal sam... Zadržala ga je misel, v kateri je zaslutil resnico...

— Tovariš Domazet — je vzkliknil na ves glas — ostani komandant do kraja!

— Razumem — je odgovoril Domazet in pozdravil po vojaško.

Komandant Ivo se je s počasnim korakom napotil v svoje skrivališče pod jelke in Domazet je čakal, da pride njegov komandant v mrtvi kot vsega tega dogodka. Dobro je razumel njegovo željo. Njegov komandant je moral biti sam, ostati je hotel sam s svojo odločitvijo... Vedel je, da morda ne bo slišal strelav, da se bo globoko zamislil v nekaj, česar on, čež nekaj trenutkov mrtvi Domazet, ne bo nikoli doumel. Nekaj, na čemer sloni njegova odločitev. Pomilostitev treh obsojencev...

In komandant Ivo je bliskovito še enkrat preživel vse od začetka. Njegova brigada je dobila iz štaba divizije ukaz, naj zasedo zadrži Nemce, ki bodo prihajali od Knina, iz Strmice, namenjeni v Grahovo po cesti nad sotesko Doralo. Ponoči, potem ko je prišel ukaz v brigado, je zapadel visok sneg in zasul cesto. In komandantu Ivu se je zdelo, da je ukaz prav zato izgubil veljavo, da Nemci ne pojdejo po tej, marveč po drugi cesti. Ni bilo časa, da bi se pismeno posvetoval s štabom divizije, pa tudi telefona ali radijske postaje ni bilo. Stvar štaba brigade je bila, da se samostojno znajde v novem položaju. Mnenja članov štaba so bila splošno strogo deljena, vendar pa je prevagalo njegovo. In za zasedo na drugi manj zasneženi cesti je izbral najboljši bataljon svoje brigade. Domazetov. Neutegoma je odjahal k njemu in mu izdal povelje... In bataljon je proti večeru krenil na pot. Pritiskal je tako strupen mraz, da je pokal celo led, veter pa je plesal tako silovito, da so se kar opotekali in upogibali. Pet ur so potrebovali, da so prehodili osem kilometrov poti. In ko so prišli do prvega zaselja ob cesti, do cilja, je čelna četa zavila v hiše, da bi pogrela z ledom pokrito orožje. V hišah pa so že bili Nemci. Prišli so malo prej in utegnili storiti tisto, kar so morali borci tega bataljona storiti z dihanjem. Z dihanjem so segrevali zaklepe na puškah, led pa je bil trd ko jeklo. Na beli snežni odeji so za trenutek zbegani obstali kot očitna tarča. Eni so se lahko rešili z begom. Toda krogle so bile hitrejšje od njihovih premraženih nog. In ves premražen bataljon je moral bežati, ker si z zamrznjenimi puškami in mitraljezi, ki so mu bili tisti hip samo odvečno breme, ni mogel pomagati. In padlo jih je osemindvajset.

Osemindvajset borcev in bolničarka Vesna, ki je skušala odnesti nekega ranjenca... In poraženi bataljon se je vrnil, komandant Domazet pa si je sam strgal komandantske znake in pomolil komandantu Ivu svoj revolver rekočo:

— Sodi me!

Pred vojaškim sodiščem Osmega dalmatinskega korpusa tožilcu ni bilo treba spregovoriti skoraj nobene besede. Obtoženi komandant Domazet, njegov komisar in pomočnik so se sami obtoževali, da niso bili budni, da so vkorakali v vas brez predhodnice in izvidnice, kar ni bilo po vojaško. In tej samoobtožbi so dodali še tole: Da smo zaklepe na puškah ovili s cunjami ali papirjem, se ne bi na njih nabral led. Zakrivili smo smrt svojih tovarišev in zaslužili smo smrt. In zaradi njih in zaradi tistih, ki bi utegnili v prihodnje pasti kot žrtev nove neopreznosti. Naj se drugi na našem primeru uče in naj bo naša obsodba prispevek k naši borbi in našim izkušnjam.

In Domazet je na koncu njihove samoobtožnice izrekel nekaj, kar ne prenese nobene ugovora:

— Če nam prizanesete spričo naše odkritosrčnosti in priznanja ali kakršnihkoli olajševalnih okoliščin, si bomo sodili sami.

Ves ta potek dogodkov, ta poenostavljena, okrnjena resnica, ohranjena v spisih, je še enkrat oživela v mislih komandanta Iva, dokler ga ni zdramilo iz zamišljenosti ostro Domazetovo povelje:

— Vod, mirno...!

In takoj so njegove misli pospešile globlji prodor v ta dogodek, da bi prehitale povelja, da bi dohitele strel. Misli so morale prodreti v vse, prodreti do dna, da bi on, komandant, njim, ustreljenim, lahko izkazal zadnjo čast, da bi jim smel mirne vesti spustiti v grob prgišče zemlje, taiste zemlje, za katero se je še zmerom potegovala VI. ofenziva. Ofenziva, ki mu ni dopuščala misliti o teh treh, bitke, ki so ves ta dogodek otele vsakemu drugemu pojasnilu, razen tistega, ki se zasveti iz puškinih cevi.

In ko je zadonelo Domazetovo povelje vojakom, naj namerijo puške nanje, naj jim merijo naravnost na srca, se je komandant Ivo bolešno vprašal, zakaj se ni spomnil prej, zakaj je Domazetu v povelju povedal, da je pot Nemcev po tej cesti samo njegova domneva, in da mu je o vsem tem govoril v prihodnjem času: Nemci pojdejo tod... Zakaj se ni spomnil, da je v zavesti komandanta, ki bo v naslednjem trenutku padel, ostal ta bodoči čas, da je ta futurum na tistem ledu zmrznil v njegovi glavi, kakor zaklepi njihovih pušk. Zakaj se ni spomnil, preden je bila smrtna obsodba potrjena, da je ta hrabri partizan odšel izpolnit nalogo, navdušen v pričakovanju, kako bo sprejel Nemce v zasedi, kako jih bo razbil tam, kjer to najmanj pričakujejo. Domazet je kriv, da njegova misel ni segla naprej, toda mar tudi komandant Ivo sam ne deli z njim krivde, ker mu je povedal, da je bilo povelje štaba divizije drugačno, da so bila v štabu brigade deljena mnenja o spremembi tega višjega povelja. Mar tudi to morda ni zbegalo Domazeta, on pa mu je povedal vse to, česar ne bi smel, ker mu je bila potrebna tudi njegova pritrditev, da ima prav, ker je cenil njegove izkušnje, ker bi rad zvedel za njegovo mnenje o upravičenosti, da spremeni iz višjega štaba prejeta nalogo.

Nad zasneženo planoto, nad planino pod snežnimi zameti, je zadonelo zadnje Domazetovo povelje: »Pali!« in zadonela je salva ko morilni klicaj nad tem pretresljivim dogodkom.

Vsa brigada je stala ko vkopana in nihče se ni ganil. Komandant Ivo je gledal oblaček smodnikovega dima, kako se razblinja, kako izginja v somraku tega dne, v katerem se je vojna še enkrat zagrizla v njegovo enoto. Komandanti bataljonov so čakali, da stopi pred vrste borcev, čakali so na njegovo povelje. In komandant Ivo se je zdrznil, naglo stopil k mrtvaški jami njih treh, ki se mu je zdela ko velika rana na beli snežni odeji, in vrgel na trupla padlih tri grudice zemlje. Preden je popeljal brigado naprej, je prisluhnil njenemu dihu. Slišati je bilo samo, kako rahlo padajo kepice snega z visokih, belih jelsk.

V šotoru komandanta Iva je tisto noč dolgo gorela luč. Komandant je pojasnjeval višji komandi, štabu IX. dalmatinske divizije, zakaj je tri borce pomilostil. Pomilostil jih je samo tako, kakor jih je smel in mogel. Kakor je moral. In na koncu svoje obrazilne je večkrat prečrtal in spet znova napisal, da je Domazetov primer morda obogatil našo revolucijo s tragiko in herojstvom in še z enim dokazom o morali njenih borcev, kajti mož, ki je našel v sebi toliko moči, da se je sam obtožil in da se je upal sam poveljevati ob izvršitvi svoje smrtni obsodbe, je velik, je naš.

Prevedel Jože Zupančič

SLOBODAN BERBERSKI:

ILUSTRIRAL M. DOMINKO

Pismo na svili

Eden najbolj pretresljivih dokumentov o trpljenju in boju jugoslovanskih političnih zapornikov in internirancev so pisma na svili, ki so jih pisali iz zaporov na Madžarskem zaporniki in zapornice iz Vojvodine. Objavljamo tako pismo, ki ga je literarno predelal književnik Slobodan Berberski. (Original pisma hranijo v muzeju v Novem Sadu.)

Satoraljauhelj, 6. IV. 1944 zvečer

Dragi!

Morda že dolgo nisi prejel pisma od mene. Morda ne boš prejel niti tega. Pišem ga pa, ker ne prenesem, da ga ne bi pisala, in ker nočem verjeti, da ga ne boš prejel. Ti ga moraš prejeti; ni res? Ti ga moraš prejeti!

Čudil se boš morda, da pišem na svilo in ne na papir kakor nekoč. Drugače ne morem. Pisma so prepovedana, papir pa, ki bi ga skrili v robove obleke, lahko pri pregledu odkrijejo, ker šumi, če pa ni skrit, izda vse tajnosti. Svila je blaga in mehka, kakršni smo bili mi v rani mladosti. Ona vdano čuva tajnost in potrpežljivo čaka v robovih, da gre iz zaporniških zidov in pride v boljši, daljni svet, ter da se razgrne na tvoji mizi kakor vijolica izpod poznih marčnih zametov.

Želela bi ti napisati vedro pismo, da bi te razveselila — vsi tovariši so živi in zdravi. A ne morem, dragi, najti veselja v sebi. Ob zidovih na dvorišču še ležijo mrtvi to-

variši. Veš, kaj pomeni dvainsedemdeset mrtvih ob koncu enega dneva? A še pred nekaj večeri smo si delili kruh in cigarete, kljubovalno prepevali v celicah. Potem so nas razdvojile svinčenke.

Oprosti, če so moje besede žalostne, če je zaradi nečesa zamrl blesk v mojih očeh. Ne pišem ti zato, da bi jokala, niti ne zaradi tega, ker nimam moči za življenje. Pišem ti kot človeku, ki ga imam rada, kot tovarišu, ki me nanj veže življenje. Dragi! Morda to pišem pravzaprav sebi, pogovarjam se sama s sabo v somraku celice. Morda razgrinjam račune sama pred sabo.

Ti ne veš, kako morasto dušijo zaporniški zidovi in kako vsaka vznemirljiva vest naraste za temi rešetkami. Nemci so zasedli tudi Madžarsko. Prišli so tudi v naše mesto. V celicah je postalo dušljivo in zastrupljajoče. Smrt se je spustila nad vse, mi pa naj mar čakamo prekrizanih rok? Naj se mar brez moči postavimo ob zid?

Ne. Morali smo nekaj storiti. Nekaj velikega, pomembnega, odločnega. Morali smo vsaj poskušati, da pridemo ven iz teh zidov, da se umaknemo pred puškami, da svoje puške namerimo na ubijalce.

Morali smo, moj dragi; druge poti ni bilo.

Bilo je 22. marca okrog štirih popoldne. Dan je bil oblačen in težak. Nenadoma se

je stresel strop naših celic. Bil je to znak za začetek akcije. V pritličju so izvabili ključarja v moško sobo in opravili z njim tako, da so ga udarili z železno palico po glavi. Tudi stražarja so razorožili. Vrata vseh celic so bila na stežaj odprta. V njih že ni bilo nikogar več. Vsi so stali na hodniku. Paja je z zaplenjeno pištolo hodil mimo nas in hitel na čelo neoboroženih. Zaplenili smo pištolo in puško. Ponašali smo se s tem, kakor da imamo vse težko orožje, kakor da nam nihče nič ne more. Razorožili so tudi stražarje po nadstropjih. Čonkić je odvzel puško z ramen nekomu, ki so ga nato zvezali in pognali na konec hodnika. Nestor se je z vso silo uprl naredniku, ki je slučajno prišel in začel mahati s sabljo proti skupini tovarišev, mu z obema rokama odvzel golo sabljo, jo prelomil na kolenu in s kosom jekla vsekal po njegovi glavi.

To je bil začetek akcije. Pred nami je bila glavna naloga. Treba je bilo likvidirati komandanta taborišča, odvzeti mu ključ skladišča orožja in municije, oborožiti 150 borcev in kreniti proti Karpatom, da se priključimo slovaškemu partizanskemu odredu, o katerem smo tedaj bili prepričani, da se nahaja nekje blizu meje. Džanić je vodil desetino, vpadel v hodnik uprave, ali se je moral hitro umakniti pred rafali brzostrelk. Naša skupina je bila slabo oborožena, smo se pa iz zgradbe močno upirali. Premoč njihovega orožja in zidovi, za katerimi so se skrivali, so jim omogočili, da so obvladali položaj. Izid boja je bil že odločen, čeprav bitka še ni nehala. Mnogi tovariši so že ležali okrvavljeni in mrtvi. Kakim petdesetim nam je uspelo prebiti se iz hodnika na dvorišče, vdreti skozi vrata in priti na ulico. Ta čas je prišla komandantu na pomoč neka nemška motorizirana enota.

Našo kolono so preganjali Nemci. Nad glavami so žvižgale krogle, nekje daleč so padale topovske granate. Tekle smo navzgor po hribu in zbirale še zadnje moči. Vsak trenutek smo legali na blatno in vlažno zemljo ter se v veliki razdalji drug od drugega premikali čez grič. Krogle so neprestano žvižgale, se zarivale pred nami v zemljo in tudi v naša telesa. Slabotnejši so zaostali na poti in niso uspeli priti na ono stran griča. Mnogi so padli. Tudi Zora je padla na pobočju pod samim vrhom.

»Tovarišica, zamahni! Nočem se vdati...«

Padel je že mrak, a iz daljave je še odmevala kanonada. Bila je noč, a odred je šel dalje. Hodili smo vso noč, a nismo vedeli, kam gremo, niti kam bi se morali usmeriti. Težavna, blatna, naša prva noč nas je utrudila do kraja.

Končno smo se znašli pred gozdarjevo hišico, a v njej je živel samo neki starček. Takoj je izginil iz hiše in nas šel najbrž prijaviti. Zapustiti smo morali naše prvo zavetišče in se napotiti spet v neznano. Vse dopoldne smo hiteli z griča na grič in bežali pred preganjalci, a tedaj smo trudni popadali in se skrili na gozdnatem vrhu. Z vrha drevesa je izvidnica opazovala nemške vojake in žandarje, kako nas besno iščejo. Ko se je spustil mrak, smo se spet napotili dalje. Morali bi obiti bližnjo vas, da bi prišli na Karpate. Nismo pa poznali poti. Vso noč smo se vrteli v začaranem krogu, spet je začel naletavati marčni sneg, kolona je drgetala od mraza, za nami pa je povsod v snegu ostajala sled. Vse se je zarotilo proti nam. Okupacijska vojska in narava — obe sta nas preganjali. Prav kot divje zveri. A mi smo hoteli le zvezo s partizansko enoto.

V svitu smo prišli do vasi. Prebivalci so nas iz strahu pred gestapom, brž ko so nas zagledali, prijavili oblastem in zasledovanje

se je nadaljevalo. Zaman smo bežali proti vrhu griča, ko pa je bil grič z vseh strani obkoljen, a nismo imeli orožja, da bi se prebili. Za nami so tekli kmetje z motikami, lopatami in sekirami, za njimi pa žandarji, ki so venomer streljali. In končno so nas ujeli, ker se nismo mogli dalje prebijati. Ankico so ubili. Tudi Janka Kolesarja so ubili. In trije mladinci so ostali mrtvi na bregu.

S kamionom so nas odpeljali spet v zapor; na dvorišču so ležala po tleh gola in mrtva trupla ubitih. Dvorišče in celice so bile videti kot strašna klavnica.

Da, spet v zapor. A zdaj v nadstropju, brez odeje in vode. Tisti, ki so preživeli, so s težavo pripovedovali žalostne, okrutne in junaške zgodbe o vsem, kar se je dogodilo tu, ko sem se jaz s svojo skupino prebijala proti Karpatom.

Takoj po vpadu na dvorišče so Nemci obkolili zapor in množično ubijali tovariše, ki so jih dobili izven zgradbe. Nekateri so se vrnili v zgradbo, postavili barikado in nadaljevali borbo. Paja je padel na stopnišču s pištolo v roki, ko je poskušal preprečiti Nemcem, da bi prodrli v zaporniško zgradbo. Drugi so se še dalje branili za barikadami. Niso se hoteli vdati Nemcem niti jim odpreti vrat. Mnogi so se klali z noži. Nekateri so si rezali žile na rokah in prosili druge, naj jih ubijejo. Neka mladenka, ki je bila odločnejša od mene, je mahala s starim bodalom in ga zabadala tovarišem v prsi, k srcu. In edino, kar je bilo slišati, je bilo pokanje kosti pod udarci bodala, in edino, kar je bilo videti, je bila kri, ki je brizgala iz človeških teles po zidovih,

so bili mrtvi, stegnjeni po tleh. Mladeniči so drug za drugim dvigali srajce in kakor v neki sili, kakor v nekem skrajnem izhodu iz vsega prihajali pod nož:

»Tovarišica, zamahni! Nočem se vdati. Pomagaj mi, da umrem...«

In ona je disciplinirano, s stisnjenimi zobmi mahala z nožem. Da. Tako so drug za drugim umirali brez bolečin, ne da bi kazali žalost za mladostjo, z vedrino in zaupanjem: »Naj živi proletariat...«

In le nekaj dni potem, 6. aprila, na veliki četrtek, se je na vešalih zibalo v spomladanskem vetru še enajst hrabrih borcev.

Pišem ti o vsem tem in poskušam biti čimbolj mirna. Ali zmoreš morda ti, boš morda kdaj lahko razumel naš napad, napad golih rok na upravo in naše težavno prebijanje proti Karpatom; mrtve na dvorišču, mladeniče, ki se sami ubijajo, mladeniče, ki prosijo za udarec z nožem in vzklikajo proletariatu; svetlolaso in nežno dekle, ki škriplje z zobmi in udarja z bodalom? Boš morda kdaj lahko razumel enajst mladih, ki pred smrtjo pojejo in vzklikajo domovini? Tudi tedaj, ko se zibljejo mrtvi na vešalih, tudi tedaj, da pošljejo iz tujine sporočilo živim.

Želela bi, dragi, da bi prejel to pismo. Še bolj pa bi želela, da si nekje v partizanih, da se maščuješ za moje najboljše tovariše, za nas vse in da se po vojni, ko bo konec teh dni, ponovno srečava in drug drugemu lahko pogledava naravnost v oči, enako ponosna in srečna.

*Dragi moj,
Tvoja Tajma*

F. ŠETINC

Na cesti groze in upanja

PONOČI sem se nenadoma prebudil. Zdelo se mi je, kakor da me je v spanju nekdo močno stresel. Tipal sem okrog sebe, toda ob postelji ni bilo nikogar. Prisluhnil sem v noč: slišati je bilo samo glasno dihanje spečih ljudi na bližnjih pogradih. Torej sem samo sanjal, sem dejal sam pri sebi in se obrnil na drugo stran, da bi spet zaspal. Tedajci pa je zunaj zabobnelo, da so se šipe na oknih kar stresle.

»Kaj pa je to?« je rekel nekdo, ki se je dvignil s pograda in šel k oknu. Odgrnil je papirnato zaveso, s katero je bilo zatemnjeno okno.

V sobo je prodrlo malo svetlobe, da sem lahko razločil ljudi na pogradih, ki so prav tako prisluhnili v noč. Tisti pri oknu je bil Tone. Vsi smo se vprašujoče ozirali vanj.

»To so ruski topovi.« S tem je povedal isto, kar smo tudi mi slutili. Vedeli smo, da

so Rusi že blizu, da pa so se ponoči že tako približali mestu, nismo mislili. Sedaj pa je glasno bobnenje, ki je stresalo celo močne zidove taborišča, potrjevalo Tonetove besede in naše slutnje.

Zjutraj smo morali na dvorišče. »Kaj bo z nami?« smo se vpraševali. Vedeli smo, da smo že na pragu svobode, toda poslednji korak bo lahko usoden. Pogledovali smo na »lagerfirerja«, kakor da bi hoteli na njegovem obrazu razbrati njegove namene. Toda on je gledal mrko predse in čakal, da se bomo vsi zbrali.

Na cesti, ki je držala mimo taborišča, je bilo polno beguncev. Bila je taka gneča, da so drug drugega potiskali naprej. Nekateri begunci so se jezili na tiste, ki so imeli vozčke, ker so z njimi zavzemali preveč prostora. Otroci so se jokali, ker niso mogli hoditi, a matere jih niso mogle vzeti v naročje, ker so bile optane z nahrbtniki, v rokah pa so imele kovčke.

»Vzemite najpotrebnejše in takoj nazaj v zbor!« nas je presunila »lagerfirerjeva« odločitev.

Torej proč od svobode! je nekaj glodalo v nas. Obotavljali smo se, kakor bi pričakovali, da se bo v naslednjih trenutkih zgodilo

nekaj, kar bo spremenilo »lagerfirerjevo« povelje. Pa se ni nič zgodilo, le bobnenje topov je dalje stresalo tla pod nogami in reka beguncev na cesti se je nepretrgoma valila proti zahodu.

»Schnell, schnell!« je kričal vodja taborišča, ki je bil zaradi našega obotavljanja kar zelen od jeze. Hitro smo pobrali svoje stvari in se vrnili na dvorišče. Čez nekaj časa pa smo se že zlili v reko beguncev in šli negotovosti nasproti.

*

Rusi so se bili ponoči močno približali Waldenburgu, nedaleč od češke meje. Nekaj tankov je v zgodnjih jutranjih urah doseglo predmestje, kjer so se Nemci še nekoliko upirali. Meščani, ki so se mesece in mesece pripravljali na poslednji odpor, so se zgrozili pred bližajočo se vojsko in se odločili raje za beg kot pa za nesmiselno obrambo. Upali so, da bodo zbežali pred Rusi in prišli pod okupacijo Američanov. Pridružili so se tistim, ki so se že nekaj dni valili po cestah: Breslavčanom, Švajdnčanom in drugim.

Nemci so gnali proti zahodu tudi ruske, francoske in druge vojne ujetnike, ki so zadnje dni ujetništva pretrpeli mnogo gorja.

Apel v Auschwitzu

Spominjam se dogodka, ki se mi je vtisnil tako globoko v spomin, da ga ne bom nikoli pozabil.

Ruski vojni ujetnik se je nenadoma opotekel in padel po tleh. Tovariši so ga hoteli dvigniti in mu pomagati naprej, toda esesovec ga je že opazil. Kakor jastreb je planil k njemu in mu zapovedal, da mora vstati in sam nadaljevati pot. Ujetnik ni mogel izpolniti njegovega ukaza. Ležal je še dalje na tleh in bolno stokal. Tedajci pa ga je esesovec zgrabil, ga dvignil in pahnil v jarek. Vzel je pištolo ter ga ustrelil v sence...

Spet smo lahko nadaljevali pot. Ženica poleg mene si je z robcem zakrivala obraz in glasno hlipala. Prišel sem k njej in jo prijel za roko. Žalostno je dvignila pogled k meni in me tiho vprašala:

»Ali nas bodo kmalu dohiteli?«

»To željo smo skrivali v sebi vsi, ki smo že dolgo sanjali o svobodi. Sedaj se nam je končno približala, toda ali nam bodo krvniki pustili, da jo objamemo? Ali ne streljajo onemogle ujetnike zato, ker se jih bojijo?

Take misli so nas glodale, toda bobnenje, ki je bilo čedalje glasnejše, nas je vedno znova navdajalo z upanjem, da bomo vendarle dočakali svobodo in da ne bomo med tistimi, ki se bodo na pragu svobode zgrudili tako kakor tisti ujetnik. Nehote smo se ozirali nazaj, kakor bi pričakovali, da se bodo na obzorju zdaj zdaj pojavili tanki. V mislih smo že snovali, kako se bomo maščevali nad »lagerfirerjem« in drugimi zločinci.

Nepregledna kolona se je spet ustavila. »Kaj se je zgodilo?« so se razburjali Nemci, ki jih je bilo strah bližajočega se sovražnika. Kmalu so ugotovili, da so se nedaleč nemški begunci spravili na ujetnike. »Kaj vlečejo to sodrgo s sabo?« so kričali in pljuvali na sestradane Ruse, ki so se komaj držali pokonci. Drugi pa so spet vpili: »Pustite jih, ljudje so!«

V zraku se je pojavilo rusko lovsko letalo. Nekaj časa je krožilo nad nami, nato pa se je iznenada spustilo in začelo obstreljevati begunce. Potem se je zopet dvignilo in odletelo nazaj proti vzhodu.

V ljudski reki se je spet zagostilo. Zvedeli smo, da je dve sto metrov od nas nekaj mrtvih, ki so jih sedaj odstranjevali s ceste.

Tedajci je završalo po koloni:

»Rusi so v mestu.«

Ljudska reka se je nenadoma razlila po polju, v bližnje vasi, v gozdove. Še preden smo se prav zavedeli resnice, že ni bilo več esesovcev. Pobegnili so, ker so vedeli, da ne bi bilo dobro, če bi počakali maščevanje.

Umaknili smo se s ceste in čakali konca in začetka — konca starega in začetek novega. Čeprav smo bili še malo prej polni maščevalnih misli in smo tudi nemškim beguncem, celo ženicam in otrokom, želeli najhujše, so se nam sedaj kar zasmilili, ko smo jih videli tako bedne in v strahu pred tistim, kar bo prišlo.

Nedaleč od nas je sedela žena in držala v naročju otroka, ki so ji ga malo prej pohodili njeni ljudje. Na cesti je sedel na vozičku starec, ki ga je misel na to, da nima več ne doma ne upanja, tako zelo prizadela, da ni imel več toliko moči, da bi se spravil s ceste.

Taka — kot ta starec — je bila v tistih dneh širna nemška dežela — dežela premagancev...

IVAN MINATTI

Svidenje

*Ko bom nekoč prišel domov,
sklenila boš roké in zajokala:
»Jož, bil si še otrok, ko sem ti dala
s seboj na pot svojo blagoslov.*

*Zdaj komaj da te še poznam.
Saj si cel mož! Kako širok si v rame!
Ti moj, ti je bilo hudo brez mame
v trenutkih, ko si bil ves sam?«*

*Tako boš rekla vsa v solzah.
A jaz te prav narahlo bom pobožal,
kot včasih svojo puško sem v goráh:*

*Ne, mama! Saj sem srečal mater tisoč,
kot ti upognjenih od bolečin
in vsaka mi je, ko da sem njen sin,*

če kruha ne, besedo toplo dala.«

Primorski Turjak

(Nadaljevanje in konec)

Medtem so Nemci iz Godoviča trikrat s topom obstreljevali položaje naših južno od Črnega vrha, ne da bi jim povzročili kake izgube. Poleg tega so Nemci iz Idrije poskusili priti do Črnega vrha, a jih je zavrnila Bazoviška brigada. Dva od štirih kamionov, s katerimi so se peljali Nemci, sta naletela na mine, ki jih je bila brigada položila na cesto Idrija—Črni vrh. Pri tem sta bila uničena oba kamiona in ubitih je bilo okrog 30 Nemcev, med katerimi je bil tudi njihov komandant. Ostali Nemci so nadaljevali pot peš, toda nekje so naleteli na zasedo 2. bataljona Kosovelove brigade, ki jih je napodila nazaj proti Idriji.

Da bi preprečila morebitno posredovanje belih iz Hotedrščice in Nemcev iz Logatca in Vrhlike, je Vojkova brigada blokirala bele v Hotedrščici in postavila zasedo proti Logatcu na križišču v Kalcah.

Beli iz Hotedrščice, ki jih je bilo okrog 90, so že navsezgodaj poskusili priti skozi položaje vojakovcev, ko pa so ugotovili, da so obkoljeni, so se omejili le na obstreljevanje njihovih položajev z minometi in težkimi strojnimi. Vojkovci so jim kdaj pa kdaj odgovorili, in tako se je to medsebojno obstreljevanje v poslednjih ponavljalo ves dan.

Tretji bataljon Vojkove brigade je med tem časom držal položaje na Hrušici in vzdolž ceste Hrušica—Kalce. Okrog 10. ure sta začeli prodirati proti njemu dve domobranski koloni, ki sta skupno šteli kakih 100 mož. Prva kolona je zadela na naše mine, ki so bile nastavljene na križišču, in je bilo pri tem ubitih nekaj domobrancev, drugi pa so jurišali na naše, a so bili odbiti. Ko so nato zasedli položaje, so domobranci začeli z minometi obstreljevati naše ter pri tem dva ubili. Borba je trajala do 15. ure, ko je domobrancem prišlo na pomoč kakih 300 Nemcev, ki so posegli v borbo tudi s težkim orožjem. Z močnim topniškim ognjem so na-

posled potisnili vojakovce nekoliko proti zahodu, v smeri Bukovje—Novi svet. Kljub temu so zadrževali sovražnika vse dotlej, dokler ni bila črnovrška postojanka povsem likvidirana. Med tem spopadom so vojakovci pobili kakih 25 sovražnikov in uplenili težko brezo, sami pa so imeli 4 mrtve in 8 ranjenih.

Med operacijami je del Prešernove brigade, ki je držal položaje zahodno od Godoviča in Hotedrščice, odbil Nemce iz Godoviča, ki so poskusili deblokirati Črni vrh. Prvi bataljon Prešernove brigade pa je odbil skupino Nemcev, ki so prihajali iz Idrije proti Zali. Pri tem so padli 3 Nemci.

V teh intervencijskih poizkusih je padlo okrog 60 Nemcev in belih.

Tačas so beli v Črnem vrhu še vedno upali, da bodo dobili pomoč. Ko pa so uvideli, da so prepuščeni sami sebi, so bili nekateri pripravljeni pogajati se za predajo. Ker so bili pogoji, ki so jih postavili, nesprejemljivi, se je borba nadaljevala.

Vtem so domobranci poskusili z izpadom proti Veharčam. V zvezi s tem neuspehim poskusom je »Slovenec« z dne 7. septembra 1944 zapisal:

»Izpad se je pričel zaradi obupnega položaja in neugodne strateške lege na več straneh in ob štirih popoldne. Od vsakega krdela so padale nove žrtve pod rdečimi strojnimi. Pred izpadom so borci razstrelili z ročnimi granatami minomete.«

Ko je bil komandant Jakoš hudo ranjen v prsi, sta prevzela vodstvo bogoslovec Trček in narednik Grum, ki je bil sicer komandir udarnega voda. Pod njunim poveljstvom so se belci še dalje upirali, vendar je bil odpor čedalje slabši.

Končno so bile zlomljene vse točke odpora razen šole, kjer je bil štab posadke. Treba je bilo torej likvidirati še to poslednjo in najbolj utrjeno oporišče. Predvsem pa je bilo treba uničiti bunkerja, ki sta branila dostop k šoli. Enega teh so borci napadli s strojničnim ognjem in bombami ter ga naposled likvidirali. Drugi bunker, ki je stal na severni strani trga, pa je bil trši oreh in ga ni bilo moč streti brez posredovanja topništva. Tedaj so topničarji pripeljali havbico na južno stran vasi, od koder so poslali nekaj granat proti bunkerju; ker pa ni bilo želenelega uspeha, so prestavili havbico pred trg in od tam s prvim strelom uničili bunker. Nato so namerili havbico na šolo. Ob prvih zadetkih so zavezale odprtine v zidovju, zatem pa je v poslopju izbruhnil

Ročni minometalec PIAT je bil zelo učinkovito orožje

Se en posnetek, ki je nastal med bojem za Črni vrh

požar. Tedaj so se domobranci umaknili iz gornjih v spodnje prostore ter se od tam vse brezupneje branili. Vtem so se naši prebili skozi žične ovire, ki so obdajale poslopje, ter ga od tam obstreljevali in obmetavali z bombami. Ko so domobranci uvideli, da jim grozi pogin v plamenih, so začeli drug za drugim z dvignjenimi rokami prihajati iz poslopja. Nekaj tistih, ki so se poskrili po raznih kotih in rovi, pa so pokončale bombe in krogle gradnikovcev in kosovelovcev.

S tem je bila zaključena borba, ki je trajala celih 12 ur.

V tej borbi je bilo 84 domobrancev mrtvih in 35 ujetih.

Med ubitimi so bili tudi Jakoš, Grum in Trček. Le-ta je bil ubit na begu. Ko se je njemu in nekaj drugim domobrancem posrečilo izmuzniti se iz postojanke, so zavili proti Hotedrščici. Toda spotoma so se ustavili v neki kolibi. Tedaj jih je opazila neka naša zaseda, jih obkolila in pobila.

Padla sta tudi Trčkova brata Ivan in Franc, ki sta prav tako imela vidne funkcije v postojanki.

Med ujetimi, ki so bili obsojeni na smrt, je bil tudi Ivan

Lampe iz Zadloga. Prej je namreč bil obveščevalec v Gradnikovi brigadi, ko pa je bila ustanovljena črnovrška postojanka, je dezertiral tja in postal komandir udarne desetine.

Zaplenjeno je bilo: 1 težek minomet, 1 težka in 8 lahkih strojnic, okrog 50 pušk, 6 brzo-strelk, 5 pištol, 1 osebni avto, 1 motorno kolo, 1 radijski aparat ter večja količina streliva, opreme in hrane. Mnogo orožja in drugega pa je bilo uničeno med pogorišči in ruševinami. Iz nekaterih gorečih poslopij so se pozno v noč razlegale detonacije streliva, ki je bilo tam vskladiščeno.

Ob tej priložnosti je bilo osvobojenih iz domobranskih zaporov več domačinov in okoličanov, ki so bili aretirani kot aktivisti ali podporniki Osvobodilne fronte. Med njimi sta bili tudi tovarišici Marija Kunc in Ivanka Ozbič iz Zadloga, ki sta bili med borbo hudo ranjeni v glavo, vendar še živita, ter tovarišici Zlatka Kacin in Marija Petrič, članici Okrajnega komiteja SKOJ za Vojsko-Črni vrh. Med borbo so ju domobranci postavljali k oknom z namenom, da bi ju zadele naše kroglice, vendar sta ostali živi, ker so tisto zgradbo naši zavzeli kmalu po napadu.

Med to veliko akcijo je bilo na naši strani 15 mrtvih in 34 ranjenih. Med padlimi je bil tudi pomočnik komandanta 2. bataljona Gradnikove brigade tov. Ivica, po rodu Črnogorec.

Od orožja, ki so ga zgubili, sta bila najpomembnejša lahki minomet PIAT in lahka strojnica (Breen). Oba je uničila mina.

Ob napadih na posamezne objekte so se še posebej izkazali posamezni borci, podoficirji in oficirji. Poleg že omenjenega tovariša Zmaja, ki je bil proglašen za junaka dneva, se je odlikovala tudi tovarišica Dušica, pomočnica komisarja 1. bataljona Gradnikove brigade, ki je z besedo in osebnim zgledom med borbo dajala spodbudo borcem. Komandantu brigade majorju Radku je ves čas stal ob strani načelnik štaba njegove brigade kapetan Blaž Ostrovrhar, s

pravim imenom Oto Vrhunec. Prav tako sta se v teku operacij izkazala politkomisar Gradnikove brigade Ivan Franko-Iztok in namestnik komandanta brigade poročnik Nemgar, ki je, čeprav je bil ranjen v glavo, ostal na položaju vse do konca.

Sicer pa je bilo med akcijo toliko junaških podvigov, toliko dokazov brezmejnega požrtvovalnosti in vzorne borbenosti, da vsega tega ni moč povedati v nekaj besedah. To je bila borba, o kateri je Blaž Ostrovtrhar izjavil:

»Take borbe nisem še videl.«

V tej borbi sta se kot enoti odlikovala ne le 1. in 2. bataljon Gradnikove brigade, ampak tudi njen 3. bataljon in 3. bataljon Kosovelove brigade, ki je prav tako pozneje prešel iz rezerve v akcijo. Še posebno zaslugu pri tej zmagi je imelo celotno topništvo, ki je pravzaprav odigralo odločilno vlogo. V zvezi s tem je štab IX. korpusa v svojem biltenu št. 534. z dne 9. septembra 1944 izrekel tem enotam priznanje in pohvalo.

Uničenje črnovrške postojanke je imelo silen odmev med borci in našimi ljudmi, zlasti med tistimi iz sosesčine Črnega vrha, ki jih je ta postojanka tlačila kakor mora. Med prvimi in drugimi je tedaj s prizvokom olajšanja in zmagoslavja krožila nekam paradokсно zveneča krilatica: »Črni vrh ni več bel.«

Pa tudi med belogardistično reakcijo je likvidacija te postojanke prav tako imela silen odmev. To je bil eden najhujših udarcev, ki jih je doživela njena oborožena sila v času svojega obstanka. Konec Črnega vrha je prištevata med svoje največje vojaške in politične poraze in ga je imenovala »primorski Turjak«. Ker je bila 19. septembra obletnica turjaškega poloma, je bil spomin na Turjak in na Črni vrh tembolj skeleč. Zato je belogardistični tisk še dolgo zatem pisal o črnovrški katastrofi. Pri tem je zlasti poveličeval padle in njihov odpor. Glasilo toliminskih domobrancev »Tolminski glas« je 28. oktobra 1944 spet spregovorilo o tem in poročalo, »da so se v petek 1. septembra 1944 primorski

domobranci ovenčali z neverjetnim vencem junaštva in mučeništva za verske svetinje«.

Napad na Črni vrh je bil ena največjih akcij IX. korpusa tako po svoji obsežnosti in izvedbi kakor po skladnem sodelovanju pehote in topništva. Sodelovanje topništva je pomenilo preokretnico v taktiki, ki so jo dotlej uporabljale enote IX. korpusa pri napadih na utrjene postojanke. Ta spretno izvedeni napad na utr-

jeno sovražno postojanko je bil ponoven dokaz, da je naša NOV sposobna izvajati tudi največje akcije.

Likvidacija črnovrške postojanke je pomenila ne le veliko vojaško, ampak tudi veliko politično zmago IX. korpusa in vsega narodnoosvobodilnega gibanja na Primorskem. S to zmago je bilo domobranstvu na Primorskem zlomljena hrbtenica in si poslej ni več opomoglo. *Alojz Ravbar*

Na Primorskem leta 1944: partizani preizkušajo partop

SKOZI MUZEJE LJUDSKE REVOLUCIJE

Baza 20

Med zgodovinskimi kraji iz NOB zavzema posebno mesto Baza 20, oddaljena kakšno uro od Podstenice na Rogu. Tam je živel in delalo vodstvo našega osvobodilnega gibanja skoraj dve leti, v letih 1943 in 1944, to se pravi v času najburnejše rasti naše revolucije.

Zaradi oddaljenosti od važnejših središč in popolne divjine v okolici je obisk Baze 20 zvezan z večjimi težavami kakor obiski mnogih drugih objektov ter zahteva temeljitejšie priprave. Najboljši dostop do Baze 20 je od Novega mesta po cesti proti Toplicam

in mimo Podturna. Cesta je ozka, toda primerna za promet s težjimi vozili. Napisne table ob cesti obiskovalce opozarjajo tudi na druge zgodovinske kraje; zgrešiti pot je praktično nemogoče. Od ceste drži do baze 20 dobro markirana pot.

Baza 20 je pravcata vas lesenjač, raztresenih na precejšnjem prostoru. Ta raztresenost je bila v vojnih časih potrebna zaradi varnostnih razlogov in zaradi kamuflaže. Poslopja sproti obnavljajo, kar pa je zelo težavno in tudi zahteva precejšnje zneske. Vsa

Baza 20

poslopja so namreč lesena. V klimatskih pogojih, kakršni so na Rogu, predvsem pa zaradi stalne vlage v gozdu, les hitreje trohni kot drugje. Restavratiji težijo za tem, da bi poslopja ostala taka, kakršna so bila med NOB. Partizani so uporabljali za gradnjo predvsem mehak rezani les, ker so gradnje improvizirali in niso nikoli računali na večjo stalnost.

Notranjost koč je približno taka, kakršno so zapustili stanovalci ob selitvi v dolino. Stene so obložene z zavojnim papirjem. Zaradi klimatskih pogojev in propustnosti streh in sten je tudi notranjost načela vlaga in je praktično nemogoče urediti manjše razstave.

Dve zgodovinski hiši na Dedinju

Odpotoval sem v Beograd, da bi si ogledal muzeje, kjer je razstavljeno gradivo o narodnoosvobodilni vojni in revoluciji. Vojni muzej na Kalemegdanu obnavljajo in gradijo nova poslopja; odprli ga bodo najbrž šele poleti ali za 22. december. Zdaj obiskovalec lahko tam vidi samo stare topove, tanke in letala. Zato sem moral poiskati kaj drugega. Sklenil sem poiskati Muzej 4. julija, o katerem sem že neke slišal ali bral.

Okolica Baze 20 pa je zelo slikovita. Sama Baza leži na vzpetini približno na 700 metrov nadmorske višine. Gozd je bukov, smrekov in jelov. V Bazi je pri nekdanji kuhinji mogočna jelka, kakršnih je v naših gozdovih ohranjenih še zelo malo. Tudi drugje je nekaj lepih in mogočnih dreves. Obširni gozdovi, ki so med največjimi v Sloveniji, so že sami zase znamenitost.

Večje skupine obiskovalcev Baze 20 se morajo vsekakor za izlet temeljiteje pripraviti kakor za izlet v druge kraje. V bližini Baze 20 namreč ni nobenega gostinskega obrata, pa tudi vode ni. Vse je treba pripeljati s seboj. Drugače pa je kraj pripraven za izlete, združene s piknikom.

Za tujca je v Beogradu težko doumeti zapleteni sistem trolejbusnih, avtobusnih in tramvajskih zvez. Razen tega v mestu redkokdaj lahko postreže tujcu z informacijami, kje je kaj. Edini vodnik, ki je dokaj zanesljiv, je telefonski imenik. Tako sem po dolgem spraševanju ugotovil, da je Muzej 4. julija na Dedinju. Preden sem se pripeljal tja, sem moral prestopiti z enega trolejbusa na drugega, in ko sem začel muzej iskati, sem po

naključju »odkril« se en muzej, Muzej ilegalnih partijskih tiskarn na Banjiškem vencu 12.

Dedinje je beograjsko predmestje, ki se razprostira od središča mesta proti jugu, skrito med zelenjem številnih parkov in gozdov. Mesto tam že počasi prehaja v polja in gozdove. Nekoč so si tam zidali vile bogataši. Zato je malokdo mogel pomisliti, da je na Dedinju tajna tiskarna. Saj bogataši iz razumljivih razlogov ne morejo biti pristaši komunistov... Toda hiše, skrite med drevjem, so sila pripravne za prihajanje in odhajanje ljudi, ki se morajo skrivati.

Hiša, kjer je muzej, je enonadstropna in dokaj preprosta, skrita v mirni stranski ulici. V njej je bila tiskarna Pokrajinskega komiteja KP za Srbijo od 1. avgusta 1941 do 31. avgusta 1943, ko so se v hišo vselili nemški oficirji. Tiskarne pa niso odkrili in je ostala takšna, kakor je bila, dokler niso v Beograd prišle enote NOV.

Hišo so bili že zgradili z namenom, da bo v njej tajna tiskarna. Poslopje stoji na nagnjenem zemljišču in so zato izkoristili del kleti za tajne prostore. Lastnik hiše je predložil občini načrt za gradnjo brez teh prostorov, potem pa je zahteval od gradbenika, naj se načrta ne drži. Pred vselitvijo tiskarne so lastnik hiše in tiskarji sami zazidali vrata in okna. Znotraj so stene izolirali z lesenim opažem in slamnato tapeto, da se ni slišalo delo tiskarskega stroja. Vhod v bunker je bil skozi vzdano omaro pod predalom za perilo. V tiskarni sta delala narodna heroja Branko Djonović in Slobodan Jović, ki sta po izselitvi nadaljevala tiskanje v novi tiskarni na Krajinski ulici 24. Tam sta se raje sama ustrelila, ko da bi se pustila ujeti nedičevskim policistom. To se je zgodilo 28. julija 1944.

Notranjost tiskarskih prostorov je prav takšna, kakor je bila med vojno, ko je tiskarna delovala. V ostalih prostorih so razstavljene fotografije tiskarjev in sodelavcev ter vzorci letakov in časopisov, ki jih je natisnila tiskarna.

Med drugimi publikacijami so v tej tiskarni natisnili Zgodovino VKP(b) v dveh knjigah s posvetilom 1. in 2. proletarski brigadi. Posvetilo in naslovno stran je izdelal Djordje Andrejević-Kun. Natisnili so tudi Osnovna vprašanja leninizma.

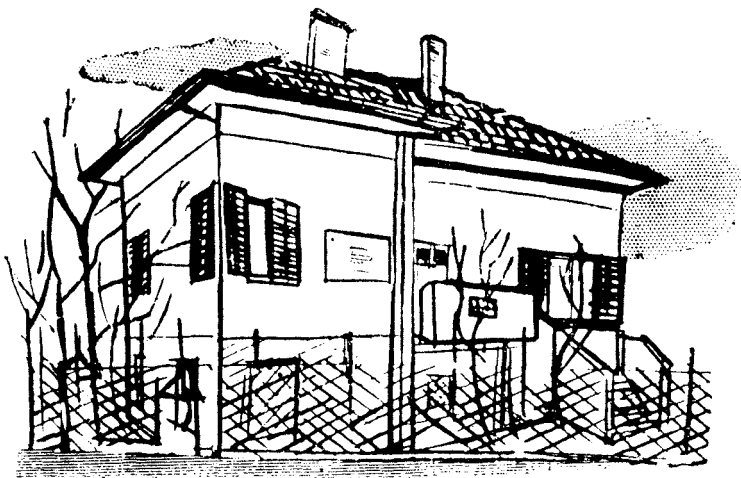
V muzeju imajo oskrbnico, ki po potrebi pripoveduje obiskovalcem zgodovino hiše ter prodaja brošuro o zgodovini tiskarne.

Na Bulevarju Oktobrske revolucije št. 10 je »Muzej 4. julija«. Tega dne leta 1941 je bil v hiši razširjeni plenem CK KPS, na katerem so sprejeli sklep o takojšnjem začetku oborožene vstaje. Hiša je sredi vrtov. Pred vojno je bila last dr. Vladislava Ribnikarja, urednika »Politike«. Na hiši je spominska plošča, kjer pa je napaka. Zapisano je namreč, da je bil zgodovinski sestanek 5. julija 1941. Kasneje so ugotovili, da je bil sestanek en dan prej, 4. julija. V spomin na ta datum praznujemo zdaj 4. julij kot Dan borca.

V hiši je dlje časa stanoval tovariš Tito. Še zdaj je v hiši v majhni sobi preprosta postelja, zraven pa slušalke za poslušanje radia, ki jih je tovariš Tito uporabljal med ilegalnim delom.

Soba, v kateri je bil zgodovinski sestanek, je še zdaj prav taka, kot je bila takrat. Okoli položene mize je osem zeleno tapetiranih stolov. Na steni visi oljnata umetniška slika. V sobi so še kredenca, vitrina in lestenec. Tu so tovariši Tito, Ranković, Kardelj, Milutinović, Tempo in Ivo Ribar-Lola sklenili, da se bodo borci za svobodo imenovali partizani in da bodo nosili na čepicah rdeče zvezde.

Ko so prihajali na sestanek, jih je pričakovala žena lastnika hiše, tovarišica Jara Ribnikar. Vsakdo je prišel z druge strani, kajti v bližini so stanovali nemški oficirji in simpatizerji nacistov. Zato se je tovarišica Ribnikarjeva za vsakogar, ki ga je prišla sprejet k vrtnim vratom, oblekla v drugo obleko. Slučajni opazovalec bi tako utegnil pomisliti, da je vsakogar pričakovala druga ženska.

Muzej ilegalne tehnike na Dedinju

V ostalih sobah je razstava, posvečena prvim spopadom poleti in jeseni 1941. Tam je več povečanih fotografij prvih partizanov. Slovenijo zastopata fotografiji pobitih Nemcev v Rovtnah nad Selško dolino in požganega mostu v Praprotnem. Iz Makedonije je slika treh partizanov, posneta oktobra 1941.

Zanimivo je tudi orožje prvih partizanov. Na steni visijo preproste sulice, ki so jih skovali bosenski vaški kovači. Zraven so puške raznih tipov in kalibrov, tudi take, ki so se nabijale od spredaj. Sem je zašla celo prva vojaška puška, ki se je nabijala od zadaj. To je puška sistema Wendel, kakršne je imela nemška vojska okoli leta 1860. Kdo ve, kako je zašla ta puška v Jugoslavijo k prvim partizanom... V muzeju je tudi ena izmed treh ohranjenih pušk, ki so jih izdelovali partizani v Užicu. To so predelane in popravljene mavzerice iz I. svetovne vojne. Nadalje vidimo v vitrinah tudi nekaj kosov ročnih bomb »užičank«, ki so bile narejene iz betona v podobi kvadrov in napolnjene z dinamitom, aktivirale pa so se s pomočjo vžigalne vrvice in detonatorja. Vžigalno vrvice je partizan prižgal s tlečo cigareto.

Obsežna in zelo zanimiva je tudi zbirka dokumentov. Poleg znanih krvavih nemških »Beckanntmachung« in »Kundmachung« so tu letaki, ki so jih

metala nacistična letala. Ti letaki so polni groženj. Tako so metali nacisti letake, v katerih so grozili Užicu z bombardiranjem iz štuk. Od prebivalstva so zahtevali, da samo kakor ve in zna obračuna s partizani, če noče, da bo mesto zravnano z zemljo, ali pa prepreči, da bi partizani streljali iz mesta na nemške vojake. Svoj umik iz mesta nacisti opravičujejo, češ da jih ni prebivalstvo podpiralo in da so ga zato prepustili usodi.

Precej je tudi originalnih okupatorskih aktov in časopisov. Dolge kolone imen postreljenih prvih talcev in aretiranih komunistov s podpisi nemških komandantov so huda obtožba nacističnega režima. Med njimi sem zagledal tudi slovensko ime:

Ivan Tomažič, rojen 23. decembra 1914 v Dolenjem, občina Jelšane, Italija, obsojen kot podpornik partizanov in ustreljen 26. julija 1941...

V muzeju je tudi velik zemljevid Jugoslavije, kjer so označena žarišča vstaje 1941.

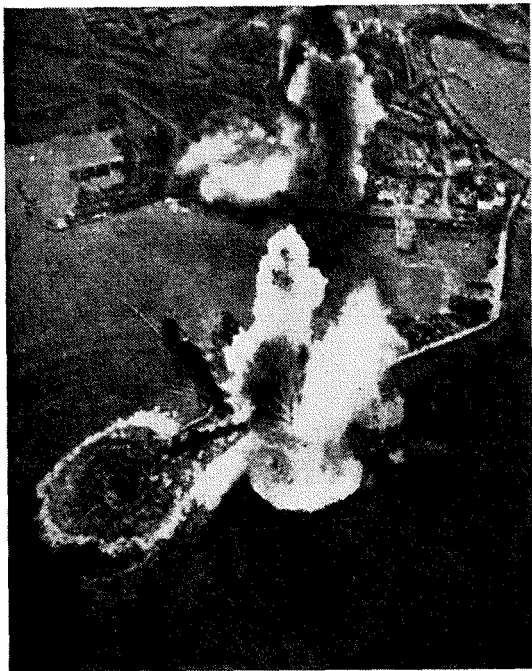
Tudi v »Muzeju 4. julija« imajo oskrbnico, ki po potrebi pripoveduje obiskovalcem podrobnosti iz zgodovine te hiše. Nimajo pa nobene publikacije in razglednic, ki bi jih obiskovalci lahko odnesli s seboj ali ki bi jim rabile za boljše razumevanje dogodkov okoli plenuma CK, ki je postal najboljši odločilen in usoden za zgodovino narodov Jugoslavije. P.

Prevara, ki je Stalin ni pričakoval

(Nadaljevanje)

Zdaj vemo, da je bil 15. maj določen v Hitlerjevih navodilih z dne 18. decembra kot začetek vdora v Rusijo. Vemo tudi, da je iz jeze zaradi beograjske revolucije 27. marca preložil gornji datum za en mesec naprej, in sicer na 22. junij. Premiki čet na severu, vzdolž glavne ruske meje, do sredine marca niso bili tako očitni, da bi jih Nemci morali opravičevati s posebnimi ukrepi. Dne 13. marca pa je bil kljub temu poslan iz Berlina nalog, naj razne sovjetske komisije na nemškem ozemlju prenehajo z delom in se vrnejo v domovino. Rusi so smeli ostati v tistem delu Nemčije samo do 25. marca. Na severnem odseku so se že zbirale velike nemške formacije, po 20. marcu pa se je koncentracija še hitreje večala.

Dne 22. aprila so se sovjeti pritožili pri nemškem zunanjem ministrstvu zaradi vse pogostejših kršitev ruske meje po nemških letalih. Od 27. marca do 18. aprila so našli osemdeset preletov meje. »Zelo verjetno smemo računati na resne incidente, če bodo nemška letala še nadalje preletavala sovjetsko mejo.«

Nemci bombardirajo pristanišče v Pireju

Nemci so odgovorili z vrsto podobnih pritožb glede sovjetskih letal.

V tistem času se je sto dvajset najbolj opremljenih nemških divizij zbiralo ob ruski meji v tri armadne skupine. Južna, pod poveljstvom Rundstedta, ni bila v kdo ve kako dobrem stanju, kar pa nam je razumljivo iz prej podanih razlogov. Oklopne divizije so se le malo prej vrnile iz Grčije in Jugoslavije. Navzlic preložitvi napada na 22. junij so zelo potrebovale počitka in okrepitve po naporih, ki so jih prestale na Balkanu.

Schulenburg je 13. aprila odšel v Berlin. Hitler ga je sprejel 28. aprila in mu navil ušesa zaradi sovjetske geste nasproti Jugoslaviji. Kot poroča sam o razgovoru, je poskušal zagovarjati sovjetsko ravnanje. Hitlerju je povedal, da se je »Rusija vznemirila zaradi govoric o nemškem napadu«. Ni mogel verjeti, da bi Rusija sploh kdaj utegnila napasti Nemčijo. Hitler mu je dejal, da so ga dogodki v Srbiji izučili. Kar se je zgodilo tam doli, je bilo zanj dokaz, da politiki drugih držav ne sme zaupati. Toda Schulenburg je ostal zvest svojemu mnenju, ki ga je pojasnjeval v vseh poročilih iz Moskve: »Prepričan sem, da je Stalin pripravljen dati nam še večje koncesije. Če člani naše gospodarske delegacije so povedali, da bi nam Rusija mogla dobavljati do pet milijonov ton pšenice letno, ako bi to zahtevali od nje o pravem času.«

Globoko razočaran zaradi pogovora s Hitlerjem se je 30. aprila vrnil v Moskvo. Bilo mu je jasno, da se je Hitler odločil za vojno. Zdi se, da je v tem smislu tudi nekaj namignil ruskemu veleposlaniku v Berlinu, Dekanozovu. Do zadnje ure se je vztrajno potegoval za politiko v smislu rusko-nemškega sporazuma.

Weizsäcker, sekretar nemškega zunanjega ministrstva, je imel zelo velika pooblastila, podobno kot resorni funkcionarji v mnogih državah. Ta ni bil le politična figura izvršne oblasti. Enako kot v Veliki Britaniji mu ni bilo potrebno odgovarjati za državno politiko... Svojim nadrejenim je dajal odlične nasvete, vendar smo lahko zadovoljni, da se jih le-ti niso držali. Poglejmo na primer njegov komentar o gornjem sestanku:

»Weizsäcker Ribbentropu.

Berlin, 28. aprila 1941.

Z enim samim stavkom lahko izrazim svoje stališče glede rusko-nemškega spora. Če bi za nas bilo vredno vsako rusko v prah

Pred vdorom v Rusijo: Hitler in šef nemškega generalštaba generalfeldmaršal Keitel

zdrobljeno mesto toliko kot potopitev ene britanske vojne ladje, bi odobral ruskonemško vojno v prihodnjem poletju. Toda prepričan sem, da bomo v Rusiji triumfirali le na vojaškem področju, vtem ko bomo po gospodarski plati poraženi.

Morda je za nekoga privlačna misel, da moremo zadati smrtni udarec komunističnemu sistemu. Lahko bi tudi rekli, da je združitve evrazijskega kontinenta v borbi proti anglosaškemu svetu in njegovim privrženecem logična zadeva. Toda odločilni činitelj bi utegnil najti v odgovoru na vprašanje: Ali bo izvedba tega načrta pospešila poraz Anglije ali ne?

Računati moramo z dvema možnostima:

a) Anglija je blizu zloma. Ako sprejmemo to hipotezo in si ustvarimo še enega sovražnika, se bo Anglija opogumila in vztrajala. Rusija ni noben potencialni zaveznik Angležev. Anglija ne more pričakovati nič dobrega od Rusije. Rusija prav nič ne misli na odložitev angleškega propada. Če bi uničili Rusijo, s tem še ne bi uničili angleških nad.

b) če nismo prepričani, da bomo kmalu porazili Anglijo, se nam vrine misel, da si bomo morali s silo preskrbeti živež na sovjetskem ozemlju. Popolnoma sem prepričan, da bomo zmagovito prodirali do Moskve in

še naprej. Zelo pa dvomim, da bomo sposobni izkoristiti, kar bomo zavojevali, saj nam je znan pasivni odpor Slovanov. V ruski državi ne vidim opozicije, ki bi bila resnično sposobna postati naslednik komunističnega sistema in se boriti ob naši strani. Zato bi morali računati na možnost, da bo stalinski sistem ostal pri življenju v vzhodni Rusiji in v Sibiriji, ter na obnovitev sovravnosti spomladi leta 1942. Okno na Pacifik bi ostalo zaprto.

Posledica nemškega napada na Rusijo bi bila povečanje samozaupanja Britancev. Na otoku bi napad tolmačili kot dokaz, da ne vemo za gotovo, kakšen bo izid vojne z njimi. Tako ne bi samo priznali, da se začenja dolgotrajna vojna, ampak bi dejansko pripomogli k njenemu podaljšanju. Mi pa bi jo radi skrajšali.«

Dne 7. maja je Schulenburg z zaupanjem sporočil, da je Stalin prevzel predsedstvo Sveta ljudskih komisarjev namesto Molotova in tako postal šef sovjetske vlade.

»Vzrok za to spremembo lahko iščemo v nedavnih napakah zunanje politike, ki so privedle do ohladitve odnosov med Nemčijo in Sovjetsko zvezo. Stalin pa je pobornik prijateljstva z nami. Z novim položajem prevzema nase odgovornost za vsa dejanja svoje vlade, tako v državi kot izven nje... Prepričan sem, da se bo na novem položaju osebno udeleževal za ohranitev in razvijanje prijateljskih odnosov med Sovjetsko zvezo in Nemčijo.«

Nemški pomorski ataše v Moskvi je izrazil isto mnenje: »Stalin je os nemško-sovjetskega sodelovanja.«

Rusija je vse bolj in bolj kazala pripravljenost, da ugoti nemškim zahtevam. Dne 3. maja je uradno priznala germanofilsko vladu Rašida Alija v Iraku. Dne 7. maja je izgnala diplomatske predstavnike Belgije in Norveške. Napodili so tudi jugoslovanskega veleposlanika. V začetku junija je bila pregnana grška dele-

Vojna v puščavi: britanski vojak na položaju v severni Afriki

gacija. General Thomas, šef gospodarskega oddelka pri nemškem vojnem ministrstvu, je v svojem poročilu o vojnem gospodarstvu Reicha napisal: »Rusi so do zadnjega dneva pred napadom dobavljali svoje blago. Zadnje dni so celo pospešili prevoz gume z Daljnega Vzhoda, in to z ekspresnimi vlaki.«

Kar se tiče razpoloženja v Moskvi, seveda nismo mogli biti popolnoma na tekočem. Toda Hitlerjeve namere so bile dovolj razločne. Dne 16. maja sem brzojavil generalu Smutsu: »Zdi se, da Hitler zbira čete proti Rusiji. Nepretrgano dovažajo čete, oklopna vozila in letala z Balkana, iz Francije in Nemčije.«

Stalin se nikakor ni hotel otestiti iluzij o hitlerjevski politiki. Kljub več mesecev trajajočim premikom in koncentraciji nemških čet Schulenburg še 13. junija ni mogel poslati zunanjemu ministrstvu v Berlin takšno brzojavko:

»Ljudski komisar Molotov mi je pravkar izročil besedilo obvestila, ki ga bo agencija Tass nocoj objavila po radiu, jutri pa v tisku:

Še pred odhodom veleposlanika Crippsa v London, posebno pa po njegovi vrnitvi, so se v angleškem in ostalem tujem tisku razširile govorice o bližnji vojni med Sovjetsko zvezo in Nemčijo.

1. Pravijo, da je Nemčija predložila Sovjetski zvezi več zahtev po odstopitvi ozemlja. Govorijo tudi o raznih gospodarskih problemih in celo o nekakšnih pogajanjih za nov sporazum med obema državama.

2. Trdijo, da je Sovjetska zveza odbila zahteve in da je zato Nemčija začela zbirati čete ob meji s Sovjetsko zvezo.

3. Pravijo, da se je tudi Sovjetska zveza začela pripravljati na vojno z Nemčijo in da je zbrala čete ob meji.

Kljub očitni nesmiselnosti govoric so odgovorni moskovski krogi smatrali za potrebno izjaviti, da gre le za neumen propagandni manever sil, ki so sovražno razpeložene do Sovjetske zveze in do Nemčije ter se trudijo raznetiti vojno.«

Hitler je bil lahko zadovoljen, saj je lepo prevaral nasprotnika in prikril svoje namere.

Vredno se je spomniti, kako slabo se je Molotov zavedal resnosti položaja v zadnjih trenutkih.

»Schulenburg nemškemu zunanjemu ministrstvu.

Moskva, 21. junija 1941, ob 17. uri

Molotov me je danes poklical v svoj urad. Našel mi je ponovne kršitve zračnega prostora po nemških letalih in pripomnil, da je Dekanosov dobil nalog, naj opozori zunanjega ministra Reicha. Potem mi je izjavil naslednje:

Več simptomov kaže na nezadovoljstvo nemške vlade. Širijo se celo glasovi o skorajšnji vojni med Nemčijo in Sovjetsko zvezo. Take govorice postajajo verjetnejše, ker

z nemške strani ni bilo nikakšne reakcije na objavo agencije Tass z dne 15. junija, ki v Nemčiji ni bila niti objavljena. Sovjetska vlada ne more razumeti nemškega nezadovoljstva. Ako je temu krivo svoječasno jugoslovansko vprašanje, je že sam pojasnil sovjetsko stališče. Zelo bi mi bil hvaležen, če bi mu obrazložil vzroke za sedanje stanje odnosov med Nemčijo in Sovjetsko zvezo.

Odvrnil sem mu, da to ni mogoče, ker ne razpolagam z zadevnimi informacijami, da pa bom njegovo izjavo sporočil v Berlin.« Toda napočil je čas odločitve.

»Ribbentrop Schulenburgu.

Berlin, 21. junija 1941.

1. Takoj ko boste prejeli to brzojavko, uničite ves šifrirni material in radijske naprave.

2. Obvestite gospoda Molotova, da mu želite sporočiti nekaj nujnega in da zato prosite za takojšen sprejem. Prosim Vas, da mu izjavite naslednje:

... Vlada Reicha izjavlja, da je sovjetska zveza kljub prevzetim obveznostim:

1. ne le nadaljevala, marveč še okrepila svojo škodljivo dejavnost proti Nemčiji in Evropi;

2. uveljavljala protinemško zunanjo politiko;

3. koncentrirala v vojne namene svojo vojsko na meji z Nemčijo.

S tem je sovjetska vlada prekršila pogodbene obveznosti do Nemčije in se pripravljala na zahrbtni napad nanjo. Zato je führer odredil, da se nemške oborožene sile uprejo nevarnosti z vsemi razpoložljivimi sredstvi.

Prosim Vas, da se ne spuščate v razpravljanje o tej izjavi. Vlada Sovjetske Rusije mora zagotoviti varnost osebja, ki pripada veleposlaništvu.«

Dne 22. junija ob 4. uri zjutraj je Ribbentrop izročil ruskemu veleposlaniku v Berlinu formalno vojno napoved. Navsezgodaj se je tudi Schulenburg napotil k Molotovu v Kremelj. Ta ga je molče poslušal, ko mu je bral izjavo, potem pa je dejal: »To je vojna. Vaša letala so pravkar bombardirala nezavarovane vasi. Ali ste prepričani, da smo to zaslužili?«¹

Spričo objave prejšnje objave agencije Tass bi morebitna Edenova opozorila sovjetskemu veleposlaniku v Londonu bila brez pomena in tudi moja ponovna svarila Stalinu bi bila zaman. Združene države so neprestano pošiljale sovjetski vladi še bolj podrobne informacije, toda z ničimer nismo mogli premagati zaslepljenosti in fiksnih idej, ki so Stalinu onemo-

¹ To je bilo zadnje dejanje v diplomatski karieri grofa Schulenburga. Proti koncu leta 1943 se je njegovo ime znašlo na seznamu zarotnikov. Moral bi postati zunanji minister v vladi po strmoglavljenju Hitlerja. Mislili so namreč, da bi bil najprimernejša osebnost za sklenitev separatnega miru s Stalinom. Po atentatu na Hitlerja v juliju 1944 so ga nacisti zaprli v celice Gestapa. Usmrčen je bil 10. novembra.

gočale uvideti strašno resnico. Čeprav je bilo po nemških računih nakopičeno za sovjetsko mejo 186 divizij, od tega 119 proti Nemcem, je napad presenetil večino sovjetske vojske. Nemci niso naleteli na nobene znake ofenzivnih priprav v bližini meje. Sovjetske čete za kritje so bile naglo pogažene. Na ruskih letališčih se je ponovilo isto, kar je doletelo poljsko letalstvo 1. septembra 1939: Nemci so presenetili ruska letala že navsezgodaj zjutraj in jih uničili, še preden so utegnili vzleteti. Tako so besede sovraštva do Velike Britanije in Združenih držav, ki jih je sovjetski propagandni aparat še opolnoči pošiljal v eter, ob zori utonile v grmenju nemških topov. Prebri-

sanci niso vedno pametni in diktatorji tudi nimajo vselej prav.

Naše pripovedovanje ne bi bilo popolno, če vas ne bi seznanili s strašnim Hitlerjevim sklepom o ravnanju s sovražniki. Na zapuščenih in opustošenih planjavah, sredi grozot tiste zime ter borbe na življenje in smrt, so se Nemci vselej ravnali po njih. Navodila jim je dal ustno na neki seji dne 14. junija 1941, ko je odredil, kako naj ravnajo z rusko vojaščino in prebivalstvom. V tem tiči vzrok nešteti barbarsko neusmiljenih dejanj. Iz nürnberških dokumentov je razvidno, kako je pričeval general Hal-

(Sledi nadaljevanje)

ODMEVI IZ MEDNARODNE ARENE

Kubanska lekcija

POLOM invazije na Kubo, ki so jo pripravljali zelo dolgo — pravzaprav že od srede minulega leta, ko je bil na krmlu ZDA še Eisenhower — invazije, ki je bila zaključena tako neslavno v močvirju nedaleč od Svinjskega zaliva, je razodel več stvari. Med drugim te:

1. Castro je imel in ima v nasprotju s pričakovanji kubanskih emigrantov in njihovih gospodarjev velikansko večino prebivalcev za seboj.

2. Invazija na Kubo kaže v nekem smislu novo smer ameriške politike, ki sloni na taktiliki gverilskega vojskovanja, ker pač, kakor je dejal predsednik Kennedy, teh reči ni mogoč rešiti z atomsko vojno.

3. Domneva nekaterih, da bo nova Kennedyjeva vlada opustila vmešavanje v notranje zadeve drugih dežel, se je izjalovila.

Pa poglejmo najprej, kako je potekala invazija na Kubo, kdo je bil na zunaj nosilec le-te in kdo pravi režiser.

Seme invazije, ki so ga Castrovi vojaki in miličniki zatrli že v kali, je bilo vrženo poleti 1960. Tedaj je Eisenhowerjeva vlada opustila prvotno stališče pričakovanja. Eisenhower in njegovi so se postavili na novo stališče, dru-

gače rečeno, začeli so iskati pota in načine, kako bi vrgli vlado Fidela Castra. Neposredno intervencijo — z ameriški vojniki, letalstvom in mornarico — so že skoraj izločili kot eno izmed možnih poti, ker se je Eisenhower — tako kot Kennedy — zavedal, da bi si s tem nakopal ogorčenje ne le latinoameriških držav, marveč vsega sveta. Tako so izbrali drugo pot — začeli so organizirati kubanske emigrante, ki so se zbirali na Floridi, in jih jeli šolati. Baje so se ljudje okoli Eisenhowerja odločili, da bodo podpirali samo tiste protikastrovske elemente in organizacije, ki so hkrati nasprotniki bivšega diktatorja Fulgencia Batiste, zdaj živečega v Lizboni.

To nalogo so zaupali CIA, osrednji obveščevalni agenciji — ameriški politični policiji.

CIA oziroma njen načelnik Allen Dulles, brat pokojnega zunanjega ministra ZDA, se je jel razgledovati nad emigranti, išočoč najprimernejše elemente za svoje cilje. CIA se je odločila za krhko koalicijsko petih organizacij z bombastičnim imenom Revolucionarna demokratska fronta, kratko *Frente*. Na čelu le-te je bil 52-letni Manuel Antonio Varona, s katerim so se člani te organizacije strinjali, da je »po-

treba po agrarni reformi na Kubi bajka«. Varona, nekdanji voditelj »avtentične« stranke, ja zatrjeval, da je treba zemljo, ki jo je Castro razdelil kmetom in bajtarjem, vrniti prejšnjim lastnikom, se pravi, veleposestnikom kubanskega in pa severnoameriškega porekla. Varona je bil pri zagovarjanju te svoje ideje »prožen«: veleposestniki bi se pri tem odrekli okrog 15 odstotkom nerodovitne zemlje.

Kasneje se je *Frente* pridružila druga organizacija, na katero je vrgla oko CIA — Ljudsko revolucionarno gibanje (M. R. P.), ki ga je ustanovil 36-letni Manuel Ray, nekdanji Castrov minister za javna dela. Ray je šele julija 1960 šel na Kubo v ilegalo in še kasneje je emigriral v ZDA. Ker njegovi nazori kljub vsemu niso bili tako ultrakonservativni kot Varonovi, se CIA ves čas ni mogla ogreti zanj, ter ga je v nasprotju z Varono in njegovimi pristaši podpirala le s pogojem, da se je podredil *Frente*. Skratka, ameriška obveščevalna služba je izbrala *Frente* kot svoje glavno orodje, za svojega glavnega »instruktorja« pa je imenovala agenta, ki so mu pravili Frank Bender.

Tako se je *Frente* precej razmahnila. Ameriški tednik »Time« je poročal po porazu invazije, da so mesečne dotacije za nabiranje rekrutov in za druge stroške znašale od 130.000 do 520.000 dolarjev!

Ob koncu minulega leta se je v Gvatemali mudil novinar »New York Timesa« Paul P. Kennedy. Dopolnil je stopil na

Na Kubi šteje milica 250.000 moških, žensk, fantov in deklet

vlak in se odpeljal v Champerico, pristanišče na obali Tihega oceana. Ko je prišel tja, je nadaljeval pot z avtom 5 milj proti vzhodu in dospel na ranch, last Roberta Aleja Arzuja, predsednika gvatemalskih lastnikov plantaž kave. Ob vhodu na ranch sta stala dva oborožena stražarja, nad vhodom je bilo napisano »Helvetia«; novinar Kennedy je izustil nekaj angleških besed in stražarja sta ga pustila noter, ne da bi ga povprašala po kakem dokumentu. Tako si je ta novinar precej časa nemoteno ogledoval to nenavadno plantažo sladkornega trsa. Na improviziranem letališču je zagledal dva bombnika B-26 in dve transportni letali DC-4. Letala so bila prepleškana sivo in niso imela nobenih oznak. Nedaleč od tod je bilo nekaj barak in radijski stolp. Novinar je krenil naprej in zagledal vojake, ki so korakali v gosjem redu, oblečeni v padalske uniforme zaščitne barve. No, potlej ga je odkril neki častnik in ga vrgel s plantaže. Možje v padalskih uniformah so bili kakopak kubanski emigranti, častniki pa ameriški inštruktorji za gverilsko vojskovanje in za nameček še en Filipinec. Dva izmed inštruktorjev sta znala ruski.

Ko je »New York Times« objavil 10. januarja reportažo o tem vežbališču na plantaži

»Helvetia«, je nastal neznanjski preplah. Organizatorji priprav na invazijo so skušali zbrisati vtis, ki ga je napravilo to odkritje, na plantažo »Helvetia« so povabili novinarje, ko pa so ti prišli tja, niso našli nobenega vojaka v padalski uniformi. Te so pravočasno premestili na druge »plantaže«. Ostalo pa je vseeno letališče, ki ga je zgradila ameriška družba Cornwell-Thompson za ceno milijon dolarjev.

Emigrante so imeli kam skriti, saj je bilo samo v Gvatemali pet taborišč za vežbanje, dve v bližini mesta Retalhuleu, eno na farmi bombaža San Jose Buenavista ter nadaljnji dve v San Juan Aculu blizu mehiške meje ter v Dos Lagunas v pragozdovih severne Gvatemale. Dejanski poveljnik teh taborišč je bil sivolas agent CIA z vzdevkom »Charlie«, v Gvatemali in v Miamiu pa na Floridi pa so mu pomagali agenti z vzdevki Jimmy, Clarence, Adams in Roderick.

Predsednik lastnikov plantaž Aleos ni zahteval od CIA nobene najemnine, češ: »Samo spomnite se me, ko boste v Havani...«

Emigrante so urili v rabi najmodernejšega ameriškega orožja — bazuk, breztrajnih topov in najnovejših strojníc. Kljub maksimalni konspiraciji se je Castrovim ljudem posre-

čilo priti v taborišča in eden izmed njih je celo iztihnotal filme o vežbanju emigrantov.

Novembra lani se je zagrenjeni Manuel Ray odpravil v ZDA in se pridružil ostalim emigrantom, vendar šele na pritisk CIA. Dullesova obveščevalna služba je bila namreč pripravljena podpirati Rayevo gibanje M. R. P. s pogojem, da se združi z Varonovo *Frente*. M. R. P. je sprva to odklonila, zahtevala je, naj vržejo orožje (maloštevilnim) gverilcem v pogorju Escambray. CIA je naposled privolila, vendar s pogojem, da bo orožje nosilo kratice *Frente*. M. R. P. je tudi želela imeti 15-minutne oddaje po radiu na Labodjem otoku ob obali Hondurasa, ki ga je kontrolirala CIA. Bender je v imenu CIA, pravijo zdaj emigranti, spet privolil, vendar s pridržkom, da bo šef programa — eden agentov CIA.

Zdaj, po porazu, je tudi Varonova *Frente* stresla svojo jezo nad CIA, češ »vse so hoteli vedeti«. Emigranti tudi pravijo, da so jih izpostavili detektorjem laži in jim grozili z izgonom iz ZDA ali s koncentracijskim taboriščem v McAllenu v Texasu, — če ne bodo ubogali CIA. Razen tega pravijo emigranti, da je Pentagon v zadnji fazi priprav na invazijo prevzel po svojih častnikih popolno kontrolo nad to operacijo. Če pa je kak »voditelj« *Frente* skušal uveljaviti svoje mnenje, so ga odstranili in tako so Batistovi ljudje v taboriščih dobivali čedalje bolj glavno besedo. Najmočnejše komolce pri tem je imel 28-letni Manuel Artime, nekdanji voditelj katoliških študentov na havanski univerzi, ki je naposled dosegel, da so ga imenovali za »vrhovnega poveljnika« invazijskih čet. Značilen je odgovor nekega polkovnika ZDA na pripombo enega izmed voditeljev *Frente*, češ kakaj ne zavrete vzpona Batistovih ljudi. Polkovnik je odgovoril: »Oni so antikomunisti, kaj niso?«

In tako so že pred invazijo bolj ali manj po tihem emigranti godrnjali, da strmoglavljenje Castrovega režima že dolgo ni več v njihovih rokah,

pač pa v rokah CIA, Pentagona in predsednika Kennedyja samega, ki je seveda bil od vsega začetka seznanjen s pripravi na invazijo in jih tudi odobril.

Sredi februarja je agent CIA Bender poklical predstavnike Frente in M. R. P. v Washington ter jim rekel, da morajo postati »enotni«. Ob tej priliki, pravijo poučeni ameriški krogi, jim je izročil tudi seznam z imeni 26 Kubancev, češ zdaj pa izberite izmed njih desetorico, ki bo potlej izbrala začasnega predsednika.

Štirinajst dni kasneje so kubanske emigrantske voditelje potisnili v sobo št. 125 nekega elegantnega newyorškega hotela, češ sporazumite se že vendarle. Pakt so proslavili na banketu v nekem motelu v Miamiu na Floridi, kjer je agent CIA Carr pozval navzoče, naj izberejo »šefa ali predsednika, ki bo kasneje na čelučasne vlade«. Združena skupina Frente-M. R. P. je izbrala Jose Miro Cardono, advokata, ki je bil po zmagi Castra 39 dni ministrski predsednik.

In tako je prišlo do izkrcanja 17. aprila v Svinjskem za-

Premier Fidel Castro govori po zmagi nad napadalci

livu (Bahia de Cochinos), do invazije več tisoč temeljito izvežbanih emigrantov, opremljenih z modernim ameriškim orožjem, invazije, ki je doživela v pičlih 72 urah popoln polom.

Udarec, ki ga je doživela Kennedyjeva vlada ob koncu

prvih sto dni vladanja, ko velja v ameriškem političnem življenju nepisan zakon, da se dotlej presoja ravnanje novega predsednika s prizanesljivostjo, je bil še tem hujši zategadelj, ker je Kennedy v predvolilni kampanji zatrjeval, da bo ubral drugačno politiko. Ta politika naj bi bila trezna, premišljena, sloneča na nasvetih ljudi, ki so se šolali na znameniti harvardski univerzi, ne pa »diletantska«, kot je bila politika Eisenhowerjeve vlade. Invazija na Kubo je pokazala, da se je Kennedy spustil v nepremišljeno pustolovščino, ki je kajpak škodila vplivu ZDA po svetu in nakopala novi vladi še preglavico več, preglavico, ki ni nič manjša od poloma ameriške politike v Laosu, kjer so ZDA podpirale upornike, zbrane okoli generala Nosavana in princa Bun Uma — proti legalni laoski vladi Suvana Fume.

Na širšem področju obeh Amerik je Kennedy očitno prezrl novo razmerje sil, dejstvo, da se veliko več držav kakor v minulih letih odteguje neposrednemu vplivu ZDA in ubira samostojna pota. Med

Kubansko topništvo obstreljuje invazionistične čete, ki so se izkrcale v Svinjskem zalivu

njimi je nedvomno najpomembnejša nova orientacija Brazilijske. Dejstvo, da je med drugim Quadrosova vlada obsojila sleherni poskus, da bi vsilili Kubi drugačen režim, drugače rečeno, strmoglavili Castra, priča, da ZDA ne bodo mogle operirati v Latinski Ameriki s starimi sredstvi izpred nekaj let, ko so na primer 1954 brez posebnih težav in mednarodnih komplikacij vrgle njim neljubi režim predsednika Arbenza v Gvatemali in tudi sicer imele glavno besedo v vseh latinskoameriških poslih.

ZDA se sklicujejo na tako imenovano Monroejevo doktrino, češ da je treba v imenu le-te preprečiti »vmešavanje z drugih celin« v ameriške posele. Pri tem skušajo zabrisati dejstvo, da je bilo jedro te doktrine v nevtralnosti in samoosamitvi ZDA. Od leta 1917 pa so ZDA posegle v dve svetovni vojni in od 1945 dalje so prepregle ves svet z omrežjem raznih paktov, od NATO do CENTO in SEATO, ki vsi predpostavljajo »vmešavanje z drugih celin«, denimo, iz Amerike v Evropo ali Azijo...

Jože Šircelj

Intervencije ZDA v Latinski Ameriki

ZDA so že enaintridesetkrat z orožjem intervenirale v Latinski Ameriki, vselej z izgovorom, »da ščitijo življenja in imetje Američanov v času revolucij in neredov«.

NA KUBI — TRIKRAT. Vojaške enote ZDA so se izkrcale

na Kubi leta 1906 in ostale tam do leta 1909. Leta 1912 so ameriške čete vkorakale v Havano in v vzhodni del otoka, da bi »zaščitile državne koristi«. Enote ZDA so intervenirale na Kubi tudi med vstajo leta 1917. Del enot je ostal do l. 1922.

NA HAITIH — ŠTIRIKRAT. Enote ZDA so prišle na Haiti trikrat leta 1914. Leta 1915 so se vrnile in ostale tam 19 let.

V NIKARAGVI — ŠTIRIKRAT. Med državljansko vojno leta 1910 so ameriške oborožene enote dvakrat prišle v to deželo. Vrnile so se ob poskusu vstaje 1912. leta in ostale tam do 1925. leta. Leta 1926, ob državnem udaru, so se vrnile in ostale do leta 1933.

V DOMINIKANSKI REPUBLIKI — ŠTIRIKRAT. Prvikrat med revolucijo 1903. leta in drugikrat leta 1904. Ponovno so prišle ameriške enote v to deželo leta 1914, ob revoluciji, in ustanovile »nevtralno cono«. Njihov naslednji »obisk« se je začel leta 1916 in je trajal do leta 1925.

V HONDURASU — ŠESTKRAT, in sicer ob ponavljajočih se uporih: leta 1903, 1907, 1911, 1919, 1924, 1925.

V KOLUMBIJI — TRIKRAT. Enkrat leta 1901 in dvakrat leta 1902.

V PANAMI — TRIKRAT. Ameriške oborožene enote so bile v Panami od leta 1903 do 1914, t. j. v času graditve prekopa. Vrnile so se »zaradi varnostnih razlogov« leta 1918 in so ostale do leta 1920. Posegle so tudi v upor leta 1925.

V MEHIKI — TRIKRAT. Ameriške enote so se izkrcale v tej deželi med državljansko vojno 1913, da bi evakuirale ameriške državljane. Ker so Mehikanci ujeli 6 ameriških mornarjev, so ameriške čete zasedle Vera Cruz. General Pershing je vodil vojaško ekspedicijo v Mehiko leta 1916 in 1917 — proti Panchu Villi »vodji banditov« (tako so imenovali tega revolucionarja).

V GVATEMALI — ENKRAT Ameriške oborožene enote so prišle v Gvatemalo med vojno 1920. leta, da bi »zaščitile državne interese«.

Tu pa so navedene samo direktne intervencije, medtem ko je bilo indirektnih intervencij še mnogo več. Med indirektno štejemo lahko tudi zadnjo intervencijo na Kubi.

(Po članku v U. S. News and World Report)

Po lanskem uporu v Gvatemali: uporniki so se umaknili čez mejo

Brezposelnost Made in USA

ZDRUŽENE DRŽAVE se po našajo z mnogimi rekordi: proizvodnja na enega prebivalca je najvišja na svetu, največ avtomobilov imajo, produktivnost v kmetijstvu in industriji prekaša brzokone vse dežele, zadnje čase pa se je tem rekordom pridružil še eden: v letošnji zimi je brezposelnost dosegla najvišje število v zadnjih 20 letih. Medtem ko je bilo decembra brezposelnih 4,450.000 ali 6,8 % od 70 milijonov zaposlenih v ZDA, je ta odstotek v začetku letošnjega leta narasel na 7,7. Tako se je uresničila črna napoved funkcionarja ameriškega ministrstva za delo Wolfbeina, ki je napovedal, da se bo število brezposelnih januarja povečalo za en milijon.

Brezposelnost pa ima še druge oblike. Ker se ameriški ekonomisti radi izognejo besedi »kriza«, govorijo o depresiji. In tako govorijo tudi o področjih »pod depresijo«. Uradne statistike kažejo, da je v ZDA več kot polovico glavnih industrijskih področij pod depresijo. Tako so samo v začetku februarja vključili na seznam takšnih področij 25 novih mest, med njimi Philadelphijo, Cleveland, Baltimore, Los Angeles, St. Louis in Kansas City. Gre za področja, kjer se brezposelnost vleče že dolgo časa in kjer je več kot 6 % delovne sile na cesti. Drugače rečeno: od 150 glavnih naselij v ZDA jih je 76 pod depresijo.

Drug pojav: brezposelnost ostaja dolgotrajnejša. »Minili so — ali minevajo,« piše neki ameriški tednik, »dnevi, ko je bila nova zaposlitev tako rekoč za vogalom.« Število delavcev, ki so brez dela petnajst tednov in več, je naraslo od enega milijona v decembru l. 1960 na 1,339.000 v letošnjem januarju. In še več: polovica od teh jih je bilo brez posla — več kot 6 mesecev.

Brezposelnost je najhuje prizadela črnce, najmlajše ljudi in nekvalificirane. Črnci veljajo za tiste, ki jih zadnje najamejo in jih prve odslovo. In čeprav tvorijo črnci 10 % pre-

bivalstva v ZDA, je njihov delež pri skupnem številu brezposelnih 20 %. Kar zadeva mlade ljudi, je značilen podatek, da je vsak tretji brezposeln mlajši od 24 let. In brezposelnost med poročenimi možmi je narasla od 4,3 % v januarju 1960 na 6,1 % v letošnjem januarju.

Še ena značilnost: brezposelnost je zajela malone vse važne industrijske panoge in vse industrijske zvezne države. V podjetjih, kjer prevladuje ročno delo, je zdrknilo število zaposlenih v primerjavi z lanskim letom za 900.000. V rudnikih je zaposelnost dosegla najnižjo točko doslej. V avtomobilski, jeklarski, kovinski in strojni industriji je število zaposlenih prav tako nazadovalo. V jeklarskem Pittsburghu in v mestu avtomobilske industrije Detroitu je do 12 % brezposelnih. In tako se vrsti država za državo: v Ma-

rylandu in Kaliforniji je manj dela v letalski industriji, v Severni Karolini in Massachusettsu je silno težko dobiti delo v tekstilnih tovarnah, v Texasu, deželi, ki je vrsto let doživljala gospodarski razcvet, so glede brezposelnosti dosegli najnižjo točko v zadnjih 20 letih.

Kaže, da se bodo v ZDA z brezposelnostjo še dolgo otepali. Zdaj išče delo čedalje več mladih, rojenih med drugo svetovno vojno. Armada novih, delo iščočih delavcev, se bo povečala letos za milijon ljudi in bo v prihodnjih letih po napovedih ameriških ekonomistov še naraščala. Hkrati pa avtomatizacija in vobče povečanje produktivnosti dela krčijo število delovnih mest.

Ta položaj bo po mnenju ameriškega ministrstva za delo bržčas postal še slabši, preden se bo izboljšal. Toda četudi si bo gospodarstvo opomoglo, bo po cenitvah ministrstva za delo ZDA še zmeraj okoli 3,200.000 brezposelnih. J. Š.

»El Moudjahid« o darilu jugoslovanskih otrok

KAKO ceni alžirsko ljudstvo pomoč Jugoslavije, priča tudi list »El Moudjahid«, centralno glasilo alžirske osvobodilne fronte. V letošnji 79. številki tega glasila je bil med drugim objavljen članek o darilu jugoslovanskih otrok alžirskim otrokom, ki pravi med drugim:

Pet sto tisoč jugoslovanskih otrok, učencev 600 šol, je pravkar napisalo eno najlepših strani solidarnosti jugoslovanskega ljudstva z bojujočim se alžirskim ljudstvom.

Dne 29. marca je pristala v pristanišču Tunisa ladja »Milvia«, ki je pripeljala sestavne dele za štiri šole, 10.000 paketov in 7000 metrov platna. Ta darila so sad organizirane zbiralne akcije, ki so jo izvajali poldrugi mesec po vsej Jugoslaviji pod vodstvom zveznega Sveta za zaščito otrok in mladine. Predstave po šolah, v tovarnah in kulturnih do-

movih so veliko pripomogle k uspehu te kampanje, ki je znova izpričala tople simpatije Jugoslovancev do alžirskega ljudstva.

Vsaka šola ima dve šolski sobi, čitalnico, pisarno za ravnatelja, sobo za učiteljski zbor in sobo za šolskega čuvaja. Dodali so tudi potrebno opremo: katedre, stole, mize, omare, table, linolej za pod itd., kakor tudi športne potreščine.

Ko jugoslovanski otroci pošiljajo svoje pozdrave in želje alžirskim otrokom, se spominjajo na »hude čase, ko so se borili njihovi starši in starejši bratje«, navajajo sličnost boja obeh narodov in pravijo, da je njihova sveta dolžnost, čimbolj pomagati Alžircem v boju za neodvisnost.

Tako bo darilo jugoslovanskih otrok pripomoglo, da bo nad tisoč alžirskih otrok-ubežnikov obiskovalo šolo.

OB KRVAVIH POGROMIH V ANGOLI, ki jih izvaja trgovljava portugalska kolonialistična oblast, razglša portugalski tisk, da so se vtihotapili v Angolo tuji (kajpak komunistični!) agenti. Objavljeno je bilo tudi »prepričljivo« pričevarje Portugalk Marille Brandao Aves, ki je ob vrnitvi iz Angole izjavila, da so tamkajšnji domačini pod vplivom nekega mamila, ki ga plačujejo tuji agenti, Česa vsega se ne spomnijo kolonialisti, da bi prikriili svoja umazana dejanja!

ŠTEVILU PREBIVALSTVA SVETA bo letos doseglo tri milijarde — je ugotovila Komisija za naseljenost v Organizaciji združenih narodov. Poročilo navaja, da se število prebivalstva poveča vsako leto za 1,6 %. Leta 1930 je bilo na svetu 2 milijardi 13 milijonov ljudi, leta 1950 že 2 milijardi 240 milijonov, leta 1957 pa že 2 milijardi 795 milijonov. V sedmih letih se je torej povečalo število prebivalstva za 360 milijonov, t. j. približno toliko, kolikor imata prebivalstva ZDA in ZSSR skupaj. V Aziji živi 56 %, prebivalstva (brez Sovjetske zveze). Najbolj se prebivalstvo množi v Oceaniji in na Kitajskem (nad 2 % letno), najmanjši pa je prirastek v Evropi (0,7 % letno).

V ZAHODNI NEMČIJi SO PREPOVEDALI razpečevanje knjige »Lovil sem Eichmanna«, ki jo je napisal član izraelske zasledovalne ekipe Simon Wiesenthal. Vzrok za prepoved je baje navedba, da je zloglasni bataljon »Nachtigall« vkorakal leta 1941 v Lvov s pripravljenimi sezname prebivalcev, ki so bili določeni za usmrtenje. Prepoved je izposloval bankir Middehauve, ki je bil v štabu bataljona »Nachtigall«.

ALBERT KALONDZI se je — kot je znano — nedavno oklical za kralja kongoške pokrajine Južni Kasai. Potem je odšlo »njegovo veličanstvo« med svoje podanike. V vsakem kraju mu morajo izročiti mlado devico. Ko stopi iz avtomobila, morajo ženske sleči svoja živopisana oblačila in jih razprostrti pred njim kot preprogo. Kraljevsko osebno spremstvo

poskakuje pred samozvanim kraljem in mu ob spremljavi bobna poje hvalnice. Vprašanje je, koliko časa bo trajal ta »cirkus«...

MED UJETIMI PLACANCI, KI SO VDRLI NA KUBO, je tudi kapucinski pater Ismael de Lugo. Ko so ga pred televizijsko kamero vprašali, zakaj je sodeloval v invaziji, se je skušal opravičiti, češ da ni nosil orožja, ampak opravljal zgolj duhovniško dolžnost — spovedoval, obhajal itd. Enako so se nekoč pri nas zagovarjali belogardistični duhovniki...

EVROPCi, KI SO BEŽALI IZ KONGA V JUŽNOAFRIŠKO UNIJO, so zelo hvaležni premieru Verwoerdu, zato so postavili temu nacistu bronast spomenik. Verwoerd pa ni zadovoljen s spomenikom, ker njegov obraz ni bele, ampak — bronaste barve...

LETOS BO DOBILA NEODVISNOST AFRIŠKA DEŽELA TANGANIKA, ki je bila doslej pod upravo Velike Britanije. Vodja osvobodilnega gibanja te dežele je Julius Njerere.

NOVOSTI NA KNJIŽNEM TRGU

Vojo Terić: Sedem borcev

ČEPRAV je ime srbskega pisatelja Voja Terića v slovenski književnosti neznano, ni nobenega dvoma, da si bo pridobil med slovenskimi bralci simpatije s svojim romanom Sedem borcev, ki je pri Zavodu »Borec« nedavno izšel v klenem prevodu Jožeta Zupančiča. Gre namreč za roman iz bojev na Sutjeski in za umetniško oblikovanje usodnih dni naše revolucije, za delo, ki je po svoji snovi in umetniški moči vredno branja.

Avtor Vojo Terić je po rodu Črnogorec, vendar živi v Beogradu, kamor se je preselil že pred vojno. Po poklicu je bil delavec, kasneje novinar in urednik. V narodnoosvobodilni borbi je bil komandir voda, komisar bataljona in kasneje komisar divizije. Po vojni je dovršil višjo vojno akademijo. To so skopi življenjski podatki avtorja. Toda več pove roman sam.

V romanu »Sedem borcev« pripoveduje pisatelj, sam udeleženec bitke na Sutjeski, o usodi sedmih borcev, ki jih je po sovražni ofenzivi naključje spravilo skupaj. Vseh sedem borcev, med katerimi sta dve dekleti, ena od njih celo ranjena, se znajde v sovražnikovem obroču. Kot divjačino preganja izgubljene borce sovražnik z vso silo svoje moči

in jim ne pusti niti oddiha niti mirnega trenutka. Lačni, na smrt utrujeni, slabo oblečeni se borci prebijajo skozi sovražnikove zasede, hoteč rešiti svoje življenje in pridružiti se ostalim enotam, ki se jim je umik posrečil. Toda zaman je njih tavanje, zaman trpljenje. Usoda jih preganja in drug za drugim počasi umirajo. Na koncu ostaneta le še dva, komandir voda in dekle. V izrednih okoliščinah in tako rekoč pred smrtjo doživita še ljubezen in trenutek sreče. Potem pa pade tudi dekle. En sam od vse sedmorice se reši in prebije k svojim.

To je vsebina romana, ki ima nedvomno močno avtobiografsko noto. Pisatelj pripoveduje skopo, toda njegovo pripovedovanje je izredno impresivno, tako da bralca povsem prevzame. Prav ta umetniško zrela pripoved je odlika romana. Tudi značaji junakov, čeprav jih je sedem, so jasni, in bralec popolnoma razločno vidi pred sabo vso sedmorico borcev, ki se skušajo prebiti iz obroča. Grozljiva, pošastna usoda, mračno vzdušje in neizmerno trpljenje — vse to je avtorju uspelo prikazati tako popolno in tako plastično, da bralec ne more odložiti knjige, dokler je ne prebere. Pisatelj pripoveduje v prvi osebi, kar

daje delu še posebno noto in prepričljivost.

Roman »Sedem borcev« je močno, umetniško oblikovano delo s tematiko iz osvobodilnega boja. Zaradi snovi, ki jo obravnava — dogodki v zvezi z legendarnimi boji na Sutjeski — in zaradi umetniške pripovedi zasluži delo vse pozornost. S. R.

Ivan Hariš: Diverzant

ZAVOD »Borec« je pred kratkim izdal v prevodu Franceta Šušteršiča knjigo spominov španskega borca in slavnega partizanskega diverzanta Ivana Hariša. Avtor, ki živi zdaj kot upokojeni general v Zagrebu, je opisal svoje razburkano življenje, polno revolucionarnosti in izpolnjeno pravzaprav z enim samim borbenim dejanjem proti kapitalizmu, imperializmu in fašizmu, ki je trajalo od rane mladosti vse do zmage ljudske revolucije v Jugoslaviji in gre od južnoameriških držav, mimo Španije ponovno v domovino. Hariševa knjiga je torej življenjepiš, a tak, da ga bereš kot napet roman, poln sto in sto doživljajev v boju za pravice delovnega človeka.

Že naslov knjige pa pove, da je bil Ivan Hariš, s kasnejšim partizanskim imenom Ilija Gromovnik, predvsem izkušen diverzant. In od tiste prve diverzije v Ekvadorju leta 1930, ko se je na poti za službo po ameriških državah pridružil upornikom in iztiril v svojem življenju prvi vlak s sovražnim vojaštvom, vse do tistih sto in sto vlakov, ki so jih iztirili Ilija Gromovnik in njegovi učenci po Liki, Kordunu, Istri, Slavoniji, vse tja do Zagreba in Beograda, označujeta Harišev revolucionarni boj dva momenta: revolucionarna zavest in doslednost v boju za delavske pravice ter strokovnost revolucionarja-vojaka.

Španija je bila za Hariša nekakšna generalna prednarodnoosvobodilnim bojem v domovini. Tja ga je tudi pri-

peljala dolga pot po ameriških državah — Ameriko je bil prehodil podolž in počez. Tam se je srečal s španskimi revolucionarji in z revolucionarji iz vsega sveta, ki so pred fašizmom branili revolucionarne svoboščine. Kontrarevolucionarji so si najbrž zelo dobro zapomnili delo Ivana Hariša in njegovih. Koliko vlakov je zletelo v zrak, koliko kamionov se je razletelo ali prevrnilo zaradi min, ki jih je bil podtaknil Hariš in njegova skupina!

Vojaku je potrebna hrabrost, diverzantu še pogum in posebna izurjenost. Ivan Hariš je pokazal vse to v veliki meri.

Pred napredujočimi fašisti se je umaknil v Francijo. Temni oblaki so se zgrinjali nad Evropo in Hariš je kakor drugi španski borci tuhtal, kako bi se prebil v domovino. Možno je bilo edino se prevarovati. Javil se je za delo v Nemčiji. Ta je kmalu zatem, ko je Hariš prišel tja, okupirala Jugoslavijo. Na vse mogoče načine se je pretvarjal in krotil ter s pretvezo, da bi rad obiskal bolno ženo in otroke, dobil dopust in potno dovoljenje — za v partizane.

Tedaj se začena nova slava pot Ilije Gromovnika — di-

verzanta. Pred njim niso bili varni vlaki s fašistično vojsko, pred njim niso bili varni okupatorjevi oficirji in njihove sluge v samem Zagrebu. Ilija Gromovnik je proslavil s svojimi dejanji rod partizanske vojske, ki je terjal od ljudi poguma in izurjenosti. Skupine njegovih učencev so prizadajale nepojmljivo škodo fašističnemu okupatorju, saj so mu iz dneva v dan rušile progo na vedno več mestih, iztirjale vlake, rušile mostove in tako vsak dan sproti na novo nevarno ranile njegov vojaški stroj.

Hariševa knjiga je pisana preprosto, razumljivo, z občutkom za ljudske tegobe in boj za pravico ter s poslušom za življenje v različnih krajih sveta. V vsej dolgi revolucionarni poti Hariša ni zapustila življenjska vedrost in zaupanje v pravičnost boja. Tudi ta značilnost opredeljuje njegovo pripovedovanje. Knjigo, ki nam jo je za 20-letnico vstaje jugoslovanskih narodov priiskrbel v slovenskem prevodu Zavod »Borec«, bodo zlasti radi brali mladi ljudje, ki se navdušujejo za junaška dejanja in jih zanima naša slavna narodnoosvobodilna borba ter boj za delavske pravice v svetu. M. Št.

Vladimir Pavšič-Bor: Kritika

MATEJA Bora-Vladimirja Pavšiča poznamo vsi kot pesnika naše revolucije. Iz povojnega časa pa poznamo Pavšiča kot dramatika in kot pesnika. Manj znano pa je, da je ta borbeni partizanski pesnik in razboriti duh stopil v slovensko književnost tudi kot kritik in esejist in da to področje njegovega literarnega udejstvovanja prav nič ne zostaja za njegovim ostalim snovanjem. V dokaz temu je knjiga, ki je pod naslovom »Kritika« pred kratkim izšla pri Cankarjevi založbi v Ljubljani in ki prinaša izbor Borovega kritičnega in esejističnega opusa. Tako bo z izbranimi kritičnimi in esejističnimi teksti, nastalimi predvsem pred vojno, pa tudi v le-

tih 1947—1951, Matej Bor predstavljen slovenski javnosti tudi s te plati svoje literarne dejavnosti.

Knjiga »Kritika« prinaša torej izbor kritične publicistike, v kateri se je avtor začel udejstvovati že leta 1935. Uvodoma je objavljena daljša študija o slovenski dramatik po Cankarju, v kateri avtor analizira vse slovenske dramske avtorje novejšega časa in vsa njih dela. Snov je razdeljena na kmečko, meščansko in socialno dramatik. Sledita dve gledališki razpravi: o Cankarjevi dramatik (Jermainov problem) in o igralcu v sodobnem gledališču. Obsežen del knjige zavzemajo gledališke kritike, zbrane pod skupnim naslovom »Zapiski ob premierah«. Gre

za kritike uprizoritev v ljubljanski Drami, objavljene v Ljubljanskem Zvonu. Sledi nekaj literarnokritičnih študij. Pavšič piše o dekadentnosti v literaturi in ocenjuje dela Grudna, Gradnika in Jarca. Sledi del razprave o problemih slovenskega filma, pri katerem porajanju je Vladimir Pavšič prav tako aktivno sodeloval, in na koncu še sestavek »Ob robu življenjepisa«, v katerem avtor ob prikazu svojega umetniškega razvoja obravnava vprašanje socialne funkcije umetnosti, ki opredeljuje ne samo njeno vsebino, temveč tudi obliko.

Izbor esejistike Vladimira Pavšiča-Bora, ki ga je uredil Lojze Filipič, je torej časovno in vsebinsko širok, čeprav je močan poudarek predvsem na dramatik. Kot vse Borovo delo so tudi ti kritični in esejistični sestavki pisani razgibano in živahno, kritično pronicavo in z globokim estetskim

posluhom, kar je tako značilno za avtorja. Seveda vsa knjiga obravnava minule pojave, torej stvari, ki niso več aktualne. Kljub temu pa dajejo avtorjeve ugotovitve in razmišljanja o slovenski dramatik in sploh književnosti tem spisom trajnejšo vrednost. Posebno še, ker je bil Vladimir Pavšič med tistimi, ki so s svojimi kritičnimi spisi in idejami pomagali slovenski književnosti na pot socialnega realizma.

Čeprav torej knjiga »Kritika« ne predstavlja izdaje, ki bi bila namenjena širokemu krogu bralcev, jo moramo na tem mestu vsaj na kratko zabeležiti, saj nam dopolnjuje umetniško podobo Vladimira Pavšiča-Mateja Bora. In končno zato, ker ima tudi avtor knjige nedvomne zasluge za rast naše kulture in umetnosti, ta knjiga pa kaže prav to njegovo dejavnost.

S. R.

FILMI, KI NAS ZANIMAJO

Prva in druga svetovna vojna na filmskem platnu

ITALIJANSKA filmska proizvodnja nas je v zadnjem času presenetila z nekaj dobrimi filmi. Mednje vsekakor lahko prištevamo film o bojih na italijansko-avstrijski fronti v I. svetovni vojni »Velika vojna«. Film pravzaprav ni vojni, prej je protivojni in prikazuje zgodovino prve svetovne vojne skozi usodo dveh mladeničev. Prej kot zgodovina, kakor smo je vajeni iz šolskih učbenikov, je to razplet usode ljudi, ki jih imperalizem žene v klavnico, kjer streljajo, ne da bi vedeli, zakaj in proti komu, kjer umirajo in ne vedo, komu na čast in komu v korist, kjer iščejo ljubezen in življenje, a srečujejo opustošenje in smrt.

Zgodba sama je preneznatna, da bi jo kazalo posebej opisovati.

Mislím: zgodba posameznikov, zgodba glavnih oseb. Film je v bistvu kolektiven in glavno vlogo igra v njem na milijone ljudi. Prav v tem je tudi vrednost in lepota filma. Ustvarjalci so znali tako pristno povezati med sabo posamezne dogodke, da so dali prevez celote. In ta prevez je naravnost pošasten: iz vsakega giba, iz vsakega neizgovorjenega stavka zveni obsodba.

Prav tako je vzbudil pozornost film »Čas življenja in čas smrti«.

Kritika je sprejela film »Čas življenja in čas smrti« po Remarquovem delu dokaj različno. Tudi gledalci si niso bili enotni. Film so posneli Američani. Gre za dogodke med umikom nemške armade iz Sovjetske zveze. Mlad vo-

jak, ki se mu je okupacija tuje dežele že priskutila, odide na dopust. Doma ne najde nikogar, ker je mesto uničeno zaradi bombardiranja. Blodi med ruševinami in se sreča s hčerko hišnega zdravnika. Pri njej ne zve ničesar o svojih, pač pa zve, da je njenega očeta odpeljala gestapo. Navežeta se drug na drugega in se pred iztekom njegovega dopusta poročita. V bombnem napadu je porušen tudi njen dom in nato se potikata med ruševinami. Srečata se z bivšim profesorjem — Židom, ki se skriva pred gestapovci. Mož skriva pred mlado ženo policijski poziv in se že dogovarjata s profesorjem za skrivališče, kjer bi bila varna. Izkaže se, da policija ne išče nje, ker bi ji kaj hotela, pač pa le, da ji izročijo očetov pepel. Po vsem tem ostaneta zakonca mirna in se mladi mož po dopustu vrne v svojo enoto. Tu se sreča z redkimi preostalimi tovariši, ki se že tedne in tedne umikajo in so že vsi obupani. Med umikom so nekateri prenapeteži hoteli ubiti tri ruske kmete, ki so jih imeli zaprte. Njega doleti naloga, naj jih straži. Tik pred umikom pa pride k njim zagrizen nacist in jih hoče ustreliti. Stražar nameri vanj in sproži, osvobodi ujetnike in odide za drugimi. Eden izmed ujetnikov skoči do mrtveca, mu odvzame puško in ustrelí osvoboditelja.

To je na kratko vsebina filma. Med to vsebino se prepleta ljubezen mladega para, pomlad in življenje s strahotami vojne, eksekucijami civilnega prebivalstva, samomori. Mlada dva, ki sta se vzljubila med vojnimi grozotami, sanjata o lepšem življenju, o pomladi in o ljubezni. Tragičen zaključek je utemeljen: Rus, ki je ustrelil vojaka, ki ga je bil malo prej osvobodil, se je maščeval nad nemškim vojakom in ne nad Nemcem, ki je proti nacizmu, proti vojni in njenim grozotam.

Film v celoti učinkuje pretresljivo in s tem, da prikazuje nekatere Nemce, ki ne odobravajo nacističnih grozodejstev, še močneje obsoja zverinstva podivjanih ljudi — nacistov.

Št.

Brišejo nam

Na fotografiji sem spoznal stare znance s Primorskega

V »Borcu« št. 12, letnika 1960 sem videl sliko enega izmed najmlajših partizanov, ki je bil kurir v štabu IX. korpusa. Doma je nekje z Dolenjske, fotografiral pa ga je tovariš Kajtimir. Moj brat ima enako fotografijo, pa tudi druge, ki kažejo tega pogumnega fanta, stoječega na skali. Bila sta skupaj pri štabu korpusa. Kot sem slišal, so mu fašisti na zverinski način umorili očeta in mater, sam pa se je pridružil partizanom, čeprav je bil še otrok.

V drugi številki letnika 1961 so na sliki št. 16 kurirji relejne postaje P-21. Prvi od leve je Mirko Kuštrin iz Rakovca, drugi Gabrijel Božič iz Rakovca. Tretji je komandant III. sektorja relejnih postaj Slovenije, dcma iz Voljč, četrtega ne poznam, ker je slika zabrisana, peti je iz Koritnice pri Grahovem, šesti je Nacelj Trankavšč iz Pečin. Sedma je Špičkova iz Pečin, osmi sem pa jaz. Slikal je tovariš Toni, namestnik komandanta II. sektorja relejnih postaj Slovenije, po rodu iz Notranjske ali Dolenjske. Hiša na sliki je Špičkova v Pečinah pri Tolminu. Kakih 150 metrov od hiše je bila takrat postaja P-21.

V isti številki »Borca« je na sliki št. 6 postaja P-21, slikana leta 1944 na Pečinah pri Tolminu. Sonce je bilo že nizko, kurirjem je že krulilo po žledcih in so se zato kar trije lotili pripravljanja kosila. Prvi reže meso, dva pa lupita krompir.

V »Borcu« št. 4, letnika 1961 je Gradnikova brigada konec maja ali prve dni junija 1943 na Javorniku nad Črnim vrhom na Primorskem pred odhodom na Dolenjsko. Na levi strani v sredini so trije tova-

riši. Prvi sem jaz, drugi je kurir Ahac. Tisti dan, ko je bila posneta slika, je brigada odšla čez staro jugoslovansko-italijansko mejo. Ponoči so priletela zavezniška letala in odvrгла nekaj materiala, izskočili pa so tudi angleški major, podoficir in trije radiotelegrafisti z radijskimi oddajniki. Med njimi sem spoznal Iva Božiča z Mosta na Soči. Prileteli so iz Kaira. Brigada je letalo pričakovala že dan prej.

V isti številki »Borca«, na sliki 29, sta na levi strani v ozadju dva kurirja relejne postaje P-23, ko gresta na zvezo s P-22. Z njima so: komandant II. linije II. sektorja relejnih postaj Slovenije, ki sedi zašad na desni strani, doma pa je iz Rakovca pri Tolminu. Tovarišice in treh tovarišev, ki sedijo spodaj, ne poznam in ne vem, iz katere enote so. Osebnostno pa poznam tovarišico Danico in njena dva brata. Matija sedi spodaj v sredini, Baldi pa v ozadju na levi in drži v ustih z roko cigareto. Ta družina je bila vsa pri partizanih, če se prav spominjam, jih je bilo devet, doma pa so iz Huma pri Tolminu. Fotografija je bila posneta blizu Zadzla pri Tolminu leta 1944.

Nadalje prikazuje slika št. 30 v isti številki »Borca« prizor iz Zgornje Tribuše iz leta 1944. V hiši, ki je na sliki, je bil takrat štab II. sektorja relejnih postaj Slovenije. Kratke hlače imata dva kurirja iz relejne postaje P-12. Na levi strani harmonikaša sta dva gorenjska kurirja. Zadaž stoji komisar II. sektorja, desni na konju pa je namestnik komandanta relejnih postaj Slovenije tovariš Vladimir Mohar. Na klopi pred hišo v sredini sedi komandant I. linije Janez Pi-

pan z Ljubina. Posnetek je bil narejen po eni izmed konferenc komandantov in komisarjev linij II. sektorja.

Ciril Kokošar,
Bled, Prešernova 11

Penicilin

V številki 3 letošnjega letnika revije »Borec« sem med »Drobnimi zanimivostmi« bral, da so v Sloveniji in Jugoslaviji prvič uporabili penicilin poleti 1944 v bolnišnici na Ajdovcu. To pa ne drži!

Leto dni prej, poleti 1943, je partizanom znani major Jones obiskal partizansko bolnišnico Jelendol na Rogu. Tam je ležal mlad partizan z drobcom granate v lobanji. Ranjenec je izgubil dar govora. Major Jones je tedaj v moji navzočnosti obljubil dr. Pavlu Lunačku-Igorju, da bo takoj poslal radiogram v svojo bazo, naj pošljejo neko novo zdravilo za tega ranjenca in za druge, njemu podobne. To je bil penicilin, ki so ga pripeljali z letalom že naslednjo noč in ga odvrgli obenem z drugim materialom.

Ranjenec s kosom granate v lobanji je ozdravel in sem ga še po vojni srečal v Novem mestu.

Alojz Gunde,
Novo mesto

Podatki o fotografiji

V »Borcu« št. 3 sem videl slike, za katere iščete podatke. Slika št. 18 je bila posneta leta 1943 v vasi Rovte nad Poljansko dolino nad Škofjo Loko. Enota na sliki je 1. četa 1. bataljona Prešernove brigade. V prvi vrsti sem spoznal komisarja tovariša Tarzana (Janka Škantarja), ki zdaj stane na Ribčevem lazcu v Bohinju. Drugi je Valentin Repinc-Skorec, mitraljezec. Stoji v prvi vrsti prvi. Kdo je slikal, ne vem, toda fotograf je bil iz naše brigade.

Tedaj je bila naša brigada na področju Martinjega vrha, Porezna in Blegoša. Malo prej se je vrnila z Dolenjske, kamor smo odšli pred kapitulacijo Italije. V brigadi sem bil tudi jaz.

Jože Ceklin,
Stara Fužina pri Bohinju

Pred IV. kongresom Zveze borcev NOV Jugoslavije

RAZDOBJE MED III. in IV. kongresom Zveze borcev NOV Jugoslavije ima vse značilnosti pozitivnih družbenih sprememb in gospodarskega napredka socialistične Jugoslavije. Polna uveljavitev delavskega samoupravljanja in komunalnega sistema, posebno pa še izpopolnitev sistema v gospodarstvu — vse to je zlasti prispevalo k temu, da je še bolj porastla vloga posameznika in skrb za človeka in da je v izredno hitrem porastu življenjska raven delovnih ljudi.

Te značilnosti družbenega razvoja pa se odražajo tudi v vlogi in položaju udeležencev revolucije v našem družbenem življenju. Večina članov Zveze borcev NOV je angažirana neposredno v vodstvih političnih in društvenih organizacij, v

organih ljudske oblasti in drugih predstaviških organih družbene in delavske samouprave. Povsod tu prizadevno posegajo v vsakodnevna družbeno-politična dogajanja in prispevajo svoj delež k utrjevanju in razvijanju pridobitev ljudske revolucije, k razvijanju socialističnih družbenih odnosov in k družbenemu napredku sploh.

Veliki gospodarski uspehi Jugoslavije pa so omogočili, da se je poseben sistem zaščite borcev NOV še bolj izoblikoval in razširil. S tem so ustvarjeni vsi objektivni pogoji, da se nekateri problemi borcev, ki jih je reševala v prejšnjem obdobju skoro izključno organizacija Zveze borcev — danes rešujejo na širši družbeni osnovi, z neprimerno večjimi

materialnimi sredstvi in trajneje.

Skladno s tem in v okviru komunalnega sistema pa je tudi Zveza borcev spreminjala svoj način dela ter pomagala gospodarskim organizacijam, organom družbenega upravljanja, zlasti pa ljudskim odborom pri reševanju teh nalog in tako še povečala svojo vlogo, pomen in ugled.

Niso še rešeni vsi problemi osnovne materialne preskrbljenosti, zdravstvene in socialne zaščite borcev, invalidov, vdov in otrok. Nenehna krepitev ekonomske moči družbe in njeni napori za dvig življenjske ravni delovnega človeka sploh pa so omogočili res kvalitetno zaščito tistih udeležencev revolucije, ki so zaradi starosti in šibkega zdravja upravičeni do posebne skrbi družbe. Ta ponovno izražena skrb skupnosti za borce je pri njih ustvarila ugodno perspektivo in jim dala nov življenjski optimizem in polet.

Vseh težav, ki spremljajo nekatere udeležence revolucije v njihovem življenju in razvoju in ki so tako ali drugače povezane z vojno in vojnimi napori, pa seveda ni moč reševati le z zakonitimi določili. Problemi, ki se porajajo, so zelo različni. Tu gre predvsem za osnovno načelo, ki se je izoblikovalo v dosedanji praksi reševanja teh vprašanj, da je treba problematiko reševati kompleksno, odpravljati vzroke težav, in to drugače pri starejših in spet drugače, perspektivno, pri mlajših, relativno zdravih udeležencih revolucije.

Položaj posameznika v družbi je danes kot vedno odvisen od njegovega prispevka tudi v današnjih, povojnih naporih socialistične graditve, predvsem kadar gre za mlajše ljudi, ki sami težijo k uveljavljanju in na katere skupnost še upravičeno računa. Tudi učinek pri delu, naj si bo neposredno v proizvodnji ali druž-

benih službah, po katerem se nagrajuje vsakega posameznika, je v današnjem hitrem tehničnem razvoju pogojen predvsem tudi z znanjem in seveda zdravstvenim stanjem posameznika. Zato naša skupnost vsem tistim borcem, ki zaradi starosti in bolezni ne morejo v korak z mlajšimi, rešuje materialni položaj na drugačen način kot onim, ki so mlajši in relativno zdravi.

Bogate življenjske izkušnje, ki jih je pridobil vsak udeleženec revolucije, so številnim borcem veliko pripomogle v njihovem osebnem prizadevanju za uveljavitev v družbi. Z vztrajnim delom so napredovali tudi v svojem strokovnem izpopolnjevanju s tem, da so na delovnih mestih ali v raznih šolah pridobili ustrezno znanje in tudi formalne kvalifikacije, kar danes s pridom uporabljajo pri reševanju vedno zahtevnejših nalog na svojih delovnih mestih.

Precej pa je tudi takih članov organizacije, ki so v povojnem razdobju napravili sicer določen razvoj, se izpopolnili za razna dela oziroma poklice, nimajo pa formalno priznanih kvalifikacij, čeprav že več let uspešno opravljajo svoje delo. Pri nekaterih je temu vzrok bojazen pred izpiti zaradi pomanjkljive splošne in teoretične izobrazbe, v največ primerih pa je vzrok za tako stanje v tem, da gospodarske organizacije in Zveza borcev niso pravočasno poskrbele za organiziran način strokovnega izobraževanja.

Zadnja leta se organizacije Zveze borcev v Sloveniji dokaj sistematično lotevajo teh vprašanj. Uspehi, ki so jih dosegli borci pod dokaj težkimi pogoji dopisnega izobraževanja, so pokazali, da večina članov organizacije želi izdatnejše pomoči v tej smeri. Zato je letos Zveza borcev s pomočjo vseh ustreznih služb pričela organizirano reševati ta vprašanja v gospodarskih organizacijah, tako da borem na olajšan način omogoči polaganje strokovnih izpitov in s tem potrditev znanja tudi s formalne strani.

Vzporedno s tem pa so v teku vse priprave za razširitev dopisnega izobraževanja borcev. Poleg ekonomske in ad-

ministrativne šole se bo začelo tudi šolanje v srednjih tehničnih strokah. Na tak način bo omogočeno tudi vsem tistim, ki že imajo ustrezne kvalifikacije in se žele še izpopolnjevati, pa doslej iz katerih koli razlogov tega niso mogli, da si pridobijo tudi ustrezno srednjo tehnično izobrazbo.

Vsekakor pa uspeh v teh prizadevanjih ne bo odvisen samo od organizacije, vodstev podjetij in drugih služb, pač pa predvsem od vsakega posameznika in njegove dobre volje. Nihče ne trdi, da si bo vsak, komur bo formalno priznana strokovna usposobljenost, s tem tudi povečal prejemke. Jasno pa je, da je vsako napredovanje, predvsem pa delovni učinek na katerem

koli delovnem mestu pogojen ne samo s fizičnimi sposobnostmi, pač pa predvsem tudi z ustreznim znanjem.

O vseh teh in številnih drugih vprašanjih so obširno razpravljali člani organizacije na svojih občnih zbiorih in delegati na občinskih in okrajnih predkongresnih konferencah. Živahne in konkretne razprave so privedle do logične ugotovitve, da je tak način pomoči članom organizacije najuspešnejši in trajen ter družbeno utemeljen ter da so vsa sredstva v ta namen najbolj naložena. Zato pa je organizacija v svojih prizadevanjih tako s strani političnih organizacij kot organov oblasti deležna vse podpore in pomoči.

Jože Bertonec-Marjan

Razprava o ustanovitvi enotne organizacije borcev

NA PLENARNIH sestankih Centralnih odborov Zveze vojaških vojnih invalidov in Združenja rezervnih oficirjev dne 27. aprila letos je bilo sklenjeno, da bosta kongres ZVVI in kongres ZROP istočasno s četrtim kongresom Zveze borcev NOV Jugoslavije. Na tem kongresu navedenih treh organizacij bo govora tudi o ustanovitvi enotne organizacije borcev.

Kakšni so razlogi za ustanovitev enotne organizacije?

To narekuje predvsem naš družbeni razvoj oziroma krepitev komunalnega sistema, ko prehaja na komunne tudi težišče dela organizacij borcev, zlasti po uveljavitvi enotne zakonodaje o zaščiti borcev. V komuni se rešujejo vprašanja zaposlitve in strokovnega izobraževanja borcev, invalidov ter rezervnih oficirjev in podoficirjev, njihova stanovanjska, osebna in statutna vprašanja itd. Ostvaritev pravic borcev po splošnih zakonskih predpisih je prav tako v prvi vrsti odvisna od tega, kakšno pomoč dobijo v komuni. V okviru komunne se rešujejo tudi ostala vprašanja s področja dejavnosti organizacije borcev: urejanje in vzdrževanje grobov padlih borcev

in žrtev fašističnega nasilja, obeleževanje zgodovinskih krajev, negovanje borbenih tradicij, vprašanja strokovne izobrazbe rezervnega oficirskega kadra itd.

Zveza borcev NOV, Zveza vojaških vojnih invalidov in Združenje rezervnih oficirjev menijo, da je zaradi vsega tega prenehala potreba po njihovih posebnih organih in da bi bilo najbolje namesto dosedanjih treh ustanoviti enotno organizacijo. V novi organizaciji se bo moč izogniti drobnjakarstvu in dvotirnosti pri delu, hkrati pa bi se združili napor in povečala učinkovitost pri reševanju osnovne problematike. Važno pa je tudi to, da se bodo po reorganizaciji zmanjšali stroški poslovanja (n. pr. stroški v zvezi s skupščinami in kongresi).

Glede na te osnovne postavke bi bilo treba najti takšne organizacijske oblike, ki bodo omogočile koordinacijo dela na ravni komunne in enotno politiko za reševanje skupnih in specifičnih nalog.

Meseca maja so šle v razpravo teze za enotno organizacijo. Med drugim razpravljajo tudi o tem, kakšen naj bi bil naziv nove organizacije.

Posvetovanje o izobraževanju

DNE 4. maja je bilo v Ljubljani posvetovanje predsednikov občinskih odborov Zveze borcev, predsednikov okrajnih odborov in predsednikov okrajnih komisij za izobraževanje.

Udeleženci so razpravljali o izobraževanju članov, ki naj bi bilo letos in prihodnje leto zelo intenzivno. Namen posvetovanja je bil, obravnnavati nujnost še večje skrbi za izobraževanje borcev; obenem pa naj bi se predstavniki Glavnega odbora Zveze borcev in Dopisne šole seznanili z mnenji in stališči predsednikov okrajnih odborov, najbolj odgovornih članov organizacije.

Največja ovira pri izobraževanju odraslih nasploh, tako tudi pri članih Zveze borcev, je strah pred teoretskim delom izpitov. Ta strah je deloma tudi razumljiv. Nekdo je na primer delal dvajset ali trideset let v isti stroki in se usposobil za kvalificiranega delavca. Naučil se je opravljati neko delo z rokami in priučenimi gibi prav nič slabše kakor nekdo, ki je končal redno šolo. Razvoj naše industrije je povzročil veliko pomanjkanje kvalificirane delovne sile. Moderniziran delovni proces v večjih obratih tudi ne zahteva od posameznika toliko strokovnega znanja, kot ga je zahteval prej, ko so bili stroji primitivni in delitev dela manjša kot zdaj. Zato je razumljivo, da so mnogi sicer strokovno usposobljeni delavci v teoriji na nizki stopnji in da pomeni zanje učenje teorije dokaj trd oreh.

Nihče ne misli zanikati potrebe, da se človek izobražuje vsestransko, zaradi česar pri izobraževanju ne smemo zaplavati v ozki praktikizem in tehnokracijo. To posebno velja za mlade ljudi, ki imajo v naši socialistični skupnosti in sedanjih življenjski in kulturni ravni drugačne možnosti, kot so jih imeli njihovi predhodniki pred dvajsetimi ali tridesetimi leti. Da je pa pri izobraževanju odraslih pri nas še nekaj popolnoma birokratskih ovir, naj izpriča primer kvalificiranega rudarja, ki že dvaj-

set let uspešno opravlja posle strelnega mojstra, čeprav za to nima formalnega izpita. Izpita pa ne more narediti, ker je že dvakrat padel pri izpitu iz slovenščine...

Vse to narekuje potrebo po posebnih programih za izpite odraslih, med njimi tudi članov Zveze borcev, ki naj bi vsebovali samo take predmete, ki služijo strokovnemu izpopolnjevanju in so v skladu z možnostjo posameznika. Pri sestavljanju izpitnih komisij bo potrebno paziti, da bodo že sami člani komisij jamstvo tistim, ki bodo delali izpite, da bodo komisije nepristranske in da bodo upoštevale vse objektivne okoliščine.

To pa naj ne bi pomenilo, da bi članom Zveze borcev spregledali pri izpitih pomanjkljivosti v strokovnem znanju.

To bi se jim pozneje bridko maščevalo, saj bi jim vzbujalo manjvrednostne občutke v odnosu do tistih, ki so opravili izpite po drugačnih merilih.

V zvezi s široko akcijo za izobraževanje članov Zveze borcev se pojavljajo težave predvsem v kmečkih predelih, kjer ni dovolj industrije, da bi zagotovila dovolj delovnih mest za vso delovno silo. Preselitev v mesto ni vedno mogoča zaradi pomanjkanja stanovanj in ker se še vedno ljudje težko odtrgajo od domačega kraja, zlasti še, ker gre v tem primeru za ljudi, ki so večidel starejši od štirideset let.

Odkritosrčne in kritične pripombe predstavnikov organizacije, ki se ukvarjajo s praktičnim delom v osnovnih in nižjih enotah organizacije Zveze borcev, bodo nedvomno koristile osnovnemu cilju — skrbi za članstvo preko izobraževanja posameznikov.

Izšel je »Kurirček«

GLAVNI odbor Zveze borcev NOV Slovenije se je odločil, da začne izdajati razen revije »Borec« še revijo »Kurirček«. Zanimanje za NOB in za dogodke iz naše ljudske revolucije je pri mladih ljudeh, pri doraščajoči mladini, tako, da jim je treba ustreči in jim dati možnost, da se seznanijo z vsem, kar je lepega, plemenitega in kar naj jih navdihuje, da bodo uspešno nadaljevali pot njihovih očetov in skrbno čuvali pridobitve NOB.

Pred Dnevom mladosti je izšla prva številka »Kurirčka«, ki prinaša literarne prispevke znanih mladinskih pisateljev, spomine partizanov in drugih udeležencev NOB, dopise pionirjev, ki so jih poslali uredništvu ob pripravah na izdajo prve številke, zabavni del in slikanico. Uredništvo si prizadeva, da bi mlade bralce seznanjalo z zgodovino NOB, z dogodki iz življenja narodnih herojev, s partizani-športniki, s partizanskimi izumitelji; v posebni rubriki pa želi seznanjati mladi rod, kako so se partizani znašli v gozdu.

V prvi številki so objavljeni literarni prispevki Toneta Seliskarja, Josipa Ribičiča, Karla Grabeljška-Gabra, Franceta Filipiča, Iva Minattija in Nežice Maurer. Alenka Nedog piše o narodnem heroju Tonetu Tomšiču, Sergej Epih opisuje partizansko pomorsko bitko, Ivan Ferlež-Milan pa opisuje, kako se je znašel v gozdu in z opazovanjem narave odkril kolono italijanskih fašistov. Po pripovedovanju Franca Šibelje-Jažka je napisan sestavek o izdelovanju bomb Stjenkove skupine na Krasu. Pionirji so v rubriki »Kurirčkova torba« napisali o nabiranju denarja za alžirske otroke, o nabiranju prispevkov za spomenik padlemu kurirčku Mravljetu in o dogodkih iz NOB, ki so si jih zapisali po pripovedovanju staršev. V prvi številki je objavljen razgovor Mileta Pavlina z znanim planincem Stanetom Kersnikom, ki je vodil odpravo na Himalajo. Kako je mladi narodni heroj Sava Jovanović razorožil dva italijanska vojaka, je narisal Milan Bi-

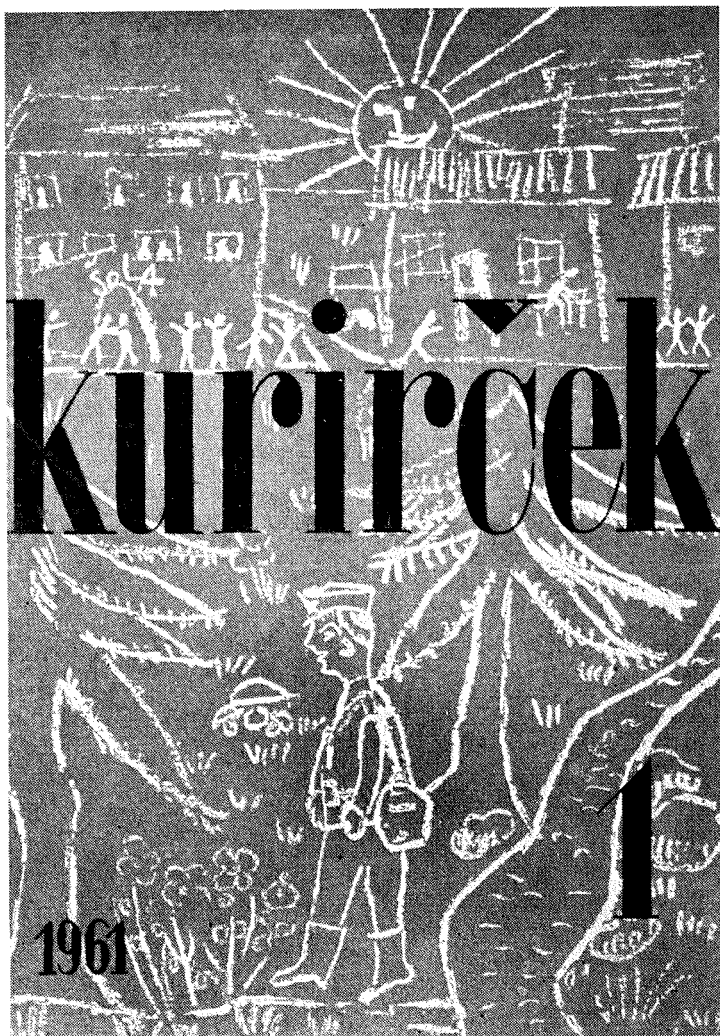
zovičar, Savo Sovre pa, kako so pionirji iz Vavte vasi izzvali italijanske artiljerce, da so streljali na »partizane« pionirji so prišli do neeksplodiranih granat, ki so jih izkopali in oddali minercem. Najmlajši bralci bodo najbrž radi prebirali šaljivo zgodbo »Strašilo v koruzi«, ki je objavljena v slikopisu.

Uredništvo se dolgo ni moglo odločiti za opremo revije, to je za naslovno stran. Končno je sprejelo zamisel, naj bi »Kurirček« opremili sami bralci oziroma mladi risarji. S tem upa sprožiti stalno tekmovanje med risarskimi krožki in posameznimi risarji.

»Kurirček« bo v drugi številki, ki bo posvečena vstaji jugoslovanskih narodov in bo izšla še pred zaključkom šolskega leta, začel objavljati povest o partizanskih letalcih z naslovom »Titovci«. Na jesen bo začel prinašati še slikanico v nadaljevanjih, medtem ko bo slikanica v prvih dveh številkah omejena le na en dogodek.

Uredništvo in uprava »Kurirčka« sta na izid nove revije opozarjala bralce »Borca« v vseh letošnjih številkah. Priznati moramo, da je bil odziv naročnikov »Borca« bolj slab. Doslej so se na »Kurirčka« naročili le trije otroci naročnikov »Borca«. Po objavah v dnevnem časopisju se je prijavilo večje število šol in naročilo povprečno po en izvod na vsakega petega šolarja. Vse se pa le niso prijavile. Zaradi tega je uprava poslala po nekaj izvodov revije na vsako šolo in pričakuje, da bodo šole prijavile število naročnikov pred izidom druge številke.

Med šolami, ki so poslale naročila moramo omeniti Tolmin (100 izvodov), Bohinjsko Belo (30 izvodov na 60 učencev), Moravče, Dob pri Domžalah, Dovje, Postojno, Prebold, Brezno, Črmošnjice, Ormož, Naklo, Savo, Litijo in Izlake. Posebej moramo omeniti skrb, da bi šolarji prejemali revijo, da bi šolarji prejemali revijo, v sežanski občini. Tovarišica Helena Grmek, ki vodi občinsko zvezo društev prijateljev mladine, se je posvetovala s prosvetnimi delavci po šolah in s šolskim nadzor-

nikom ter poslala skupno naročilo za 870 izvodov in hkrati najlepše želje, da bi kar najbolj uspešno razširjali naš tisk.

Nekaj podobnega nam sporoča upravitelj I. osnovne šole Ravne na Koroškem tov. Boris Feldin, ki pravi med drugim tole: »V zvezi z vašim oglasom v 'Borcu' smo izvedli prijavo za 'Kurirčka' in prosimo, da nam pošiljate 220 izvodov. Za poverjenika smo izbrali tov. Arnold Anico, učiteljico na naši šoli. Število izvodov bo po izidu prve številke najbrž drugačno, seveda mislimo da večje, storili bomo vse, da se ne bo zmanjšalo. Od 'Kurirčka' mnogo pri-

čakujemo in z veseljem pozdravljamo zamisel. Menimo, da je prav to manjkalo v šoli, zato nam bo v veliko pomoč. Kakor lahko le najboljšje rečemo o »Borcu«, ki ga ne bi mogli pogrešati na šoli, mislimo, da bomo lahko isto trdili o »Kurirčku«. Zato ga z veseljem pričakujemo.«

Prepričani smo, da bodo člani Zveze borcev podprli zamisel Glavnega odbora in njegove težnje, da bi seznanjali mladi rod z zgodovino NOB, s tovarištvom, premagovanjem težav in z vsem, kar je bilo lepega, velikega in plemenitega v našem velikem boju za svobodo in pravico. Uredništvo se bo trudilo, da bi kar naj-

bolje uresničilo zamisel Glavnega odbora ZB NOV Slovenije. Pričakuje pa pomoči in podpore od vseh, ki jim je pri srcu naš mladi rod. Sprejelo bo vsak dober nasvet, pripombe in seveda tudi čimveč prispevkov borcev in mladega naraščaja.

Uprava namerava razširjati revijo predvsem po šolah. Zato prosi borce, ki so člani šolskih odborov, člani občinskih odborov ZB in vse, ki imajo

otroke, da vplivajo in pomagajo, da bi se »Kurirček« tako razširil, da bi ne bilo dejansko otroka, pionirja in mladince, ki ga ne bi bral. Po pismih šol, ki so nam že poslale številno naročnikov, sklepamo, da se otroci zelo zanimajo za novo revijo, in da torej njeno razširjanje ne bo težko. Zato poskrbimo, da ne bo otroka, ki bi ostal brez »Kurirčka«, če bi ga rad prejemal.

Uredništvo »Kurirčka«

Rezervni oficirji in podoficirji ob 20-letnici vstaje

ZDRUŽENJE rezervnih oficirjev in podoficirjev LR Slovenije je v zadnjih letih preraslo v močno in disciplinirano organizacijo, ki ima v svojih vrstah nad 90 % vseh v Sloveniji živečih rezervnih oficirjev in podoficirjev, ljudi, ki so med vojno vodili partizansko gibanje, zdaj pa opravljajo nič manj pomembne naloge v državni upravi in gospodarstvu. Združenje nenehno skrbi za vojaško-strokovni in politični razvoj svojih članov, kar je popolnoma razumljivo glede na vlogo, ki bi jo v primeru morebitne agresije imeli rezervni oficirji in podoficirji kot organizatorji in voditelji ljudske obrambne vojne proti napadalcu in okupatorju.

Koliko skrbi so rezervni oficirji in podoficirji posvetili svojemu vojaško-strokovnemu izpopolnjevanju, lahko ugotovimo že po tem, da je bilo na primer v letu 1959/60 na 1639 strokovnih predavanjih nad 172.000 poslušalcev — rezervnih oficirjev in podoficirjev, da se je lani strelskih vaj udeležilo nad 50 % članstva, da je na tisoče rezervnih oficirjev in podoficirjev sodelovalo pri raznih drugih oblikah strokovnega izpopolnjevanja, kot so n. pr. taktične vaje, tehnični zbori, strokovni filmi itd., in da so skoraj vsi člani naročeni na svoje strokovno glasilo »Glasnik ZROP«.

Z vsemi temi podatki pa smo zajeli samo delo znotraj organizacije rezervnih oficirjev in podoficirjev, in nismo upoštevali dejstva, da so skoraj

vsi predavatelji pri predvojaški vzgoji rezervni oficirji ali podoficirji in da ti aktivno sodelujejo tudi v vodstvih mnogih drugih organizacij, zlasti pa pri Zvezi borcev in pri organizacijah, ki imajo v svojih programih elemente izvenarmadne vzgoje.

Glede na značaj organizacije in sestav članstva je popolnoma normalno, da bodo rezervni oficirji in podoficirji najaktivneje sodelovali tudi pri proslavi ob 20-letnici vstaje jugoslovanskih narodov. Letošnji jubilej pa pomeni za Združenje rezervnih oficirjev in podoficirjev prelomnico tudi v drugem pogledu. Doslej se je namreč delo Združenja odražalo največ v reševanju organizacijskih problemov in v vojaško-strokovnem izpopolnjevanju članstva, manj pa v izvenarmadni in politični vzgoji prebivalstva; tudi povezava z drugimi organizacijami ni bila povsod dobra, čeprav tega ne moremo trditi za vse naše organizacije. Naj omenimo samo organizacijo v Celju, ki po šolah stalno prireja predstave s kratkometražnimi filmi, proslave Dneva JLA, predavanja itd. Na takih prireditvah je bilo samo v treh mesecih nad 30.000 udeležencev-mladincev.

V želji, da bi tudi druge občinske organizacije sledile primeru Celja, Pirana, Zagorja, Tržiča, Šiške, Trbovelj, Šentvida itd., je Glavni odbor Združenja v jubilejnem 1961. letu predvidel izvršitev treh večjih akcij v vseh občinskih organizacijah.

Prva akcija je potujoča razstava »JLA 1941-1961«, ki se je najprej ustavila v Ljubljani (od 26. aprila do 3. maja), nato pa je šla na pot po Sloveniji. Obsega tri dele. Prvi del je posvečen ustanovitvi prvih partizanskih enot in sploh narodnoosvobodilni borbi, drugi seznanja obiskovalce z življenjem in delom JLA, tretji pa podaja uvod v sodobno oborožitev naše Armade. Iz vsega tega že lahko zaključimo, kakšen je cilj te razstave. Poleg jubilejnega pomena naj bi razstava vzbudila tudi večje zanimanje mladincev za vpis v vojaške šole in obiskovalcem utrdila zaupanje v obrambno sposobnost našega ljudstva kljub vsem atomskim bombam.

Druga akcija so predavanja, ki jih bodo rezervni oficirji in podoficirji imeli po vseh podjetjih ob proslavah 20-letnice vstaje. Zato bodo občinski odbori ZROP osnovali skupine predavateljev, sestavljene iz udeležencev vstaje ter bivših komandantov in komisarjev partizanskih enot.

Posebno pozornost pa bodo rezervni oficirji in podoficirji posvetili šolski mladini. Popejljali jo bodo v kraje, kjer so bile med vojno borbe, oziroma v kraje, ki so znani po kakem drugem pomembnem dogodku. Seznanjali jo bodo z našo slavno preteklostjo. Vendar pa s tem še ne bo končan stik med organizacijami rezervnih oficirjev in podoficirjev in šolsko mladino, kajti pred Dnevom JLA ji bodo spet po šolah govorili o tem prazniku; čimbolj pogosto bodo rezervni oficirji in podoficirji obiskovali šole, kjer bodo obujali spomine na partizanska leta in predvajali kratke filme z vojaško-strokovno in domoljubno vsebino.

Razen teh treh velikih akcij, pa so občinske in osnovne organizacije pripravile še vrsto drugih prireditev, kot so strelska tekmovanja, orientacijsko-patroljni pohodi, taktične vaje itd.

Tako bodo rezervni oficirji in podoficirji dostojno proslavili najpomembnejši dogodek v zgodovini slovenskega naroda.

S. P.

PRAVNA POSVETOVALNICA

PROGLASITEV POGREŠANE AKTIVISTKE ZA MRTVO

Vprašanje: Vaša sosedka je nerodna in si sama ne zna pomagati. Hčerka ji je umrla v Auschwitzu in mati je šle pred kratkim zaprosila za invalidnino, čeprav je bila hčerka odpeljana v taborišče zaradi aktivnega dela za NOB. Ob vložitvi prošnje so ji naložili, da mora poleg drugih dokumentov predložiti v desetih dneh tudi mrlški list ali pa vsaj dokaz, da je pokrenila postopek za proglasitev mrtvim. Ker so na sodišču zahtevali naslove dveh prič, za katere pa mati sploh ne ve, stvar stoji. Med vojno je dobila potrdilo iz taborišča, da je hčerka umrla, vendar ga je izročila možu hčerke, ki se je ponovno poročil in ga izgubil. Kako bi ji pomagali?

Odgovor: Za začetek postopka za proglasitev mrtvim je res potrebno navesti imena dveh prič. Kaže pa iz podatkov dopisa, da se je mož v taborišču umrl hčerke drugič poročil in je torej verjetno že tudi on sprožil tak postopek. Če je potrdilo oz. obvestilo iz taborišča izgubil, pa on že ve za usodo hčerke. Zato je treba njega predlagati za pričo. Vi kot sosedka pa tudi veste, da je res hčerka bila odpeljana v taborišče in da je ni od tam nazaj. Torej boste vi za drugo pričo, pa bo sodišče lahko izdalo odločbo. Za pogrešane iz vojne je postopek hiter in ni treba toliko čakati kot za druge proglasitve. Stopite z nesrečno materjo na sodišče, pa boste stvar takoj uredili. Zakaj je mati tako dolgo čakala za uveljavljanje zahtevka?

IZPLAČILO HRANILNE KNJIZICE PO UMRLEM OČETU

Vprašanje: Po očetovi smrti sem hotela dvigniti v hranilnici nekaj denarja, in sicer na knjžico, ki se glasi na ime očeta. Banka pa mi denarja ni hotela izplačati in me je napotila na sodišče. To se mi čudno zdi, ker sem bila edini otrok, ki sem vseskozi živela z očetom.

Odgovor: Kot dediči po umrlem očetu prihajajo v poštev vsi oroci enako (enaki deleži), če se

veda ni oporoke. Ker sami pravite, da imate brate oz. sestre, je treba te tudi upoštevati pri dedovanju. Seveda se ti lahko pravico do dedovanja po očetu odpovedo. Na sodišču bo uveden zapuščinski postopek. Če pa oče ni imel nepremične imovine, morate postopek sprožiti in pojasniti, da obstoji dobroimetje, naloženo na hranilni knjižici. Po izvršeni zapuščinski obravnavi bo sodišče izdalo sklep in bo izreklo, kdo je upravičen do razpolaganja z denarjem na hranilni knjižici.

NAPREDOVANJE USLUŽBENCA OBLO

Vprašanje: Ste uslužbenka občinskega odbora z nazivom pristav, na delovnem mestu referenta za zdravstvo in socialno varstvo. Imate srednjo strokovno izobrazbo, 18 službenih let, od 1. VI. 1943 do konca vojne dvojno štetje let. Imate tudi strokovni izpit za naziv pristav, vendar ste samo v XII. plačilnem razredu. Pred časom ste zvedeli, da bi morali biti v višjem plačilnem razredu, ker bi moral biti vaš začetni razred XIV. ne pa XVI. razred. Menja ste, da bi se vam glede na vaše sodelovanje v NOV s privolitvijo komisije za uslužbenske zadeve pri IS LRS odobrilo napredovanje.

Odgovor: Verjetno ste med tem časom že dobili tudi od Sekretariata za občno upravo LRS odgovor na vašo vlogo, ki ste jo naslovili na Sekretariat. Kot ste ugotovili, zdaj ni osnove za napredovanje, oziroma je ta samo pod določenimi pogoji, Novembra leta 1955 ste bili razvrščeni kot pisarniški referent, kar je bilo v redu. Leta 1957 pa ste bili razvrščeni v naziv pristav. Po takratnih predpisih ste obdržali isti plačilni razred, kot ste ga imeli prej, in niste mogli dobiti višjega plačilnega razreda, ker niste imeli strokovnega izpita za naziv pristava. (Po sedanjih predpisih pa bi bili v takem primeru na novo razvrščeni, medtem ko takrat niste mogli biti). Kot izhaja iz vaših podatkov, ste decembra 1958 na-

pravili strokovni izpit in ste zato šele s 1. januarjem 1959 napredovali v XII. plačilni razred. Ker ste izpit napravili prepozno, ne bi mogli biti razvrščeni v višji razred, vsaj ne v sedanjih pogojih. Navedbe vaših kolegov torej niso točne, kakor tudi ni točno, da bi morali začeti v XIV. plačilnem razredu in ne v XVI.

Pač pa obstoji možnost za napredovanje, če bi bilo delovno mesto, ki ga zasedate, razvrščeno kot delovno mesto z višjo strokovno izobrazbo. Tak predlog pa mora dati komisiji za uslužbenske zadeve LRS le upravni organ — torej vaša občina — ne pa vi sami osebno. Svojemu predlogu pa mora predložiti tudi sistemizacijo, iz katere izhaja, da je za vaše delovno mesto res predpisana višja strokovna izobrazba. To pa na edina pot, po kateri boste lahko kaj dosegli.

POKOJNINSKI DODATEK

Vprašanje: Kot logar ste bili upokojeni leta 1958. Službo logarja ste opravljali od novembra 1951 do upokojitve ter prejemale plačo XIV. razreda. Kot upokojenec prejimate pokojnino X. pokojninskega razreda. Glede na to, da imate še osem let dopolnjene službene dobe, pa prejimate še 40 % povška na pokojnino. — Ker še zaposleni delavci, udeleženci NOV, prejamejo dodatek po čl. 265 a, vi pa kot udeleženec NOV od julija 1941 ne prejimate nobenega dodatka oziroma poviška pokojnine, bi radi vedeli, če vam ta povišek pripada.

Odgovor: Dodatek, ki ga omenjate in ki vam naj bi šel po določbah čl. 265 a zakona o pokojninskem zavarovanju, vam ne pripada. Glede na udeležbo v NOV že tako uživate najvišji možni pokojninski razred, t. j. deseti pokojninski razred. Sicer bi bili glede na vaš XIV. plačilni razred in višino prejemkov v tem razredu razvrščeni v znatno nižji pokojninski razred. Poseben dodatek pripada po čl. 265 a cit. zakona le tistim, ki so v rednem delovnem razmerju, s pridobitvijo pravice do pokojnine pa ugasne.

NAPREDOVANJE BREZ STROKOVNEGA IZPITA

Vprašanje: Kot aktivistu NOV, političnemu delavcu na terenu, vam je od novembra 1942 do maja 1945 priznana dvakratna delovna doba. Po osvoboditvi ste oprav-

ljali razne politične in upravne funkcije, bili nekaj časa tudi na vodstvu kmetijskega združenega posestva, kasneje ekonom ljudskega odbora, zdaj ste uslužbenec občinskega ljudskega odbora z nazivom pisarniškega referenta XII. plačilnega razreda. Pred leti ste opravili tudi izpit za pisarniškega referenta.

Radi bi vedeli, ali je mogoče napredovati iz XII. v XI. plačilni razred brez nadaljnega strokovnega izpita kot borcu NOV. Nadalje bi radi vedeli, ali vam je mogoče priznati srednjo strokovno izobrazbo na podlagi udeležbe v NOV oziroma dosedanjih funkcij. Končno bi radi vedeli, če vam pripadajo tudi periodični poviški, ker imate dvajset let zaposlitve oziroma za pokojnino 27 let dela?

Odgovor: Kdor je bil preveden kot pisarniški referent, ne more brez posebnega strokovnega izpita napredovati iz XII. v XI. plačilni razred. Izpiti za pisarniškega referenta izpred leta 1955 ne zadoščajo in morajo vsi prizadeti opraviti dopolnilni izpit, da lahko napredujejo v naziv administratorja XI. plačilnega razreda. Seveda je možna izjema, če jo na prošnje odobri Komisija za uslužbenske zadeve LRS. Možno pa je napredovanje, če vas delodajalec razvrsti na tako delovno mesto, na katerem se zahteva višja strokovna izobrazba.

Priznanje srednje strokovne izobrazbe glede na udeležbo v NOV je možno, vendar je napredovanje v XI. plačilni razred možno le pod zgoraj omenjenimi pogoji.

Glede na število let vaše zaposlitve in glede na to, da ste bili ob zadnji prevedbi prevedeni v XII. plačilni razred, ki je zaključni razred za pisarniškega referenta, bi vam moral biti že ob prevedbi priznan periodični povišek.

Svetujemo vam, da naredite poseben dodatni strokovni izpit, ki vam bo omogočil napredovanje.

ALI JE MOŽNO RUBITI INVALIDNINO?

Vprašanje: Prosim za pojasnilo, ali je prav, da so mi zarubili invalidnino? Zdi se mi, da je to protizakonito.

Odgovor: Čl. 283 zakona o invalidskem zavarovanju določa, da je mogoče do takrat, ko bodo izdani novi predpisi o izvršbi in zavarovanju, seči z izvršbo ali zavarovanjem po invalidski pokojnini ali

oskrbnini do nastopa poklicne rehabilitacije. Zarubiti je mogoče pokojnino do polovice, če gre za preživninske terjatve, in do tretjine, če gre za druge terjatve. V vsakem primeru pa mora tistemu, ki se mu rubi, ostati 6000 din.

Po oskrbnini, ki gre užitcu med poklicno rehabilitacijo, je mogoče narediti izvršbo samo za terjatve iz naslova preživnine, priznane s sodno odločbo. To pa le do tretjine, z omejitvijo, da mora ostati 6000 din prostih.

Po invalidnini in dodatku za pomoč ter postrežbo pa ni mogoče seči z izvršbo ali zavarovanjem.

INVALIDSKI DODATEK VDOVE

Vprašanje: Vdova vojaškega vojnega invalida prejema invalidnino. Ali ji pripada tudi invalidski dodatek, če znaša njen davek okoli 5000 din letno od kmetijstva?

Odgovor: Ne, ji ne pripada.

Pravico do splošnega invalidskega dodatka imajo uživalci družinske invalidnine, ki so stari nad 55 let oz. 65 let ali so popolnoma in trajno pridobitno nezmožni, če izpolnjujejo naslednje pogoje: da niso v delovnem razmerju in ne prejemajo osebnih pokojnin nad 5500 din; da ne opravljajo samostojnega poklica in samostojne gospodarske dejavnosti; da dohodnina od kmetijstva ne znaša več kot 700 din letno na družinskega člana, oziroma, če gre za uživalca invalidnine, ki se sam preživlja, ne več kot 1400 din. Glede na višino dohodnine torej vdovi vojaškega vojnega invalida invalidski dodatek ne pripada.

PREVEDBA DRUŽINSKE POKOJNINE

Vprašanje: Sem vdova padlega borca NOB in prejemam zase in za sina 10.450 din mesečne pokojnine. Glede na nove predpise o povečanju pokojnin bi rada vedela, če bom tudi jaz dobila višjo pokojnino in koliko bo ta znašala po novih predpisih.

Odgovor: Po podatkih vašega dopisa sodeč, vam pripada družinska pokojnina za dva družinska člana v višini 75 % od polne pokojninske osnove X. zavarovalnega razreda. Pokojnina X. razreda bi znašala 13.950 din, 75 % od tega pa znaša točno 10.450, kolikor tudi prejemate.

Po zakonu o spremembah in dopolnitvah zakona o pokojninskem zavarovanju (Uradni list FLRJ, št. 10/1961) se bo vaša družinska

pokojnina precej povečala. Predvsem gre po čl. 24 cit. noveliranega zakona družinskim članom padlega borca pokojnina po VIII. zavarovalnem razredu, v katerem znaša pokojninska osnova 18.500 dinarjev. Po novih predpisih pripada za dva družinska člana 80 % in ne več kot prej 75 % osnove. Tako določa čl. 13 spremenjenega zakona. Od zneska 18.500 znaša 80 % točno 14.800 din; toliko bo znašala tudi vaša nova pokojnina.

UVOZ AVTOMOBILOV ZA INVALIDE

Vprašanje: Kot sem bral v časopisu, so bile s spremembo carinskih predpisov spremenjene tudi določbe glede uvoza avtomobilov za invalide. Prosim, da mi pojasnite, kakšne so zdaj olajšave za invalide in za katere. Sem invalid in me to zanima.

Odgovor: Uredba o začasnih carinskih tarifi je odpravila olajšave, ki so prej veljale za uvoz avtomobilov brez carine. Pač pa je še vedno ostala v veljavi določba glede olajšav za invalide. Toč. 6 čl. 7 cit. uredbe določa, da se carina ne plačuje za osebne avtomobile in motorna kolesa, ki jih uvozijo invalidi, pri katerih je invalidnost take narave, da je vozilo nujno potrebno za normalno gibanje in opravljanje poslov. V dopolnilo je izšla odredba o kategorizaciji invalidov, ki imajo pravico do ugodnosti pri uvozu osebnih avtomobilov in motornih koles (Ur. l. FLRJ, št. 11/61). Pravico do ugodnosti imajo vojni in mirovni vojaški invalidi od I. do vštete VI. skupine, invalidi od VII. do X. skupine pa le, če imajo pravico do ortopedskega vozička, oziroma, če obstoji njihova invalidnost v poškodbi gibalnih organov, pa so v delovnem razmerju ali rehabilitaciji. Nadalje imajo pravico do olajšav pri uvozu motornih vozil delovni invalidi II. in III. kategorije, ki jim je zaradi invalidnosti ali okvare potreben prevoz, delovni invalidi I. kategorije, ki imajo pravico do ortopedskega vozička, ter delovni invalidi vseh kategorij, pri katerih je podana okvara iz seznama okvar po čl. 27 in 28 zakona o invalidskem zavarovanju. Končno imajo pravico do olajšav invalidi, pri katerih je telesna okvara gibalnih organov posledica fašističnega nasilja, ali jo imajo od rojstva ali bolezni, ali je posledica drugega vzroka, pa je dosegla najmanj 60 %.

● **NEW DELHI** — V severni Indiji v Ahzalgaru so naselili 720-člansko kolonijo bivših borcev. Kmalu se bo to število povečalo na 1000 ljudi. Kolonisti imajo 32 kvadratnih kilometrov obdelovalne površine. Doslej so jo obdelali že 25 kvadratnih kilometrov, zgradili 846 hiš, 30 km cest in 48 kilometrov namakalnih kanalov.

● **VARŠAVA** — V lublinskem vojvodstvu so našli v Czeslawicah grobišče s posmrtnimi ostanke 118 postreljenih Židov iz Madžarske, Češkoslovaške in Poljske. V predmestju Naleczova so našli grob z ostanke nad 100 vojnih ujetnikov iz Sovjetske zveze in Poljske. Raziskujejo tudi okolico Oksawja in Borka pri Helmu, kjer je izginilo v ujetniških taboriščih več tisoč zavezniških vojakov, vojnih ujetnikov.

● **LÜBECK** — Hans Ulrich Kapser je bil pomočnik direktorja policijske šole v Eutinu v Zahodni Nemčiji. Po nalogu državnega tožilstva v Wupertallu so ga nedavno aretirali, ker je med zadnjo vojno poveljeval v zasedenih področjih Sovjetske zveze policijskim enotam, ki so zakriville hude zločine zoper človečnost v boju s partizani.

● **SARAJEVO** — Ob Dnevu železničarjev so v poslopju skupnosti železniških podjetij v Sarajevu odkrili doprsni kip znanega revolucionarja, po poklicu železničarja, Ivana Krdelja. Ta je bil eden izmed organizatorjev splošne stavke v Bosni in Hercegovini leta 1919. Isti dan so v tovarni železniških vozil »Vaso Miskin-Crni« odkrili spomenik 204 delavcem in uslužbencem, ki so padli kot borci NOV ali pa kot žrtve fašističnega nasilja.

● **TUNIS** — V kraju Nasen pri mestu Tunisu so 23. aprila odprli prvi center za rehabilitacijo invalidov v Severni Afriki. Generalna tajnica Rdečega križa Jugoslavije dr. Olga Milošević je izročila ob tej priložnosti moderne priprave predstavnikom Rdečega polmeseca. Pri slovesnosti se je zbralo več stotin alžirskih ranjencev in zdravniškega osebja, kakor tudi več jugoslovanskih državljanov, ki živijo v Tunisu. Med gosti sta bila tudi predsednik začasne alžirske vlade Ferhat Abas in jugoslovanski veleposlanik v Tunisu Miloš Lalović.

K RATKE NOVICE

● **BERLIN** — V Sachsenhausnu so 23. aprila odprli muzej dokumentov o nacističnih hudodelstvih in o boju evropskih narodov proti fašizmu. V muzeju je zastopanih več kakor 20 evropskih držav, med katerimi je tudi Jugoslavija. Slovesnemu odkritju so prisostvovali tudi visoki državni predstavniki DR Nemčije.

● **BEOGRAD** — Konec aprila so odprli razstavo, posvečeno trpljenju makedonskih Židov med bolgarsko okupacijo. Razstava je v dvorani židovske občine v Kosmajski ulici, razstavljeni pa so dokumenti in fotografije, ki sta jih zbrala Državni arhiv Makedonije in okrajni arhiv v Bitoli.

● **BELA CRKVA** — Brigada študentov pravnih fakultet iz vse Jugoslavije, ki je odšla na partizanski pohod po poteh Valjevskega odreda, je obiskala tudi Belo Crkvo, kjer je 7. julija 1941 narodni heroj Žikica Jovanović-Španac izstrelil prve strele v Srbiji. Iz Bele Crkve je brigada nadaljevala pohod proti Krupnju.

● **BEOGRAD** — V Založbi »Vojno delo« je izšla knjiga »Hercegovina u NOB«, za katero je napisal en sestavek tudi tovariš Tito. V tej monografiji avtorji opisujejo dogajanje v Hercegovini med obema zadnjima vojnama in med NOB.

● **TOLMIN** — V vasi Čadrg so pred 1. majem odkrili spominsko ploščo padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja. Slavja se je udeležilo tudi precej nekdanjih borcev, ki so se bojevali med vojno v teh krajih.

● **RIO DE JANEIRO** — Predsednik Brazilije je odkril spomenik padlim vojakom brazilskega ekspedicijskega korpusa, ki se je med zadnjo vojno bojeval v sestavi zavezniških sil na italijanskem bojišču. V spomeniku je vzdana žara s posmrtnimi ostanke neznane brazilskega vojaka kot prva med 446 žarami, ki jih bo brazilsko letalstvo pripeljalo iz Italije.

● **BEOGRAD** — Več aktivistk alžirske osvobodilne fronte je obi-

skalo Jugoslavijo in se udeležilo kongresa Zveze ženskih društev v Beogradu. Obiskale so več jugoslovanskih mest in se zadržale pri nas deset dni.

● **LJUBLJANA** — Dne 25. aprila se je 5000 ljubljanskih dijakov iz občine Ljubljana-Vič udeležilo pohoda na Dobrovo. Pohod je organizirala Tehniška srednja šola. Udeležence pohoda je pozdravil general Rado Pehaček, ki jim je nato pripovedoval o dogodkih med NOB. Razen tega je bil tam tudi krajši program, v katerem je sodelovala godba Ljudske milice.

● **NOVO MESTO** — Zadnjo nedeljo v aprilu so v Dolnjem Suhadolu nad Brusnicami odkrili spominsko ploščo narodnemu heroju Vinku Padersiču-Batreji in njegovemu bratu Rudiju na hiši, kjer sta živela.

● **TRST** — Ob dnevu osvoboditve severne Italije, ki je 25. aprila kot spomin na ta datum leta 1945, so v vasi Doberdob odkrili spominsko ploščo 42 vaščanom, ki so padli kot borci NOV ali v italijanskih partizanskih enotah oziroma izgubili življenje kot žrtve nacističnega in fašističnega nasilja. Ploščo je odkrila Karolina Lakovič, mati dveh padlih partizanov in vdova po padlemu partizanu. Plošča je vzdana v veži prosvetnega doma.

● **NOVA GORICA** — Na Rovtarcih pri Slokarjih v ajdovski občini so odkrili spominsko ploščo na hiši, kjer je bil 3. marca 1942 ustanovljen prvi odbor osvobodilne fronte za Lokavec.

● **V Velikih Zabljah** pa so 14. maja odkrili spomenik padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja. Zanj so sami vaščani zbrali 150.000 dinarjev. Pri spomeniku bo tudi grobnica, v katero bodo prekopali posamezne ostanke padlih borcev, ki so zdaj pokopani v vaškem pokopališču.

● **PARIZ** — Dne 8. maja se je v Parizu začela deveta generalna skupščina Svetovne federacije bivših borcev. Razen 300 delegatov se je udeležil plenarnega sestanka tudi francoski premier Debré. Delegati so iz 115 organizacij iz 45 držav. Med delegati so tudi predstavniki ZB NOV Jugoslavije.

● **LJUBLJANA** — Zveza vojaških vojnih invalidov Slovenije je vrnila obisk italijanskim invalidom. Obiskali so Videm, Benetke in Trst, kjer so jih lepo sprejeli.

Partizani v eni, Nemci v drugi sobi ...

PARTIZANI, ki so se zadrževali v okolici vasi Bistrice pri Tržiču na Gorenjskem, so skoraj vsi prav dobro poznali hišo Marije Mokorel, po domače »pri Mežnarju«. Vrata te hiše so bila partizanom vsak čas odprta in nihče ni odšel iz nje lačen ali praznih rok.

Nekega zimskega dne popoldne leta 1944 sem se napotil po hrano v Bistrico. Najprej sem se hotel oglasiti pri Mežnarju. Kot običajno sem prišel do hiše po jarku, ki je bil poraščen z grmovjem. Ko sem vstopil v hišo, je pritekla k vratom gospodinja in mi dala z roko znak, naj se umaknem. »Švabi so tu,« je šepnila. Urno sem se zasukal in hitrih korakov zbežal od hiše, ne da bi me Nemci videli.

Okrog 20. ure zvečer istega dne pa smo se trije partizani tej hiši ponovno približali — prej smo se seveda prepričali, da v vasi ni nikogar, ki bi nam bil nevaren.

Ob vstopu v hišo se nas je gospodinja zelo prestrašila in povedala, da so Nemci podnevi preiskali vso hišo in iskali partizane. Brž nam je postavila na mizo kavo in kruh ter rekla, naj čimprej odidem. Sedli smo k mizi. Komaj pa smo prišli za žlice, že je bilo slišati trkanje na vrata. Ker se niso takoj odprla, je nekdo po nemško zavpil: »Policija — odprite vrata!«

Gospodinja je zgrabila polne skodelice kave in jih odnesla v kuhinjo, nam pa je dala znak, naj skočimo v sosednjo sobo. Ta soba je imela na oknih križe in izhod iz nje je bil nemogoč. Zato smo se postavili za vrata in bili na vse pripravljani. Pri sebi smo imeli brzo-strelko, dve pištoli in dve bombi. Vsi smo si bili edini v tem, da se živi ne damo ujeti. V vratih sobe, v kateri smo

ždeli, so bile precejšnje špranje, skozi katere smo opazovali Nemce. Vstopili so trije policisti z naperjenimi pištolami v rokah. Prvi je zavpil: »Kje imate bandite?« Videli smo, kako je gospodinja prebledela. Od strahu ni mogla takoj odgovoriti in šele na ponovno vprašanje je rekla, da v hiši razen nje in hčerke ni nikogar. Že je stopil proti našim vratom prvi Nemec, ko se je zadaj eden oglasil: »Nič ne glej, saj smo mi že popoldne vse pregledali.«

Nemec, ki je hotel v našo sobo, se je zaustavil, se obrnil

proti gospodnji in ji rekel: »Tako! nam priskrbi nekaj sena.«

Gospodinja mu je odgovorila, da ima seno v skednju za hišo in naj zato gredo z njo. Zapustili so sobo. Mi pa smo bili prepričani, da bodo v hiši prenočevali — čemu bi jim bilo sicer seno. Zato smo se hoteli iz hiše brezpogojno takoj umakniti. Jaz sem počasi odprl vrata in skozi sosednjo sobo stopil v vežo. Ko pa sem se približal pragu, sem zagledal stražarja, ki je stal pred hišo. Hitro sem se umaknil nazaj v sobo, kjer sta bila tovariša, in jima povedal, kakšen je položaj. Tedaj pa smo zaslišali korake in zopet so vstopili v sobo Nemci. Še vedno so držali v rokah pištole. Prvi je zahteval od gospodnje vžgalice. Ta pa je bila nervozna in vžgalic ni mogla najti.

Nemci so odšli, takoj za njimi pa tudi mi, toda v drugo smer — v okrilje gozdov, kjer smo se počutili najbolj varne.

Janko Rot

Zgodba voznika Jureta

Bilo je meseca decembra, menda leta 1943. Borci so bili na položajih v okolici Kočevja. Vodnik Franc je dobil nalog, da mora najti dva voznika za prevoz hrane in opreme. Našel ju je v bližnji vasi. To sta bila kmeta Janez in Jure. Leta je bil gluhi in že precej star. Zapregla sta živino in jo pogrnala po škrbasti poti proti gozdu.

Med potjo pa se je pripetila nesreča: Juretov voz je zapeljal na mino, ki je bila zakopana na poti. Živino in voz je vrglo v zrak, Juretu, ki je bil spredaj, pa se ni nič zgodilo. Ker je bil gluhi, ni slišal eksplozije. Mirno je stopal naprej ter priganjal oziroma vabil za sabo vola, ki sta ležala razmrčvarjena v grmovju.

France je stopil k Juretu, ga potrepeljal po rami in mu zakričal v uho: »Kje pa imaš voz in živino? Ali nisi nič slišal?«

Jure se je začudeno ozrl, rekoč: »Nič nisem slišal, le za blestelo se mi je nekaj.«

Tako je bil Jure ob vola, toda odnesel je zdravo kožo — in to je bilo v vojni poglavitno.

Franc Perko

»Sram te bodi!«

Leta 1941 in 1942 so hodili Italijani z rompom in pompom po Ljubljani. Njihova vojaška godba je na Kongresnem trgu večkrat priredila koncert, ki ga je spocetka poslušalo precej »firbcev«.

Nekega dne je poslušala tak koncert tudi moja znanka. Roke je imela sklenjene na hrbtu. Nenadoma je začutila, da ji je nekdo nekaj stisnil v roko. Dvignila je roko in zagledala na dlani listič, kjer je bilo napisano: »Sram te bodi!«

Nikdar več se ni ustavila ob godbi. Bržčas so dobili taka opozorila — ustmena ali pismena — tudi mnogi drugi »firbci«, kajti število poslušalcev je bilo čedalje manjše.

H. R.

IŠČEMO PODATKE

Objavljamo nekaj posnetkov iz zbirke nedokumentarnih fotografij Muzeja narodne osvoboditve. V pripravi za tisk je namreč nova knjiga Zbornika fotografij, ki bo zajel obdobje od jeseni 1942 do jeseni 1943. Za objavljene posnetke ima muzej pomanjkljive podatke. Prosimo bralce, da nam posredujejo o fotografijah katerikoli podatek, predvsem pa ime enote ali organizacije, čas, kraj, imena oseb in njihove tedanje funkcije, kdo je fotografiral itd. Podatke pošljite na Uredništvo »Borca« ali na Muzej narodne osvoboditve pri Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja, Celovška cesta 23, Ljubljana.

